

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ & ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Τίτλος διπλωματικής: **Χωρική κατανομή των μεταναστών στον αστικό ιστό και το δίπολο ένταξη/ αποκλεισμός. Το παράδειγμα της Αθήνας**

Bronx, New York

Osdorp, Amsterdam

Φοιτητής: Βακαλόπουλος Κων/νος

Επιβλέπων: κ. Μαλούτας Θ.

ΑΘΗΝΑ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2010

ΤΜΗΜΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ & ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Τίτλος διπλωματικής: **Χωρική κατανομή των μεταναστών στον αστικό ιστό και το δίπολο ένταξη/ αποκλεισμός. Το παράδειγμα της Αθήνας**

Φοιτητής: Βακαλόπουλος Κων/νος

Επιβλέπων: κ. Μαλούτας Θ.

ΑΘΗΝΑ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2010

Πίνακας περιεχομένων και ευρετήριο πινάκων σχημάτων και χαρτών

Κεφάλαιο 1. Εισαγωγή στην μετανάστευση. Εξελίξεις και προκλήσεις του φαινομένου στον ευρωπαϊκό και ελληνικό χώρο.

1.1. Ιστορικές αναφορές για την μετανάστευση στον ευρωπαϊκό χώρο και θεωρητικές προσεγγίσεις του φαινομένου.....	1
1.2 Μεταναστευτικές προκλήσεις για την Ευρωπαϊκή Ένωση.	
1.2.1 Η μετανάστευση ως δημογραφική «ενίσχυση» των χωρών της Ευρώπης.....	9
1.2.2 Η πολυ-πολιτισμική πρόκληση.....	14
1.2.3 Επισκόπηση των επιπτώσεων της μετανάστευσης στην κοινωνία υποδοχής	17
1.3 Μεταναστευτική πολιτική σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο	19
1.4 Η σχέση παγκοσμιοποίησης- νέων μορφών εργασίας και σύγχρονης μετανάστευσης.	
1.4.1. Παγκοσμιοποίηση και μετανάστευση. Κοινωνικές, οικονομικές επιπτώσεις και συσχετίσεις στην εποχή της μετανεωτερικότητας	23
1.4.2 Μετανάστευση και... σύγχρονη παγκόσμια κρίση.....	28
1.5 Τελικές παρατηρήσεις 1 ^{ου} Κεφαλαίου.....	31

Κεφάλαιο 2. Η σχέση μετανάστευσης και αστικού χώρου στο δίπολο κοινωνική ένταξη/ κοινωνικός αποκλεισμός. Θεωρητική επισκόπηση, παραδείγματα από την αμερικάνικη και ευρωπαϊκή εμπειρία, καθώς και μια αποτύπωση διαφορών ανάμεσα στον ευρωπαϊκό Βορά και στον ευρωπαϊκό Νότο.

2.1 Κοινωνικός αποκλεισμός, φτώχεια και μετανάστευση. Θεωρητική επισκόπηση, τάσεις και συγκρίσεις στον χώρο της Ευρώπης	32
2.2. Η κοινωνική ένταξη των μεταναστών. Πολυδιάστατες προσεγγίσεις και αλληλεπιδράσεις με τον αστικό χώρο.....	55
2.3. Αστικός χώρος και μετανάστευση, διαχωρισμοί και εντάξεις, Θεωρητικές προσεγγίσεις και διεθνής εμπειρία.	
2.3.1. Αποτύπωση της μικρο και μακρο γεωγραφικής κατανομή των μεταναστών στην χώρα και πόλη υποδοχής.....	72

2.3.2.Ο- κοινωνικός διαχωρισμός στις πόλεις και ο εθνοτικός του αντίκτυπος. Διεθνής προσεγγίσεις και η σχέση του με την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό.....	74
2.3.3 Προς μια τυπολογία του χώρου των μεταναστών. Ποιοτικές διαφοροποιήσεις του εθνο-στεγαστικού διαχωρισμού.....	95
2.3.4 Η σχέση ανάμεσα στον εθνο-στεγαστικό διαχωρισμό και στην εθνοτική φτώχεια. Διεθνή παραδείγματα.....	99
2.4. Τελικές παρατηρήσεις 2 ^{ου} κεφαλαίου.....	109

Κεφάλαιο 3. Κοινωνικά χαρακτηριστικά των μεταναστών της Αττικής και του δήμου Αθηναίων.

3.1 Κοινωνικά χαρακτηριστικά και χωρική κατανομή των μεταναστών στην περιφέρεια Αττικής.....	113
3.2 Κοινωνικο- δημογραφικά στοιχεία των 12 κυριότερων μεταναστευτικών ομάδων στον Δ. Αθηναίων.....	119
3.3 Τελικές παρατηρήσεις 3 ^{ου} κεφαλαίου.....	137

Κεφάλαιο 4. Ο λόγος των μεταναστών. Σύγκριση δύο μεταναστευτικών ομάδων μέσω συνεντεύξεων σε κεντρική περιοχή της Αθήνας στο ζήτημα της κοινωνικής ένταξης.

4.1 Η περιοχή της έρευνας και οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί.....	138
4.2 Αποτελέσματα συνεντεύξεων.....	144
4.3 Τελικές παρατηρήσεις 4 ^{ου} κεφαλαίου.....	151

Επίλογος. Προς ένα ελληνικό πρότυπο κοινωνικής ένταξης ;.....

Βιβλιογραφία.....	155
-------------------	-----

Οδηγός συνέντευξης.....	169
-------------------------	-----

Πίνακας 1.1: Αλλοδαπός πληθυσμός ως ποσοστό στις χώρες της ΕΕ -15 το 2003....	10
---	----

Πίνακας 1.2: Παράνομοι μετανάστες το 2000 στις χώρες της Ν. Ευρώπης.....	11
--	----

Χάρτης 1.1. Πληθυσμός αλλοδαπών στα κράτη της ΕΕ -27 το 2008.....	13
---	----

Πίνακας 1.3. Αλλαγή στις ροές αποστολής μεταναστών ανάμεσα σε σημαντικές χώρες παραλήπτες και τους κύριους προορισμούς των μεταναστών, 2008-2009 (1/1/08- 1/9/09).....	30
Πίνακας 2.1 Ποσοστό ανθρώπων που βρίσκεται κάτω από το όριο της φτώχειας στην Ευρώπη το 2008.....	43
Πίνακας 2.2 Ποσοστό του πληθυσμού (%) στην Ευρώπη που δεν μπορεί να έχει ένα γεύμα με κρέας, κοτόπουλο ή ψάρι ανά δύο μέρες και προσωπικό αυτοκίνητο το 2008.....	44
Γράφημα 2.1: Ποσοστό (%) φτώχειας των ατόμων που βρίσκονται σε παραγωγική ηλικία (15-64) ανά χώρα καταγωγής το 2005.....	46
Γράφημα 2.2. Ποσοστό κατανομής μακροχρόνια ανέργων (20 -24) με βάση πληθυσμιακό δείγμα 50 ατόμων ανά χώρα ανά κίνδυνο έκθεσης στον κοινωνικό αποκλεισμό για το έτος 2000.....	5 1
Χάρτης 2.1: Ποσοστό (%) παιδιών ηλικίας 0-17 ετών που μένουν σε νοικοκυριά όπου κανείς δεν εργάζεται ως προς το σύνολο των παιδιών ηλικίας 0 -17 σε κάθε χώρα της ΕΕ το 2007.....	53
Γράφημα 2.3 Ποσοστό ανεργίας (%) του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, ντόπιων και αλλοδαπών από χώρες εκτός ΕΕ σε επιλεγμένες χώρες της Ευρώπης το 2003....	54
Πίνακας 2.3 .Εθνο-φυλετικός διαχωρισμός και εθνο- φυλετική μίξη.....	83
Πίνακας 2.4 Δείκτες ανομοιότητας επιμέρους εθνοτικών ομάδων στην Αθήνα και σε επιλεγμένες πόλεις.....	9 2
Πίνακας 3.1 Κατάταξη των δέκα κυριότερων μεταναστευτικών ομάδων στην ελληνική επικράτεια και Αττική το 2001 ως ποσοστό του μεταναστευτικού πληθυσμού στην Ελλάδα και στην Αττική αντίστοιχα.....	11 5
Γράφημα 3.1 Κατανομή (%) των 12 κυριότερων μεταναστευτικών ομάδων στον Δ.Αθηναίων.....	1 20
Γράφημα 3.2. Αναλογία ανδρών προς γυναικών των 12 κυριότερες μεταναστευτικών ομάδων στον Δ. Αθηναίων.....	1 21
Γράφημα 3.3 Ποσοστό μεταναστών ως προς το ν πληθυσμό τους που κατέχουν 1 ^{ου} επιπέδου εκπαίδευση ανά φύλο και εθνικότητα στον Δ. Αθηναίων των 12 κυριότερων ομάδων το 2001.....	12 2
Γράφημα 3.4: Ποσοστό μεταναστών ως προς τον πληθυσμό τους που κατέχουν 2 ^{ου} επιπέδου εκπαίδευση ανά φύλο και εθνικότητα στον Δ. Αθηναίων των 12 κυριότερων ομάδων το 2001.....	12 3

Γράφημα 3.5: Ποσοστό μεταναστών ως προς τον πληθυσμό τους που κατέχουν 3 ^{ου} επιπέδου εκπαίδευση ανά φύλο και εθνικότητα στον Δ. Αθηναίων των 12 κυριότερων ομάδων το 2001.....	12 4
Γράφημα 3.6: Ποσοστό μεταναστών ως προς τον πληθυσμό τους που κατέχουν 4 ^{ου} επιπέδου εκπαίδευση ανά φύλο και εθνικότητα στον Δ. Αθηναίων των 12 κυριότερων ομάδων το 2001.....	12 5
Γράφημα 3.7: Ποσοστά απασχόλησης των 12 μεταναστευτικών ομάδων (% ως προς τον αριθμό των απασχολούμενων ανά εθνικότητα) στην επαγγελματική κατηγορία Α στον Δ. Αθηναίων το 2001.....	12 7
Γράφημα 3.8: Ποσοστά απασχόλησης των 12 μεταναστευτικών ομάδων (% ως προς τον αριθμό των απασχολούμενων ανά εθνικότητα) στην επαγγελματική κατηγορία Β στον Δ. Αθηναίων το 2001.....	12 8
Γράφημα 3.9: Ποσοστά απασχόλησης των 12 μεταναστευτικών ομάδων (% ως προς τον αριθμό των απασχολούμενων ανά εθνικότητα) στην επαγγελματική κατηγορία C στον Δ. Αθηναίων το 2001.....	12 9
Γράφημα 3.10: Ποσοστά απασχόλησης των 12 μεταναστευτικών ομάδων (% ως προς τον αριθμό των απασχολούμενων ανά εθνικότητα) στην επαγγελματική κατηγορία D στον Δ. Αθηναίων το 2001.....	1 30
Γράφημα 3.11: Ανεργία ανά φύλο και εθνικότητα των 12 μεταναστευτικών ομάδων στον Δ. Αθηναίων ως ποσοστό του οικονομικά ενεργού πληθυσμού ανά εθνικότητα και φύλο το 2001.....	13 2
Γράφημα 3.12. Καθεστώς κατοικίας ανά εθνικότητα των 12 κύριων μεταναστευτικών ομάδων στον Δ. Αθηναίων το 2001.....	13 4
Γράφημα 3.13 Οικογενειακή κατάσταση των 12 μεταναστευτικών ομάδων ως προς τον πληθυσμό της στον Δ. Αθηναίων το 2001.....	135
Γράφημα 3.14: Κατανομή μεταναστών των 12 μεταναστευτικών ομάδων ανά μέγεθος κατοικίας ανά εθνικότητα στον Δ. Αθηναίων το 2001.....	13 6
Χάρτης 4.1 Χωρική κατανομή των Νιγηριανών στην μητροπολιτική περιοχή της Αθήνας το 2001.....	139
Χάρτης 4.2 Χωρική κατανομή των Αλβανών στην μητροπολιτική περιοχή της Αθήνας το 2001.....	1 40
Χάρτης 4.3 Κατανομή της πυκνότητας των Αλβανών (κάτοικοι ανά εκτάριο) στην μητροπολιτική περιοχή της Αθήνας το 2001.....	141
Χάρτης 4.4. Κατανομή της πυκνότητας των Νιγηριανών (κάτοικοι ανά εκτάριο) στην μητροπολιτική περιοχή της Αθήνας το 2001.....	14 2

Υπόμνημα

ΕΕ= Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΚΚΕ= Εθνικό κέντρο κοινωνικών ερευνών

ΕΣΥΕ= Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδας

ΑΕΠ= Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

ΒΕ= Βέλγιο

СZ= Τσεχία

DK= Δανία

DE= Γερμανία

ΕΕ= Εσθονία

ΙΕ= Ιρλανδία

GR= Ελλάδα

ES= Ισπανία

FR= Γαλλία

IT =Ιταλία

СY= Κύπρος

LV= Λετονία

LT= Λιθουανία

LU= Λουξεμβούργο

HU= Ουγγαρία

NL= Κάτω Χώρες

AT= Αυστρία

PL= Πολωνία

PT= Πορτογαλία

SI =Σλοβενία

SK= Σλοβακία

FI= Φινλανδία

SE= Σουηδία

UK= Ηνωμένο Βασίλειο

IS= Ισλανδία

NO= Νορβηγία

Πρόλογος

Η παρούσα εργασία φιλοδοξεί να αναδείξει κάποια κοινωνικά χαρακτηριστικά της ελληνικής πόλης ως ευνοϊκούς παράγοντες για την κοινωνική ένταξη των μεταναστών. Το ζήτημα της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών, είναι πλέον ένα θέμα που απασχολεί μια πληθώρα επιστημόνων, λόγω της έντασης του φαινομένου της μετανάστευσης, και θεωρείται ένα από τα σημαντικότερα θέματα που σχετίζονται με την βιωσιμότητα και την αειφορία στον ευρωπαϊκό αστικό χώρο. Ταυτόχρονα, υπάρχει μια λαθεμένη συσχέτιση σε ένα τμήμα του επιστημονικού αλλά κυρίως του δημοσιογραφικού κόσμου μεταξύ της συγκέντρωσης των μεταναστών και της γκετοποίησης τους. Η εργασία αυτή παραθέτει μια σειρά από βιβλιογραφικά δεδομένα που καταδεικνύουν πως η συγκέντρωση μιας εθνο-φυλετικής μειονότητας δεν συνεπάγεται «γκετοποίηση». Ένα άλλο ζήτημα που φιλοδοξεί τουλάχιστον να προβληματίσει, είναι και ο σύγχρονος διάλογος για την κοινωνική ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία και ιδιαίτερα στην πόλη της Αθήνας. Ο διάλογος αυτός περιστρέφεται από ανησυχίες που συσχετίζονται με το γεγονός ότι η Ελλάδα, είναι μια «μικρή» χώρα του ευρωπαϊκού Νότου και άρα είναι σχετικώς δύσκολο να τα «καταφέρει». Όμως η ελληνική κοινωνία και η ελληνική συγκρότηση του αστικού χώρου, έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που μπορούν να οδηγήσουν σε μια επιτυχημένη ένταξη των μεταναστών και τα οποία θα καταδειχθούν σε αυτήν την εργασία. Βέβαια, η διεθνής βιβλιογραφία καταδεικνύει πως τουλάχιστον στις ευρωπαϊκές πόλεις, κάποιες μεταναστευτικές ομάδες έχουν χειρότερες ενταξιακές επιδόσεις από κάποιες άλλες και πιθανώς κάτι τέτοιο γίνει και στην χώρα μας. Το γεγονός όμως αυτό δεν αναιρεί την χρησιμότητα ανάδειξης ενός ελληνικού προτύπου ένταξης, ως εργαλείου αντιμετώπισης ζητημάτων που σχετίζονται με τον κοινωνικό αποκλεισμό. Τέλος, στην εργασία παρουσιάζεται μια συνέντευξη μεταναστών από την Αλβανία και την δυτική Αφρική, όπου οι τελευταίοι εμφανίζονται για πρώτη φορά σε εργασία και καταδεικνύονται διάφοροι τομείς όπου εμφανίζονται δυσκολίες ένταξης στις δύο παραπάνω ομάδες και τα πορίσματα είναι αρκετά ενδιαφέροντα.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέπων της εργασίας, κ. Μαλούτα Θωμά, για την υποστήριξή του, τον κ. Κανδύλη Γ. ερευνητή του ΕΚΚΕ, την κ. Πετρονώτη Μ., ερευνήτρια του ΕΚΚΕ με την οποία είχα μια πολύ κατατοπιστική συζήτηση, τους μετανάστες που πήραν μέρος στην συνέντευξη και ιδιαίτερα τους

Μπέν, Λεονάρντο, Εμμάνουελ και Θωμά, καθώς επίσης και τους συγγενείς μου, την οικογένεια μου και ιδιαίτερα τον παππού μου, που έφυγε πρώτος από την οικογένειά μου για εργάτης στην Γερμανία, για να βοηθήσει την οικογένειά του.

Περίληψη

Το ζήτημα της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών, είναι πλέον ένα θέμα που απασχολεί μια πληθώρα επιστημόνων, λόγω της έντασης του φαινομένου της μετανάστευσης, και σχετίζεται άμεσα με τον κοινωνικό αποκλεισμό και την κοινωνική ενσωμάτωσή τους, θέματα επίκαιρα κυρίως τα τελευταία χρόνια στον ευρωπαϊκό αστικό χώρο. Μέχρι πρόσφατα η Ελλάδα ήταν κυρίως μια χώρα αποστολής μεταναστών και οι μεταναστευτικές εισροές ήταν περιορισμένες. Οι γεωπολιτικές μεταβολές του 1989 μετέτρεψαν γρήγορα την Ελλάδα σε χώρα υποδοχής μεταναστών από την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, την πρώην Σοβιετική Ένωση και τον Τρίτο Κόσμο. Για την χώρα μας, έχουν γίνει μελέτες πάνω στην ένταξη των μεταναστών από τα Βαλκάνια, κυρίως Αλβανία, για την πόλη της Αθήνας και Θεσσαλονίκης, όμως δεν υπάρχει ακόμα αρκετό υλικό για τις διάφορες επιμέρους μεταναστευτικές ομάδες. Επίσης η χωρική κατανομή των μεταναστών στον αστικό χώρο και η σχέση της με την κοινωνική τους ένταξη, δεν έχει μελετηθεί αρκετά από την ελληνική βιβλιογραφία. Τα προηγούμενα είναι πολύ σημαντικά, λόγω του ότι βρισκόμαστε σε μια εποχή, όπου διαρκώς ακούγονται απόψεις από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας που μιλάνε για την δημιουργία γκέτο στην Αθήνα. Ταυτόχρονα, υπάρχει η αίσθηση πως η συγκέντρωση μεταναστών σε μια αστική περιοχή, ισοδυναμεί με «γκετοποίηση». Η παρούσα διπλωματική εργασία μελετά το ζήτημα της κοινωνικής ένταξης καθώς και του αποκλεισμού των μεταναστών σε σχέση με την χωρική κατανομή τους μέσα στην πόλη. Ταυτόχρονα εξετάζει τα παραπάνω θέματα συγκριτικά ανάμεσα σε χώρες του ευρωπαϊκού νότου και του ευρωπαϊκού βορρά, τόσο σε αστικό όσο και σε εθνικό επίπεδο, προσπαθώντας να σκιαγραφήσει τα χαρακτηριστικά ενός νότιο - ευρωπαϊκού, και ελληνικού προτύπου ένταξης. Το παράδειγμα που αναφέρεται είναι η πόλη της Αθήνας.

Η επιλογή της πόλης έγινε, λόγω του γεγονότος ότι η Αττική συγκεντρώνει το μεγαλύτερο μέρος των μεταναστών της Ελλάδας (από όλες μάλιστα τις εθνικότητες που υπάρχουν στην Ελλάδα) και ιδιαίτερα στον Δήμο Αθηναίων, όπου βρίσκονται οι περισσότερες εθνικότητες.

Για το σκοπό αυτό, όσον αφορά την μεθοδολογία, στην εργασία θα χρησιμοποιηθούν βιβλιογραφικές αναφορές και συγκρίσεις ανάμεσα σε ευρωπαϊκές χώρες, στατιστικά στοιχεία καθώς και συνέντευξη που θα αφορούν τις γνώμες των μεταναστών κατοίκων μιας περιοχής του κέντρου της Αθήνας, και συγκεκριμένα

μετανάστες από την Αλβανία και την Δυτική Αφρική, συγκρίνοντάς τους επάνω σε θέματα που θα καθορίσουν την κοινωνική τους ένταξη.

Abstract

The question of social integration of immigrants, is henceforth a subject that occupies a abundance of scientists, because the intensity of phenomenon, and it's relations with the subjects of social exclusion and the social integration of migrants, which they are two important issues.. Until recently, Greece was mainly a country of «exports» of immigrants and the migratory surge was limited. The geopolitical changes in 1989 changed fast Greece in country of reception of immigrants from Eastern Europe, the former Soviet Union and the Third World. In the case of Greece, have become studies for the integration of immigrants from the Balkans, mainly from Albania, for the city of Athens and Thessaloniki, however, there are not enough studies for other immigrant's group. Also the territorial distribution of immigrants in the urban space and its relation with their social integration, have not been studied enough by the Greek bibliography. The precedents are very important, because in these days, we hear opinions from the mass media who speaks about migrant's "ghettos" in Athens. Simultaneously, there is a sense that the concentration of immigrants in a urban region, amounts with "ghettoization".

The present diplomatic work studies the question of social integration as well as the social exclusion of immigrants concerning their territorial distribution in the city. Simultaneously it examines this subjects comparative between countries of South and North Europe in urban level and also in national level, and trying to sketches out the characteristics of the Greek model of integration. The example that is reported is the city of Athens.

This choice has done, because the region of Attiki assembles the bigger part of immigrants of Greece (from all nationalities that exist in Greece) and particularly in the Municipality of Athens, where are found most nationalities. For this aim, with regard to the methodology, in this work, it will be used bibliographic reports and comparisons between European countries, statistical elements as well as interviews that will concern the opinions of immigrants who live in a neighbourhood of the centre of Athens, (immigrants from Albania and Western Africa) and also comparing them on issues that will determine their social integration.

Εισαγωγή

Η εργασία χωρίζεται σε 4 κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο, αναφέρονται κάποια γενικά χαρακτηριστικά της μετανάστευσης στον ευρωπαϊκό χώρο. Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται η σχέση μετανάστευσης και αστικού χώρου στο δίπολο κοινωνική ένταξη/ κοινωνικός αποκλεισμός, όπου εδώ βλέπουμε την σχέση της φτώχειας με την μετανάστευση αλλά και την φτώχεια πίσω από τους αριθμούς. Το ίδιο ισχύει και με την διαδικασία της κοινωνικής ένταξης όπου παρατίθενται και διεθνή παραδείγματα. Επίσης γίνεται μια σκιαγράφηση της σχέσης εθνο - στεγαστικού διαχωρισμού με τον κοινωνικό αποκλεισμό αλλά και την κοινωνική ένταξη των μεταναστών. Στο τρίτο κεφάλαιο, καταδεικνύονται τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των μεταναστών της Αττικής και του δήμου Αθηναίων όπου επιχειρείται και μια «ενταξιακή» σύγκριση ανάμεσα σε διάφορες εθνότητες. Τέλος, στο κεφάλαιο 4, επιχειρείται μια ενταξιακή σύγκριση ανάμεσα σε δύο μεταναστευτικές ομάδες μέσω συνεντεύξεων αυτή την φορά, σε κεντρική περιοχή της Αθήνας, σε Αλβανούς και δυτικοαφρικάνους (Νιγηρία, Γκάνα), όπου τα αποτελέσματα παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον.

Κεφάλαιο 1. Εισαγωγή στην μετανάστευση. Εξελίξεις και προκλήσεις του φαινομένου στον ευρωπαϊκό και ελληνικό χώρο.

1.1.Ιστορικές αναφορές για την μετανάστευση στον ευρωπαϊκό χώρο και θεωρητικές προσεγγίσεις του φαινομένου.

Η μετανάστευση είναι ένα τόσο παλιό φαινόμενο όσο και η ανθρώπινη κοινωνία. Σε διάφορες ιστορικές περιόδους, από την αρχαία εποχή μέχρι τα σημερινά χρόνια, οι γεωγραφικές μετακινήσεις πληθυσμών, αποτελούσαν αναπόσπαστο κομμάτι της εξέλιξης της ανθρώπινης ιστορίας αλλά και της εξέλιξης/ αναδόμησης του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Σχετίζεται άμεσα λοιπόν με τις έννοιες του χώρου και του χρόνου, επηρεάζεται από αυτές αλλά και τις επηρεάζει. Στην παρούσα εργασία, στο πρώτο κεφάλαιο, θα εστιάσουμε στον ευρωπαϊκό χώρο από την περίοδο του 20ου αιώνα έως σήμερα λόγω των διάφορων εξελίξεων και αλλαγών που συντελέστηκαν κυρίως στις χώρες του ευρωπαϊκού νότου αλλά και στην Ελλάδα.

Επίσης θεωρείται σκόπιμο, μια αναφορά σε διάφορες ερμηνείες του φαινομένου, ουτωςώστε να γίνει περισσότερο κατανοητό το φαινόμενο της σημερινής διεθνούς μετανάστευσης. Σύμφωνα με διάφορες ερμηνευτικές προσεγγίσεις του μεταναστευτικού φαινομένου, η μετανάστευση ερμηνεύεται ως μια επενδυτική απόφαση που ορίζεται από το ύψος του μισθού στη χώρα προορισμού, τα προσόντα, την ηλικία και τα κόστη μετανάστευσης. Τα κόστη της μετανάστευσης μπορούν να διακριθούν στα άμεσα κόστη, όπως η πληροφόρηση, η έρευνα, η μετακίνηση αλλά και στα έμμεσα κόστη όπως το κοινωνικό και το ψυχικό κόστος. Άλλες προσεγγίσεις τονίζουν τον ρόλο που διαδραματίζουν τα προσωπικά δίκτυα μεταξύ της χώρας προέλευσης και της χώρας προορισμού. Άλλες πάλι, τονίζουν τους παράγοντες που εξωθούν στην φυγή από την χώρα προέλευσης, όπως είναι οι συνθήκες ζωής, η υψηλή ανεργία, το ανεπαρκές σύστημα κοινωνικής προστασίας, οι κακές υποδομές, κ.ά., καθώς και στους παράγοντες που ελκύουν την μετανάστευση στη χώρα προορισμού, όπως είναι το επίπεδο ζωής, η χαμηλή ανεργία, το αποτελεσματικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, οι καλές υποδομές, κ.ά.(Πετράκος Γ., Τοπάλογλου Λ. 2008: 70).

Επίσης, 'το ίδιο το μεταναστευτικό κόστος σχετίζεται άμεσα και με την γεωγραφική απόσταση. Συγκεκριμένα, ο Schwartz (1973) διακρίνει δύο ομάδες «μεταναστευτικού κόστους» που σχετίζονται με την απόσταση. Τα γενικά κόστη, που σχετίζονται με το οικονομικό κόστος της απόστασης, τα οποία αυξάνονται με την απόσταση, και το κόστος πληροφόρησης, που σχετίζεται με το πόσο εύκολη είναι η συλλογή πληροφοριών για την αγορά εργασίας, τα οποία μειώνονται όσο μειώνεται η απόσταση (Schwartz στο. Πετράκος Γ., Τοπάλογλου Α. 2008: 70). Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης, η ερμηνεία του Harvey (1996: 415-416) όσον αφορά το μεταναστευτικό φαινόμενο, όπου διαχρονικά η μετανάστευση δεν πραγματοποιείται απλώς μέσα στα πλαίσια «έλξης- απώθησης», αλλά πραγματοποιείται σε αναζήτηση των ευκαιριών και των δυνατοτήτων που προσφέρονται από την οργάνωση του διεθνούς καπιταλισμού ανεξάρτητα από το εάν η καπιταλιστική συσσώρευση συνεχίζεται ή όχι και συχνά ενόψει οικονομικών συνθηκών οι οποίες είναι παρόμοιες, αν όχι και δεινότερες από αυτές που αφέθηκαν πίσω. Τα παραπάνω έχουν σημασία, διότι εμμέσως η μετανάστευση σχετίζεται με την προσδοκία του ατόμου για αναζήτηση καλύτερων συνθηκών ζωής.

Επίσης, εάν προσπαθήσουμε να ανασυγκροτήσουμε εν συντομία τον τρόπο με τον οποίο εξελίχθηκε τα τελευταία είκοσι χρόνια η διεθνή έρευνα για τις μεταναστεύσεις, πρέπει να υπογραμμισθεί ότι η αυτονομία της μετανάστευσης και της ροής των πληθυσμών ως επιστημονικό αντικείμενο έχει βρει μια μερική τουλάχιστον αναγνώριση με αποτέλεσμα η γεωγραφική σκέψη να αποκτά βαρύνουσα σημασία για την μελέτη του φαινομένου. Όπως, γράφουν για παράδειγμα οι Stephen Castles και Mark J. Miller (2003) στο *The Age of Migration*, «οι μεταναστεύσεις μπορούν επίσης να χαρακτηρίζονται από μια σχετική αυτονομία, δηλαδή μπορούν να αναπτύσσονται ερήμην των κυβερνητικών πολιτικών. [...] Οι επίσημες πολιτικές συχνά δεν επιτυγχάνουν τους στόχους τους, και μάλιστα ενδέχεται να προκαλούν αποτελέσματα αντίθετα προς τα επιδιωκόμενα. Πέρα από τις κυβερνήσεις, οι άνθρωποι είναι αυτοί που δίνουν μορφή στις διεθνείς μεταναστεύσεις: οι αποφάσεις που λαμβάνουν άτομα, οικογένειες και κοινότητες –συχνά με ατελείς πληροφορίες και με ένα εξαιρετικά περιορισμένο εύρος επιλογών στη διάθεσή τους – παίζουν καθοριστικό ρόλο για τη μεταναστευτική διαδικασία¹» (Castles – Miller, 2003:278).

¹ Η προσέγγιση αυτή, η προσέγγιση των οικογενειακών δικτύων, ενώ παρέχει σημαντικά σε στοιχεία σε επίπεδο ατομικής συμπεριφοράς, δεν απαντά στο ερώτημα γιατί τα δίκτυα αυτά εμφανίζονται σε ανθρώπους από συγκεκριμένες χώρες ή περιοχές, αντί κάποιων άλλων χωρών ή περιοχών.

Τα νεο-κλασικά θεωρητικά μοντέλα (εκφρασμένα σε διάφορες παραλλαγές, οικονομικές και/ή δημογραφικές), που απέδιδαν τις μεταναστεύσεις στη συνδυασμένη δράση «αντικειμενικών» παραγόντων push και pull [έλξης και άπωσης], έχουν επικριθεί ευρέως, και ελάχιστοι εξακολουθούν να τα προτείνουν σήμερα με γραμμικό τρόπο. Η διεπιστημονική προσέγγιση είναι ο κανόνας, με αποτέλεσμα να γίνεται λόγος προς μια θεωρία των «μεταναστευτικών συστημάτων», η οποία εφιστά την προσοχή στην ιστορική πυκνότητα των μετακινήσεων των πληθυσμών.

Όσον αφορά τις μεταναστευτικές ροές στην Ευρώπη, η γεωγραφία και η ιστορία τις επηρεάζουν όσον αφορά τις κατευθύνσεις, τις αφετηρίες και τους τερματισμούς. Ο ισχυρισμός ότι υπάρχει μια γεωπολιτική της μετανάστευσης επιβεβαιώνεται από τα σχήματα που ακολουθεί η μετανάστευση στην Ευρώπη. Σύμφωνα με την Σάσεν (2003), ένα 60% των αλλοδαπών κατοίκων του Ηνωμένου Βασιλείου προέρχονται από τις ασιατικές ή αφρικανικές χώρες που είτε υπήρξαν υπό βρετανική κυριαρχία είτε ήταν βρετανικές αποικίες. Οι ευρωπαίοι μετανάστες είναι σχετικά λίγοι, και σχεδόν τα 3/4 από αυτούς προέρχονται από την Ιρλανδία, μία ακόμα πρώην αποικία. Σχεδόν όλοι οι μετανάστες από την ινδική υπο-ήπειρο και τη βρετανική Καραϊβική που έχουν έρθει στην Ευρώπη ζουν στο Ηνωμένο Βασίλειο. Αντίστοιχες γεωγραφικές διασυνδέσεις, ισχύουν και για τις υπόλοιπες χώρες με αποικιοκρατικό παρελθόν.

Αν αναλύσουμε τώρα την ιστορία της μετανάστευσης στην Ευρώπη θα διακρίνουμε τέσσερις διαφορετικές φάσεις (Χλέτσος Μ., 2001):

1. Η περίοδος 1945-1960. Είναι η περίοδος ανοικοδόμησης των χωρών μετά το 2^ο Παγκόσμιο πόλεμο και η περίοδος της αποαποικιοκρατίας. Κατά την διάρκεια αυτής της περιόδου η κύρια αιτία της μετανάστευσης ήταν η μετακίνηση πληθυσμών εξαιτίας του τέλους του πολέμου καθώς και η επιστροφή των αποίκων και του εργατικού δυναμικού από τις αποικίες.
2. Η περίοδος 1955-1973. Είναι η περίοδος σημαντικής μετανάστευσης εργατικού δυναμικού από τον λεγόμενο Νότο προς την Ηπειρωτική Ευρώπη και γενικότερα προς τις βόρειες χώρες.
3. Η περίοδος 1974-1988. Κατά την περίοδο αυτή περιορίζεται σημαντικά η μετανάστευση, επειδή οι χώρες υποδοχής των μεταναστών δε ζητούν πλέον νέο εργατικό δυναμικό.

4. Η περίοδος 1988 και έπειτα η οποία χαρακτηρίζεται από την μετακίνηση πληθυσμών τόσο από τον Νότο στον Βορρά όσο και από την Ανατολική στην Δυτική Ευρώπη.

Ένα άλλο ζήτημα που αξίζει να σημειωθεί είναι και οι αλλαγές στον τύπο της μετανάστευσης, μια ο τύπος του «φιλοξενούμενου εργάτη» που ίσχυε από την δεκαετία του 1950 μέχρι την δεκαετία του 1970, αντικαταστάθηκε με περισσότερο, όπως θα δούμε, πολύπλοκες μορφές και αυτό συνδέεται με ευρύτερες αλλαγές που έγιναν κατά την δεκαετία του 1970. Σύμφωνα με τον Cohen (2006: 138- 141) από την δεκαετία του 1970, θα συμβούν φαινόμενα που θα επηρεάσουν τον τύπο της μετανάστευσης όπως:

1. Η κρίση των τιμών του πετρελαίου στις αρχές της δεκαετίας του 1970, η οποία δεν επηρεάζει άμεσα τον τύπο της μετανάστευσης αλλά επηρέασε σημαντικά την παγκόσμια οικονομική αναδιάρθρωση και κυρίως την βιομηχανική παραγωγή και διάρθρωση, όπου οι μετανάστες απασχολούνταν μέχρι τότε στην βιομηχανία..
2. Η ανάπτυξη της ξενοφοβίας σε χώρες της Δ. Ευρώπης.
3. Η πολιτική οργάνωση/ διεκδίκηση των μεταναστών στις χώρες του Βορρά.
4. Η αύξηση του κόστους κοινωνικής αναπαραγωγής των μεταναστών σε αυτές τις χώρες λόγω αύξησης των αναγκών σε σχολεία, νοσοκομεία, κοινωνικές παροχές, κ.ά
5. Η παγκόσμια οικονομική αναδιάρθρωση, η οποία οφείλεται και στην κρίση του πετρελαίου και το αποτέλεσμα της ήταν η αύξηση της ανεργίας και ταυτοχρόνως η ζήτηση σε ένα νέου τύπου, ελαστικό, ευέλικτο εργατικό δυναμικό. Το τελευταίο έχει τεράστια σημασία, διότι όπως θα δούμε αμέσως μετά, μία από τις προεκτάσεις αυτής της ευελιξίας είναι και η «άτυπη»/ ανασφάλιστη/ κακοπληρωμένη εργασία, η οποία έχει κάνει την εμφάνισή της πλέον σε αρκετά κράτη της Ευρώπης.

Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και ο Samers M. (1999: 171-172), ο οποίος σχετίζει τις αλλαγές που έγιναν την δεκαετία του 1970 στον τύπο της μετανάστευσης με την κρίση του φορντικού μοντέλου παραγωγής. Η πίεση που δημιουργήθηκε στην Ευρώπη, από χώρες όπως ΗΠΑ και Ιαπωνία, για ενσωμάτωση ευέλικτων μοντέλων παραγωγής- «Τογιοτισμός» λόγω κρίσης του φορντισμού κατά την δεκαετία του 1970, καταρχήν στην αυτοκινητοβιομηχανία αλλά και σε άλλες παραγωγικές μονάδες, είχε ως αποτέλεσμα να μειωθεί η ζήτηση για εργαζομένους χαμηλής

ειδίκευσης στις παραπάνω θέσεις εργασίας. Επιπλέον, η ανεργία που δημιουργήθηκε λόγω τεχνολογικών καινοτομιών στην παραγωγή με αποτέλεσμα να χαθούν θέσεις εργασίας ανειδίκευτων εργατών, πυροδότησε κινητοποιήσεις όπως π.χ. απεργίες στις οποίες συμμετείχαν και μετανάστες που απασχολούνταν σε αυτές τις θέσεις με αποτέλεσμα λοιπόν αρκετές ευρωπαϊκές κυβερνήσεις την δεκαετία του '70 έπαψαν να βλέπουν τους «προσκεκλημένους» εργάτες από την αλλοδαπή ως «συμπλήρωμα» στους ντόπιους εργαζόμενους, αλλά τουλάχιστον ως «περιττούς», «απειλή» αν όχι, και «ανταγωνιστές» για τον ντόπιο πληθυσμό.

Συνολικά, καθόλη την μεταναστευτική ιστορία της Ευρώπης μετά τον 2^ο παγκόσμιο πόλεμο έως και σήμερα, θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τους εξής τύπους μεταναστών (Γαβρόγλου, 2001):

- i. Οι παλιννοστούντες.
- ii. Πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που ζουν σε άλλη χώρα της Ένωσης. Από τους 13.000.000 ξένους που ζούσαν στην Δυτική Ευρώπη το 1993, 6.000.000. ήταν δυτικοευρωπαίοι.
- iii. Ένας μεγάλος αριθμός μεταναστών στην Ευρώπη προέρχεται από πρώην αποικίες, οπότε γνωρίζουν τον πολιτισμό και την γλώσσα της χώρας υποδοχής. Τέτοιοι είναι οι Πακιστανοί, Ινδοί και Δυτικοϊνδοί στην Βρετανία, Βορειοαφρικάνοι και Νοτιοασιάτες στη Γαλλία, Ερυθραίους και Σομαλέζους στην Ιταλία, και Σουριναμέζους στην Ολλανδία.
- iv. Στρατολογημένοι εργάτες από χώρες όπως η Τουρκία. Η Γερμανία υιοθέτησε το μοντέλο *gastarbeiter* που είχε αναπτύξει η Ελβετία αναφορικά με τους Ιταλούς. Ο σκοπός ήταν κάθε μετανάστης να διαμένει στη Γερμανία για σύντομα κάθε φορά διαστήματα, εκ περιτροπής, για να μην προλαβαίνει να δημιουργεί οικογενειακές ρίζες. Το πρόβλημα όμως ήταν ότι οι βιομηχανικοί αυτοί εργάτες σε αντίθεση με την Ελβετία που στρατολογούσε προσωπικό για υπηρεσίες, έπρεπε να καταρτιστούν σε συγκεκριμένες δεξιότητες και οι εταιρίες ήταν απρόθυμες να στέλνουν κάθε πίσω τους μετανάστες αυτούς, στους οποίους είχαν επενδύσει. Σύντομα έφτασαν οι οικογένειες των μεταναστών και έγινε πλέον σαφές ότι οι προσωρινοί αυτοί μετανάστες θα έμεναν για πάντα.
- v. Πρόσφυγες και ζητούντες ασύλου, οι οποίοι αποτελούν ολοένα αυξανόμενο μέρος των ξένων. Διεθνώς 15.000.000 άνθρωποι διεκδικούν το χαρακτηρισμό αυτό, ενώ οι περισσότεροι πηγαίνουν από μια φτωχή χώρα σε μια άλλη.

Μόλις το 5% πηγαίνει στην Ευρώπη. Το 1983 γύρω στα 65.000 άτομα μετανάστευσαν σε χώρες της Ευρώπης, το 1989 έφθασαν τα 289.000 άτομα και το 1992 ο αριθμός κορυφώθηκε στα 700.000 για να μειωθεί στα 300.000 άτομα το 1994.

Σήμερα, εν αντίθεση με το παρελθόν της φορντικής περιόδου, αυτοί που μεταναστεύουν δεν προέρχονται κυρίως από τις πολύ φτωχές αλλά από αυτές που βρίσκονται σε ένα ενδιάμεσο στάδιο ανάπτυξης. Αντίστοιχα δεν είναι αποκλειστικά οι φτωχότεροι κάτοικοι των χωρών αυτών που μεταναστεύουν αλλά κυρίως εκείνοι που βρίσκονται μεν σε δυσμενή θέση αλλά ωστόσο έχουν τους υλικούς και πολιτισμικούς πόρους που χρειάζονται προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες της μετανάστευσης (Λαμπριανίδης-Λυμπεράκη, 2001: 78).

Όσον αφορά τις γεωγραφικές ροές της σύγχρονης μετανάστευσης, από την δεκαετία του 1970 παρατηρείται η σταδιακή απόκτηση εμπειρίας μετανάστευσης των χωρών του Ευρωπαϊκού Νότου προς αυτές. Μάλιστα, από τότε που ο Ευρωπαϊκός Βορράς σταμάτησε να προσκαλεί εργαζόμενους και ιδιαίτερα την δεκαετία του 1980, οι χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου μπορούν να θεωρηθούν ως βασικές πόρτες εισόδου στην Ευρώπη, εύκολα «προσπελάσιμες» λόγω μεγάλου μήκους θαλάσσιων συνόρων και πολυάριθμων νησιών στην περίπτωση της Ελλάδας. (Μουσούρου Λ., 1993: 26 - 28).

Μια σειρά παραγόντων έχουν συμβάλλει και συνεχίζουν να συμβάλλουν στην μετατροπή των χωρών της Ν. Ευρώπης σε χώρες μαζικής υποδοχής μεταναστών. Οι παράγοντες αυτοί έχουν διαφορετική βαρύτητα από χώρα σε χώρα, περιοχή σε περιοχή και χρονική περίοδο λόγω διαφορετικών διεθνών συνθηκών και γεωπολιτικών ανακατατάξεων. Οι παράγοντες αυτοί είναι (Ιωσηφίδης Θ. 2001: 230):

- ο Ευκολία πρόσβασης στις χώρες της Ν. Ευρώπης για γεωγραφικούς και οικονομικούς λόγους.
- ο Γεωγραφική και πολιτισμική γειτνίαση με χώρες που αποτελούν χώρες αποστολής μεταναστών.
- ο Το τελείως διαφορετικό δημογραφικό καθεστώς που υπάρχει στις δύο ακτές της Μεσογείου, το οποίο δημιουργεί πιέσεις μεταναστευτικής ροής σε συνδυασμό, με τις συνθήκες φτώχειας, ανεργίας και υποαπασχόλησης που υπάρχουν στις περισσότερες από τις χώρες αποστολής μεταναστών στην Ν. Ευρώπη.

- ο Η ζήτηση για μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό που υπάρχει σε ορισμένα τμήματα της αγοράς εργασίας και σε ορισμένους οικονομικούς τομείς που σχετίζονται με παροχή υπηρεσιών στον τομέα της φροντίδας, με τον πρωτογενή τομέα, τις κατασκευές, κ.ά. Σε αυτό το σημείο, ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανάλυση της Βαΐου Ν. (2007: 9) όσον αφορά την ζήτηση γυναικείου μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού και την διαμόρφωση της ως προς τις δομές του κράτους πρόνοιας και της οικογένειας στην Ν, Ευρώπη. Όπως παρατηρεί η συγγραφέας, στις χώρες του ευρωπαϊκού Νότου, ζητήματα που σχετίζονται με την οικογενειακή φροντίδα, παρέχονται σχεδόν αποκλειστικά από την οικογένεια μια και το κράτος αποτελεί φορέα φροντίδας της «ύστατης στιγμής». Και η συμβολή του είναι περισσότερο χρηματική (συντάξεις, επιδόματα, κ.ά.) ενώ οι υπηρεσίες φροντίδας είναι περιορισμένες. Διαμορφώνεται έτσι ένα χρόνιο έλλειμμα, το οποίο καλύπτεται από την προσφορά των μεταναστριών. Οι μετανάστριες λοιπόν στην Ν. Ευρώπη, με την παροχή των υπηρεσιών τους στον τομέα της φροντίδας μελών της οικογένειας (παιδιά, ηλικιωμένοι) αλλά και στην οικιακή εργασία συντελούν στην εισχώρηση των ντόπιων γυναικών στην αγορά εργασίας αλλά και ταυτόχρονα αναπαράγουν ένα μοντέλο πρόνοιας που στηρίζεται στην οικογένεια. .

Η Ελλάδα πλέον, ελάχιστα διαφοροποιείται από τις άλλες νοτιοευρωπαϊκές χώρες, όπως την Ιταλία και την Ισπανία, που από παραδοσιακές χώρες αποστολής μεταναστών, μετατρέπονται σε χώρες υποδοχής. Επιπλέον, οι εισροές σε αυτές τις τρεις χώρες αυξήθηκαν με ταχείς ρυθμούς, προκαλούμενες αφενός μεν από παράγοντες που οφείλονται στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική κρίση στις χώρες προέλευσης, αφετέρου δε από την έντονη ζήτηση σε εργατικό δυναμικό ενός άδηλου συχνά τομέα της οικονομίας όπου διευρύνεται συνεχώς. Έτσι, ενώ στις χώρες της εκβιομηχανισμένης Ευρώπης, σε συγκυρία έντονης έλλειψης εργατικών χεριών μεταπολεμικά, το ποσοστό των αλλοδαπών αυξάνεται προοδευτικά για να ξεπεράσει το 7% του συνολικού πληθυσμού σχεδόν μετά από τέσσερις δεκαετίες έντονων μεταναστεύσεων, στην Νότια Ευρώπη το ξένο δυναμικό, αμελητέο στην αρχή, αυξάνεται ταχύτατα τόσο σε απόλυτες όσο και σε σχετικές τιμές. Συγκεκριμένα στην Ιταλία και την Ισπανία, οι αλλοδαποί υπερδιπλασιάστηκαν ανάμεσα στα τέλη της

δεκαετίας του 1980 και της αρχής της τρέχουσας δεκαετίας και υπερτριπλασιάστηκαν στην Πορτογαλία την ίδια περίοδο, αποτελώντας σχεδόν το 4% του συνολικού πληθυσμού των χωρών αυτών (Κοτζαμάνης Β. 2008: 15).

Συγκεκριμένα τώρα, όσον αφορά τον ελλαδικό χώρο, οι γεωπολιτικές μεταβολές του 1989 μετέτρεψαν γρήγορα την Ελλάδα σε χώρα υποδοχής μεταναστών από την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, την πρώην Σοβιετική Ένωση και τον Τρίτο Κόσμο (Ρουμπίνη Γ., Τριανταφυλλίδου Α. 2009:194).. Συγκεκριμένα, τα τελευταία 20 χρόνια, η Ελλάδα κατά τις Ρουμπίνη και Τριανταφυλλίδου (2009:195) δέχτηκε τις εξής σημαντικές εισροές:

- Παλιννοστούντων ομογενών, κυρίως Ελλήνων Ποντίων από τις πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες (Γεωργία, Καζακστάν, Ρωσία και Αρμενία).
- Ελλήνων ομογενών αλβανικής υπηκοότητας.
- Οικονομικών μεταναστών από χώρες εκτός ΕΕ.
- Ενός συγκριτικά μικρότερου αριθμού Ελλήνων απόδημων που επέστρεψαν από τη Β. Ευρώπη, τις ΗΠΑ, τον Καναδά και την Αυστραλία.

Αν προσπαθούσαμε να οριοθετήσουμε την περίοδο αρχής της εισόδου μεταναστών στην χώρα μας, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ως έτος έναρξης της μετανάστευσης προς την Ελλάδα το 1972, όταν ο σύνδεσμος Ελλήνων Βιομηχάνων ζητούσε εγγράφως από την κυβέρνηση των συνταγματαρχών να επιτρέψει την έλευση 10.000 αφρικανών και ασιατών για την κάλυψη κενών θέσεων εργασίας που οι γηγενείς είχαν αρχίσει να εγκαταλείπουν (Νικολινάκος Μ. 1973: 169). Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και ολόκληρη την δεκαετία του 1980 εμφανίστηκε ένα ρεύμα μετανάστευσης από χώρες της Ασίας και της Αφρικής και κυρίως την Αίγυπτο, το Μαρόκο, τις Φιλιππίνες την Αιθιοπία και το Πακιστάν χωρίς ωστόσο να παγιώνονται οι παραπάνω ροές. Η απότομη όμως εξέλιξη του φαινομένου ήταν στις αρχές της δεκαετίας του 1990, οφειλόμενη κυρίως στο άνοιγμα των ελληνοαλβανικών συνόρων. Μέσα σε λίγα χρόνια από τότε τα μεγέθη του μεταναστευτικού φαινομένου είχαν αλλάξει δραματικά (Κανδύλης Γ. 2004: 72 -73).

Τέλος, όσον αφορά το μέλλον της μετανάστευσης στην χώρα μας, πρέπει να τονιστεί ότι για την χώρα μας, σύμφωνα με τον Καρασαββόγλου (2001) ο «κύκλος» της μετανάστευσης δεν έχει κλείσει, αλλά αντίθετα η Ελλάδα θα συνεχίσει να αποτελεί χώρα προορισμού των μεταναστών για τους εξής λόγους:

- ✓ Η εντατικοποίηση των πάσης φύσεως οικονομικών σχέσεων της Ελλάδας με τις γειτονικές χώρες.
- ✓ Η συνεχιζόμενη πολιτικοοικονομική αβεβαιότητα στο ευρύτερο βαλκανικό περιβάλλον.
- ✓ Η Ελλάδα αποτελεί τον ευρωπαϊκό σταθμό της περιοχής και αντιμετωπίζεται ως ενδιάμεσος προορισμός για την πλουσιότερη Βόρεια Ευρώπη και Αμερική
- ✓ Το μήκος των ελληνικών συνόρων προσφέρει πολλές «δυνατότητες» εισόδου για τους παράνομους μετανάστες.

Επίσης, ο δημογραφικός παράγοντας αναμένεται να είναι καθοριστικός για την εξέλιξη του φαινομένου. Σύμφωνα με την Έκθεση ESPON Territorial Observation (2008: 15), οδεύοντας προς το 2030, η αύξηση του πληθυσμού στις γειτονικές χώρες της Ευρώπης στο νότο και στην ανατολή, (Αφρική, Μ. Ανατολή)) θα είναι σημαντικά υψηλότερη από ότι στην Ευρώπη, γεγονός που θα πιθανώς θα οδηγήσει σε αυξημένη μεταναστευτική πίεση στην Ευρώπη (και ιδιαίτερα στον νότο) από τις γειτονικές της περιοχές.

1.2 Μεταναστευτικές προκλήσεις για την Ευρωπαϊκή Ένωση..

1.2.1 Η μετανάστευση ως δημογραφική «ενίσχυση» των χωρών της Ευρώπης.

Η μετανάστευση αποτελεί καταρχήν μια δημογραφική πρόκληση για την Ευρώπη. Η έκθεση Soremi του ΟΟΣΑ το 2001 εκτιμά ότι η ΕΕ έχει 12 εκατομμύρια κατοίκους από τρίτες χώρες. Υπολογίστηκε ότι κάθε έτος φτάνουν στην ΕΕ 1 εκατομμύριο επίσημοι και 500.000 ανεπίσημοι μετανάστες.

Οι περισσότεροι μη κανονικοί γίνονται μόνιμοι κάτοικοι. Υψηλά ποσοστά αυτών των μεταναστών παρουσιάζονται στην Ν. Ευρώπη (Πουλοπούλου -Έμκε Η., 2007: 192, 197). Ο παρακάτω πίνακας δείχνει το ποσοστό του αλλοδαπού πληθυσμού γενικά στις χώρες της ΕΕ-15 το 2003:.

Πίνακας 1.1: Αλλοδαπός πληθυσμός ως ποσοστό στις χώρες της ΕΕ -15 το 2003

Αλλοδαπός πληθυσμός ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού στις χώρες της ΕΕ-15 το 2003	
Χώρες	% αλλοδαπός πληθυσμός
Μ. Βρετανία	4.8
Γερμανία	8.9
Ολλανδία	4.3
Δανία	5
Βέλγιο	8.3
Ισπανία	3.9
Πορτογαλία	4.2
Ιταλία	3.8
Ελλάδα	7
Ιρλανδία	5.8
Φινλανδία	2
Γαλλία	5.8
Αυστρία	9.4
Σουηδία	5.1
Λουξεμβούργο	38.8

Πηγή: Πουλοπούλου-Έμκε Η., 2007: 192

Για την Ευρώπη, η έκθεση Soremi του ΟΟΣΑ το 2001 εκτιμά ότι η ΕΕ έχει 12 εκατομμύρια κατοίκους από τρίτες χώρες. Υπολογίστηκε ότι κάθε έτος φτάνουν στην ΕΕ 1 εκατομμύριο επίσημοι και 500.000 ανεπίσημοι μετανάστες. Οι περισσότεροι μη κανονικοί γίνονται μόνιμοι κάτοικοι. Υψηλά ποσοστά αυτών των μεταναστών παρουσιάζονται στην Ν. Ευρώπη (Πουλοπούλου-Έμκε Η., 2007: 192, 197).

Οι παρακάτω πίνακες δείχνουν τον αριθμό των παράνομων μεταναστών το 2000 στις χώρες της Ν. Ευρώπης και το ποσοστό του αλλοδαπού πληθυσμού γενικά στις χώρες της ΕΕ-15 το 2003.

Πίνακας 1.2: Παράνομοι μετανάστες το 2000 στις χώρες της Ν. Ευρώπης

Εκτιμήσεις μη κανονικών/ παράνομων μεταναστών το 2000 στις χώρες της Ν. Ευρώπης		
Χώρες	Πληθυσμός χώρας σε εκατομμύρια	αριθμός μη κανονικών μεταναστών σε χιλιάδες
Ισπανία	39.1	300-400
Πορτογαλία	10	100
Ιταλία	57	230-290
Ελλάδα	10.3	350-500

Πηγή: Πουλοπούλου-Έμκε Η., 2007: 198

Η συμβολή των παράνομων μεταναστών στον συνολικό μεταναστευτικό πληθυσμό, δεν είναι καθόλου αμελητέα. Όμως λόγω του ότι οι παράνομοι μετανάστες αποτελούν ένα πολύ ιδιαίτερο κεφάλαιο στο ζήτημα της ένταξης/ αποκλεισμού του μεταναστευτικού πληθυσμού στον χώρο της πόλης και χρίζει ιδιαίτερης προσοχής ιδιαίτερα στο επίπεδο των συνεντεύξεων, όπου το υποκείμενο είναι δύσκολο να βρεθεί, θα επικεντρώσουμε την προσοχή μας στους «νόμιμους» μετανάστες ή αλλιώς «μετανάστες με χαρτιά».

Όσον αφορά τις πρόσφατες εξελίξεις της μετανάστευσης στην Ευρώπη, με βάση τα τελευταία στοιχεία για το 2006, περίπου 3,5 εκατομμύριο άτομα εγκαταστάθηκαν στον χώρο της ΕΕ- 27, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Eurostat. Μετά από τη μάλλον ταχεία ανάπτυξη του φαινομένου το 2003 εν σχέση με το 2002, η μετανάστευση αυξάνεται με επιβραδυνόμενους ρυθμούς την περίοδο 2004- 2006. Ο μεγαλύτερος ρυθμός αύξησης μεταναστών ήταν στην Ιρλανδία και την Ισπανία για το 2006. Επίσης ο αριθμός των πολιτών της ΕΕ- 27 που μετανάστευσαν από ένα κράτος μέλος σε κάποιο άλλο (εκτός από αυτούς που εγκαταστάθηκαν στην χώρα καταγωγής/ υπηκοότητάς, π.χ. Έλληνες της Γερμανίας που εγκαθίστανται στην Ελλάδα) αυξήθηκε κατά 10% ετησίως από το 2002 έως το 2006. Ενώ η μεγάλη πλειοψηφία των μεταναστών στη ΕΕ- 27 εγκαταστάθηκε στα μεγάλα κράτη- μέλη, η κλίμακα της μετανάστευσης (το σχετικό της βάρος) ήταν μεγαλύτερη για τις μικρότερες χώρες. Οι μετανάστες που προέρχονται από χώρες που δεν είναι μέλη της ΕΕ -27 ήταν περισσότεροι και νεότεροι από τους μετανάστες που προέρχονταν από χώρες μέλη το 2006. Παρόλαυτα η Γερμανία, η Ιρλανδία, το Λουξεμβούργο, η Ουγγαρία, η Αυστρία, η Σλοβακία και το Βέλγιο (για το 2003), δέχθηκαν περισσότερους μετανάστες από χώρες μέλη. Στο σύνολο του μεταναστευτικού πληθυσμού, οι άνδρες

είναι περισσότεροι από τις γυναίκες και οι γυναίκες ήταν νεώτερες από τους άνδρες για το 2006. Εντούτοις οι μετανάστριες είναι περισσότερες από τους μετανάστες στις νότιες χώρες της ΕΕ. Η μεγαλύτερη ομάδα μεταναστών από χώρες μη μέλη της Ένωσης είναι οι Μαροκινοί για το 2006, ενώ για τους μετανάστες που προέρχονται από χώρα- μέλος η μεγαλύτερη ομάδα αποτελούν οι Πολωνοί και οι Ρουμάνοι. Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει και η γεωγραφία των μεταναστευτικών ροών. Το 2006, οι μισοί Πολωνοί μετανάστες εγκαταστάθηκαν στην Γερμανία, οι Μαροκινοί κατευθύνονται κυρίως στην Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία, οι Κινέζοι κυρίως στην Μ, Βρετανία και οι Αλβανοί προτιμούν τις γειτονικές σε αυτούς χώρες (Ιταλία και Ελλάδα)(Πηγές από <http://ec.europa.eu/eurostat>). Με βάση τα παραπάνω, βλέπουμε πως οι γεωγραφικές μετακινήσεις και ροές ανθρώπων τόσο από τον « εξωτερικό» χώρο προς την ΕΕ όσο και στο «εσωτερικό» της Ένωσης, παρουσιάζουν συγκεκριμένα εθνικά και «γεωγραφικά» χαρακτηριστικά και αποτελεί μια αυξανόμενη πραγματικότητα και για την Ελλάδα.

Όπως παρατηρούμε λοιπόν, με βάση τα παραπάνω, είναι εμφανές πλέον οι κοινωνικο-δημογραφικές προκλήσεις αλλά και ευκαιρίες που παρουσιάζονται στην ΕΕ. Εξάλλου όπως έχει τονίσει ο Ντόκος (2001), σε παγκόσμιο επίπεδο ενώ στον ανεπτυγμένο κόσμο το πρόβλημα που παρατηρείται είναι η διάθεση όλ ο και περισσότερων πόρων για τους ηλικιωμένους, ο υπόλοιπος κόσμος προσπαθεί να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που προκαλεί η αλματώδη αύξηση των βρεφών και νεαρών παιδιών, οπότε οι «δημογραφίες» του Νότου και του Βορρά αλληλοσυμπληρώνονται.

Η σύγχρονη μετανάστευση μπορεί να επιλύσει σε ένα σημαντικό βαθμό το δημογραφικό πρόβλημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα μεταναστευτικά ρεύματα, όπως τονίζει ο Φωτάκης Κ. (2004: 69) μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των μελλοντικών τάσεων του πληθυσμού ο οποίος βρίσκεται σε ηλικία εργασίας. Όπως τονίζει ο συγγραφέας, κατά την περασμένη δεκαετία, η εξωτερική (καθώς και η εσωτερική) μετανάστευση, συνέβαλε σε κάποιο βαθμό στην αύξηση του μεγέθους του πληθυσμού αυτού και στην μείωση του ρυθμού γήρανσής του τόσο σε επίπεδο κρατών όσο και σε περιφερειών. Όμως η μετανάστευση νέου, εργατικού δυναμικού εκτός από πραγματικότητα αποτελεί μια αναγκαιότητα για την ΕΕ. Συγκεκριμένα, χώρες όπως η Γερμανία για να διατηρήσει σταθερό το ποσοστό του πληθυσμού της που βρίσκεται σε ηλικία εργασίας από το 2000 μέχρι το 2050 (με τον σημερινό ρυθμό γεννήσεων) πρέπει να εισάγει 487.000 μετανάστες το χρόνο,

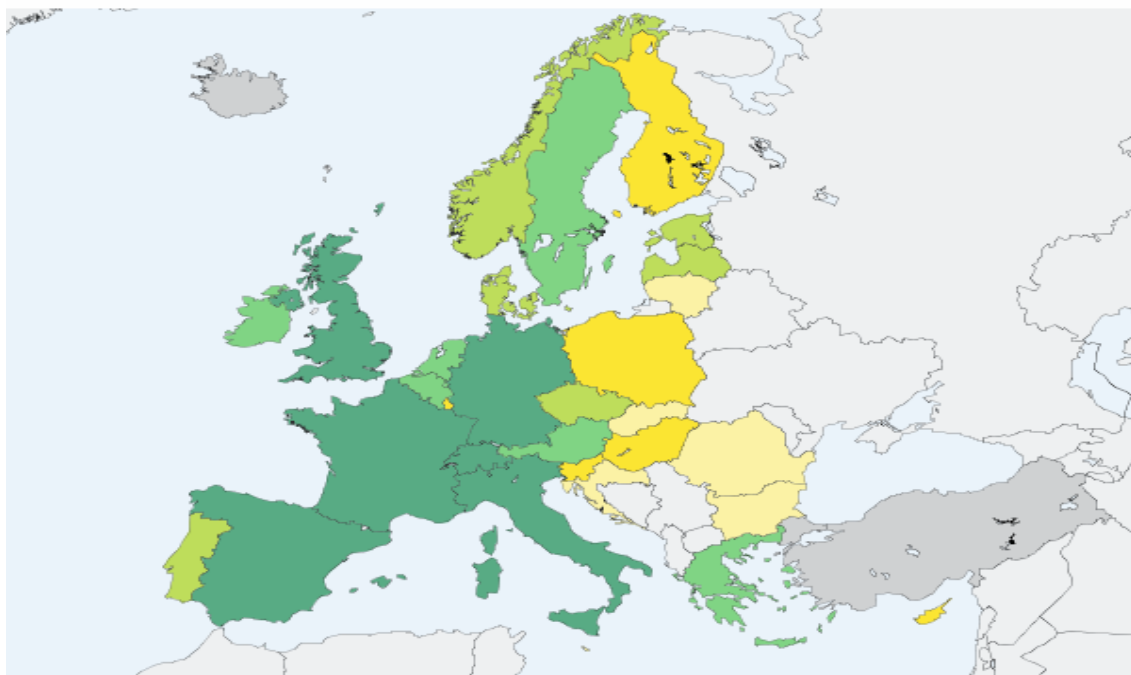
αντιστοίχως η Γαλλία χρειάζεται 109.000 μετανάστες το χρόνο και η Ε.Ε. στο σύνολο της 1.600.000 (Λαμπριανίδης-Λυμπεράκη, 2001).

Άρα λοιπόν παρατηρούμε πως η μετανάστευση εκτός από υπαρκτή, είναι και απολύτως αναγκαία διότι σε παγκόσμια κλίμακα έχουμε χώρες που το εργατικό τους δυναμικό πλεονάζει, ενώ σε άλλες συρρικνώνεται, όποτε με την μετακίνηση του πλεονάζοντα πληθυσμού θα τείνουμε προς την πληθυσμιακή ισορροπία εντός των χωρών. Παρακάτω παρουσιάζεται ένας χάρτης οποίος αφορά το πληθυσμό των αλλοδαπών στις χώρες της ΕΕ-27 το 2008 και μας δείχνει πως οι πλουσιότερες χώρες του Βορρά (με εξαίρεση τις Σκανδιναβικές χώρες) συγκεντρώνουν τον μεγαλύτερο ποσοστό αλλοδαπών στον πληθυσμό τους ενώ στον αντίποδα βρίσκονται οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, οι οποίες αποτελούν και χώρες αποστολής μεταναστών.

Χάρτης 1.1. Πληθυσμός αλλοδαπών στα κράτη της ΕΕ-27 το 2008

Population by citizenship - Foreigners - [tps00157]

(persons) - 2008

Legend

15460.0 - 42934.0

42934.0 - 205889.0

205889.0 - 446333.0

446333.0 - 971448.0

971448.0 - 7255395.0

N/A

Minimum value:15460.0 Maximum value:7255395.0 eu25:3.0747557E7 eu15:2.9227474E7

Πηγή: <http://ec.europa.eu/eurostat>

1.2.2 Η πολυ-πολιτισμική πρόκληση.

Μια άλλη πρόκληση που έχει σχέση με την μετανάστευση είναι η δια- (πολύ)πολιτισμικότητα. Μια κοινωνία πολυπολιτισμική, προσφέρει πολλά πλεονεκτήματα στους πολίτες της. Μια κοινωνία ανοικτή προς τα «έξω» έχει δυνατότητα να εισπράττει δημιουργικά τα μηνύματα των καιρών. Ζούμε πλέον σε μια εποχή όπου οι αποστάσεις εκμηδενίζονται και αναμιγνύονται συνεχώς ιδέες, παραδόσεις και συμπεριφορές ατόμων που στο παρελθόν ήταν απομονωμένες.

Τα μεταναστευτικά ρεύματα λοιπόν αποτελούν και μια ευκαιρία στις κοινωνίες υποδοχής να δεχθούν ευκολότερα τις διάφορες αλλαγές που βιώνουν στη σημερινή εποχή και να συμμετέχουν στην διαμόρφωση τους για το μέλλον (Λαμπριανίδης - Λυμπεράκη, 2001).

Το ζήτημα της πολύ-πολιτισμικότητας πάντως, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, κατά των Cohen (2003: 339) θα εξαρτηθεί από την ικανότητα των κρατών να διαχειριστούν αυτήν την ποικιλότητα στο εσωτερικό τους. Ιδιαίτερα στις μέρες μας, που το φαινόμενο της μετανάστευσης και μάλιστα της διασποράς (Εβραίοι, Κινέζοι, Αφρικανοί, κ.ά.) έχει καταστήσει αδύνατο το όνειρο του 19^{ου} αιώνα για έναν τόπο για κάθε φυλή, δηλαδή μια σύνδεση κάθε ταυτότητας με συγκεκριμένη γεωγραφική επικράτεια, το ζήτημα της διαχείρισης της πολύ-πολιτισμικότητας μέσα στα όρια του έθνους-κράτους της Ευρώπης αποκτά βαρύνουσα σημασία.

Επίσης, σε αυτό το σημείο, οι σύγχρονες δυσκολίες που παρατηρούνται στο επίπεδο της πολυπολιτισμικότητας σχετίζονται με την άνοδο του ρατσισμού. Τα τελευταία χρόνια με την αύξηση των μεταναστών στην Ευρώπη, σημειώνεται ταυτόχρονα μια αύξηση της ακροδεξιάς στις ευρωπαϊκές χώρες. Η άνοδος τους συνδέεται, πέραν της μετανάστευσης, και με άλλα φαινόμενα που εντάθηκαν αυτήν την περίοδο όπως (Γαβρόγλου, 2001:90):

- ✓ την αύξηση της ανεργίας
- ✓ την παγκοσμιοποίηση και την ανάπτυξη υπερεθνικών οργανισμών που θεωρούνται απειλή για την εθνική ταυτότητα και αυτοτέλεια.
- ✓ Τις κοινωνικές ανακατατάξεις που επέφεραν οι αλλαγές στην οικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως η σχετική μείωση της βιομηχανίας και γεωργίας, οι νέες σχέσεις εργασίας και η αναδιάρθρωση του κράτους πρόνοιας.

Ο ρατσισμός² συνάδει γενικά με χαμηλότερο επίπεδο μόρφωσης, μεγαλύτερη ηλικία και δεξιότερη πολιτική ταυτότητα. Δεν συνδέεται με το φύλο, ούτε με τον τόπο διαμονής (αστικό- αγροτικό), παρά την εντονότερη παρουσία των μεταναστών στις πόλεις (Γαβρόγλου, 2001:90). Παρά την ποικιλομορφία του σύγχρονου ρατσισμού, ο Mac Laughlin J. (1998: 1019) υποστηρίζει πως το φαινόμενο του σύγχρονου ρατσισμού είναι προϊόν της μετάβασης από μια βιομηχανική κοινωνία σε μια μεταβιομηχανική- μεταφορντική, είναι υπαρκτός πλέον στον ευρωπαϊκό χώρο και οι διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των διαφόρων μορφών των επιμέρους εθνικών «ρατσισμών» στα ευρωπαϊκά κράτη, πρέπει, υποστηρίζει, να αναζητηθούν σε ιστορικές και πολιτικές διαφορές που υπάρχουν στην συγκρότηση του έθνους. Οι σύγχρονες εκφράσεις του ρατσισμού σε ολόκληρη την Ευρώπη, κατά τον συγγραφέα (1998: στο ίδιο) αποδίδονται στη λειτουργία συγκεκριμένων χωροκοινωνικών αλλαγών που διαδραματίζονται στις πόλεις, προσδίδοντας έτσι στην γεωγραφία μια ιδιαίτερη βαρύτητα, που αφορούν τον αστικό χώρο και θα μας απασχολήσουν στην παρούσα εργασία.. Αυτοί περιλαμβάνουν:

1. τον τεμαχισμό των διαφόρων αστικών τοπίων με βάση το «μείγμα» κοινωνικής τάξης και εθνότητας/ φυλής,
2. της αναγκαστικής μίξης ντόπιου και αλλοδαπού πληθυσμού σε υποβαθμισμένες αστικές γειτονίες,
3. την σταδιακή υποχώρηση κοινωνικών/ κοινοτικών δεσμών ανάμεσα στους γηγενείς με την ταυτόχρονη εμφάνιση ισχυρών κοινωνικών δικτύων μεταξύ των μειονοτήτων και των μεταναστευτικών ομάδων.

Τα παραπάνω έχουν σημασία όσον αφορά την ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία, λόγω του ότι τα παραπάνω φαινόμενα αρχίζουν και κάνουν την εμφάνισή τους στον αθηναϊκό αστικό ιστό. Ήδη, σύμφωνα με έρευνα του Ευρωβαρόμετρου, η ξеноφοβία, είναι πλέον μια πραγματικότητα στην ελληνική κοινωνία. Οι πολίτες της Ελλάδας, σε αντίθεση με τους περισσότερους ευρωπαίους πολίτες, διαφωνούν με την αντίληψη ότι οι άνθρωποι από άλλες εθνικές ομάδες εμπλουτίζουν την πολιτιστική ζωή της χώρας (MT: 82% - EL: 61% - EU27: 30%), ενώ η ευρωπαϊκή κοινή γνώμη εκτιμά ότι η ένταξη ανθρώπων από άλλες εθνικές

² Η σημερινή μορφή του ρατσισμού κατά τον Balibar αφορά τον *εξωτερικό ρατσισμό*, ο οποίος νοείται ως ακραία μορφή ξενοφοβίας που οριοθετείται από τα σύνορα του εθνικού κράτους, καθώς και τον *ρατσισμό της καταπίεσης*, ο οποίος δεν στοχεύει στην απόληψη των μεταναστών από την κοινωνία, αλλά στην δημιουργία ιεραρχίας μέσω αυτών (Κόκκινος Γ. 2000: 239).

ομάδες συμβάλουν στην πολιτιστική ζωή της χώρας τους (EU27: 54% - EL: 28%). Οκτώ στους δέκα έλληνες πολίτες πιστεύουν ότι η παρουσία ανθρώπων από άλλες εθνικές ομάδες αποτελεί αιτία ανασφάλειας (EL: 78%). Το ελληνικό ποσοστό ανασφάλειας είναι το δεύτερο υψηλότερο που καταγράφει η παρούσα έρευνα μετά από αυτό των πολιτών της Κύπρου (82%), με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο να περιορίζεται στο 45%. Επίσης, οκτώ στους δέκα έλληνες πολίτες πιστεύουν ότι η παρουσία ανθρώπων από άλλες εθνικές ομάδες αυξάνει την ανεργία στην Ελλάδα (81%). Και σε αυτή την περίπτωση το ελληνικό ποσοστό είναι το δεύτερο υψηλότερο, μετά από αυτό της Κύπρου 90%, που καταγράφει η έρευνα, με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο να διαμορφώνεται σε αισθητά χαμηλότερα επίπεδα (EU27: 49%). Οι έλληνες, σε αντίθεση με τους περισσότερους Ευρωπαίους, δεν πιστεύουν ότι η χώρα τους χρειάζεται τους μετανάστες για να δουλεύουν σε συγκεκριμένους τομείς της οικονομίας (EL: 53% - EU27: 37%). (ΕΥΡΩΒΑΡΟΜΕΤΡΟ 71 ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΑΝΟΙΞΗ 2009). Τέλος, όσον αφορά τον ρατσισμό, ένα θέμα που συνδέεται με την ένταξη ή τον αποκλεισμό του μετανάστη, πρέπει να τονισθεί πως η ίδια η μορφή του ρατσισμού δεν είναι διαχρονικά σταθερή όσον αφορά τις καθημερινές πρακτικές και λόγους. Σύμφωνα με την Κωνσταντοπούλου Χ.(1999: 22-23) η σύγχρονη μορφή ρατσισμού, ο λεγόμενος και νέο- ρατσισμός, χαρακτηρίζεται από κάποιες σύγχρονες τάσεις και αλλαγές στον λόγο, εν σχέση με τον «παλαιό» ρατσισμό, όπως:

- ο Το πέρασμα από τον όρο «φυλή» στον όρο «πολιτισμός» και την υποκατάσταση της φυλετικής καθαρότητας από την πολιτισμική ταυτότητα.
- ο Την μετατόπιση του κυρίαρχου λεξιλογίου από τον όρο «ανισότητα» στον όρο «διαφορά», που συνοδεύεται και από την γνωστή φοβία «επιμειξίας», δηλαδή το κατά πόσο θα αλλοτριωθεί μια κουλτούρα και συγκεκριμένα η κυρίαρχη κουλτούρα από τις ξένες επιρροές.

1.2.3 Επισκόπηση των επιπτώσεων της μετανάστευσης στην κοινωνία υποδοχής.

Συνοπτικά, η μετανάστευση φέρνει τις εξής σημαντικές επιπτώσεις στ ην χώρα υποδοχής (www.apodimos.com/arthra/05/May/H_SHMASIA_THS_METANASTEYSHS/):

- **Η μετανάστευση αλλοιώνει σημαντικά τη δημογραφική εμφάνιση και την δομή της χώρας,** διότι καθώς ο πληθυσμός της αυξάνει πολλές φορές εντυπωσιακά, αλλάζει η δομή του από το γεγονός ότι οι μετανάστες -όταν η μετανάστευση δεν γίνεται για οικονομικούς λόγους -είναι συνήθως άντρες νεαρής ηλικίας.
- **Από οικονομική άποψη η χώρα υποδοχής ωφελείται σημαντικά από τους μετανάστες.** Χρησιμοποιώντας ανειδίκευτους εργάτες έχει μηδαμινό κόστος και ωφελούνται ανάλογα καθώς αυξάνουν την παραγωγή τους οι βιομηχανίες. Η είσοδος σε μικρό χρονικό διάστημα μεγάλου αριθμού μεταναστών σε μία χώρα διαταράσσει επίσης, την ισορροπία της προσφοράς και της ζήτησης εργασίας και κρατά σε χαμηλό επίπεδο τόσο των μεταναστών στην ξένη χώρα, όσο και των κατοίκων της που, ενδιαφέρονται να κάνουν περιουσία και αδυνατούν ν' αποκτήσουν μεγάλους μισθούς, τουλάχιστον στην αρχή της απασχόλησής τους.
- **Διαταράσσεται η νοοτροπία και η κοινωνική δομή της χώρας.** Καθώς, τα άτομα ή οι ομάδες που μεταναστεύουν, μεταφέρουν μαζί τους τα ήθη, τα έθιμα και τις απόψεις τους για τα διάφορα κοινωνικά θέματα όπως η θρησκεία, η παιδεία, η ηθική και οι διάφορες αξίες, επηρεάζεται η παραμονή τους.
- **Η άμεση επίπτωση της εισροής ξένου πληθυσμού σε μια χώρα και η δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων και αντιδράσεων ανάμεσα στους ντόπιους κατοίκους και τους μετανάστες.** Οι αντιδράσεις αυτές καταλήγουν συχνά στην δημιουργία ρατσιστικών τάσεων εκ μέρους των μόνιμων κατοίκων, που δεν αποδέχονται τους μετανάστες στην οικονομία τους ή στην καθημερινή τους ζωή και προσπαθούν να τους απορρίψουν ή να τους περιορίσουν όσο το δυνατόν πιο πολύ σε ορισμένες γεωγραφικές, που πολλές φορές αποτελούν «γκέτο» και περιορίζονται σε ορισμένους μόνο κλάδους της οικονομίας και των γενικότερων δραστηριοτήτων τους, στην χώρα υποδοχής.

Ο ρατσισμός αυτός αποτελεί συνήθως, μόνιμη αιτία προστριβών, διαπληκτισμών και εγκληματικών ενεργειών ανάμεσα στις δύο κοινότητες.

- **Η αυξανόμενη εγκληματικότητα των μεταναστών.** Σε αρκετές χώρες παρατηρείται κάποιος συσχετισμός ανάμεσα στην μετανάστευση και την εγκληματικότητα, αν και πολλές έρευνες σχετικά με το θέμα αυτό δεν συμφωνούν πάντα μεταξύ τους. Είναι όμως γεγονός ότι πολλοί από τους μετανάστες ζουν, τουλάχιστον στην αρχή, κάτω από άθλιες συνθήκες και οι διάφορες παρατηρήσεις που σχετίζονται μ' αυτό αποδεικνύουν ότι η εγκληματικότητα της πρώτης γενιάς των μεταναστών ήταν και γενικά είναι, κάπως μειωμένη λόγω της ανασφάλειας που αισθάνονται και του φόβου που υπάρχει ότι σε περίπτωση παρανομίας θα απελαθούν από την φιλοξενούσα χώρα. Αντίθετα η εγκληματικότητα της δεύτερης γενιάς των μεταναστών, εμφανίζεται, με βασική αιτία την ελλιπή ένταξη και την περιθωριοποίηση, περισσότερο αυξημένη.

Επίσης παρακάτω, κατατίθενται μερικές χαρακτηριστικές θετικές επιπτώσεις που προκύπτουν από την εισαγωγή των μεταναστών στην κοινωνία υποδοχής από την πλευρά της οικονομίας³ (www.inegsee.gr/M4-2000.htm):

- ❖ Η μετανάστευση αυξάνει τον ρυθμό μεγέθυνσης του εργατικού δυναμικού. Όμως ο δυναμικός ρυθμός μεγέθυνσης του προϊόντος, (δηλαδή ο μέγιστος ρυθμός με τον οποίο μπορεί να αυξάνεται το ΑΕΠ μακροπρόθεσμα, χωρίς να αναπτύσσονται πληθωριστικές πιέσεις), είναι ίσος προς το άθροισμα της παραγωγικότητας της εργασίας και του ρυθμού μεγέθυνσης του εργατικού δυναμικού. Άρα, η μετανάστευση αυξάνει λοιπόν, την δυνατότητα της οικονομίας υποδοχής να αναπτύσσεται ταχύτερα και για περισσότερο χρόνο.
- ❖ Εάν η μετανάστευση μετατρέπει τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της οικονομίας υποδοχής, βελτιώνοντας τις επιδόσεις της σε ορισμένους κλάδους παραγωγής, μπορεί να υπάρξουν θετικά αποτελέσματα στο εμπορικό ισοζύγιο.

³ Έχει παρατηρηθεί γενικά, ότι οι μετανάστες συνεισφέρουν σημαντικά στην οικονομία λόγω του ότι αποτελούν φθηνά εργατικά χέρια σε παραγωγική ηλικία, (λόγω του ότι είναι γενικά νέοι σε ηλικία) σε τομείς τους οποίους απαξιώνουν οι γηγενείς. Πέρα όμως από την σφαίρα της οικονομίας, οι μετανάστες αποτελούν εξίσου ένα σημαντικό πολιτισμικό κεφάλαιο στην περιοχή όπου βρίσκονται (Κρητικός Γ.2007: 365)

- ❖ Εάν η μετανάστευση δημιουργεί επενδυτικές ευκαιρίες στην χώρα υποδοχής, η παραγωγή θα αυξηθεί και μαζί με αυτήν και η απασχόληση των αυτοχθόνων εργαζομένων.
- ❖ Η μετανάστευση, εφόσον αφορά σε νόμιμη εργασία, μετατρέπει τα δημόσια έσοδα και αυξάνει την μάζα των ετήσιων ασφαλιστικών εισφορών. Αυτές οι ευνοϊκές επιπτώσεις στα δημόσια οικονομικά έχουν και σημαντικά δευτερογενή αποτελέσματα: π.χ. η αύξηση της φορολογίας μειώνει το δημόσιο έλλειμμα και συνακόλουθα τα επιτόκια, των οποίων η μείωση επιδρά θετικά στις επενδύσεις, την παραγωγή και την απασχόληση.
- ❖ Οι μετανάστες συνήθως χρησιμοποιούνται ως εργασιακή δύναμη χαμηλής ειδίκευσης επομένως δέχονται χαμηλότερες αμοιβές. Στον βαθμό που η παραγωγικότητα της εργασίας τους είναι κατά πολύ μεγαλύτερη από τις αποδοχές, το όφελος της οικονομίας υποδοχής. Το εν λόγω όφελος μεγιστοποιείται όταν η εργασία των μεταναστών έχει χαρακτηριστικά διαφορετικά από αυτά των αυτοχθόνων εργαζομένων.

Εν κατακλείδι, με βάση τα παραπάνω, οι μετανάστες αποτελούν μια σημαντική αναπτυξιακή πρόκληση για την κοινωνία υποδοχής και μια ευκαιρία τόνωσης της οικονομίας τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο. Το τρίπτυχο οικονομία-δημογραφία- πολιτισμικός αποτελεί σήμερα την βασική πρόκληση για τις ευρωπαϊκές κοινωνίες, καθώς και για την ελληνική, και ιδιαίτερα τα ζήτημα του πολιτισμικού πλουραλισμού. Η επιτυχής διαχείριση από την πλευρά της κοινωνίας υποδοχής τόσο σε πολιτειακό όσο και σε καθημερινό, «άτυπο» επίπεδο, είναι το κλειδί τόσο για την ομαλή ένταξη των μεταναστών όσο και για την αναπτυξιακή, δυναμική πορεία της κοινωνίας υποδοχής.

1.3 Μεταναστευτική πολιτική σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο

Σε επίπεδο εθνικών πολιτικών για την δια-(πολύ)πολιτισμικότητα διακρίνουμε τις εξής κατηγορίες (Σ. Γαβρόγλου, 2001):

- **Αφομοίωση** των μεταναστών στον πολιτισμό της χώρας υποδοχής. Οι πολιτικές αυτές εκφράζουν μια αρνητική στάση στην προοπτική της πολυπολιτισμικότητας και αποβλέπουν στη σταδιακή εξάλειψη των πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων των μεταναστών. Πολιτικές σαν αυτές είναι

δυνατόν να δημιουργούν εντάσεις και συγκρούσεις μεταξύ των μειονοτήτων και της αστυνομίας κάθε χώρας (βλ.Γαλλία).

- **Ανοχή** των πολιτιστικών παραδόσεων των μεταναστών σε τοπικό επίπεδο, δίχως όμως τη διαμόρφωση συνεπούς και σαφούς πολιτικής για την στήριξη ή ενθάρρυνση πολιτιστικών διαφορών σε εθνικό επίπεδο. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί η Βρετανία.
- **Ενθάρρυνση** της πολιτιστικής διαφορετικότητας. Εδώ αναγνωρίζεται η πολιτιστική ισοτιμία των μειονοτήτων, εκτός των περιπτώσεων που θρησκευτικές ή πολιτιστικές πρακτικές τους προσκρούουν στο νομικό πλαίσιο της χώρας υποδοχής. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις είναι αυτές της Ολλανδίας και της Σουηδίας.

Η Ελλάδα, δεν μπορεί να συμπεριληφθεί στις παραπάνω κατηγορίες, μια και έχει λάβει τα λιγότερα μέτρα στην ΕΕ-15 για την ενσωμάτωση των μεταναστών. Δεν αντιμετωπίζει όμως τα προβλήματα άλλων κοινοτικών χωρών γιατί η πλειοψηφία των αλλοδαπών προέρχονται από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων που προσδοκούν να ενταχθούν (ή έχουν ενταχθεί ήδη) στην ΕΕ. Επίσης, όσον αφορά τον νέο διεθνή κίνδυνο της τρομοκρατίας, αντίθετα από τις ΗΠΑ και τη Μεγάλη Βρετανία, όπου το στοιχείο της διεθνούς τρομοκρατίας είναι έντονο, στην Ελλάδα η τρομοκρατία φαίνεται να είναι εσωτερική, με ελάχιστη ή και μηδενική σχέση με τη διεθνή πολιτική-ιδεολογική τρομοκρατία (Φακιολάς στο www.elsesme.gr).

Σήμερα με την κοινή πολιτική σε διάφορους τομείς όπως η αγροτική πολιτική κ.ά., η ΕΕ με βάση τη συνθήκη του Άμστερνταμ το 1999, στοχεύει στην δημιουργία κοινής μεταναστευτικής πολιτικής των κρατών μελών της Ε.Ε. Τα κυριότερα στοιχεία της κοινής πολιτικής μετανάστευσης που αποφάσισαν και υιοθέτησαν οι ηγέτες των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι τα εξής (<http://europa.eu.int/hellas>):

- ο Η κοινή πολιτική μετανάστευσης πρέπει να στοχεύει στην ισορροπία μεταξύ της αποδοχής των μεταναστών για ανθρωπιστικούς και οικονομικούς λόγους.
- ο Η κοινή πολιτική μετανάστευσης πρέπει να προβλέπει μέτρα για την ορθή μεταχείριση των υπηκόων τρίτων χωρών, με σκοπό να τους παρέχει, κατά το δυνατό, όμοια δικαιώματα και υποχρεώσεις με αυτά των υπηκόων του κράτους μέλους στο οποίο εγκαθίστανται.
- ο Η κοινή πολιτική μετανάστευσης πρέπει να σκοπεύει στην ανάπτυξη των εταιρικών σχέσεων με τις χώρες από τις οποίες προέρχονται οι μετανάστες, με

στόχο την βελτίωση των συνθηκών εκείνων που θα συμβάλουν στην εξάλειψη των αιτιών του φαινομένου μετανάστευσης.

- ο Στην κοινή πολιτική για τη μετανάστευση πρέπει να υπάρχει μια κοινή πολιτική ασυλίας με σεβασμό στους όρους της σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών της Γενεύης, του 1951, περί του καθεστώτος των προσφύγων, καθώς επίσης και στους όρους των υποχρεώσεων των κρατών μελών δυνάμει των διεθνών συνθηκών.

Η μετανάστευση είναι ένα πολυσύνθετο φαινόμενο που συνδέεται που συνδέεται με τις παγκόσμιες ανακατατάξεις και απαιτεί πολλαπλές πολιτικές τόσο σε εθνικό όσο και σε υπερεθνικό επίπεδο. Στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει γίνει συνείδηση η αναγκαιότητα ρύθμισης του μεταναστευτικού φαινομένου. Επιπλέον η διάσταση μιας πολιτικής που να είναι προσανατολισμένη στις χώρες προέλευσης των μεταναστών, έχει συμπεριληφθεί στον δημόσιο διάλογο σε επίπεδο ευρωπαϊκής πολιτικής (για τις παραπάνω εξελίξεις βλ. στο <http://europa.eu.int/hellas>).

Σε αυτό το σημείο, για την κατανόηση των προβλημάτων της σημερινής ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής, θεωρείται σκόπιμη η αναφορά σε διάφορες βιβλιογραφικές θέσεις προς προβληματισμό (αλλά και ίσως μελλοντική βελτίωση και αλλαγή) επάνω στην συνθήκη Schengen (Σενγκέν), η οποία αφορά την είσοδο μεταναστών από χώρες εκτός της Ένωσης και διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην είσοδο, στην διαδρομή και στους πολιτικούς και κοινωνικούς τρόπους ένταξης τους στις ευρωπαϊκές κοινωνίες.

Η υιοθέτηση της συνθήκης Σενγκέν επιτρέπει να προβλέψει κανείς ότι ο ευρωπαϊκός νότος θα βρεθεί στην εξαιρετικά δύσκολη θέση να είναι ταυτόχρονα η ζώνη εισόδου αλλά και απόληξης ενός πλήθους παράνομων μεταναστών οι οποίοι είτε επιθυμούν να εισέλθουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση είτε δεν θέλουν να την εγκαταλείψουν (Μουσσούρου Λ., 1993: 28). Σύμφωνα με τους Shuster L., Solomos J., (2002: 40-41, 52) η μετανάστευση σχετίζεται άμεσα με τις έννοιες «υπηκοότητα», «ταυτότητα» και «έθνος». Μερικά σημαντικά στοιχεία αυτής της συσχέτισης είναι ζητήματα όπως τα πολιτικά δικαιώματα των μειονοτήτων, συμπεριλαμβανομένου του ζητήματος της αντιπροσώπευσης και στην τοπική και στην εθνική πολιτική. Κατά αυτούς η «Ευρώπη- Φρούριο» αναδεικνύει νέα ζητήματα όπως η διάκριση μεταξύ των εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης πολιτών, και ειδικά των μη ευρωπαϊκών πολιτών (δηλαδή που δεν προέρχονται από τον γεωγραφικό χώρο της Ευρώπης), και τους πολίτες εντός της ΕΕ με εθνική ταυτότητα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός που

καταδεικνύουν οι συγγραφείς ότι σε αυτόν τον τομέα η ΕΕ ενεργεί όχι ως υπερεθνική οντότητα αλλά ως διακυβερνητικό σώμα, διότι ενώ η Συνθήκη του Άμστερνταμ μετατόπισε την ευθύνη για τα ζητήματα ασύλων και μετανάστευσης από το διακυβερνητικό τρίτο πυλώνα στον (περισσότερο υπερεθνικό) πρώτο πυλώνα, αυτά τα ζητήματα παραμένουν προς το παρόν υπαγόμενα σε ψηφοφορία ομοφωνίας των κρατών- μελών, γεγονός που σημαίνει ότι η μεταναστευτική πολιτική συνεχίζει να εξαρτάται από τη συναίνεση μεταξύ των μεμονωμένων κρατών - μελών και συγκεκριμένα η εξέλιξή της εξαρτάται από τις αποφάσεις αυτών. Τέλος, τονίζουν όσον αφορά τα προηγούμενα, πως οι μορφές αποκλεισμού από την ευρωπαϊκή υπηκοότητα (η οποία αφορά αρκετά εκατομμύρια πλέον παράνομων μεταναστών και αιτούντων άσυλο) καθώς και παράλληλα το δικαίωμα ελεύθερης μετακίνησης στον χώρο της ΕΕ προέρχονται από το έθνος - κράτος το οποίο είναι ο βασικός διανομέας της αναγνώρισης της ευρωπαϊκής ταυτότητας στους πολίτες οι οποίοι διανέμουν στον χώρο του. Το έθνος- κράτος λοιπόν στην ΕΕ, ενώ «περιορίζεται» η παρέμβασή του επάνω σε ζητήματα διευρωπαϊκού εμπορίου ανάμεσα στα κράτη-μέλη, ευρωπαϊκών υποδομών, κ.ά., αντίθετα, στον τομέα της «ευρωπαϊκής υπηκοότητας» παίζει καθοριστικό ρόλο, καθιστώντας την απονομή της αποκλειστικό του προνόμιο.

Γενικά, όσον αφορά την σχέση της μετανάστευσης με την συνθήκη Σενγκέν, θα μπορούσε κανείς να υποθέσει πως η συνθήκη Schengen περιέχει την εξής αντίθεση: επιτρέπει την ελεύθερη μετακίνηση των ανθρώπων στο εσωτερικό της ΕΕ, και ταυτόχρονα βάζει εμπόδια στους πολίτες τρίτων χωρών, οικονομικοί μετανάστες και πολιτικούς πρόσφυγες, στο εξωτερικό της ΕΕ, με αποτέλεσμα να γίνεται λόγος για την οικοδόμηση μιας Ευρώπης-Φρούριο. Όπως όμως τονίζει ο Samatas M. (2003: 153), στο εσωτερικό η συνθήκη Schengen φαίνεται πως λειτουργεί κυρίως για μια μεσαία τάξη επιχειρηματιών και υψηλόμισθων εργαζόμενων, μια και αυτές οι κατηγορίες είναι οι περισσότερο «κινητικές» στον χώρο της ΕΕ, ταυτόχρονα κάνει την είσοδο (και την ζωή) των μεταναστών και των προσφύγων από τρίτες χώρες δύσκολη, με αποτέλεσμα να έρχονται κάποιοι από αυτούς παράνομα⁴ στον χώρο. Γενικά όμως, ανεξάρτητα από την γεωγραφική προέλευση των μεταναστών (αν προέρχονται από χώρα-μέλος της ΕΕ ή όχι), από την πλευρά των βορειο - ευρωπαϊκών κρατών, υπάρχουν, σε επίπεδο δημόσιου λόγου, οι «επιθυμητοί» και «ευπρόσδεκτοι»

⁴ Ο συγγραφέας τονίζει (Samatas M. 2003: 153) ενώ οι έλεγχοι στα σύνορα της ΕΕ γίνονται όλο και πιο ασφυκτικοί, εντούτοις όπως φαίνεται, η Ευρώπη- Φρούριο δεν μπορεί να σταματήσει την εγκατάσταση μεταναστών τρίτων χωρών στον χώρο της ΕΕ, κι ούτε μπόρεσε να προστατέψει την Ένωση αποτελεσματικά από το οργανωμένο έγκλημα.

μετανάστες όπως οι ειδικευμένοι επαγγελματίες και διευθυντικά στελέχη καθώς και οι «ανεπιθύμητοι» που χαρακτηρίζονται συχνά ως απειλή στην εθνική ασφάλεια, την πολιτιστική ομοιογένεια και την κοινωνική συνοχή, οι οποίοι συνδέονται με εργασίες στον οικοδομικό τομέα, στην γεωργία και στον τομέα των υπηρεσιών και συνδέονται με την «μαύρη» αγορά εργασίας. Σε αυτούς, τα κράτη του Βορρά (αλλά και στο Νότο), υψώνουν τείχη, μέσω της Συνθήκης Schengen, όπου τους καθιστούν «παράνομους» αρχικά στην χώρα υποδοχής (Faist T. 2008: 37-38).

Εν κατακλείδι, το σημαντικότερο γεγονός της σημερινής ευρωπαϊκής πολιτικής είναι ότι ακριβώς σε αυτή την νέα Ευρώπη των «εθνών-λαών» δημιουργείται μια νέα μορφή αποκλεισμού στον «εσωτερικό» ως προς τον «εξωτερικό» της χώρο με νομοθεσίες που την καθιστούν φρούριο. Οι διάφορες εθνικές περιοχές στην Ευρώπη, αντίθετα, δεν αποκλείουν τους αλλοδαπούς μέσω δρακόντειων νόμων, αλλά αυτό προκύπτει από τα διάφορα πολιτιστικά «τείχη» που υψώνονται ενάντια σε τους. Οι εθνικό-περιφερειακές ταυτότητες που δημιουργούνται στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης («Ευρωπαίος», «παλαιά» και «νέα» κράτη μέλη) παρέχει τη βάση για την «ανέγερση» πολιτιστικών μύθων που σχετίζονται με την ανωτερότητα του «εγώ» εις βάρος του «άλλου» (Spectorowski A. 2003: 122)

1.4 Η σχέση παγκοσμιοποίησης- νέων μορφών εργασίας και σύγχρονης μετανάστευσης.

1.4.1. Παγκοσμιοποίηση και μετανάστευση. Κοινωνικές, οικονομικές επιπτώσεις και συσχετίσεις στην εποχή της μετανεωτερικότητας.

Η μελέτη της μετανάστευσης σήμερα, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως χωριστό φαινόμενο από τις ευρύτερες διαδικασίες του οικονομικού και κοινωνικού μετασχηματισμού που χαρακτηρίζουν τις σύγχρονες κοινωνίες. Μια από αυτές τις διαδικασίες που επηρεάζει σημαντικά τις σύγχρονες ροές των πληθυσμών είναι η παγκοσμιοποίηση. Από τους διάφορους ορισμούς που υπάρχουν στην σχετική βιβλιογραφία οι Jordan B., Strath B, και Triandafyllidou A. (2003: 204) δίνουν τον έναν ορισμό της παγκοσμιοποίησης που συνδέει την παγκοσμιοποίηση και την μετανάστευση, διατυπώνοντας πως η παγκοσμιοποίηση, ορίζεται ως μια ευρύτερη

διαδικασία που περιλαμβάνει τις ευέλικτες⁵ και χωρικά εκτεταμένες μορφές παραγωγής, την αυξημένη κινητικότητα κεφαλαίου, πληροφοριών, ανθρώπων και αγαθών, την αποεδαφικότητα του πολιτισμού και την «αλληλοδιείσδυση» των τοπικών κοινοτήτων λόγω των παραπάνω εξελίξεων. Επιπλέον, όπως εύστοχα περιέγραψε ο Balibar E. (2005: 130, 157) την σημερινή πραγματικότητα «η παγκοσμιοποίηση γενικεύει [πολλαπλασιάζει] τις μειονοτικές καταστάσεις...οι οποίες δεν είναι μόνο οι παραδοσιακά εγκαταστημένες επί ενός εδάφους αλλά καταφθάνουν από όλο τον κόσμο. Την ίδια στιγμή, όμως τείνει να συσκοτιστεί η διάκριση ανάμεσα σε μειονοτικούς και πλειονοτικούς».

Για άλλους συγγραφείς η σύγχρονη μετανάστευση συνδέεται με την παγκοσμιοποίηση και συγκεκριμένα με την παγκόσμια πολιτική της φτώχειας, την ανάπτυξη της παγκόσμιας διαφθοράς, τους πολέμους, την κατάρρευση των Ανατολικών μπλοκ και την ανάπτυξη των παγκόσμιων μεταφορικών μέσων και υποδομών ως αποτέλεσμα αυτής της οικονομικής σύνδεσης του κόσμου λόγω της παγκοσμιοποίησης (Πουλοπούλου-Έμκε H., 2007: 310). Ο D. Massey μάλιστα, υπογραμμίζει ότι οι μετανάστες δεν προέρχονται από φτωχές, απομονωμένες περιοχές που δεν συνδέονται με τις παγκόσμιες αγορές, αλλά από περιοχές και χώρες που υφίστανται ταχεία αλλαγή και ανάπτυξη ως αποτέλεσμα της ενσωμάτωσής τους στο παγκόσμιο εμπόριο, την πληροφόρηση και τα δίκτυα παραγωγής (Πουλοπούλου-Έμκε H., 2007: 170).

Οι Mingione & Magatti (1994) καθώς και ο Tonkiss (2008) σπεύδουν να εξηγήσουν ότι η παγκόσμια οικονομική αναδιοργάνωση και η ιδέα του παγκόσμιου ανταγωνισμού, έχουν αναπτύξει μια νέα κατανομή εργασίας με κύρια χαρακτηριστικά: την παράνομη απασχόληση, την υποαπασχόληση, την δημιουργία πολλαπλών απασχολήσεων και την πρόσληψη εργατικού δυναμικού χωρίς κοινωνικά δικαιώματα. Στην Ευρώπη συγκεκριμένα, οι σύγχρονες αλλαγές στις οικονομίες της ΕΕ και η επιλογή περισσότερο φιλελεύθερων πολιτικών με στόχο την επίτευξη της ανταγωνιστικότητας των εθνικών οικονομιών έχουν ως αποτέλεσμα την αύξηση της «άτυπης» εργασίας, την «απελευθέρωση» του κοινωνικού πλαισίου εργασίας από τα κοινωνικά όργανα ελέγχου αυτής και την συρρίκνωση των κοινωνικών παροχών, προκαλώντας την ζήτηση για ελαστική/ ευέλικτη εργασία, ιδιαίτερα σύμφωνα με τους

⁵ Οι Hall S. Held D. McGrew A. (2003: 304) τονίζουν πως η ευελιξία στην οργάνωση της παραγωγής αποτελεί μια αναγκαία συνθήκη για το σχηματισμό της νέας παγκόσμιας οικονομίας, μια και επιτρέπει την συνεχή προσαρμογή των επιχειρήσεων στις μεταβαλλόμενες συνθήκες της παγκόσμιας αγοράς.

παραπάνω συγγραφείς, στον ευρωπαϊκό νότο. Οι μετανάστες, και ιδιαίτερα οι παράνομοι, αποτελούν το νέο, φθηνό εργατικό δυναμικό (βλ. παρακάτω θεωρίες δυαδικής αγοράς εργασίας).

Η ανάδυση του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης από το 1980 και μετά σε συνδυασμό με το σύγχρονο μεταναστευτικό φαινόμενο ιδίως μετά το τέλος της Ψυχροπολεμικής Περιόδου, έχουν καταστήσει πλέον σαφές στον χώρο των κοινωνικών επιστημών ότι στην εποχή μας, με βάση κυρίως φαινόμενα όπως π.χ. οι εργασιακές εξειδικεύσεις, οι ιστορικοί όροι και δυνατότητες της κάθε περιοχής, διαμορφώνεται ένας νέος διεθνής καταμερισμός εργασίας ο οποίος προκαλεί ανακατατάξεις, αλλαγές και νέες αντιθέσεις τόσο στις με ταξύ σχέσεις των διαφόρων περιοχών όσο και στο εσωτερικό αυτών.

Η παραδοσιακή αντίθεση Βορρά-Νότου, νοούμενη ως τώρα με γεωγραφικούς όρους, αρχίζει πλέον να διαφαίνεται και στο κοινωνικό πεδίο μέσα από την απορύθμιση του κράτους-πρόνοιας και τον κατακερματισμό της αγοράς εργασίας. Όπως παρατηρεί ο Jean Chesneaux: «...Οι αναπτυγμένες κοινωνίες του Βορρά έχουν και αυτές έναν Νότο στο εσωτερικό τους, τους μετανάστες, ενώ οι αναπτυσσόμενες κοινωνίες του Νότου δέχονται το δικό τους Βορρά από το εξωτερικό, τους τ οπικούς κερδοσκόπους που επωφελούνται από την παγκοσμιοποίηση. Η διπολική παγκόσμια κοινωνία δεν διαγράφεται πλέον στο γεωπολιτικό πεδίο τόσο έντονα διαφοροποιημένη σε “κέντρο” και “περιφέρεια” όπως στα χρόνια του Φραντς Φανόν » (Νικολόπουλος Η. Σπυριούνη Σ., 2008: 47).

Πάντως, ο τρόπος με τον οποίο οι μετανάστες και γενικά οι μειονεκτούντες πληθυσμοί προσαρμόζονται στο νέο εργασιακό πλαίσιο είναι πολύπλοκος. Ο David Harvey (2007: 210), αναφερόμενος στις αλλαγές στην αγορά εργασίας που έγιναν με το πέρασμα στην μεταφορντική εποχή (εποχή συνυφασμένη με την σύγχρονη, παγκοσμιοποιημένη εποχή) και την υιοθέτηση ευέλικτων συστημάτων παραγωγής και οργάνωσης της εργασίας, τονίζει πως οι παραπάνω αλλαγές δεν συντέλεσαν στο να αποκτήσουν ισοτιμία στην αγορά εργασίας εκείνοι που αποκλείονταν από αυτές, όπως οι διάφορες εθντικές μειονότητες, παρά μόνο με την έννοια ότι αρκετοί «λευκοί» παραδοσιακά προνομιούχου άρρενες εργάτες περιθωριοποιήθηκαν και αυτοί. Ενώ ορισμένες μειονότητες απέκτησαν πρόσβαση σε περισσότερη προνομιούχες θέσεις, οι νέες συνθήκες στην αγορά εργασίας επέτειναν κατά το μεγαλύτερο μέρος τον ευάλωτο χαρακτήρα των μειονεκτούντων ομάδων.

Τέλος, σε θεωρητικό επίπεδο, όσον αφορά την σχέση της μετανάστευσης με την σύγχρονη νέα οικονομική δομή και «νέα εργασία» που επικρατεί στις σύγχρονες εθνικές οικονομίες, οι νεότερες οικονομικό-κοινωνικές θεωρίες της μετανάστευσης συνδέουν το φαινόμενο αυτό με την ύπαρξη/ ανάπτυξη της «άτυπης» οικονομίας, ενός φαινομένου που συνδέεται εμμέσως με την παγκοσμιοποίηση. Οι θεωρίες αυτές διατυπώνονται ως θεωρίες κατάτμησης της αγοράς εργασίας⁶ (segmentation theory) ή της δυαδικής αγοράς εργασίας (dual market theory) που διατυπώθηκε από τους Piore και Bhorning, καθώς και άλλους, και διακρίνουν στην αγορά εργασίας δύο τομείς⁷ (Πουλοπούλου-Έμκε Η., 2007: 126-127):

- Τον «τυπικό» «πυρήνα», «επίσημο» ή «πρωτεύοντα» ο οποίος προορίζεται για τους γηγενείς και χαρακτηρίζεται από υψηλούς μισθούς, κοινωνικές παροχές, σταθερότητα στην απασχόληση, ικανοποιητικές συνθήκες εργασίας και υγιεινής, προοπτικές εξέλιξης και μικρή πιθανότητα ανεργίας. Περιλαμβάνει το Δημόσιο και τις μεγάλες ιδιωτικές επιχειρήσεις.
- Τον «περιφερειακό», «ανεπίσημο» ή «δευτερέων» τομέα οποίος χαρακτηρίζεται (συνήθως αλλά όχι πάντα) από χαμηλές αμοιβές, ανύπαρκτα κοινωνικά δικαιώματα, εργασιακή αβεβαιότητα, ανθυγιεινό εργασιακό περιβάλλον, χαμηλή επαγγελματική ανέλιξη και μεγαλύτερη πιθανότητα ανεργίας. Οι θέσεις απασχόλησης βρίσκονται σε κλάδους με υψηλή παραοικονομία και ένταση εργασίας, σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις, σε αγροτικές εκμεταλλεύσεις, σε σπίτια (φύλαξη παιδιών, ηλικιωμένων και οικιακή βοήθεια). Κυριαρχεί η ανειδίκευτη εργασία και απασχολείται το μεγαλύτερο μέρος του αλλοδαπού εργατικού δυναμικού, αλλά και γηγενείς, ενώ υπάρχει λίγη απασχόληση για ειδικευμένους η οποία εύκολα ικανοποιείται από το γηγενές εργατικό δυναμικό.

⁶ Η κατάτμηση της αγοράς εργασίας και του εργατικού δυναμικού με βάση την εθνότητα του εργαζομένου και την ποιότητα της εργασίας δεν είναι καινούργιο φαινόμενο. Ο Engels, στο κλασικό έργο του *Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία το 19^ο αιώνα*, αναφέρει πως σχεδόν σε κάθε πόλη της Αγγλίας, η εργατική τάξη είναι διαιρεμένη σε δύο στρατόπεδα, στους ντόπιους άγγλους και τους μετανάστες ιρλανδούς. Οι δεύτεροι έχουν γενικά χειρότερες συνθήκες εργασίας, χαμηλότερους μισθούς, απασχολούνται σε εργασίες που δεν χρειάζονται κατοχή δεξιοτήτων όπως χειρισμός μηχανημάτων και έχουν χειρότερες συνθήκες κατοικίας (www.marxists.org/archive/marx/works/1840/cond-wce/index.htm).

⁷ Οι θεωρίες αυτές εκτός από την κοινωνικο-οικονομική τους συμβολή, έχουν και πολιτική συμβολή, μια και χάρη σε αυτές έχει καταστεί σαφές, σε επίπεδο ανάλυσης, πως οι μετανάστες εισέρχονται σε μια αγορά εργασίας που τους έχει δομική κι όχι περιθωριακή ανάγκη και ταυτόχρονα οι παραπάνω οι θεωρίες αντικρούουν τα επιχειρήματα που αποδίδουν στους μετανάστες την μείωση μισθών αλλά και την αύξηση της ανεργίας, μια και παίζουν σε άλλο γήπεδο (Green N.L. 2004:127)

Ένα σημείο που πρέπει να τονιστεί για την περίπτωση της Ελλάδας όσον αφορά τα παραπάνω, είναι ότι ενώ στο πρωτεύον τμήμα της αγοράς εργασίας η εκπαίδευση παίζει ένα σημαντικό ρόλο, ο ρόλος της είναι μειωμένος στο δευτερεύον ή/ και ανύπαρκτος, μια και οι παράγοντες που παίζουν το σημαντικότερο ρόλο είναι η εθνότητα, το φύλο ή η ηλικία (Ιωσηφίδης Θ. 2001: 233).

Στον αντίποδα με τις παραπάνω θεωρίες, ο Jordan (2003: 197) παρατηρεί πως η ευέλικτη και φτηνή εργασία που παρέχεται από τους μετανάστες από την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, την Ασία και την Αφρική, στις δυτικοευρωπαϊκές κοινωνίες έχει συμβάλει στην αύξηση ενός όλο και περισσότερο απορρυθμισμένου οικονομικού περιβάλλοντος των μεγαλουπόλεων, των εύκαμπτων μορφών εργασίας, των μειωμένων κοινωνικών εισφορών και των υπηρεσιών πρόνοιας αλλά και στην υψηλή ανταγωνιστικότητα των οικονομιών υποδοχής. Η ίδια η μετανάστευση λοιπόν συμβάλλει στην ανάδειξη και ενδυνάμωση νέων, σύγχρονων φαινομένων που απασχολούν τόσο του κοινωνικούς επιστήμονες όσο και τους σημερινούς πολιτικούς και άρα πρέπει να αντιμετωπίζεται σε συνάρτηση με τα παραπάνω φαινόμενα και όχι αποκομμένη από αυτά. Πάντως, είναι αρκετά δύσκολο να τεκμηριωθεί πως οι μετανάστες συμβάλλουν στην απορρύθμιση της οικονομίας και στην μείωση της πρόνοιας μια και όπως μας υπενθυμίζει η Green N. (2004: 127) οι μετανάστες ως εργατικό δυναμικό συνεισέφεραν αρκετά με την εργασία τους στις χώρες υποδοχής την περίοδο ανάπτυξης που γνώρισαν διάφορες ευρωπαϊκές χώρες μεταπολεμικά και κατά συνέπεια στα κράτη- πρόνοιας των χωρών αυτών. Ο παραπάνω συγγραφέας, επίσης, αποδεικνύει επίσης ότι η ατεκμηρίωτη- αδήλωτη εργασία των μεταναστών έχει ασκήσει θετική οικονομική επίδραση, τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα, στις νότιες ευρωπαϊκές χώρες (Ελλάδα και Ιταλία, ειδικότερα), κάτι που θεωρητικά αποδίδει μια επιπλέον θετική «χροιά» στο ζήτημα της αναγκαιότητας της αποδοχής τους.

Στην Ελλάδα συγκεκριμένα, η πλειοψηφία των μεταναστών εργάζεται ως ευέλικτο, περιφερειακό και ανεπίσημο εργατικό δυναμικό σε δραστηριότητες όπως ο οικοδομικός κλάδος, οικιακές υπηρεσίες, εμπόριο (Ιωσηφίδης, 2001) αλλά και ως ανεπίσημο/ ανασφάλιστο εργατικό δυναμικό στον αγροτικό τομέα όπου αρκετές εργασίες που πριν δε γίνονταν, τώρα εκτελούνται από τους οικονομικούς μετανάστες (Ναζάκης, 2001). Γενικά στον ευρωπαϊκό νότο, οι ιδιαιτερότητες της μεσογειακής οικονομίας όπως, οι οικογενειακές επιχειρήσεις, παραδοσιακή ύπαρξη άτυπης δραστηριότητας και ο ελλιπής έλεγχος από το κράτος φαίνεται να δημιουργούν τις συνθήκες εκείνες που επιτρέπουν την ανάπτυξη του σημερινού φθηνού εργατικού

δυναμικού στις κοινωνίες του, στο οποίο συμβάλλει αρκετά και ο ανεπίσημος χαρακτήρας των σύγχρονων μεταναστεύσεων στην Ν. Ευρώπη ⁸ .(Ψημμένος,2001:101-102, Ιωσηφίδης, 2001: 229).

1.4.2 Μετανάστευση και... σύγχρονη παγκόσμια κρίση.

Παρόλο που η σύγχρονη παγκόσμια κρίση δεν έχει προλάβει να μελετηθεί επαρκώς και οι απόψεις για την διάρκεια και την έντασή της ποικίλλουν, καλό να ειπωθούν μερικές σκέψεις προς προβληματισμό και ίσως μελλοντική μελέτη των δύο φαινομένων. Οι μετανάστες, γενικά, είναι πιθανότερο από τους ντόπιους να επηρεαστούν από την οικονομική κρίση. Στις περισσότερες των περιπτώσεων, είναι πιθανότερο να απολυθούν πρώτοι και να έχουν υψηλότερα ποσοστά ανεργίας από τους ντόπιους. Υπάρχουν διάφοροι λόγοι για τους οποίους οι μετανάστες επηρεάζονται περισσότερο με την επιδείνωση των οικονομικών όρων, επειδή (Fix M. et al 2009:16):

- Συγκεντρώνονται στους τομείς που είναι πιο ευαίσθητοι σε κυκλικές οικονομικές διακυμάνσεις όπως οι οικοδομικές κατασκευές, το εμπόριο, η προσανατολισμένη προς τις εξαγωγές βιομηχανία και ο τουρισμός. Οι μετανάστες που βρήκαν δουλειά σε τομείς όπως η υγεία και η εκπαίδευση, μάλλον θα είναι σε καλύτερη κοινωνική θέση κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, επειδή εκείνοι οι τομείς δοκιμάζονται λιγότερο από την κρίση.
- Έχουν τις λιγότερο ασφαλείς εργασίες, από την άποψη της κατοχύρωσης εργατικών δικαιωμάτων, όπως η προσωρινή, η εποχιακή, και παράνομη απασχόληση.
- Αντιμετωπίζουν επιλεκτικές απολύσεις και διακρίσεις στην αγορά εργασίας. Διάφορες μελέτες στις Ηνωμένες Πολιτείες, τον Καναδά, και την Ευρώπη δείχνουν ότι οι υποψήφιοι εργαζόμενοι με «ξένα» ως προς το γηγενή πληθυσμό ονόματα ήταν λιγότερο πιθανό να προσκληθούν για συνέντευξη

⁸ Η εργασία των μεταναστών στην Νότια Ευρώπη, εντάσσεται στο κύκλωμα της οικονομίας κατά τρόπο που αντισταθμίζει δομικές ατέλειες των αγορών εργασίας όπως η ανεπαρκής προσφορά εργασίας, η απουσία ευελιξίας και η ύπαρξη μη ανταγωνιστικών κλάδων χαμηλής παραγωγικότητας (Baldwin- Edwards 2001: 15-16).

εργασίας εν σχέση με όσους έχουν «ντόπια», «γηγενή» ονόματα παρά την ισοδύναμη εκπαίδευση και επαγγελματική εμπειρία: μια τάση που είναι πιθανό να επιδεινωθεί κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης.

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζουν πρόσφατες έρευνες σχετικά με τις αλλαγές στις γεωγραφικές μεταναστευτικές ροές λόγω οικονομικής κρίσης. Όπως καταδεικνύουν οι Fix M. et al (2009) κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, δηλαδή από τα τέλη του 2008, οι μετανάστες που προέρχονται από αναπτυσσόμενες χώρες, οι οποίες δεν κατατάσσονται στις πολύ φτωχές όσον αφορά το ΑΕΠ, και κατοικούν στις πλούσιες δυτικές χώρες, παρουσιάζουν αυξημένες τάσεις παλιννόστησης προς τις χώρες καταγωγής και μάλιστα σε βαθμό που οι μεταναστευτικές ροές αντιστρέφονται και μαζί τους αντιστρέφεται η σχέση ανάμεσα σε χώρες αποστολής και στις μέχρι πρόσφατα, παραδοσιακές χώρες υποδοχής. Αντιθέτως, οι πολύ φτωχές αναπτυσσόμενες χώρες με όρους ΑΕΠ, αύξησαν τις μεταναστευτικές ροές τους στις σημαντικές χώρες-αποδέκτες, γεγονός που καταδεικνύει τον ρόλο που παίζει η κάθε χώρα στην παγκόσμια οικονομική ιεραρχία. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται τα παραπάνω πορίσματα με βάση κάποιες παραδοσιακές σχέσης ανάμεσα σε χώρες αποστολής και χώρες αποδοχής. Έτσι, οι μεταναστευτικές ροές ανάμεσα στην Τουρκία και στην Γερμανία ή την Γαλλία, δύο κύριες χώρες προορισμού μέχρι τώρα τουρκικού μεταναστευτικού πληθυσμού, αντιστρέφονται κατά 43% το διάστημα 2008- 2009, γεγονός που καταδεικνύει μια αυξημένη τάση παλιννόστησης ενώ οι μεταναστευτικές ροές από το ακρωτήριο Βέρντε, π.χ. στην Πορτογαλία, ένας παραδοσιακός προορισμός των μεταναστών από την παραπάνω χώρα ενισχύονται κατά 6%.

Πίνακας 1.3. Αλλαγή στις ροές αποστολής μεταναστών ανάμεσα σε σημαντικές χώρες παραλήπτες και τους κύριους προορισμούς των μεταναστών, 2008-2009 (1/1/08- 1/9/09)

	2008-09 % αλλαγή στις ροές αποστολής μεταναστών	Κύριες χώρες προορισμού των μεταναστών από τη χώρα
Πακιστάν	+23%	Ινδία, Σαουδική Αραβία
Μπαγκλαντές	+16%	Ινδία, Σαουδική Αραβία
Ακρωτήριο Βέρντε	+6%	Πορτογαλία, Ηνωμένες Πολιτείες, Γαλλία, Κάτω Χώρες
Φιλιππίνες	+3%	Ηνωμένες Πολιτείες, Σαουδική Αραβία
Ιορδανία	-1%	Δυτική Όχθη και Γάζα, Σαουδική Αραβία
Ελ Σαλβαδόρ	-11%	Ηνωμένες Πολιτείες, Καναδάς
Ονδούρα	-11%	Ηνωμένες Πολιτείες, Νικαράγουα
Κένυα	-11%	Ηνωμένες Πολιτείες, Τανζανία
Μεξικό	-12%	Ηνωμένες Πολιτείες, Καναδάς
Μαρόκο	-12%	Γαλλία, Ισπανία
Ισημερινός	-21%	Ισπανία, Ηνωμένες Πολιτείες
Πολωνία	-27%	Ηνωμένο Βασίλειο, Γερμανία
Μολδαβία	-37%	Ρωσία, Ιταλία
Τουρκία	-43%	Γερμανία, Γαλλία

Πηγή: Fix M., et al 2009: 80

1.5 Τελικές παρατηρήσεις 1^{ου} Κεφαλαίου.

Περίληπτικά, τα θέματα που τονίζονται στον πρώτο κεφάλαιο είναι καταρχήν η σπουδαιότητα και επικαιρότητα του μεταναστευτικού ζητήματος στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, η οποία συνδέεται άμεσα με αυτό, οι διαρθρωτικές οικονομικές αλλαγές στην Ευρώπη κατά την δεκαετία του 1970 που οδήγησαν στη ζήτηση, φθηνού, μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού, κάτι που αποδεικνύει πως η μετανάστευση εκτός του ότι «προσφέρονται», επίσης και «ζητούνται» από τις ευρωπαϊκές αγορές εργασίας, ιδιαίτερα τις νότιες. Ένα άλλο ζήτημα, καθόλου αμελητέο, είναι και το γεγονός πως οι μετανάστες, με την είσοδο τους σε μια χώρα, λόγω δυσκολιών «εισόδου» και «παράνομης» διαμονής εξαιτίας ευρωπαϊκού μεταναστευτικού πλαισίου, βιώνουν τον πολιτικό αποκλεισμό, *τον αποκλεισμό από την υπηκοότητα*. Όμως όπως τονίστηκε, η εργασία επικεντρώνεται στους «νόμιμους»- με χαρτιά- μετανάστες. Παρόλαυτά όμως, όπως παρατηρεί κανείς στον συλλογικό τόμο των Τριανταφυλλίδου Α., Ρουμπίνη Γ.,(2009), ακόμα και οι «παλαιές» μεταναστευτικές ομάδες σε αρκετά ευρωπαϊκά κράτη όπως η Γερμανία και η Σουηδία, αποκλείονται από το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι σε εθνικό επίπεδο. Τέλος, ένα άλλο ζήτημα που αναφέρθηκε και σχετίζεται με την ένταξη (ή τον αποκλεισμό) των μεταναστών είναι και ο ρατσισμός, όπου στην χώρα μας, σύμφωνα με το Ευρωβάρόμετρο, παρατηρείται από τους υψηλότερους. Όμως ο ρατσισμός και η ξενοφοβία γενικά, είναι πλέον ένα γενικό φαινόμενο και παρατηρείται στις περισσότερες χώρες της ΕΕ και στον δημόσιο λόγο τους (βλ. Τριανταφυλλίδου Α., Ρουμπίνη Γ., (επιμ.) 2009). Επίσης η ξενοφοβία μπορεί να εκφραστεί με διάφορους τρόπους: από τον «ακραίο» εμφανή τρόπο της Ελλάδας, όπου ένα μεγάλο ποσοστό δεν θέλει τους μετανάστες, μέχρι τον «ήπιο», «καλυμμένο» τρόπο της Γερμανίας όπου τα 2/3 των Γερμανών το 2009 θεωρούσαν ότι στην χώρα τους, ζουν περισσότεροι ξένοι από ότι θα έπρεπε (www.morgenpost.berlin1.de).

Κεφάλαιο 2. Η σχέση μετανάστευσης και αστικού χώρου στο δίπολο κοινωνική ένταξη/ κοινωνικός αποκλεισμός. Θεωρητική επισκόπηση, παραδείγματα από την αμερικάνικη και ευρωπαϊκή εμπειρία, καθώς και μια αποτύπωση διαφορών ανάμεσα στον ευρωπαϊκό Βορά και στον ευρωπαϊκό Νότο.

2.1 Κοινωνικός αποκλεισμός, φτώχεια και μετανάστευση. Θεωρητική επισκόπηση, τάσεις και συγκρίσεις στον χώρο της Ευρώπης.

Στο παρόν κεφάλαιο θα διερευνηθεί το ζήτημα του κοινωνικού αποκλεισμού στον διεθνή αλλά κυρίως στον ευρωπαϊκό χώρο. Ο κοινωνικός αποκλεισμός, αλλά και η φτώχεια, σχετίζονται με την κοινωνική απόρριψη και νοείται ως το διαλεκτικά αντίθετο της κοινωνικής ένταξης. Οι συνθήκες και ο βαθμός του κοινωνικού αποκλεισμού που επικρατούν σε μία χώρα όσον αφορά τον κοινωνικό αποκλεισμό, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο για την ένταξη των μεταναστών στην χώρα αυτή διότι καθορίζουν το πλαίσιο ένταξης ή απόρριψης των τελευταίων ως προς αυτήν. Κοινωνίες όπου ο κοινωνικός αποκλεισμός και συγκεκριμένα ζητήματα που σχετίζονται με αυτόν, είναι περιορισμένος και λιγότερο έντονος, είναι κοινωνίες όπου οι μετανάστες εντάσσονται ομαλότερα σε αυτές. Για παράδειγμα, το σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο κράτους πρόνοιας των Σκανδιναβικών χωρών έχει αναφερθεί ως το πρότυπο μοντέλο κράτος πρόνοιας από την Ευρωπαϊκή Ένωση, διότι παρουσιάζει χαμηλά ποσοστά φτώχειας και υψηλό βαθμό κοινωνικής προστασίας από αυτήν. Ταυτόχρονα, είναι το μοντέλο, σύμφωνα με ισχυρισμούς στο εσωτερικό της Ένωσης, που εντάσσει περισσότερο επιτυχώς τους μετανάστες στην κοινωνία υποδοχής. (Schierup C-U, Hansen P, Castles S. 2006: 194). Η ένταξη των μεταναστών, λοιπόν σχετίζεται άμεσα με το θεσμικό, κοινωνικο - οικονομικό αλλά και πολιτισμικό, πλαίσιο που ισχύει στην κοινωνία υποδοχής

Τα τελευταία 30 χρόνια έχει αρχίσει και παρατηρείται έντονα, η εμφάνιση μιας νέας «αστικής φτώχειας»⁹, που έχει αρχίσει και απασχολεί έντονα τόσο τους

⁹ Η «νέα αστική φτώχεια» περιλαμβάνει τόσο στην ΕΕ όσο και στις ΗΠΑ καινούργια φαινόμενα κοινωνικής μειονεξίας όπως ένα μόνιμα άνεργο τμήμα του πληθυσμού σε περίοδο όπου πλέον παρατηρούνται συρρικνωμένα επιδόματα ανεργίας και συρρικνωμένη κοινωνική παροχή, ο αυξανόμενος αριθμός των αστέγων, η θύληκοποίηση της φτώχειας, η συγκέντρωση της ανεργίας και της φτώχειας μεταξύ των νέων, η συγκέντρωση παρα πάνω κατηγοριών σε διαχωρισμένες γειτονίες από την υπόλοιπη πόλη, η επέκταση των χαμηλόμισθων εργασιών και τέλος αποκαλούμενες και ως άτυπες

επιστήμονες όσο και τους πολιτικούς, αυτής του κοινωνικού αποκλεισμού. Οι δομές αυτής της «νέας αστικής φτώχειας» προκύπτουν τόσο από συγκεκριμένα χαρακτηριστικά ατόμων και ομάδων όσο και από εμπειρικές παρατηρήσεις και αναφέρονται σε πληθυσμούς όπου βρίσκονται μέσα στα όρια διαβίωσης (ή κάτω από αυτά) που θέτει μια κοινωνία σε επίπεδο έθνους-κράτος. Η μακροχρόνια ανεργία, και συγκεκριμένα η έλλειψη αναζήτησης εργασίας σε μακρόχρονο επίπεδο¹⁰ η αβέβαιη επαγγελματική σταθερότητα, οι συσσωρευμένες στερήσεις και μειονεξίες σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο σε μεμονωμένα νοικοκυριά αλλά και σε επίπεδο γειτονιών των πόλεων, το «στένεμα» των κοινωνικών δικτύων, η χαλάρωση των κοινωνικών δεσμών και η δυσκολία των παραδοσιακών μορφών κοινωνικής πρόνοιας να θεραπεύσουν ή να ελέγξουν τις παραπάνω καταστάσεις, μπορούν να παρατηρηθούν σε διαφορετικούς βαθμούς σε όλες τις προηγμένες δυτικές κοινωνίες. Η σύμπτωση των παραπάνω μορφών κοινωνικού αποκλεισμού στις ευρωπαϊκές πόλεις με τον εθνο-στεγαστικό διαχωρισμό των ευρωπαϊκών πόλεων, σύμφωνα με τον Wacquant L. (1993: 366-367), έχει δώσει εκ πρώτης όψεως την εντύπωση σε αρκετούς ερευνητές, πολιτικούς και δημοσιογράφους ότι αυτή η νέα ευρωπαϊκή αστική φτώχεια είναι *αμερικανοποιημένη*.

Όμως ο συγγραφέας (στο ίδιο), συγκρίνοντας μια υποβαθμισμένη γειτονιά στην περιφέρεια του Παρισιού με ένα μαύρο γκέτο στο νότιο Σικάγο, καταλήγει πως υπάρχουν εκτός από κάποιες ομοιότητες και σημαντικές διαφορές που σχετίζονται με την ιστορική αναδρομή-δημιουργία των δύο χώρων (χώρος της γαλλικής εργατικής τάξης όπου περιλαμβάνονται και αρκετοί μετανάστες από την μια - κοινωνική διάσταση, χώρος των αфро-αμερικάνων- φυλετική διάσταση), την φυλετική σύνθεση τους, (πολυφυλετικός χώρος στην περίπτωση του Παρισιού, μονο-φυλετικός χώρος στην περίπτωση του Σικάγο, αфро-αμερικάνοι), τον ρόλο του κράτους ως ρυθμιστή των κοινωνικών σχέσεων αλλά και ως μορφή πρόνοιας στις δύο περιοχές (εντονότερη παρουσία του γαλλικού κράτους με την μορφή του κράτους πρόνοιας

εργασίες σε απορρυθμισμένους ή μη-ρυθμισμένων τομείς της αγοράς εργασίας (Schierup C-U, Hansen P, Castles S. 2006: 1-2)

¹⁰ στα αγγλικά η παραπάνω έννοια αποδίδεται ως joblessness και τουλάχιστον στην αμερικάνικη βιβλιογραφία τα άτομα αυτά θεωρούνται ότι βρίσκονται εκτός εργατικού δυναμικού. Για την διαφορά ανάμεσα σε joblessness και unemployment, βλ. Wilson Julius W.(1999) στο *Ethnic and Racial Studies*, Volume 22, Number 3

όσον αφορά κοινωνικά επιδόματα και παροχές κατοικίας, ενώ στην άλλη πλευρά του ατλαντικού, το κράτος είναι λιγότερο υπαρκτό ως «κράτος πρόνοιας» και περισσότερο ορατό ως αστυνομικό κράτος) καθώς και διαφορές σε τομείς όπως η φτώχεια (περισσότερο «ακραία» φτώχεια στην αμερικάνικη περίπτωση), η επαφή με την υπόλοιπη πόλη (το γκέτο στο Σικάγο είναι περισσότερο «κλειστός» χώρος για τους κατοίκους του, από ότι τα προάστια του Παρισιού) και οι μορφές βίας (στην γαλλική περίπτωση, η βία αντικατοπτρίζει εμπρησμούς, μικρο- παραβάσεις, *τρόπο έκφρασης*, ενώ στην αμερικάνικη περίπτωση, η βία αντικατοπτρίζει δολοφονίες, παράνομες δραστηριότητες οργανωμένου εγκλήματος και γενικά έναν *τρόπο επιβίωσης*). Επίσης ανάμεσα στο αμερικάνικο γκέτο και στο γαλλικό banlieue υπάρχουν βασικές δημογραφικές διαφορές. Στο γαλλικό banlieue, 6% των οικογενειών αποτελούνται από μόνο έναν γονέα σε σύγκριση με 60 έως 80 % (ανάλογα με γειτονιά) στο γκέτο του Σικάγου, η μεγάλη πλειοψηφία του οποίου ζει κάτω από το μισό του ορίου φτώχειας που θέτει η πολιτεία του Ιλινόις όπου υπάγεται η πόλη του Σικάγου. Η παιδική θνησιμότητα στο γαλλικό banlieue είναι μόλις μετά βίας υψηλότερη από αυτή για την περιφέρεια του Παρισιού (8 ανά 1000 παιδιά) και αυτό το ποσοστό έχει μειωθεί εν σχέσει με την δεκαετία του 1970. Στην αμερικάνικη περίπτωση, στο γκέτο του Σικάγου, αντίθετα, αριθμός της παιδικής θνησιμότητας βρίσκεται σε άνοδο για την ίδια περίοδο, και υπερβαίνει τα 30 ανά 1000 παιδιά.

Τα παραπάνω έχουν ιδιαίτερη σημασία, μια και συνήθως ο όρος «γκέτο» αναφέρεται συχνά στα διάφορα ΜΜΕ των χωρών της Ένωσης (βλ. συλ. τόμ. Τριανταφυλλίδου Α. και Ρουμπίνη Γ. επιμ. 2009) όταν αναφέρονται σε περιοχές όπου διαμένουν αρκετοί μετανάστες, κάτι που για συγγραφέα (στο ίδιο) θεωρείται αδόκιμο όχι μόνο για την γαλλική αλλά για την συνολική ευρωπαϊκή περίπτωση.

Η νέα αυτή αστική περιθωριοποίηση προκύπτει, όχι από οικονομική στασιμότητα, καθυστέρηση, ή οικονομική πτώση, αλλά από τη διευκόλυνση της ανάπτυξης της κοινωνικής ανισότητας στα πλαίσια της γενικής οικονομικής προόδου και ευημερίας. Η «θολή» και πολυσύνθετη κατάσταση της νέας αυτής περιθωριοποίησης διαδίδεται σε μια εποχή οικονομικής ανάπτυξης που έχει επιφέρει την θεαματική υλική βελτίωση για τα πιο προνομιούχα μέλη των κοινωνιών του Πρώτου Κόσμου. Η πολυτέλεια και η ένδεια, ακμάζουν πλέον παράλληλα. Για παράδειγμα, η πόλη του Αμβούργου, όπου σύμφωνα με μερικές μετρήσεις της προηγούμενης δεκαετίας συγκαταλέγεται στις πλουσιότερες πόλεις της Ευρώπης σε ΑΕΠ, η πόλη του αθλητισμού της Γερμανίας, με το μεγαλύτερο μερίδιο

εκατομμυριούχων στην χώρα, είναι ταυτόχρονα και η πόλη με το υψηλότερο ποσοστό ανθρώπων που λαβαίνουν κοινωνική βοήθεια στη Γερμανία, καθώς και στην Νέα Υόρκη, στην πόλη που αποτελεί κατοικία για ανθρώπους που ανήκουν στη ανώτερη εισοδηματική κατηγορία σε παγκόσμιο επίπεδο, ταυτόχρονα κατέχει τον μεγαλύτερο «στρατό» άστεγων και άπορων στον δυτικό κόσμο. Ο Wacquant L (2000: 110), καταδεικνύει πως τα δύο παραπάνω αντιφατικά φαινόμενα στις δύο πόλεις, αλλά και γενικότερα στις σημερινές κοινωνίες, δεν είναι ασύνδετα. Ο μετα-βιομηχανικός εκσυγχρονισμός (μετα- φορντισμός) μεταφράζεται αφ' ενός, στον πολλαπλασιασμό των υψηλά αμειβόμενων ειδικευμένων εργασιών και αφ' ετέρου, στο κλείσιμο εκατομμυρίων θέσεων ανειδίκευτων εργασιών, καθώς και τη διόγκωση θέσεων περιστασιακής απασχόλησης για τους ανειδίκευτους, χωρίς δεξιότητες, εργαζομένους.

Ο συγγραφέας είναι σχετικά απαισιόδοξος για την εξέλιξη του κοινωνικού αποκλεισμού εν σχέση με την ανάπτυξη του μεταφορντικού καπιταλισμού μια και όπως λέει ο ίδιος (2000:111) «...Όσο περισσότερο εξελίσσεται (σ.μ.: αναπτύσσεται) αυτή η βελτιωμένη καπιταλιστική οικονομία, τόσο ευρύτερη και βαθύτερη γίνεται αυτή η νέα περιθωριοποίηση, και τόσο πιο άφθονα ρίχνονται [οι άνθρωποι] μέσα στην δυστυχία με ελάχιστους... πόρους [να ξεφύγουν από αυτή]. ακόμη και όταν η επίσημη ανεργία¹¹ μειώνεται και το εθνικό εισοδήματος αυξάνεται.

Συγκεκριμένα αυτή η νέα περιθωριοποίηση, κατά τον Wacquant L (2000: 111-113) προέρχεται από τρεις αλληλένδετες αναδιαρθρώσεις που σχετίζονται με τον μεταφορντισμό:

1. **Οικονομική αναδιάρθρωση.** Η είσοδος νέων τεχνολογιών που αντικαθιστούν ένα σημαντικό τμήμα του παραδοσιακού φορντικού εργατικού δυναμικού με αποτέλεσμα την αύξηση της ανεργίας στα ανειδίκευτα μέλη της κοινωνίας, εκ των οποίων σημαντικό κομμάτι αποτελούν οι μειονότητες και οι μετανάστες. Όμως η σημαντικότερη οικονομική εξέλιξη σχετίζεται με τις αλλαγές στο τομέα της εργασίας και των απολαβών από αυτήν. Με την επέκταση της μερικής απασχόλησης, της ευέλικτης εργασίας και της

¹¹ Εξάλλου, όπως έχει σχολιάσει εύστοχα ο Metcalf, H. (1992) σε μορφή λογοπαιγνίου επάνω στο ζήτημα της μέτρησης της ανεργίας, «η μερική έλλειψη εργασίας, (!) υπό μορφής υποαπασχόλησης ή άτυπης, μερικής απασχόλησης, δεν συμπεριλαμβάνεται καθόλου στις στατιστικές ανεργίας... παρά μόνο η ολική έλλειψη εργασίας [ανεργία]».

αυξανόμενης ιδιωτικοποίησης των κοινωνικών αγαθών (όπως η κάλυψη αναγκών υγείας, παιδείας, κατοικίας, κ.ά.) η ίδια η έννοια του μισθού έχει γίνει μια πηγή κοινωνικού τεμαχισμού και ανασφάλειας παρά κοινωνικής ομοιογένειας και ασφάλειας, για εκείνους που βρίσκονται στον περιφερειακό τομέα της εργασίας, όπου ένα σημαντικό κομμάτι αποτελούν οι μετανάστες και οι μειονότητες. Επίσης, μέσα στο σύγχρονο μεταμοντέρνο πλαίσιο, όπου εντάσσονται οι δυτικές μεγαλουπόλεις, αναπτύσσονται πλέον τρεις ξεκάθαρες κοινωνιολογικές ιδιομορφίες μέσα σε αυτές, όπου σύμφωνα με την Λεοντίδου Λ. (2002: 183) αλληλοεπηρεάζονται: η πολυεθνική σύνθεση και η κοινωνική πόλωση¹² με τον κοινωνικό αποκλεισμό¹³. Δίπλα στους διευθυντές επιχειρήσεων, συναντάει κανείς εργαζόμενους που απασχολούνται άτυπα στον τομέα των υπηρεσιών. Τα παραπάνω σχετίζονται με τις διεθνείς αλλαγές στον καταμερισμό εργασίας και τον αντίκτυπό τους κυρίως στις μεγαλουπόλεις όπου ο καταμερισμός εργασίας είναι μεγαλύτερος¹⁴. Έχουν εκφραστεί επιφυλάξεις για το κατά πόσο ισχύει η θεωρία της κοινωνικής πόλωσης¹⁵, (την οποία υποστήριξε η Sassen,) έχοντας προταθεί εναλλακτικά, μια κοινωνική δομή αύξοντος επαγγελματισμού. Όμως η θεωρία της πόλωσης δεν αντικρούεται εύκολα, δεδομένου ότι οι χαμηλόμισθοι εργάτες στις

¹² Οι Hall S. Held D. McGrew A. (2003: 303), καταδεικνύουν πως οι διάφορες εξηγήσεις και ερμηνείες (των διαφόρων ερευνητών) για την σύγχρονη μεταμοντέρνα/ «παγκοσμιοποιημένη» κοινωνία, παρά τις διαφορές τους στην οπτική γωνία της ανάλυσής τους, καταλήγουν πως υπάρχει πλέον μια μεγαλύτερη (και όχι μικρότερη, όπως στην φορντική κοινωνία) τάση για κοινωνικο - οικονομική πόλωση.

¹³ Ο κοινωνικός αποκλεισμός, εν σχέσει με την κοινωνική πόλωση, βρίσκεται στο κατώτερο άκρο της, αποτελεί «προϊόν» της και, δυστυχώς, είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο που δεν ανάγεται σε συγκεκριμένες εδαφικές δομές όπως παλαιότερα που οι ακραίες μορφές κοινωνικής πόλωσης και αποκλεισμού αφορούσαν μόνο τον «Νότο» (Balibar E. 2005: 133).

¹⁴ Όπως μας υπενθυμίζει ο Durkheim, ο καταμερισμός της εργασίας είναι συνάρτηση του όγκου και της πυκνότητας μιας κοινωνίας (στο Φραγκόπουλος Ι. 2005:182).

¹⁵ Στην Ευρώπη, πάντως, και συγκεκριμένα στο βόρειο και κεντρικό της τμήμα, παρατηρείται μεγαλύτερη τάση για ανεργία παρά για επαγγελματική και εισοδηματική πόλωση από ότι στις ΗΠΑ, λόγω της μεγαλύτερης «ακαμψίας» της ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας, που δεν αφήνει περιθώρια για μεγάλη αύξηση των χαμηλά αμειβόμενων εργασιών. Το τελευταίο σχετίζεται και με το γεγονός ότι τα εργατικά συνδικάτα και ενώσεις είναι περισσότερο ισχυρά στην ΕΕ καθώς και το ότι τα κράτη - πρόνοιας στην ΕΕ παραμένουν γενικά, περισσότερο «ενεργά» εν σχέση με το κράτος πρόνοιας των ΗΠΑ με αποτέλεσμα η αγορά εργασίας να είναι περισσότερο ρυθμισμένη σε επίπεδο μισθών. Με βάση τα παραπάνω οι Schierup C-U, Hansen P, Castles S. 2006: 96-97 καταλήγουν πως για τις χώρες ιδίως της Βόρειας και Κεντρικής Ευρώπης, ο κοινωνικός αποκλεισμός των μεταναστών σχετίζεται περισσότερο με την ανεργία λόγω οικονομικής αναδιάρθρωσης και λιγότερο με την κοινωνική πόλωση, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει πως δεν επηρεάζεται από αυτή.

υπηρεσίες σε πολλές μεγαλουπόλεις, είναι πολυάριθμοι αλλά αόρατοι στις στατιστικές. Ένα μεγάλο πολυεθνικό, κοινωνικό στρώμα με άτυπη εργασία, μένει ακάλυπτο από τις επίσημες στατιστικές και από τα υπάρχοντα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας¹⁶ (Λεοντίδου Λ. 2002: 184). Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης πως κατά την συγγραφέα (2002: 187 - 190) τα παραπάνω φαινόμενα, ενισχύθηκαν και από το γεγονός, ότι πλέον στους σύγχρονους μεταμοντέρνους καιρούς, η πολεοδομία δίνει την θέση της στην αστική διαφήμιση (αστικό μάρκετινγκ) και η έννοια της διαχείρισης στην αστική διακυβέρνηση μετατοπίζεται από την επιχειρηματικότητα και τον ανταγωνισμό των πόλεων, έννοιες σύγχρονες πλέον στα αστικά θέματα, με αποτέλεσμα να στερούνται πόροι που αφορούν την κοινωνική συνοχή και την προστασία των οικονομικά αδυνάτων προς όφελος έργων ανάπτυξης, βιτρίνας- αισθητικής αναβάθμισης και τοπικής προβολής της πόλης με σκοπό την προσέλκυση επενδύσεων.

1. **Πολιτική αναδιάρθρωση.** Ο περιορισμός και η απορύθμιση του κράτους πρόνοιας.
2. **Χωρική αναδιάρθρωση στο δίπολο συγκέντρωση και στιγματισμός στον χώρο της πόλης.** Ο κοινωνικός διαχωρισμός και ο χωρικός στιγματισμός δεν αφορά πλέον τις παραδοσιακές γειτονιές των εργατών του φορτισμού. Αναπτύσσεται πλέον ένα ολοένα αυξανόμενο «εδαφικό στίγμα», το οποίο προσδίδεται σε κατοίκους συγκεκριμένων περιοχών των πόλεων, οι οποίοι αποτελούν τους κοινωνικοοικονομικούς εξόριστους¹⁷ της σημερινής κοινωνίας και συνδέονται ή/ και βιώνουν τις δύο παραπάνω αλλαγές. Οι κάτοικοι αυτοί εκτός από γηγενείς, είναι και αρκετοί μετανάστες. Αυτός ο χωρικός στιγματισμός συντελεί σε σημαντικό βαθμό σε προκατάληψη ως προς τις διάφορες εθνοτικές μειονότητες και τους μετανάστες όπου κατοικούν σε αυτές τις γειτονιές.

¹⁶ Για παράδειγμα, στην Γερμανία, όπου η άτυπη οικονομία δείχνει αυξητικές τάσεις και απασχολούνται εκεί όχι μόνο οι παράνομοι αλλά και νόμιμοι μετανάστες, κυρίως τουρκικής καταγωγής, έχει ως αποτέλεσμα να εντείνεται ο αποκλεισμός τους από προνομιακές κρατικές παροχές. Γενικά, η άτυπη οικονομία στην χώρα, έχει παρατηρηθεί ότι συχνά αποτελεί τον μόνο τρόπο απασχόλησης για άνεργους με χαμηλή ειδίκευση και δεξιότητες (Schierup C-U, Hansen P, Castles S. 2006: 154).

¹⁷ Όπως τονίζει εύστοχα ο Harvey D. (2000: 16) ενώ έπεσε το τείχος του σιδηρού παραπετάσματος, που χώριζε την Δυτική από την Ανατολική Ευρώπη, ταυτόχρονα δημιουργήθηκαν νέα τείχη μέσα στις σύγχρονες μεγαλουπόλεις.

Στον καθημερινό λόγο τώρα, η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού, αφορά την κατάσταση διαβίωσης με όρους ανέχειας και κοινωνικού περιθωρίου¹⁸. Αυτή η κατάσταση, φαίνεται πως επηρεάζει και την συζήτηση σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού συνδέεται στενά με την φτώχεια και την περιθωριοποίηση όπως αναφέρεται στο Πράσινο Βιβλίο της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων το 1994, χωρίς κάποιο συγκεκριμένο ορισμό. Πιο συγκεκριμένα στο ειδικό κεφάλαιο του βιβλίου για τον κοινωνικό αποκλεισμό στην σελίδα 21, αναφέρονται τα εξής (Πράσινο Βιβλίο της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στο Τσιάκαλος Γ. 2004: 50 -51):

« Ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν σημαίνει μόνο ανεπαρκές εισόδημα. Υπερβαίνει ακόμα και την συμμετοχή στην εργασιακή ζωή, εκδηλώνεται σε τομείς όπως η στέγαση, η εκπαίδευση, η υγεία και η πρόσβαση σε υπηρεσίες. Θίγει όχι μόνο άτομα...αλλά και κοινωνικές ομάδες, ιδιαίτερα σε αστικές και αγροτικές κοινωνίες, οι οποίες αποτελούν αντικείμενο διάκρισης, διαχωρισμού ή εξασθένησης των παραδοσιακών μορφών των κοινωνικών σχέσεων...Τα αίτια του κοινωνικού αποκλεισμού είναι πολλαπλά: η μόνιμη ανεργία, ιδίως η μακροχρόνια ανεργία, ο αντίκτυπος της βιομηχανικής αλλαγής σε μη ειδικευμένους εργαζόμενους, η εξέλιξη των οικογενειακών δομών και η παρακμή των παραδοσιακών μορφών αλληλεγγύης, η αύξηση του ατομικισμού και η παρακμή των παραδοσιακών μορφών αντιπροσωπευτικών θεσμών και τέλος οι νέες μορφές μετανάστευσης, ιδιαίτερα η παράνομη μετανάστευση και οι μετακινήσεις πληθυσμού. Όλα αυτά τα φαινόμενα συνδέονται μερικές φορές με παραδοσιακές μορφές φτώχειας που συγκεντρώνονται σε παρακμάζουσες αστικές περιοχές ή σε αγροτικές περιοχές οι οποίες υπολείπονται της γενικής προόδου της κοινωνίας.». Ήδη από τα παραπάνω φαίνεται:

1. η σχέση του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας με την μετανάστευση και τον αστικό χώρο. Ταυτόχρονα ενώ σχετίζεται με την φτώχεια, αποτελεί μια ευρύτερη έννοια από αυτήν, ποιοτικής διάστασης, ενώ η φτώχεια είναι έννοια ποσοτική, σχετίζεται με το εισόδημα και μπορεί να μετρηθεί με αριθμούς.
2. Ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός εξαρτάται από οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτισμικούς, πολιτικούς και γεωγραφικούς παράγοντες οι οποίοι σύμφωνα

¹⁸ Να σημειωθεί ότι ο όρος «ανέχεια» και «περιθώριο», σύμφωνα με τον Τσιάκαλο Γ.(2004: 49) είναι αρκετά ασαφείς όροι χωρίς συγκεκριμένο περιεχόμενο γεγονός που καθιστά και τον όρο «κοινωνικό αποκλεισμό» σχετικά ασαφή..

με το παραπάνω απόσπασμα, παρατηρούμε ότι μερικές φορές είναι αλληλένδετοι. Για παράδειγμα ο αποκλεισμός από την αγορά εργασίας υπό μορφή ανεργίας, οδηγεί στον οικονομικό αποκλεισμό και κατά επέκταση στον κοινωνικό.

3. Ότι αναφέρεται πλέον ανοικτά σε πολιτικό έγγραφο πως ο κοινωνικός αποκλεισμός έχει σχέση με τις νέες αλλαγές στην οικονομία, στην κοινωνία και στον πολιτισμό όπως ο ατομικισμός.

Επιπλέον, ως μην ξεχνάμε όσον αφορά την πρώτη παρατήρηση, πως η μετανάστευση ως αντικείμενο μελέτης, σχετίζεται σε τελευταία ανάλυση με το ζήτημα της φτώχειας, το οποίο αφορά και προβληματίζει όλες τις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες. Όπως καταδεικνύουν οι Maloutas T. και Pantelidou- Malouta M. (2004: 461) οι ντόπιοι ευρωπαίοι των κρατών μελών της ΕΕ έχουν κινηθεί ανοδικά, σε μαζικό βαθμό, κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών προς τις υψηλότερες και μεσαίες θέσεις της επαγγελματικής και κοινωνικής ιεραρχίας, ενώ τα χαμηλότερα κλιμάκια των ιεραρχιών αυτών, έχουν καταληφθεί κατά ένα μεγάλο μέρος από τους μετανάστες και τις μειονότητες. Επιπλέον, οι τελευταίοι βρίσκονται συνήθως στις πιο τρωτές θέσεις μέσα στις (ήδη) επιβαρυνόμενες κοινωνικές πολιτικές. Τα παραπάνω, δεν συνεπάγονται ότι το ζήτημα της πολιτισμικής διαφοράς/ ιδιαιτερότητας παραγνωρίζεται. Απλώς δεν θεωρείται ως το κύριο πεδίο ανάλυσης τους προβλήματος και τοποθετείται σε δευτερεύων θέση εν σχέση με το ζήτημα της φτώχειας και την σχέση του με την μετανάστευση.

Όσον αφορά τώρα την νομική διάσταση του θέματος, το ζήτημα της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού σχετίζεται επίσης και με τα ανθρώπινα δικαιώματα.¹⁹ Ο κοινωνικός αποκλεισμός σήμερα-τηρούμενων των αναλογιών- είναι ότι η εκμετάλλευση στο παρελθόν, αφού συνυπάρχει με την ταξική διαίρεση και την κοινωνική ανισότητα, ενώ ταυτόχρονα συνιστά μορφή κοινωνικού ελέγχου ως προς τις αξίες, στάσεις, πρότυπα, ταυτότητες, Ο κοινωνικός αποκλεισμός λοιπόν έχει και μια ανθρωπιστική- ηθική διάσταση, κάτι που τον καθιστά ένα απόλυτα αρνητικό φαινόμενο για τις σύγχρονες κοινωνίες. Επίσης ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια κατάσταση- αλυσίδα καθώς ο ένας «φτωχογόνος» κρίκος (π.χ. έλλειψη εκπαίδευσης

¹⁹ Στο άρθρο 22 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του ανθρώπου ορίζεται ότι ο καθένας, ως μέλος της κοινωνίας, έχει δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλεια και στην ικανοποίηση των βασικών του δικαιωμάτων, ώστε να διαφυλαχθεί η αξιοπρέπειά του και να αναπτυχθεί ελεύθερα η προσωπικότητά του. Η φτώχεια όμως, η ανεργία, το περιθώριο συνιστούν καταστάσεις που παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα (υποσημείωση στο Πανούσης Γ.2003: 252)

λόγω μη ολοκλήρωση εκπαιδευτικής θητείας) συνδέεται άρρηκτα με τον επόμενο (π.χ. ανεργία). Από την κοινωνική-οικονομική μειονεξία το πέρασμα στον αποκλεισμό είναι εύκολο. Ο αποκλεισμός επεκτείνεται και διευρύνεται σε πολλούς τομείς (αγορά εργασίας, κοινωνικό περιβάλλον, οικογένεια, κ.ά.), εκφράζοντας κάθε φορά τη δυναμική εξουσίας ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες. Η παρέμβαση λοιπόν πρέπει να αφορά όλους τους τομείς της κοινωνικής δράσης. Επίσης σημαντικό ρόλο στον κοινωνικό αποκλεισμό διαδραματίζουν και οι νέες μορφές απασχόλησης²⁰ όπως η υποαπασχόληση, η ετεροαπασχόληση, κ.ά. (Πανούσης Γ 2003:252).

Στον επιστημονικό λόγο, ο όρος κοινωνικός αποκλεισμός περιλαμβάνει αρκετές χρήσεις και ερμηνείες όσον αφορά την βιβλιογραφία. Ο Ratcliffe P. (1999:2-4) συνοψίζοντας τις ερμηνείες και δίνοντας μια περιεκτική αναφορά, παραθέτει τα εξής:

- ο Συνήθως, στις περισσότερες περιπτώσεις, ο όρος κοινωνικός «αποκλεισμός» ερμηνεύεται εν σχέση με μια **καθορισμένη, στατική κοινωνική θέση**, η οποία αντιπροσωπεύει εκείνους που ζουν «εντός» της «επικρατούσας» κοινωνίας (δηλαδή με βάση κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που θέτονται σε κάθε κοινωνία όσον αφορά το επίπεδο ζωής). Σε αυτήν την περίπτωση όρος «αποκλεισμός», αναφέρεται σε αυτούς που ζουν έξω από τα δεδομένα της «επικρατούσας» κοινωνίας. Η παραπάνω ερμηνεία δίνει έμφαση σε στατικές καταστάσεις/ μορφές και όχι σε διαδικασίες/ δυναμικές παραγωγής/ αναπαραγωγής του φαινομένου. Ο παραπάνω ορισμός περιέχει μια ολική ερμηνεία. Άλλες φορές όμως ο όρος «αποκλεισμός» έχει «μερική» ερμηνεία όπως για παράδειγμα αποκλεισμός από την εκπαίδευση, την απασχόληση ή αποκλεισμός από την κατοικία (δηλαδή έλλειψη στέγης ή ικανοποιητικών συνθηκών διαβίωσης), κτλ. Επίσης η «μερική» ερμηνεία του όρου μπορεί να αναφέρεται σε έναν συγκεκριμένο τομέα όπως π.χ. η εργασία. Διάφοροι συγγραφείς αναγνωρίζουν ως κατάσταση του μερικού αποκλεισμού την υποαπασχόληση, ως «μερικός» αποκλεισμός από την αγορά εργασίας.

²⁰ Οι νέες μορφές ευέλικτης, άτυπης εργασίας σχετίζονται άμεσα με το ζήτημα της φτώχειας. Όπως φαίνεται από διάφορες μελέτες στον χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι εργαζόμενοι που απασχολούνται ως μερικώς απασχολούμενοι ή υποαπασχολούμενοι εκτίθενται περισσότερο στον κίνδυνο της φτώχειας από ότι οι εργαζόμενοι με πλήρες ωράριο και σταθερή σύμβαση. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. http://www.inegsee.gr/ekthesi2008/EKTHESH_MEROS_8.pdf

- ο Μια δεύτερη κύρια χρήση αφορά τον αποκλεισμό ως **κοινωνικοοικονομική διαδικασία**: εδώ η εστίαση είναι στις δομικές αλλαγές και τις διαδικασίες που ενεργούν με τέτοιο τρόπο ώστε να αποκλείονται άτομα ή/ και κοινωνικές ομάδες από την «επικρατούσα» κοινωνία. Οι «εξωτερικές» δυνάμεις, όπως π.χ. αλλαγές που συντελούνται στην οικονομική και κοινωνική σφαίρα εξαιτίας της έντασης της παγκοσμιοποίησης, έχουν την πρωτοκαθεδρία όσον αφορά το πεδίο ανάλυσης.. Μια παραλλαγή της παραπάνω (δομικής) ερμηνείας, δέχεται τη γενική ιδέα του δομικού τρόπου εξήγησης, αλλά υποστηρίζει ότι αυτές οι διαφορικές επιδράσεις δεν είναι ουδέτερες (ή είναι συνοδευτικές) ως προς διάφορα κοινωνικά χαρακτηριστικά/ ομάδες (με όρους φύλου, φυλής, εθνικότητας, ηλικίας, κ.ά.). Για παράδειγμα, οι παραπάνω αναλύσεις εστιάζουν σε θέματα όπως ο φυλετικός αποκλεισμός μέσα από την διαδικασία αστικού προγραμματισμού και σχεδιασμού.
- ο Σε άλλες περιπτώσεις, ο αποκλεισμός είναι το αποτέλεσμα μιας **συνειδητής στρατηγικής από τα ίδια τα άτομα**, υπονοώντας κατά συνέπεια μια απόρριψη των δεδομένων κοινωνικών «status quo». Αυτή η ερμηνεία, αναφέρεται ως πολιτική επιχειρηματολογία (κυρίως από τους ρεπουμπλικάνους στις ΗΠΑ) για φαινόμενα όπως η εξάρτηση από την πρόνοια και το επίδομα ανεργίας, όπου θεωρείται έτσι τα άτομα αυτά καθηλώνονται σε καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού. Οι παραπάνω απόψεις και ερμηνείες έχουν ως πεδίο επιστημονικής αναφοράς, θεωρητικές προσεγγίσεις όπως **ο πολιτισμός της φτώχειας** ή «υπο-πολιτισμική θεωρία» (sub-culture theory)²¹.
- ο Τέλος, υπάρχει και η **γεωγραφική προσέγγιση**, κατά την οποία ο όρος αναφέρεται στους ανθρώπους που ζουν σε μια συγκεκριμένη, υποβαθμισμένη, γεωγραφική αστική περιοχή, παραδείγματος χάριν, κοινωνικός αποκλεισμένων σε επίπεδο γειτονιάς, με αποτέλεσμα να γίνεται λόγος από πολλούς συγγραφείς σε θεωρητικό επίπεδο για την «γεωγραφία» του αποκλεισμού.. Έχει αναγνωριστεί από πολλούς συγγραφείς, οι οποίοι αναφέρονται στα γκέτο των αμερικανικών πόλεων, ότι η ανισότητα σε

²¹ Όμως όπως υποστηρίζει ο Gould (1999:172), βάσει συμπερασμάτων διαφόρων ερευνητών για τους αфро- αμερικάνους των γκέτο διαφόρων πόλεων, οι κάτοικοι αυτοί δεν ασπάζονται κάποιο «πολιτισμό της φτώχειας», αλλά αντίθετα οι περισσότεροι κάτοικοι δεσμεύονται με τις επικρατούσες αξίες της αμερικάνικης κοινωνίας, ακόμα και όταν έρχονται σε αντίθεση οι καθημερινές δραστηριότητές τους με τις αξίες αυτές.

επίπεδο κατοικίας και η φυλή συνιστούν παράγοντες εδαφικού αποκλεισμού, κάνοντας λόγο έτσι για κοινωνικό και χωρικό «στίγμα» των κατοίκων όπου κατοικούν στα γκέτο, καθώς και για οικονομικό μειονέκτημα. Από τα παραπάνω φαίνεται σε θεωρητικό επίπεδο, η σχέση του εθνοφυλετικού, κοινωνικού διαχωρισμού με τον κοινωνικό αποκλεισμό και την φτώχεια, με το οποίο θα ασχοληθούμε εκτενέστερα στα επόμενα κεφάλαια. Με βάση τα παραπάνω λοιπόν, ο κοινωνικός αποκλεισμός εστιάζεται σε κοινωνικές/φυλετικές ομάδες οι οποίες εντοπίζονται σε συγκεκριμένες περιοχές.

Βλέπουμε λοιπόν πως ο κοινωνικός αποκλεισμός και στον επιστημονικό λόγο, σχετίζεται με την φτώχεια, την ανεργία τις πολιτιστικές αξίες, την εθνότητα αλλά και με την κοινωνική γεωγραφία του αστικού χώρου ως πεδίο υ όπου συμπυκνώνει τις προηγούμενες μορφές. *Οπότε λοιπόν η μελέτη ζητημάτων κοινωνικού αποκλεισμού (αλλά και κοινωνικής ένταξης ως το αντίθετο του αποκλεισμού) πρέπει να μελετώνται όχι ανεξάρτητα αλλά και μέσω των χωρικών σχέσεων και συμπεριφορών σε επίπεδο πόλης, μια και στο χωρικό πεδίο οι κοινωνικές σχέσεις αποκρυσταλλώνονται .* Παρακάτω παρουσιάζονται δύο πίνακες όπου σχετίζονται με τον κοινωνικό αποκλεισμό και συγκεκριμένα με το μέγεθός (και κάποιες μορφές) της φτώχειας²² το 2008 στην Ευρώπη και παρουσιάζουν ενδιαφέρον διότι καταδεικνύουν την διαφοροποίηση που υπάρχει από χώρα σε χώρα .

²² Λόγω του ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός, δεν μπορεί να μετρηθεί, σε επίπεδο ευρωπαϊκών και εθνικών πολιτικών, η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού σχετίζεται με την καταπολέμηση της φτώχειας.

Πίνακας 2.1 Ποσοστό ανθρώπων που βρίσκεται κάτω από το όριο της φτώχειας στην Ευρώπη το 2008.

ΕΕ27	17
Βέλγιο	15
Βουλγαρία	21
Τσεχία	9
Δανία	12
Γερμανία	15
Εσθονία	19
Ιρλανδία	16
Ελλάδα	20
Ισπανία	20
Γαλλία	13
Ιταλία	19
Κύπρος	16
Λετονία	26
Λιθουανία	20
Λουξεμβούργο	13
Ουγγαρία	12
Μάλτα	15
Ολλανδία	11
Αυστρία	12
Πολωνία	17
Πορτογαλία	18
Ρουμανία	23
Σλοβενία	12
Σλοβακία	11
Φινλανδία	14
Σουηδία	12
Ηνωμένο Βασίλειο	19
Ισλανδία	10
Νορβηγία	11

Πηγή: <http://ec.europa.eu/eurostat>

Πίνακας 2.2 Ποσοστό του πληθυσμού (%) στην Ευρώπη που δεν μπορεί να έχει ένα γεύμα με κρέας, κοτόπουλο ή ψάρι ανά δύο μέρες και προσωπικό αυτοκίνητο το 2008.

	Ποσοστό πληθυσμού % που δεν μπορεί να έχει ένα γεύμα με κρέας, κοτόπουλο ή ψάρι ανά δύο μέρες	Ποσοστό πληθυσμού % που δεν έχει προσωπικό αυτοκίνητο
ΕΕ27	9	9
Βέλγιο	5	6
Βουλγαρία	30	28
Τσεχία	12	11
Δανία	2	8
Γερμανία	11	5
Εσθονία	5	17
Ιρλανδία	3	9
Ελλάδα	7	9
Ισπανία	2	5
Γαλλία	8	4
Ιταλία	8	3
Κύπρος	5	1
Λετονία	23	24
Λιθουανία	19	13
Λουξεμβούργο	2	2
Ουγγαρία	26	20
Μάλτα	10	2
Ολλανδία	2	5
Αυστρία	13	7
Πολωνία	21	17
Πορτογαλία	4	9
Ρουμανία	19	49
Σλοβενία	12	3
Σλοβακία	29	20
Φινλανδία	3	8
Σουηδία	2	3
Ηνωμένο Βασίλειο	4	5
Ισλανδία	3	1
Νορβηγία	2	5

Πηγή: <http://ec.europa.eu/eurostat>

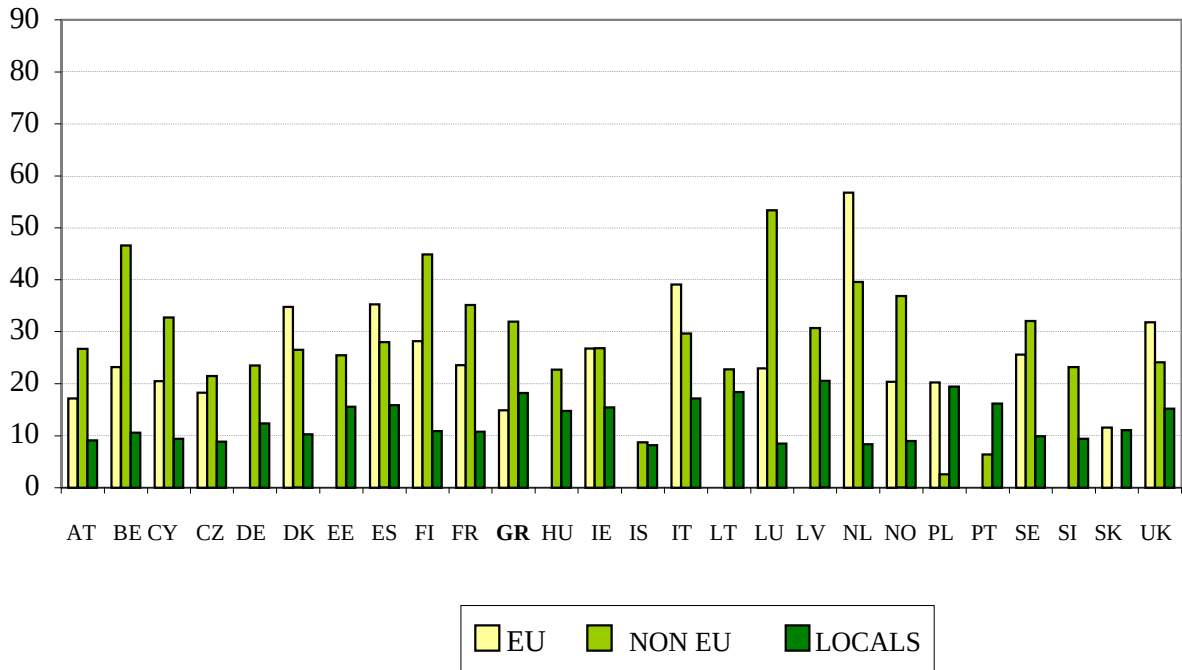
Ο πρώτος πίνακας δείχνει το ποσοστό των ανθρώπων που βρίσκονται κάτω από το όριο της φτώχειας (δηλαδή κάτω από το 60% του διάμεσου εθνικού εισοδήματος της κάθε χώρας) και ο δεύτερος δείχνει το ποσοστό των ανθρώπων που δεν μπορεί να έχει ένα γεύμα με κρέας, κοτόπουλο ή ψάρι ανά δύο μέρες καθώς και το ποσοστό των

ανθρώπων που δεν έχουν προσωπικό αυτοκίνητο. Αυτό που φαίνεται ξεκάθαρα είναι πως οι σκανδιναβικές χώρες παρουσιάζουν τα χαμηλότερα ποσοστά, ενώ στον άλλο πόλο βρίσκεται η νότια και ανατολική Ευρώπη. Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει η διαφοροποίηση που υπάρχει σε τομείς όπως το ποσοστό του πληθυσμού που δεν μπορεί να έχει ένα γεύμα με κρέας, κοτόπουλο ή ψάρι ανά δύο μέρες, όπου εκεί π.χ. η Ελλάδα, έχει μικρότερο ποσοστό από την Γερμανία, η οποία παρουσιάζει μικρότερα ποσοστά φτώχειας.

Στο ζήτημα της φτώχειας, ενδιαφέρον όμως παρουσιάζει και η ίδια η γνώμη των ευρωπαίων πολιτών για την φτώχεια. Σύμφωνα με έρευνα του ευρωβαρόμετρου το 2009 που αφορούσε την γνώμη των ευρωπαίων πολιτών για το ζήτημα της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, πάνω από οκτώ στους δέκα Ευρωπαίους (84%) σκέφτονται ότι η ένδεια έχει αυξηθεί στη χώρα τους τα τελευταία τρία χρόνια. Περισσότερο από τους μισούς πολίτες της Ουγγαρίας (64%), της Λετονίας (62%) και της Ελλάδας (54%) θεωρούν ότι η ένδεια αυξάνεται έντονα. Η ανεπαρκής εκπαίδευση, επαγγελματική κατάρτιση ή οι ανεπαρκείς δεξιότητες θεωρούνται ως λόγοι για την φτώχεια κατά το 53% των ανθρώπων που ερωτήθηκαν στην Ολλανδία, και 51% στη Δανία και στη Γερμανία. Στη νότια Ευρώπη –και ιδιαίτερα στην Κύπρο (44%) –η ένδεια θεωρείται πρώτιστα ως κληρονομημένο πρόβλημα. Οι νότιοι Ευρωπαίοι δίνουν επίσης μια ισχυρότερη έμφαση στην οικογένεια και τους κοινοτικούς δεσμούς (π.χ. 32% των πολιτών στην Πορτογαλία θεωρούν ότι οι άνθρωποι είναι φτωχοί επειδή δεν λαμβάνουν αρκετή υποστήριξη από την οικογένεια ή τους φίλους τους) (.Eurobarometer survey on poverty and social exclusion, 2009 στο <http://ec.europa.eu/social/publications>). Η διαφορά αυτή στην έμφαση των οικογενειακών και κοινωνικών δεσμών ανάμεσα στον βορρά και στον νότο, έχει ιδιαίτερη σημασία μια και αντανakλά τις διαφορετικές κοινωνικές και οικονομικές δομές ανάμεσα στις δύο γεωγραφικές περιοχές οι οποίες θα μας απασχολήσουν παρακάτω.

Οι παραπάνω πίνακες αφορούν τον συνολικό πληθυσμό κάθε χώρας και δεν δείχνουν τις διαφορές που υπάρχουν σε επίπεδο ντόπιων και μεταναστών σε κάθε χώρα. Το παρακάτω γράφημα αφορά το ποσοστό φτώχειας των ατόμων που βρίσκονται σε παραγωγική ηλικία (15-64) ανά χώρα γέννησης το 2005.

Γράφημα 2.1: Ποσοστό (%) φτώχειας των ατόμων που βρίσκονται σε παραγωγική ηλικία (15-64) ανά χώρα καταγωγής το 2005.

Πηγή: Lelkes O., Zolyomi E. (2008: 17)

Αναλυτικότερα, τα παραπάνω δείχνουν το ποσοστό των ατόμων παραγωγικής ηλικίας, που βρίσκονται σε κατάσταση φτώχειας ανά τρεις: το ανοικτό κίτρινο δείχνει τον πληθυσμό σε κάθε μία από τις παραπάνω χώρες, όπου κατάγεται από χώρα της ΕΕ, εκτός της χώρας κατοικίας, το ανοικτό πράσινο δείχνει τον πληθυσμό σε κάθε μία από τις παραπάνω χώρες (χώρες κατοικίας) όπου κατάγεται από χώρα εκτός της ΕΕ και το σκούρο πράσινο τον πληθυσμό σε κάθε μία από τις παραπάνω χώρες όπου έχει γεννηθεί στην χώρα κατοικίας και χαρακτηρίζονται ως ντόπιοι (locals). Οι δύο πρώτες ομάδες χαρακτηρίζονται ως μετανάστες μια και σύμφωνα με τους Lelkes O., Zolyomi E. (2008: 1) ο ορισμός των μεταναστών που υιοθετείται είναι βασισμένος στη χώρα της γέννησης (που ομαδοποιείται σε χώρες μέλη της ΕΕ ή τις χώρες εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης) και έχει, επιπλέον, μια οικογενειακή διάσταση, υπό την έννοια ότι σύμφωνα με τους συγγραφείς (2008: στο ίδιο), οι μετανάστες ορίζονται ως εκείνοι που ζουν σε οικογένειες όπου όλα τα ενήλικα μέλη γεννήθηκαν έξω από τη χώρα κατοικίας. Έτσι συμπεριλαμβάνονται και εκείνοι όπου έχουν την υπηκοότητα της χώρας κατοικίας και ταυτόχρονα συμπεριλαμβάνονται και ανήλικοι παραγωγικής ηλικίας όπου όλα τα ενήλικα μέλη της οικογένειάς τους, γεννήθηκαν έξω από τη χώρα κατοικίας, ανεξάρτητα από το που γεννήθηκαν αυτοί. Αυτό που φαίνεται από

τον παραπάνω πίνακα είναι πως με εξαίρεση την Ολλανδία, την Δανία και την Μ. Βρετανία, στις υπόλοιπες χώρες οι μετανάστες από χώρες εκτός ΕΕ, έχουν υψηλότερο ποσοστό φτώχειας²³ από αυτούς που προέρχονται από χώρα μέλος της ΕΕ ή τους ντόπιους. Τα υψηλότερα ποσοστά έχει το Λουξεμβούργο, το Βέλγιο και Φινλανδία ενώ τα χαμηλότερα παρουσιάζει η Ισλανδία και η Πορτογαλία, η μόνη χώρα όπου τα ποσοστά των μεταναστών από χώρες εκτός ΕΕ είναι υψηλότερα από τους ντόπιους. Στην Ελλάδα, τα ποσοστά φτώχειας των μεταναστών από χώρες εκτός ΕΕ είναι ελαφρώς υψηλότερα από το 30%, αλλά παραμένουν χαμηλότερα από τα ποσοστά του αντίστοιχου πληθυσμού σε Γαλλία, Νορβηγία και Ολλανδία. Όμως αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία, είναι το κατά πόσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό φτώχειας των μεταναστών από χώρες εκτός της ΕΕ εν σχέση με το ποσοστό των ντόπιων. Στην περίπτωση της Ελλάδας, η διαφορά είναι ελαφρώς μεγαλύτερη από 10%, ενώ σε χώρες όπως Βέλγιο, Φινλανδία και Ολλανδία, η διαφορά είναι περίπου 30%, στο Λουξεμβούργο 40% και σε χώρες όπως Σουηδία, Γαλλία, Νορβηγία και Κύπρος, η διαφορά είναι περίπου 20%. Τα παραπάνω έχουν ιδιαίτερη σημασία διότι οι μεγάλες διαφορές στα ποσοστά φτώχειας, αν συνδυαστούν με γεωγραφική συγκέντρωση και κοινωνικό διαχωρισμό σε επίπεδο πόλης και με θεσμούς (τυπικούς ή μη) αναποτελεσματικούς να καταπολεμήσουν το πρόβλημα της φτώχειας στην συγκεκριμένη κατηγορία μεταναστών, το αποτέλεσμα θα είναι η δημιουργία και διατήρηση μιας «παράλληλης» κοινωνίας ως προς την ντόπια κοινωνία της αφθονίας και της χαμηλής φτώχειας, αυτής της υψηλής φτώχειας των παραπάνω μεταναστών, οπότε η «παράλληλη» αυτή κοινωνία θα εξωθήσει τους ανθρώπους στον κοινωνικό αποκλεισμό και στο αίσθημα της αδικίας με βάση την εθνικότητα. Κάτι τέτοιο, θα έχει ιδιαίτερα αρνητικές συνέπειες για την δεύτερη γενιά, όπου ενδέχεται, κάτω από τις παραπάνω συνθήκες, να νιώθουν πολίτες 2^{ης} κατηγορίας.

Πέρα από τους αριθμούς και τις απόψεις των πολιτών, υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που επηρεάζουν την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό, περιορίζοντάς τους, οι οποίοι είναι «αόρατοι» από τις στατιστικές. Για παράδειγμα, στον πίνακα 2.2, στο ποσοστό του πληθυσμού που δεν μπορεί να έχει ένα γεύμα με κρέας, κοτόπουλο ή ψάρι ανά δύο μέρες, η ευρωπαϊκή στατιστική κρίνει τα ποσοστά με βάση την κατανομή των εισοδημάτων και δεν περιλαμβάνει το γεγονός πως στην

²³ Δεν πρέπει να παραληφθεί το γεγονός πως η φτώχεια προσδιορίζεται ως προς τα επιμέρους ευρωπαϊκά κράτη και δεν υπάρχει ένα ενιαίο ευρωπαϊκό κριτήριο. Έτσι, ένα άτομο το οποίο θεωρείται φτωχό για την Σουηδία με βάση το εισόδημά του, μπορεί για την ελληνική κοινωνία να είναι πάνω από το όριο της φτώχειας.

ύπαιθρο αλλά και στην περιφέρεια των πόλεων, σε χώρες όπως η Ελλάδα, κάποια νοικοκυριά εκτρέφουν οικόσιτα ζώα. Επίσης, τα οικογενειακά δίκτυα σε συνδυασμό με την αγροτική καταγωγή, μπορούν να καλύψουν ένα τέτοιο πρόβλημα. Έτσι, π.χ. κάποιος πολίτης ο οποίος κατοικεί στην Αθήνα και οι συγγενείς του από το χωριό του στέλνουν κρέας, μπορεί να καλύψει την ανάγκη του για κατανάλωση του συγκεκριμένου προϊόντος. Επίσης, όταν αναφερόμαστε στην ελληνική κοινωνία δεν πρέπει να λησμονούμε (βλ. Κανδύλης Γ, Αράπογλου Β, Μαλούτας Θ. 2007: 51 -52) :

- Την πολυδραστηριότητα που χαρακτηρίζει την ελληνική κοινωνία (π.χ. οικοδόμος που διατηρεί μια μικρή αγροτική εκμετάλλευση) καθώς και την «ανεπίσημη» οικονομία που λειτουργεί αθροιστικά στο εισόδημα (χωρίς να καταγράφεται στατιστικά) καθώς και
- στην περίπτωση των μεταναστών, και όχι μόνο στην ελληνική κοινωνία, οι μετασχηματισμοί που καθορίζουν την ένταξή τους σε μια κοινωνία υποδοχής και την αποφυγή του κοινωνικού αποκλεισμού, δεν προβάλλονται στο σύνολό τους, στο πεδίο της αγοράς εργασίας (άνεργος, χαμηλόμισθος) και ούτε παράγονται απαραίτητα εκεί. Τα άτυπα δίκτυα, η οικοδόμηση κοινοτικών δεσμών και η ανάδειξη πολλαπλών ταυτοτήτων και γενικότερα η σημασία πρακτικών και δραστηριοτήτων που δεν φαίνονται στην αγορά (και στις στατιστικές) διαδραματίζουν εξίσου σημαντικό ρόλο

Επίσης οι παράγοντες που συνδέονται με την φτώχεια σε χώρες του Βορρά, δεν έχουν την ίδια βαρύτητα στην ελληνική περίπτωση. Ένα παράδειγμα, είναι η μακροχρόνια ανεργία, η οποία σχετίζεται άμεσα με την φτώχεια και τον αποκλεισμό από την αγορά εργασίας και επηρεάζει έντονα με τους μετανάστες. Οι αλλαγές που επέφερε το μεταφορντικό καθεστώς από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 με την αποβιομηχάνιση η οποία δημιούργησε υψηλή ανεργία, τις νέες εργασιακές σχέσεις καθώς και την σχετική αποδυνάμωση των συνδικάτων σε συνδυασμό με την αποδυνάμωση του κράτους πρόνοιας στην ΕΕ²⁴. Οι μετανάστες της μεταπολεμικής περιόδου, αλλά και οι απόγονοί τους δεύτερης γενιάς επηρεάστηκαν άμεσα από τα

²⁴ Η αποδυνάμωση βέβαια αυτή δεν διαδραματίστηκε στην ίδια ένταση και από την ίδια αφετηρία σε όλες τις χώρες της Ευρώπης, διότι αναφερόμαστε σε διαφορετικά μοντέλα κεϋνσιανισμού που μετατρέπονται σε διαφορετικά μοντέλα μεταφορντισμού, με αποτέλεσμα ο νεοφιλελεύθερος τρόπος διακυβέρνησης να είναι αλλού περισσότερο και αλλού λιγότερο κυρίαρχος (Schierup C-U, Hansen P, Castles S. 2006: 61). Πάντως, ακόμα και κράτη όπως η Σουηδία, έχουν γνωρίσει αυτή την τροπή καθώς και την σχετική συρρίκνωση των προνοιακών παροχών (Schierup C-U, Hansen P, Castles S. 2006: 195-230)

παραπάνω καθώς συγκεντρώνονταν σε χαμηλές επαγγελματικές θέσεις εργασίας στην βιομηχανία και σε κάποιες υπηρεσίες που σχετίζονται με αυτή, ενώ ταυτόχρονα δεν είχαν τις απαραίτητες δεξιότητες για να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των υψηλά εξειδικευμένων θέσεων εργασίας στον τριτογενή τομέα, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται θύλακες φτώχειας. Αντίθετα, οι ντόπιοι, σε σημαντικό βαθμό, είχαν ήδη μετακινηθεί σε υψηλότερες επαγγελματικές θέσεις, ενώ ταυτόχρονα είχαν καλύτερο εκπαιδευτικό επίπεδο και υψηλότερη κατάρτιση από τα κράτη τους (Schierup C-U, Hansen P, Castles S. 2006: 96-102).

Έτσι λοιπόν, με βάση τα παραπάνω, βλέπουμε πως οι άνεργοι και οι μετανάστες που αποτελούν ένα σημαντικό μέρος των ανέργων, αποτελούν ομάδες υψηλού κινδύνου ως προς την φτώχεια. Όμως η Παπαδοπούλου Δ. (2004: 372-373) τονίζει ότι κοινωνικές ομάδες όπως οι άνεργοι και οι μετανάστες στην Ελλάδα, αντιθέσει με χώρες του Βορρά, δεν βιώνουν ακραίες μορφές κοινωνικού αποκλεισμού, επειδή διατηρούν ισχυρούς κοινωνικούς δεσμούς²⁵ με άλλα μέλη της κοινωνίας. Στην ελληνική κοινωνία, οι λεγόμενες κοινωνικά ευπαθείς ομάδες δεν είναι κατ'ανάγκη οι κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες, οπότε διαφέρουν από αυτές που η Ευρωπαϊκή Ένωση προβάλλει ως τέτοιες με υψηλό βαθμό επικινδυνότητας.

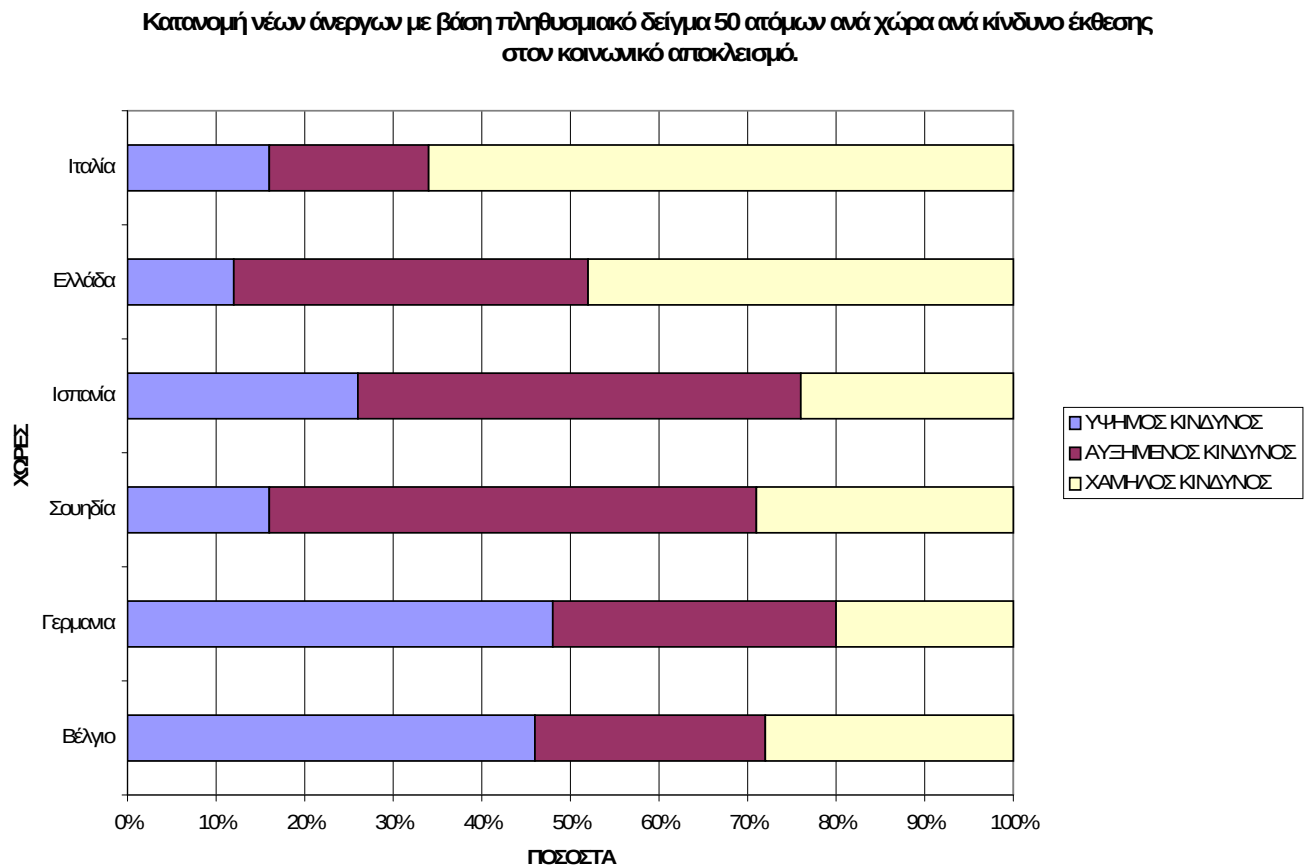
Τα παραπάνω στηρίζονται στο γεγονός ότι η Ελλάδα δεν άγγιξε ποτέ υψηλή βιομηχανική ανάπτυξη και η ελληνική αγορά εργασίας διαθέτει έντονα άτυπα χαρακτηριστικά, η δε οικογένεια διατηρεί σε μεγάλο βαθμό την ισχύ της (όχι βέβαια όπως παλαιότερα), **οι κυριότερες αιτίες του κοινωνικού αποκλεισμού στον ελληνικό χώρο, δεν συνδέονται με την απορύθμιση του δημόσιου χώρου (π.χ. πολιτικές απασχόλησης),** χαρακτηριστικά που συναντώνται περισσότερο στις βορειο-ευρωπαϊκές κοινωνίες, **αλλά με την απορύθμιση του ιδιωτικού χώρου και των άτυπων δικτύων (π.χ. οικογένεια).** Έτσι, όταν εμφανίζεται κοινωνικός αποκλεισμός στην ελληνική κοινωνία, υπάρχει από πίσω διάρρηξη του κοινωνικού δεσμού (Παπαδοπούλου Δ. 2004: 384-385).

Με βάση τα παραπάνω, ενδιαφέρον παρουσιάζει για την σχέση της μακροχρόνιας ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού η ψυχο-κοινωνιολογική έρευνα των Kieselbach T. και Traiser U. (2000), όπου διεисδύουν αρκετά στις

²⁵ Με τον όρο κοινωνικός δεσμός, η συγγραφέας αναφέρεται στις μακρο-κοινωνιολογικές μεταμορφώσεις της οικογένειας, της ομάδας και της κοινωνίας. Εναλλακτικά οι όροι που χρησιμοποιούνται, όπως τονίζει η ίδια, είναι «κοινωνικές σχέσεις», «άτυπα κοινωνικά δίκτυα», «άτυπες σχέσεις» (Παπαδοπούλου Δ., 2004: 375 - 377)

κοινωνικές σχέσεις που κρύβονται πίσω από τους αριθμούς και καταδεικνύει την διαφορά στην παραπάνω σχέση ανάμεσα στον ευρωπαϊκό βορρά και τον νότο. Οι συγγραφείς, μέσα από επεξεργασία συνεντεύξεων, μελετούν το κατά πόσο η μακροχρόνια ανεργία νέων ηλικίας 20-24 ετών οδηγεί στον κοινωνικό αποκλεισμό, όπου κατά αυτούς ο κοινωνικός αποκλεισμός νοείται ως οι αθροιστικές επιπτώσεις του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας (μεγάλης διάρκειας ανεργία), του οικονομικού αποκλεισμού (χαμηλό εισόδημα) και της κοινωνικής περιθωριοποίησης - πολιτισμικός αποκλεισμός (απώλεια κοινωνικών δικτύων που θα τους εντάξει στην κοινωνία, χαμηλή αυτοεκτίμηση σε συνδυασμό με αβεβαιότητα για το μέλλον και υιοθέτηση παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς). Το δείγμα αφορούσε 50 νέους ηλικίας 20-24 ετών άνεργους τουλάχιστον 12 μήνες, στους οποίους έγιναν συνεντεύξεις από την Ελλάδα, την Ιταλία, την Ισπανία, το Βέλγιο, την Σουηδία και την Γερμανία. Οι νέοι αυτοί ήταν ντόπιοι από κάθε χώρα, δεν περιλαμβάνονταν μετανάστες στην έρευνα, και προέρχονται κυρίως από αστικά κέντρα. Το δείγμα από κάθε χώρα μετά τις συνεντεύξεις και τις επεξεργασίες χωρίστηκε σε άτομα που έχουν υψηλό κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού, αυξημένο και χαμηλό. Στην κατηγορία υψηλού κινδύνου, κατανέμονται τα άτομα όπου συγκεντρώνουν τις αθροιστικές επιπτώσεις των τριών παραπάνω μορφών αποκλεισμού, στην κατηγορία αυξημένου, τα άτομα συγκεντρώνουν το πολύ δύο τις παραπάνω μορφές αποκλεισμού και στην κατηγορία χαμηλού κινδύνου, τα άτομα που δεν κατέχουν καμία από τις παραπάνω μορφές αποκλεισμού. Οι συγγραφείς επίσης τονίζουν πως η μακροχρόνια ανεργία των νέων 20-24 ετών, σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat 1998, είναι αρκετά μεγαλύτερη στις τρεις χώρες του Νότου από ότι στις τρεις χώρες του Βορρά με πρώτη την Ισπανία, ακολουθεί η Ιταλία και μετά η Ελλάδα. Στις βόρειες χώρες, μεγαλύτερο ποσοστό έχει το Βέλγιο, ενώ το μικρότερο η Γερμανία. Τα αποτελέσματα ανά χώρα παρουσιάζονται παρακάτω:

Γράφημα 2.2. Ποσοστό κατανομής μακροχρόνια ανέργων (20-24) με βάση πληθυσμιακό δείγμα 50 ατόμων ανά χώρα ανά κίνδυνο έκθεσης στον κοινωνικό αποκλεισμό για το έτος 2000.

Πηγή: Kieselbach T., Traiser U. (2000: 12), Ίδια επεξεργασία

Από τα παραπάνω φαίνεται πως με βάση τα πορίσματα που κατέδειξαν τα δείγματα, οι χώρες του Νότου έχουν χαμηλότερα ποσοστά ατόμων, μακροχρόνια ανέργων, που αντιμετωπίζουν υψηλό κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού. Ενδιαφέρον βέβαια είναι το γεγονός πως η Σουηδία, ο αντιπρόσωπος του σοσιαλδημοκρατικού κράτους πρόνοιας, έχει μικρότερο ποσοστό ατόμων υψηλού κινδύνου από την Ισπανία, την χώρα με την μεγαλύτερη από τις έξι, μακροχρόνια ανεργία στην ηλικία μελέτης, το ίδιο με την Ιταλία, και αισθητά μικρότερα από τα υπόλοιπα δύο κορπορατιστικά κράτη, κάτι που καταδεικνύει την αποτελεσματικότητα αυτού του μοντέλου κράτους πρόνοιας όσον αφορά την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού. Η εξήγηση που δίνουν οι παραπάνω συγγραφείς, προήλθε μέσα από επεξεργασία των συνεντεύξεων και καταλήγουν στο συμπέρασμα πως ο υψηλός κίνδυνος κοινωνικού αποκλεισμού στις χώρες του Βορρά, οφείλεται στην έλλειψη

ικανοποιητικής θεσμικής και κοινωνικής υποστήριξης προς τους ανέργους από τις διάφορες δημόσιες υπηρεσίες (εξαιρείται η Σουηδία, όπου η θεσμική και κοινωνική υποστήριξη θεωρείται από μεγάλο μέρος των ερωτώμενων αρκετά ικανοποιητική), στην έλλειψη κοινωνικών δικτύων όπου θα μπορούσαν να βοηθήσουν τα άτομα να επανενταχθούν στην αγορά εργασίας καθώς και στην άτυπη/ μαύρη οικονομία, όπου έτσι τα άτομα αποκλείονται από κάποιες υπηρεσίες υγείας καθώς και άλλων μορφών πρόνοιας, όπου παρέχονται στους εργαζόμενους, με αποτέλεσμα να θεωρούν τους εαυτούς τους περιθωριοποιημένους και ανίκανους. Αντίθετα, τα χαμηλότερα ποσοστά υψηλού κινδύνου κοινωνικού αποκλεισμού στις χώρες του Νότου, οφείλονται κατά τους συγγραφείς στα οικογενειακά (και όχι κοινωνικά με την ευρεία έννοια, όπως στις χώρες του Βορρά) δίκτυα και οικογενειακή αλληλεγγύη καθώς και στην άτυπη οικονομία η οποία εκτός από «παγίδα» λειτουργεί και σε κάποιες περιπτώσεις ως «προστασία» από τον οικονομικό αποκλεισμό αλλά και ως γέφυρα με την επίσημη οικονομία. Επιπλέον η άτυπη εργασία, δεν δημιουργεί αίσθημα ανικανότητας και αποτυχίας όπως στους ανέργους του Βορρά. Πάντως οι συγγραφείς τονίζουν πως ο επιπλέον εκσυγχρονισμός στις κοινωνίες αυτές θα προκαλέσει ρωγμές στο οικογενειακό δίκτυο προστασίας, όποτε μια θεσμική και κοινωνική υποστήριξη από τα κράτη στην οικογένεια αλλά και στους νέους ανέργους θα ήταν απαραίτητη, για να αντισταθμίσει τις ρωγμές αυτές.

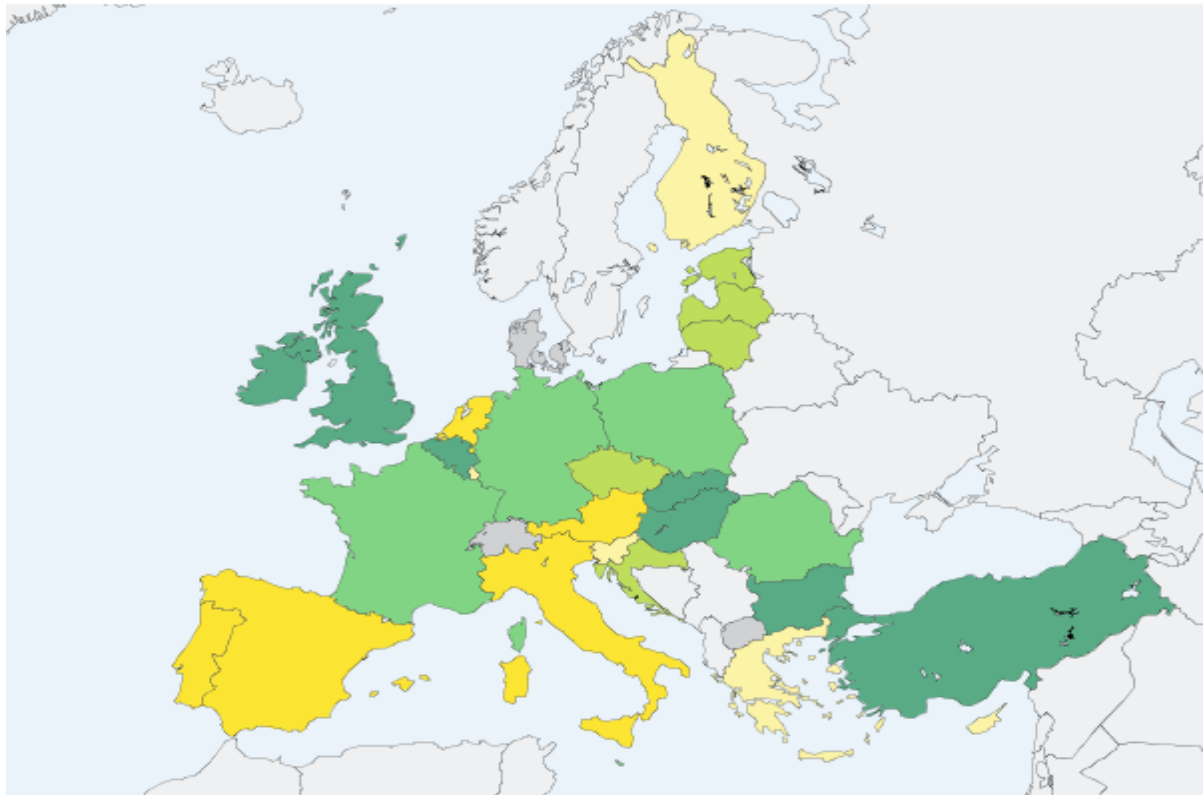
Τα παραπάνω έχουν ιδιαίτερη σημασία, διότι δείχνουν πως οι μετανάστες όσον αφορά την περίπτωση της Ελλάδας, εισέρχονται σε μια κοινωνία όπου παρέχει δομικούς προστατευτισμούς από φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού, παρόλη την χαμηλή κρατική υποστήριξη εν σχέση με άλλα κράτη της Ευρώπης, κάτι που έχει ιδιαίτερη σημασία για την χάραξη πολιτικής ένταξης των μεταναστών. Η πολιτική ένταξης θα πρέπει να στοχεύει στην οικογενειακή υποστήριξη, αλλά θα πρέπει και να παρέχονται οι προϋποθέσεις σε επίπεδο εργασίας, κατοικίας και λοιπών τομέων ούτως ώστε τα άτομα και οι οικογένειες των μεταναστών να μπορούν να αποκτούν την υλική δομή για να υποστηρίξουν οικονομικά και επαγγελματικά, κάποιο άνεργο μέλος τους.

Το γεγονός ότι η οικογένεια αποτελεί σημαντικό στοιχείο «ασπίδας» στην Ελλάδα από κάποιες μορφές φτώχειας, εκτός της ανεργίας, φαίνεται επίσης καθαρά και στον παρακάτω χάρτη:

Χάρτης 2.1: Ποσοστό (%) παιδιών ηλικίας 0-17 ετών που μένουν σε νοικοκυριά όπου κανείς δεν εργάζεται ως προς το σύνολο των παιδιών ηλικίας 0 -17 σε κάθε χώρα της ΕΕ το 2007.

Jobless households - children

Share of persons aged 0-17 who are living in households where no-one works

Legend (Data 2007)

2.2 - 4.4

4.4 - 5.9

5.9 - 8.4

8.4 - 10.0

10.0 - 16.7

N/A

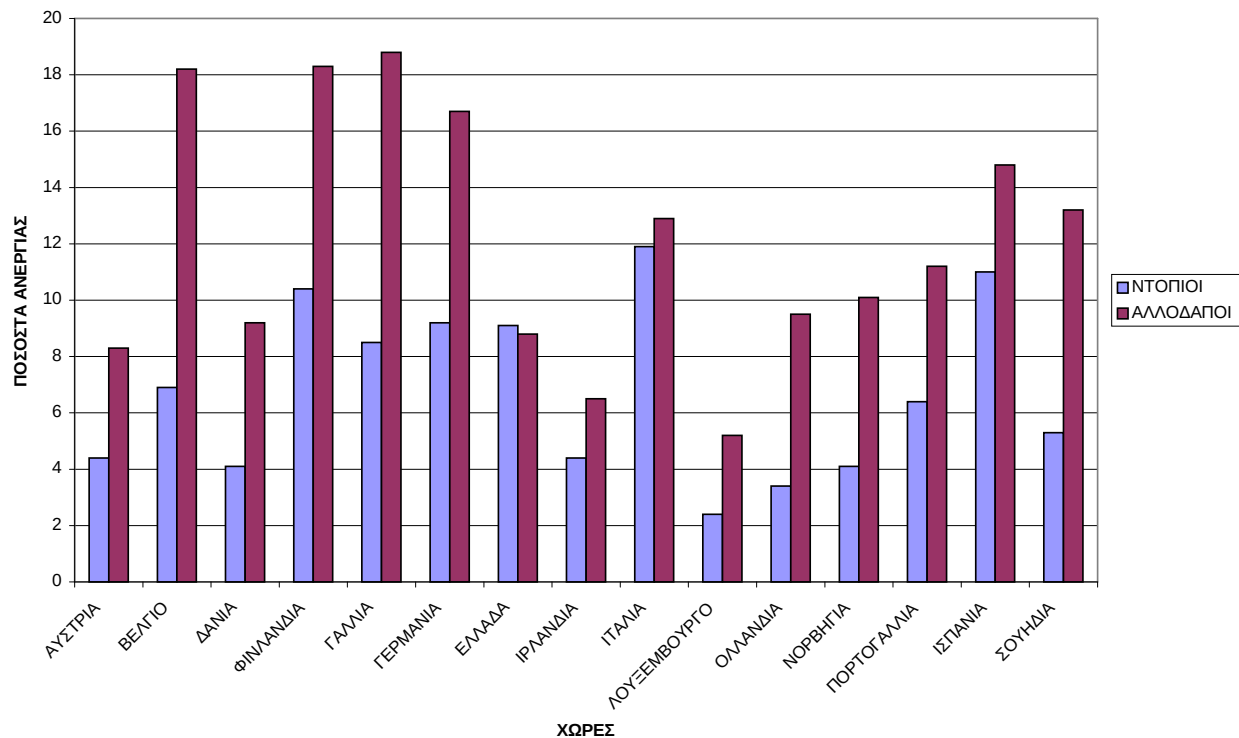
Minimum value:2.2 Maximum value:16.7 eu25:9.3 eu15:9.2

Πηγή: <http://ec.europa.eu/eurostat>

Ο παραπάνω πίνακας δείχνει το ποσοστό (%) παιδιών ηλικίας 0-17 ετών που μένουν σε νοικοκυριά όπου κανείς δεν εργάζεται σε χώρες της ΕΕ το έτος 2007 και σχετίζεται με την παιδική φτώχεια. Αυτό που παρατηρεί κανείς στον παραπάνω πίνακα, είναι πως οι χώρες του Νότου, παρουσιάζουν μικρότερα ποσοστά από ότι οι χώρες του Βορρά, και συγκεκριμένα η Ελλάδα έχει το μικρότερο ποσοστό, κάτι που υποδηλώνει πως υπάρχει στενότερη σχέση ανάμεσα στην οικογένεια και στην αγορά εργασίας, από ότι στις άλλες χώρες. Κάτι τέτοιο ισχύει διότι, όπως θα δούμε παρακάτω, η οικογένεια στην Ελλάδα, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο τόσο σε επίπεδο παραγωγής (και αγοράς εργασίας) όσο και σε επίπεδο κοινωνικής αναπαραγωγής.

Τέλος, όσον αφορά την ανεργία των μεταναστών, σύμφωνα με την έκθεση Soremi του 2004, ανάμεσα σε επιλεγμένες χώρες του ΟΟΣΑ, η ελληνική κοινωνία είναι η μοναδική περίπτωση όπου οι μετανάστες παρουσιάζουν μικρότερη ανεργία από τους ντόπιους. Η έκθεση αφορά το ποσοστό ανεργίας ντόπιων, που έχουν γεννηθεί στην χώρα κατοικίας και έχουν την αντίστοιχη εθνικότητα και αλλοδαπών από χώρες εκτός ΕΕ. Στον παρακάτω πίνακα παρο υσιάζονται τα αποτελέσματα.

Γράφημα 2.3 Ποσοστό ανεργίας (%) του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, ντόπιων και αλλοδαπών από χώρες εκτός ΕΕ σε επιλεγμένες χώρες της Ευρώπης το 2003.

Πηγή: Caritas Europa: 3rd report on poverty in Europe, (2006:105), Ίδια Επεξεργασία

Όπως ειπώθηκε προηγουμένως, η Ελλάδα αποτελεί την μόνη χώρα όπου η ανεργία των ντόπιων είναι μικρότερη (ελαφρώς) από την ανεργία των αλλοδαπών από χώρες εκτός ΕΕ. Όμως το γράφημα αυτό, σε συνδυασμό με το γράφημα 2.1 που αφορά το ποσοστό φτώχειας ατόμων παραγωγικής ηλικίας, μπορούμε να εξάγουμε κάποια ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Ενώ στις χώρες του Βορρά, η υψηλότερη ανεργία των αλλοδαπών εκτός ΕΕ, συνάδει με υψηλότερο ποσοστό φτώχειας αυτών,

στην περίπτωση της Ελλάδας και της Πορτογαλίας, η σχέση φτώχειας και ανεργίας, κατά παράδοξο τρόπο είναι αντίστροφη. Κάτι τέτοιο, εξηγείται, πιθανότατα, τόσο όσον αφορά την δημογραφική δομή των οικονομικά ενεργών πληθυσμών στις δύο πληθυσμιακές ομάδες (π.χ. σχέση οικονομικά ενεργού πληθυσμού με τον συνολικό πληθυσμό παραγωγικής ηλικίας 15-64) όσο και με την ίδια την δομή της αγοράς εργασίας που επικρατεί για τους αλλοδαπούς στις δύο αυτές χώρες. Για την Ελλάδα συγκεκριμένα, το συμπέρασμα είναι ότι ενώ η δομή της εγχώριας αγοράς εργασίας δεν δημιουργεί αποκλεισμούς στους αλλοδαπούς αυτούς ως προς τους ντόπιους, δεν υπάρχει δηλαδή αποκλεισμός από την αγορά εργασίας όσον αφορά τους μετανάστες ως προς τους ντόπιους, εντούτοις οι αλλοδαποί αυτοί εντάσσονται σε θέσεις και τομείς της αγοράς εργασίας όπου παράγεται η φτώχεια. Η φτώχεια λοιπόν των μεταναστών εξαρτάται σε μικρότερο βαθμό από την ανεργία στην Ελλάδα, από ότι στον ευρωπαϊκό βορρά και περισσότερο από την δομή (όπως ο τύπος δυαδικότητας) της εγχώριας αγοράς εργασίας.

2.2. Η κοινωνική ένταξη των μεταναστών. Πολυδιάστατες προσεγγίσεις και αλληλεπιδράσεις με τον αστικό χώρο.

Μία από τις δυσκολίες όπου συναντώνται στις κοινωνικές επιστήμες, όπως η κοινωνική γεωγραφία, είναι η δυσκολία ορισμού σύνθετων, σχετικοποιημένων εννοιών. Η ένταξη (όπως και η απόρριψη νοούμενη ως κοινωνικός αποκλεισμός), είναι μια πολυσύνθετη διαδικασία, δύσκολο να προσδιορισθεί, μια και καθορίζεται από ένα πλήθος παραμέτρων όπως οικονομικές, κοινωνικές και νομικές παράμετροι, παράμετροι που έχουν να κάνουν με τη διεθνή πολιτική, φυλετικοί, εθνοτικοί, δημογραφικοί και ψυχολογικοί παράμετροι αλλά ακόμα και τυχαίοι παράγοντες ή γεγονότα έρχονται στο προσκήνιο να διαδραματίσουν τον δικό τους ρόλο, για παράδειγμα ο γάμος μια «παράνομης» - «χωρίς χαρτιά» αλλοδαπής με έναν γηγενή. Όμως η ίδια η έννοια «ένταξη των μεταναστών» δεν ορίζεται με κοινά αποδεκτό τρόπο και ερμηνεύεται διαφορετικά, ανάλογα με την έμφαση που δίνεται σε κάθε πλευρά της, ενώ παράλληλα τα τελευταία χρόνια χρησιμοποιείται ο όρος «κοινωνική

συνοχή», με την έννοια ότι οι κοινωνίες με υψηλό επίπεδο κοινωνικής συνοχής²⁶ είναι αυτές στις οποίες οι μετανάστες ενσωματώνονται με επιτυχία. Βέβαια, υπάρχει και ο αντίλογος όσον αφορά την μετανάστευση και την κοινωνική συνοχή. Συγκεκριμένα ο Putnam R. D. (2007) τονίζει πως στα πλαίσια μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας, άμεσα και μεσοπρόθεσμα, η εθνική/ φυλετική διαφοροποίηση διαρρηγνύει την εμπιστοσύνη, την συνοχή και τις διάφορες μορφές αλληλοβοήθειας όχι μόνο μεταξύ των διαφορετικών κοινοτήτων αλλά και στο εσωτερικό της καθεμιάς με αποτέλεσμα να αυξάνεται η εξατομίκευση μέσα στην κοινωνία υποδοχής. Η διάρρηξη της κοινωνικής συνοχής, επηρεάζει, κατά τον συγγραφέα και το κράτος πρόνοιας, μια και ο αυξημένος ατομικισμός οδηγεί σε ανταγωνισμό και κατ' επέκταση συρρίκνωση του κράτος πρόνοιας. Με βάση τους παραπάνω συλλογισμούς, ο συγγραφέας υποστηρίζει πως η πολυπολιτισμικότητα και πολυεθνικότητα της αμερικάνικης κοινωνίας σχετίζεται, εν μέρει με το περιορισμένο αμερικάνικο κράτος - πρόνοιας σε σχέση με τις ευρωπαϊκές χώρες, οι οποίες ήταν πολιτισμικά περισσότερο ομοιογενείς, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η πολυεθνικότητα αποτελεί την «ρίζα» του μειωμένου κράτους- πρόνοιας της Αμερικής. Όμως όπως ειπώθηκε στην αρχή, η εικόνα του μετανάστη στην χώρα υποδοχής, καθώς και η ενταξιακή του πορεία, εξαρτάται (μέχρι ενός βαθμού) και από τις ευρύτερες διεθνείς σχέσεις και ιεραρχίες όπου εντάσσεται η χώρα καταγωγής του αλλά και κυρίως από τις διάφορες «αφηγήσεις» όπου παράγονται στην χώρα υποδοχής για την χώρα καταγωγής. Έχει υποστηριχθεί με αρκετά πειστικό τρόπο από συγγραφείς όπως ο Aysha (2003), ότι η θεωρία της σύγκρουσης των πολιτισμών του Huntington, όπου η Δύση αντιπαρατίθεται με όλους τους άλλους πολιτισμούς και κυρίως το Ισλάμ, αναδεικνύουν (αλλά και ενισχύουν) ανησυχίες της αμερικάνικης κοινωνίας που αφορούν την πολυπολιτισμικότητα και την σύγχρονη μετανάστευση στην χώρα (Χουλιάρας Α. 2004: 37-40). Είναι ήδη ορατό πως ενώ ο όρος «ένταξη» είναι δύσκολο να προσδιορισθεί, ταυτόχρονα ή ίδια η έννοια εξαρτάται από πολλούς άλλους παράγοντες, όπως οι διεθνείς σχέσεις.

Για τους παραπάνω λόγους, ορισμένοι συγγραφείς αναφέρονται στην κοινωνική συνοχή έναντι της κοινωνικής ένταξης. Η κοινωνική ένταξη σχετίζεται με την

²⁶ Η κοινωνική συνοχή χρησιμοποιείται γενικά για να αναφερθεί στις κοινές αξίες και σκοπούς σε μια κοινωνία, συμπεριλαμβανομένης και της αίσθησης του ανήκειν και της αλληλεγγύης για τους ανθρώπους που προέρχονται από διαφορετικά υπόβαθρα (οικονομικά, πολιτιστικά, κ.ά.). (Hope Cheong P., Edwards R., Goulbourne H., Solomos J., 2007: 28).

κοινωνική συνοχή, ως παράγοντας «ομαλής» εισόδου των νέο - αφιχθέντων στην κοινωνία υποδοχής. Οι κοινωνίες με υψηλό δείκτη συνοχής είναι αυτές που εντάσσουν ομαλότερα τους μετανάστες στο εσωτερικό τους (Hope Cheong P., Edwards R., Goulbourne H., Solomos J., 2007: 28). Όμως, η έννοια της κοινωνικής συνοχής στο σύγχρονο πλαίσιο του ευρωπαϊκού διαλόγου, εμπεριέχει κάποιες εννοιολογικές ασάφειες και σχετίζεται και με άλλες κυρίαρχες πολιτικές κατευθύνσεις όπως ο ανταγωνισμός, όπου το δίπολο συνοχή/ ανταγωνιστικότητα εμπεριέχει κάποιες αντιφάσεις. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τους Maloutas T., Pantelidou- Malouta M. (2004: 451-452) τα πρόβλημα με την έννοια της κοινωνικής συνοχής είναι ότι:

1. Σε χώρες όπως η Ελλάδα ως κομμάτι του νοτιο- ευρωπαϊκού χώρου, η κοινωνική συνοχή, τροφοδοτείται από πελατειακές σχέσεις και συναλλαγές μεταξύ οικογενειών και των πολιτικών κομμάτων που οδηγούν στην ανάπτυξη των μορφών (οικογενειακής) αλληλεγγύης που δεν έχουν καμία σχέση με την φιλελεύθερη, βορειο- ευρωπαϊκή έννοια της κοινωνικής συνοχής.
2. Ο ανταγωνισμός, μέσα σε μια πόλη, για τους λιγοστούς πόρους σε επίπεδο δήμου ή γειτονιάς με σκοπό την βελτίωση του επιπέδου ζωής καθώς και οι αποκλίνοντες στόχοι και στρατηγικές μεταξύ μιας π.χ. εύπορης και μιας φτωχής γειτονιάς, μπορεί να μειώσει τον βαθμό σύμπραξης σε ένα ελάχιστο επίπεδο συνοχής ή ακόμα και να καταστήσει ανέφικτη τη βελτίωση του επιπέδου ζωής μεταξύ των διαφορετικών χωρικών και διοικητικών μονάδων σε επίπεδο πόλης.

Έτσι λοιπόν, παρατηρούμε πως η σχέση ανάμεσα στην κοινωνική συνοχή και την κοινωνική ένταξη, χρίζει σε επίπεδο πολιτικής περισσότερη αποσαφήνιση αλλά και την υιοθέτηση ενός συγκεκριμένου επιπέδου συνοχής που να εξασφαλίζει την βελτίωση του επιπέδου ζωής μεταξύ των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων χωρίς να υπάρχει ο κίνδυνος παραγκώνισης του.

Παρόλα αυτά, στον επιστημονικό λόγο, οι όροι «ένταξη» και «ενσωμάτωση», εν γένει περιγράφουν τις διαδικασίες και το βαθμό της συμμετοχής του ατόμου σε ένα κοινωνικό σύστημα. Στην περίπτωση των μεταναστών, οι Δημούλας Κ. και Παπαδοπούλου Δ. (2004: 33) συμπληρώνουν ότι αυτές οι διαδικασίες καθορίζονται από τις συνθήκες ανασύστασης της σχέσης του ατόμου με την κοινωνία υποδοχής και τους όρους συμμετοχής σε αυτή. Πρόκειται, κατά τους συγγραφείς (2004: στο ίδιο) για πολιτικές που καθορίζουν σε σημαντικό βαθμό τις διαδικασίες άρνησης

ορισμένων αξιών, αναφορικά με την άσκηση καθημερινών δραστηριοτήτων και την υιοθέτηση εκείνων που αρμόζουν περισσότερο προς τις συνθήκες και τους όρους διαβίωσης στη νέα χώρα.

Ενδιαφέρον όμως παρουσιάζουν και οι διάφοροι ορισμοί της κοινωνικής ένταξης, οι οποίοι καταδεικνύουν την πολυσυνθετότητα του όρου.

Ένας ορισμός που πρότεινε η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ESC) της ΕΕ είναι αυτός της πολιτικής ένταξης, "που βασίζεται στη σταδιακή εξίσωση των δικαιωμάτων και καθηκόντων των μεταναστών, όπως και της πρόσβασής τους σε αγαθά και υπηρεσίες, με τα δεδομένα που ισχύουν και για τον υπόλοιπο πληθυσμό, υπό συνθήκες ίσων ευκαιριών και ίσης αντιμετώπισης" (ESC, 2002: 1). Η παράμετρος της πολιτικής ένταξης, θεωρείται από κάποιους ως πρωταρχικός παράγοντας κοινωνικής ένταξης φτωχών γενικά ατόμων. Ένα μεγάλο μέρος του προβλήματος του κοινωνικού αποκλεισμού, κατά τον Healey P.(1997: 107), αναπαράγεται (τουλάχιστον σε αρκετές δυτικές χώρες) και από τις διάφορες πολιτικές πρακτικές τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο οι οποίες αγνοούν τη ζωή των ανθρώπων που ζουν σε υποβαθμισμένες γειτονίες. Όπως έχει διατυπώσει κι ο ίδιος...ο πραγματικός αποκλεισμός είναι [ο αποκλεισμός] από τις διαδικασίες της διακυβέρνησης (Healey P.1997:108) .

Ένας άλλος ορισμός, που προτείνεται από ακαδημαϊκό αναλυτή, είναι ότι η ένταξη είναι «η διαδικασία κατά την οποία οι μετανάστες γίνονται αποδεκτοί από την κοινωνία, τόσο ως άτομα όσο και ως ομάδες» (Penninx, 2003). Με τον ορισμό αυτό, η φύση της κοινωνίας που δέχεται τους μετανάστες αποτελεί ζωτικής σημασίας παράγοντα στην περίπλοκη εξίσωση η οποία περιλαμβάνει τόσο διαφορετικούς πρωταγωνιστές – τους ίδιους τους μετανάστες, τις κυβερνήσεις των χωρών-δεκτών, τις υπηρεσίες τους, και τις τοπικές κοινότητες.

Επίσης, οι Park και Burgess, οι θεωρητικού της Σχολής του Σικάγο, δίνουν έναν αρκετά ενδιαφέρον ορισμό που συνδυάζει το αστικό χώρο και το χρόνο. Συγκεκριμένα, ορίζουν ότι η αφομοίωση (Park και Burgess στο Αλεξανδρόπουλος Σ. 2009: 131) είναι «...η διαδικασία αλληλο- διείσδυσης και διάχυσης στο πλαίσιο της οποίας άτομα και ομάδες αποκτούν τις αναμνήσεις, συναισθήματα και στάσεις άλλων ατόμων και ομάδων και, μέσω της συμμετοχής τους στην ίδια εμπειρία και ιστορία, συσσωματώνονται μαζί με αυτούς σε μια κοινή κουλτούρα».

Στην διεθνή βιβλιογραφία, οι όροι κοινωνική ένταξη, ολοκλήρωση, ενσωμάτωση και αφομοίωση, κάποιες φορές τείνουν να συνδέονται. Όμως, υπάρχει

μια εννοιολογική διάκριση ανάμεσα στην κοινωνική ολοκλήρωση (integration) και την κοινωνική ενσωμάτωση/ ένταξη (insertion), που συσχετίζεται με τον προσανατολισμό της παρούσας εργασίας. Η διαφορά ανάμεσα στην κοινωνική ολοκλήρωση (social integration) και κοινωνική ενσωμάτωση (social insertion) βρίσκεται στο γεγονός ότι η ολοκλήρωση σχετίζεται με θέματα εθνικής και υπερ-εθνικής αναφοράς (π.χ. νόμοι που αφορούν την υπηκοότητα και την απόκτησή της, κ.λπ....) ενώ η «εισαγωγή»/ ενσωμάτωση συσχετίζεται με ζητήματα που αναφέρονται σε κοινοτικό/ τοπικό επίπεδο, όπως η κατοικία, η δημιουργία θέσεων εργασίας, η υγεία, κ.λπ (Blanc M., 1998: 783). Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στο ζήτημα της κοινωνικής ενσωμάτωσης, με το οποίο συνδέεται όπως φαίνεται ο αστικός χώρος , θεωρώντας πως η ολοκλήρωση, ως διαδικασία που προέρχεται από μεγαλύτερη χωρική μονάδα και συνδέεται με νομικής φύσης ζητήματα, εντείνει την διαδικασία ενσωμάτωσης. Με τον όρο κοινωνική ένταξη λοιπόν, θα εννοείται η κοινωνική ενσωμάτωση.

Σε επίπεδο πολιτικού λόγου, η ένταξη των μεταναστών και συγκεκριμένα στον ευρωπαϊκό αστικός χώρος θεωρείται ως ένα από τα πρωταρχικά ζητήματα κοινωνικής πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ήδη το Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου (ΣΑΚΧ), το οποίο είναι ένα έγγραφο μη δεσμευτικό για την ισόρροπη και αειφόρος ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση τονίζει το ζήτημα, αναφέροντας ότι « τα τελευταία χρόνια έχει αυξηθεί σημαντικά η μετανάστευση από τρίτες χώρες και από χώρες της ανατολικής Ευρώπης προς τα περισσότερα κράτη μέλη. Οι μετανάστες εγκαθίστανται στις πιο παραμελημένες συνοικίες του κέντρου των πόλεων ή σε μεγάλα περιφερειακά συγκροτήματα. Οι πολιτιστικές και εθνικές διαφορές τείνουν στη συνέχεια να επιταχύνουν τον κοινωνικό διαχωρισμό, ο αστικός ιστός χάνει τη συνοχή του και προβλήματα όπως η εγκληματικότητα επεκτείνονται σε ολόκληρη την πόλη, γεγονός που μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις γενικότερα στην προσέλκυση επενδυτών. Το ζήτημα αυτό είναι σημαντικό όχι μόνο επειδή αφορά ολόκληρη την Ευρώπη, αλλά επειδή τονίζει την κοινωνική διάσταση της αντίληψης της αστικής αειφορίας. Η αειφόρος αστική ανάπτυξη αποτελεί πολυτομεακή αντίληψη με περιβαλλοντική, οικονομική και κοινωνική διάσταση » (www.minenv.gr/1/12/123/12305/g1230516.html gr).

Επίσης, κάλο είναι να διευκρινιστεί πως η κοινωνική ένταξη των μεταναστών στον αστικό χώρο, αφορά τόσο τον ευρωπαϊκό Βορρά όσο και τον Νότο, μια και υπολογίζεται ότι οι κάτοικοι που έχουν προέλευση από χώρες εκτός της Ευρωπαϊκής

Ένωσης αποτελούν το 10 έως 30% του πληθυσμού στις πόλεις της βόρειας Ευρώπης, ενώ ο αριθμός αυτών των κατοίκων για τις νοτιοευρωπαϊκές πόλεις όπως η Βαρκελώνη, η Λισσαβώνα και η Ρώμη, είναι περίπου 5 % και συνεχώς αυξάνεται. Κατά συνέπεια, οι πόλεις που ήταν πολιτιστικά αρκετά ομοιογενείς ακόμη και μια δεκαετία πριν, περιέχουν τώρα μεταναστευτικές κοινότητες που διαφέρουν από την εγχώρια κοινωνία από την άποψη της κοινωνικής θέσης, του πολιτιστικού/ θρησκευτικού υποβάθρου και της εθνικής προέλευσης. Ακόμη και στις νέες "πόλεις της μετανάστευσης" του ευρωπαϊκού νότου όπου το ποσοστό των μεταναστών είναι χαμηλό, η παρουσία τους έχει γίνει ένα σημαντικό ζήτημα, εν μέρει λόγω της χωρικής συγκέντρωσής τους στις φτωχότερες γειτονίες (Alexander M 2003:411) .

Κάτι άλλο που πρέπει να διευκρινισθεί είναι και ο πολύπλευρος χαρακτήρας της διαδικασίας ένταξης. Οι Kurthen H. και Schmitter-Heisler B (2009: 163), μετά από έρευνα που έκαναν συγκρίνοντας την ενσωμάτωση των Τούρκων μεταναστών στην Γερμανία και των Μεξικάνων στις ΗΠΑ, υποστηρίζουν πως υπάρχουν διαφορετικά εθνικά πρότυπα ενσωμάτωσης μεταναστών σε επίπεδο πόλης καθώς επίσης και ότι η ίδια η έννοια της κοινωνικής ενσωμάτωσης δεν είναι μια έννοια *μονολιθική* (μια και δεν υπάρχει απόλυτη ένταξη ή απόλυτος αποκλεισμός, 2009: στο ίδιο) αλλά υπάρχουν τομείς και βαθμοί ένταξης/ ενσωμάτωσης. Η πορεία ένταξη δεν αφορά απαραίτητα όλους τους τομείς ενσωμάτωσης, ούτε στον ίδιο βαθμό, αλλά είναι μια ακανόνιστη λειτουργία με αρκετές διακυμάνσεις, διαφοροποιήσεις και αυξομειώσεις. Η έρευνα των παραπάνω συγγραφέων (2009) στις δύο προαναφερθείσες μεταναστευτικές ομάδες, αποκαλύπτει τα παραπάνω, δείχνοντας πως ενώ υπάρχει διαχρονικά κάποια πρόοδο ως προς την ενσωμάτωση στον τομέα της αγοράς εργασίας, σε άλλους τομείς υπάρχει στασιμότητα ή/ και αύξηση του αποκλεισμού.

Με βάση τώρα τους παραπάνω συγγραφείς (2009: 147-148), παρακάτω παρουσιάζονται κάποιοι κοινά αποδεκτοί δείκτες/ τομείς ενσωμάτωσης των μεταναστευτικών ομάδων (αλλά και σε ατομικό επίπεδο ενός μετανάστη) όπως:

- Αγορά εργασίας και εισόδημα: Συγκεκριμένα στον τομέα αυτό, εννοείτε η επαγγελματική θέση των μεταναστών, το γόητρο της εργασίας και το καθεστώς εργασίας (εργαζόμενος με πλήρες ή part- time ωράριο, εργασία στο «πρωτεύων- πυρήνα» ή «δευτερεύων- περιφερειακό» τομέα της αγοράς εργασίας). Άλλοι παράγοντες που πρέπει να ληφθούν υπόψη είναι οι εξής: οι περίοδοι ανεργίας (και η πρόσβαση σε επιδόματα ανεργίας υπό τους ίδιους όρους που ισχύουν και για τους πολίτες της χώρας), οι εισφορές στην

κοινωνική ασφάλιση, που πρέπει να εξετάζονται σε σχέση με την ασφάλιση που προσφέρουν οι εργοδότες σε ντόπιους εργαζόμενους, η ωριαία/ μηνιαία οικονομική απολαβή των μεταναστών κατ' επάγγελμα, η έκταση της συμμετοχής στην ανεπίσημη οικονομία, και η συμμετοχή σε εργατικά συνδικάτα. Τέλος, η αυτο-απασχόληση ή η "επιχειρηματικότητα στα πλαίσια της εθνικής κοινότητας" αποτελεί επίσης σημαντική στρατηγική ένταξης.

- Φτώχεια: Ποσοστό νοικοκυριών των μεταναστευτικών ομάδων που βρίσκονται σε κατάσταση φτώχειας.
- Κατοικία: Η στέγαση είναι άλλο ένα σημαντικότερο πεδίο για την αξιολόγηση της ένταξης των μεταναστών στην κοινωνία. Τα βασικά ζητήματα εδώ είναι τα εξής: τα νομικά δικαιώματα, σε σχέση με αυτά των άλλων πολιτών (περιλαμβανομένης της πρόσβασης σε κρατικά επιδοτούμενη στέγη), οι διακρίσεις στην αγορά ενοικίασης κατοικίας, όπως άρνηση ενοικίασης ή χρέωση υψηλότερου μισθώματος, ο αστικός διαχωρισμός ή ο σχηματισμός εθνικών γκέτο, και οι συνθήκες στέγασης, όπως ο αριθμός προσώπων ανά δωμάτιο, ο χώρος ανά πρόσωπο, η ποιότητα (πρόσβαση σε ζεστό νερό, εσωτερική τουαλέτα, κλπ).
- Κρατική πρόνοια: Ποσοστό μεταναστών που εντάσσονται σε διάφορες μορφές κρατικής πρόνοιας όπως η ενίσχυση εισοδήματος, επιδότηση κατοικίας, κ.ά.. Το κριτήριο αυτό, εξαρτάται και από την δομή του κράτους πρόνοιας στην χώρα όπου βρίσκονται οι μετανάστες.
- Πολιτισμική ενσωμάτωση: Σε αυτόν τον τομέα εννοείται ο βαθμός εκπαίδευσης των μεταναστών στην χώρα υποδοχής (πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια, τριτοβάθμια), την γλωσσική επάρκεια των μεταναστών όσον αφορά την γλώσσα της χώρας υποδοχής καθώς και το κατά πόσο διατηρούν επαφές με τον ντόπιο, γηγενή πληθυσμό.

Οι παραπάνω δείκτες, συγκρίνονται με τις αντίστοιχες επιδόσεις των γηγενών στους δείκτες αυτούς. Επιπλέον, οι συγγραφείς, υποστηρίζουν (2009: 148) ότι, γενικά, ο χρόνος άφιξης των μεταναστών στην χώρα υποδοχής, ιδιαίτερα σε διαγενεακό επίπεδο επηρεάζει όλους τους προηγούμενους δείκτες. Όσο περισσότερο χρόνο παραμονής έχει ο μετανάστης, αλλά και όσο παλαιότερη είναι μια μεταναστευτική ομάδα στην χώρα, τόσο καλύτερες επιδόσεις παρουσιάζει στους παραπάνω δείκτες.

Μέχρι στιγμής, εύλογα μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα πως η κοινωνική ένταξη των μεταναστών, τουλάχιστον τον τομέα της αγοράς εργασίας που σχετίζεται με την οικονομική πρόοδο, αν συνυπολογίσουμε τον παράγοντα «χρόνο» επηρεάζεται και επηρεάζει άμεσα το φαινόμενο της ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας. Η σχέση όμως μετανάστευσης και ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας δεν είναι σταθερή στο χρόνο. Στο παρελθόν, για την σχολή της ανθρώπινης οικολογίας, η μετανάστευση σχετίζεται με την ανοδική κοινωνική κινητικότητα. Οι πρόσφατοι, πρώτης γενιάς, νέοι μετανάστες ξεκινούν στα χαμηλότερα επίπεδα της κοινωνικής ιεραρχίας στην κοινωνία υποδοχής και στην συνέχεια βελτιώνουν βαθμιαία την κοινωνική τους θέση, ενώ η δεύτερη και τρίτη γενιά μεταναστών έχουν μια καλύτερη κοινωνική θέση από αυτήν της πρώτης. Σύγχρονες όμως έρευνες καταδεικνύουν πως τα παραπάνω συμπεράσματα δεν ισχύουν ούτε για όλες τις μεταναστευτικές ομάδες, ούτε για όλες τις χρονικές περιόδους. Συγκεκριμένα, μελέτες που αφορούν τις πόλεις των ΗΠΑ, αναλύουν την οικονομική εξέλιξη των πρώτων (αρχές 20ου αιώνα) και των πρόσφατων μεταναστευτικών ομάδων (από την δεκαετία του 1970). Τα συμπεράσματα τους όσον αφορά την κοινωνική κινητικότητα και την οικονομική πρόοδο των μεταναστών καταλήγουν ότι όσον αφορά τους πρόσφατους μετανάστες (οι οποίοι προέρχονται κυρίως από την Κεντρική και Νότια Αμερική) οι συνθήκες για οικονομική και κοινωνική εξέλιξη είναι λιγότερο ευνοϊκές, από εκείνες των πρώτων μεταναστών, τόσο λόγω των διαφορών τους από τους πρώτους στα κοινωνικά και οικονομικά τους χαρακτηριστικά, όσο και λόγω των διαφορών στο κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον της σύγχρονης αμερικανικής κοινωνίας εν σχέση με παλαιότερες εποχές, όπου το περιβάλλον τότε ευνοούσε την ανοδική κοινωνική κινητικότητα (Droogleever Fortuijn J., Musterd S., Ostendorf W., 1998: 368-369).

Εκτός όμως από την διαφοροποίηση του προτύπου ένταξης σε εθνικό επίπεδο, όπως είδαμε προηγουμένως, εξίσου σημαντική είναι και διαφοροποίηση σε τοπική κλίμακα. Ο Koff (2002), εξετάζοντας τη μετανάστευση στην Ιταλία και τη Γαλλία, προσπαθεί να διατυπώσει εμπειρικό και θεωρητικό αντίλογο στον κύριο όγκο της υφιστάμενης βιβλιογραφίας για το θέμα της ένταξης των μεταναστών. Λαμβάνει ως σημείο εκκίνησης την ιδέα ότι οι μετανάστες δεν είναι παθητικοί δέκτες των πολιτικών περί ένταξης, ούτε αδύναμοι κοινωνικοί εταίροι που εξαρτώνται από τις δομές και τους θεσμούς της χώρας-δέκτη. Αντιθέτως, πιστεύει ο Koff, οι μετανάστες έχουν πλήρη πολιτική παρουσία, λειτουργούν ορθολογικά, και ανταγωνίζονται με

στόχο τη "δίκαια" κατανομή των πόρων, αν και στα πλαίσια διαφορετικών ιδεολογιών και πολιτικών μεθοδολογιών. Η έμφαση στις πόλεις (Μπάρι, Φλωρεντία, Τουλούζη, και Λιλ) καταγράφει με μεγαλύτερη ακρίβεια το τοπικό πολιτικό περιβάλλον εντός του οποίου οι μετανάστες ανταγωνίζονται για τους διαθέσιμους πόρους. Αν και θέματα όπως οι άδειες διανομής, η μετανάστευση οικογενειών και η παραχώρηση ιθαγένειας σε οικογένειες διέπονται από τους κανονισμούς της εθνικής πολιτικής, οι μετανάστες ζουν, εργάζονται, και ίσως ενσωματώνονται στο τοπικό επίπεδο. Ο Koff εξετάζει τέσσερα πεδία: την πολιτικής ένταξη, την οικονομική ένταξη, τη στέγαση, και τη δημόσια ασφάλεια, και διαπιστώνει πολύ σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των πόλεων, αμφισβητώντας και πάλι τη σημασία εθνικών μοντέλων και πολιτικών. Επιπλέον, η σχέση μεταξύ των επιδόσεων στα διαφορετικά πεδία που εξετάζονται παρουσιάζει και αυτή μεγάλες διαφορές. Η Λιλ π.χ. παρουσιάζει πολύ υψηλή πολιτική ένταξη, αλλά χαμηλή ένταξη σε θέματα στέγασης και στα οικονομικά. Η Φλωρεντία έχει καλές επιδόσεις στην οικονομική, πολιτική, και στεγαστική ένταξη, αλλά υστερεί έναντι των άλλων πόλεων στη δημόσια ασφάλεια.

Επίσης, σε επίπεδο αστικού χώρου, η ενσωμάτωση μιας μεταναστευτικής ομάδας, διακρίνεται και από την γεωγραφική της κατανομή στον χώρο της πόλης. Για παράδειγμα, όσον αφορά την πόλη του Ρότερνταμ στην Ολλανδία, οι Burgers J. και van der Lugt H (2006: 132) μελετώντας τρεις μεταναστευτικές ομάδες της πόλης (Τούρκοι, Μαροκινοί, Σουριναμέζοι) παρατηρούν πως οι μετανάστες από το Σουρινάμ κατέχουν υψηλότερη θέση στην επαγγελματική ιεραρχία από τις υπόλοιπες μεταναστευτικές ομάδες, καθώς και υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης από τις υπόλοιπες. Ταυτόχρονα οι μετανάστες από το Σουρινάμ, αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό μεταναστών που εγκαθίστανται στα προάστια της πόλης, εγκαταλείποντας τις κεντρικές, ακρόφωμες, περιοχές και μάλιστα, σε ποσοστό εφάμιλλο με αυτό των γηγενών Ολλανδών. Αντίθετα, οι ομάδες των Τούρκων και των Μαροκινών κατέχουν πολύ μικρότερο ποσοστό από τους Ολλανδούς και τους μετανάστες του Σουρινάμ στην κατοίκηση στα προάστια, κάτι που για τους συγγραφείς (2006: στο ίδιο) οφείλεται στην χαμηλότερη θέση που κατέχουν στην αγορά εργασίας, στην υψηλότερη ανεργία αλλά και στο χαμηλό εκπαιδευτικό τους επίπεδο με αποτέλεσμα να είναι λιγότερο «ενταγμένοι» στην ολλανδική κοινωνία.

Η ένταξη των μεταναστών, με την πάροδο του χρόνου, θα αποτελεί όλο και περισσότερο «τοπική υπόθεση» σε επίπεδο πολιτικής. Οι περισσότερες ευρωπαϊκές

πόλεις, δέχονται πλέον τη μόνιμη παρουσία ενός σημαντικού μεταναστευτικού πληθυσμού, με αποτέλεσμα οι διάφορες δημοτικές αρχές, στα πλαίσια της πολιτικής αποκέντρωσης και τις διάχυσης των διαφόρων πολιτικών από το εθνικό στο τοπικό επίπεδο, συμμετέχουν όλο και περισσότερο στην άσκηση πολιτικής ένταξης των μεταναστών. Οι τοπικές μεταναστευτικές πολιτικές στην Ευρωπαϊκή Ένωση όμως δεν είναι πάντα ενταξιακές και κυμαίνονται από τη σύσταση μεταναστευτικών συμβουλίων με συμμετοχή στα τοπικά κοινά μέχρι τον σκόπιμο αποκλεισμό των μεταναστευτικών οργανώσεων από την πολιτική, από την διάθεση πρόσθετων πόρων στην εκπαίδευση, την υγεία και την κοινωνική πρόνοια για τους μετανάστες, μέχρι στην αυστηρότερη αστυνόμευση τους. Όλα τα παραπάνω, μπορούν να θεωρηθούν ως τοπικές μεταναστευτικές πολιτικές ένταξης, οι οποίες πλέον μπορούν να θεωρηθούν ως πανευρωπαϊκό αστικό φαινόμενο με τις διάφορες πόλεις της Ευρώπης να βρίσκονται σε διαφορετικές φάσεις χάραξης πολιτικής (Alexander M 2003:412).

Η κοινωνική ένταξη μεταναστευτικών πληθυσμών διαθέτει επίσης, εκτός από πολιτικο-οικονομική, και μια ισχυρή πολιτισμική διάσταση, η οποία εκτός από το επίπεδο της εκπαίδευσης περιλαμβάνει και το επίπεδο της κουλτούρας. Στον τομέα αυτό, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η στάση της κοινωνίας υποδοχής. Τα πολιτισμικά «σύνορα» ανάμεσα στην κοινωνία υποδοχής και τους «νεοφερμένους» μετανάστες δεν παραμένουν σταθερά αλλά ούτε και αμέτοχα στην διαδικασία κοινωνικής ενσωμάτωσης. Ανάλογα την στάση της κοινωνίας υποδοχής, παρατηρούνται οι εξής διαδράσεις στα πολιτισμικά σύνορα (Korteweg A., Yurdakul G., 2009: 220):

1. Διάσχιση συνόρων, όπου μεμονωμένα άτομα μπορούν να διασχίσουν τα πολιτισμικά σύνορα και το πέρασμα αυτό συνεπάγεται την υιοθέτηση των πολιτισμικών χαρακτηριστικών και αξιών της εγχώριας κοινωνίας και μη αποδοχή των πολιτισμικών προτύπων της χώρας καταγωγής. Σε αυτήν την περίπτωση, τα σύνορα αυτά είναι «αυστηρά», έντονα ορατά και χαρακτηρίζουν περισσότερο κλειστές κοινωνίες. Κατά τους συγγραφείς (2009) τα παραπάνω χαρακτηριστικά περισσότερο αρμόζουν στην ολλανδική κοινωνία ως προς τους Τούρκους μετανάστες.
2. «Χαλάρωση» συνόρων, όπου οι μετανάστες μπορούν να διασχίσουν ως ομάδα πλέον, τα πολιτισμικά σύνορα της κοινωνίας υποδοχής χωρίς την απόρριψη των ευδιάκριτων πτυχών της πολιτισμικής ταυτότητάς τους. Ταυτόχρονα, η κοινωνία υποδοχής αλλάζει τις νομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές της

νόρμες και θεσμούς (τυπικούς ή μη)για να επιτρέψει την παραπάνω «πολιτισμική» είσοδο. Στο παραπάνω παράδειγμα κατά τους συγγραφείς (2009), εντάσσεται η γερμανική κοινωνία ως προς τους Τούρκους μετανάστες, αν και σύμφωνα με τους ίδιους (στο ίδιο) τα τελευταία χρόνια, τα πολιτισμικά «σύνορα» ανάμεσα στην γερμανική «εγχώρια» κοινωνία και στους Τούρκους μετανάστες αρχίζουν και ενδυναμώνουν.

Εκτός όμως από την κοινωνία υποδοχής, σημαντικό ρόλο παίζουν και πολιτισμικές στρατηγικές των μεταναστών για την κοινωνική ένταξη οι οποίες σε κάποιο βαθμό βέβαια καθορίζονται και από ευρύτερους κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες. Κατά τους Παυλόπουλο- Μπεζεβέγκη υπάρχουν τέσσερις πρακτικές πολιτισμικής προσαρμογής των μεταναστών σε μια κοινωνία υποδοχής (Παυλόπουλος Β- Μπεζεβέγκης Η. 2008: 144):

- Εναρμόνιση, η οποία συνδυάζει την διατήρηση της εθνικής πολιτισμικής ταυτότητας της χώρας προέλευσης με το άνοιγμά τους στην ευρύτερη κοινωνία , η οποία χαρακτηρίζεται ως πολυπολιτισμική..
- Αφομοίωση, η οποία συνίσταται στην εγκατάλειψη της εθνικής πολιτισμικής ταυτότητας της χώρας προέλευσης και στην απορρόφηση της μειονότητας από την κυρίαρχη ομάδα της χώρας υποδοχής, η οποία λειτουργεί ως «χωνευτήρι» και αποσκοπεί στην πολιτισμική ομοιογένεια
- Διαχωρισμός, ο οποίος αναφέρεται στην διατήρηση της εθνικής πολιτισμικής ταυτότητας της χώρας προέλευσης των μεταναστών και στην ταυτόχρονη αποστασιοποίηση από την ευρύτερη κοινωνία.
- Διάχυση/ ατομικισμός (σε κάποιες περιπτώσεις αναφέρεται και ως περιθωριοποίηση, προσδίδοντας ένα αρνητικό στίγμα, αλλά αυτός όρος δεν αντικατοπτρίζει των σύνολο των περιπτώσεων των χωρών υποδοχής και συγκεκριμένα την Ελλάδα), η οποία αφορά στην εγκατάλειψη της εθνικής πολιτισμικής ταυτότητας της χώρας προέλευσης, χωρίς όμως αυτό να συνοδεύεται από παράλληλη αντικατάστασή της και ένταξη στην ευρύτερη κοινωνία.

Σε έρευνα που έκαναν οι Παυλόπουλος Β- Μπεζεβέγκης Η. (2008) για τον ελληνικό χώρο, διαπίστωσαν ότι οι μετανάστες από την υποσαχάρια Αφρική (π.χ. Αιθιοπία, Νιγηρία), τις ασιατικές χώρες και τις μουσουλμανικές χώρες εμφανίζουν μεγαλύτερη τάση να επιλέγουν την τακτική του διαχωρισμού (και μάλιστα οι συγγραφείς τονίζουν ότι αυτή η τακτική υπήρχε και σε άτομα που κατοικούν χρόνια

στην Ελλάδα). Η τακτική της εναρμόνισης εμφανίζεται περισσότερο στους μετανάστες από την Αλβανία, ενώ της αφομοίωσης από τις βαλκανικές χώρες. Τέλος, η τακτική της διάχυσης/ ατομικισμού εμφανίζεται περισσότερο στους μετανάστες από την πρώην ΕΣΣΔ και χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Ταυτόχρονα οι μεταναστευτικές ομάδες που εμφανίζουν περισσότερο την τακτική του διαχωρισμού, εμφάνιζαν περισσότερο αρνητικό προφίλ στην κοινωνικοοικονομική προσαρμογή. (π.χ. σημαντικός αριθμός εν σχέση με τις υπόλοιπες μεταναστευτικές ομάδες δήλωσε υποβάθμιση οικονομικής θέσης στην περίοδο όπου κατοικεί στην Ελλάδα). Το θετικότερο προφίλ κοινωνικοοικονομικής προσαρμογής το είχαν οι Αλβανοί (εναρμόνιση) ενώ οι μετανάστες από πρώην ΕΣΣΔ και Ανατολική Ευρώπη "(ατομικισμός/ διάχυση) τοποθετήθηκαν εγγύτερα στους Αλβανούς. Ο συνδυασμός αρνητικής πολιτισμικής προσαρμογής με αρνητική κοινωνικοοικονομική προσαρμογή θα μπορούσε να οδηγήσει ενδεχομένως στην παραβατική συμπεριφορά ως αντίδραση στην γενική αποτυχία προσαρμογής (Παυλόπουλος Β - Μπεζεβέγκης Η. 2008: 150-152, 155).

Πέρα από την πολιτισμική διάσταση, παρατηρεί κανείς πως με βάση τους δείκτες ενσωμάτωσης, υπάρχει και η ταξική διάσταση. Η έννοια της κοινωνικής ένταξης περιλαμβάνει την έννοια της κοινωνικής τάξης ως βασική παράμετρο μέτρησης. Έννοιες όπως η εθνικότητα σχετικοποιούνται με βάση την κοινωνική - επαγγελματική τάξη και για αυτό δεν πρέπει τόσο ο ντόπιος αλλά και ο μεταναστευτικός πληθυσμός να αντιμετωπίζονται ως ενιαίες ομάδες. Για παράδειγμα, έρευνες που αφορούσαν τις συνθήκες στέγασης στην Γερμανία το 2001, κατέληξαν στο συμπέρασμα πως ενώ οι συνθήκες στέγασης των Γερμανών πολιτών είναι καλύτερες από αυτές των αλλοδαπών, όταν ληφθεί υπόψη η κοινωνική τάξη η παραπάνω σχέση σχετικοποιείται, καθώς οι συνθήκες στέγασης Γερμανών εργατών είναι συγκρίσιμη με εκείνη των αλλοδαπών, οι οποίοι συγκεντρώνονται κυρίως στα κατώτερα επαγγέλματα (Αλεξίου Θ. 2009: 308).

Επίσης, πρέπει να έχουμε υπόψη πως ο αστικός χώρος δεν είναι αμέτοχος στις διάφορες μορφές ένταξης, αλλά αντίθετα συμμετέχει στο βαθμό έκβασής τους. Για την κατανόηση της σχέσης του αστικού χώρου με το φαινόμενο της κοινωνικής ένταξης (ή του κοινωνικού αποκλεισμού), απαιτείται από τους ερευνητές, σύμφωνα με τον Dangschat J.S (2009: 4) μια μακρο και μικρο γεωγραφική προσέγγιση. Αναλυτικότερα:

1. Σε επίπεδο μικρής κλίμακας (γειτονιά), να εξετάζεται το περιθώριο των ελιγμών των ατόμων για μια καλύτερη θέση στην κοινωνική ιεραρχία, η οποία καθορίζεται αφενός από την επάρκεια ατομικών κεφαλαίων που διαθέτουν (ατομικά *habitus*, όρος προερχόμενος από τον Bourdieu²⁷), και αφετέρου από την αντίστοιχη ικανότητά τους να μετατρέψουν τις διάφορες μορφές κεφαλαίου από την μια στην άλλη μορφή και να επενδύσουν έτσι σε μια καλύτερη θέση στην κοινωνική ιεραρχία. Ταυτόχρονα
2. στην μακρο-κλίμακα (πόλη), να λαμβάνετε υπόψη το συνολικό *habitus* της περιοχής των παραπάνω κατοίκων, ουσώστε να διακρίνεται το συνολικό οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό και συμβολικό κεφάλαιο της περιοχής στο σύνολο της πόλης όπως π.χ. εάν υπάρχει επάρκεια (ποσοτική και ποιοτική) συλλογικών κοινωνικών και άλλων τύπων υποδομών (σχολεία, πλατείες, επαρκή δίκτυα μαζικής μεταφοράς), το γόητρο της περιοχής ως προς τους κατοίκους της πόλης, το είδος και το πλήθος των δραστηριοτήτων που λαμβάνουν σε αυτήν (εμπορικές, πολιτιστικές, κ.ά) και γενικώς λειτουργίες και δομές που χαρακτηρίζουν την περιοχή.

Ο παραπάνω συγγραφέας υποστηρίζει πως η παραπάνω συνδυαστική ανάλυση (μίκρο- μάρκο) είναι απαραίτητη , διότι τα κοινωνικά φαινόμενα στον χώρο(με την έννοια μιας περιοχής κατοικίας, μιας πόλης, κ.λπ.), δεν μπορούν να αναλυθούν μόνο από τη μικροκλίμακα, επειδή, εν μέρει, αναπαράγονται μεν, αλλά δεν παράγονται εκεί (σημ. εννοεί στην μικροκλίμακα, βλ. Dangschat J.S 2009: 4).

Υπάρχουν αρκετές έρευνες που καταδεικνύουν την σχέση μεταξύ της αστικής γεωγραφίας και διαφόρων διαστάσεων της κοινωνικής ένταξης. Για παράδειγμα, όσον αφορά την σχέση χωρικής κατανομής και πολιτισμικής ένταξης των μεταναστών στην πόλη, έχουν αναπτυχθεί δύο θεωρητικά μοντέλα (Freeman L.,2000: 30-33):.

1. **Το μοντέλο χωρικής αφομοίωσης**, το οποίο αναπτύχθηκε από εκπροσώπους της Σχολής Αστικής Οικολογίας του Σικάγο και υποστηρίζει την διαχρονικά αυξανόμενη διασπορά των αρχικά συγκεντρωμένων ομάδων

²⁷ Ο Bourdieu διακρίνει διαφορετικές δομές/ κεφάλαια στα άτομα: οικονομικό/ υλικό κεφάλαιο (ιδιοκτησία, χρηματικός πλούτος και γενικά την οικονομική ισχύ του ατόμου)), πολιτιστικό (όπου περιλαμβάνει την κοινωνικοποίηση και εκπαίδευση του ατόμου υπό την ευρύτερη έννοια), κοινωνικό (κοινωνικά δίκτυα, γόητρο), και «συμβολικό» κεφάλαιο (αξίες που συσχετίζονται με συμβολισμούς πραγμάτων και προτιμήσεων, όπως είναι ο τύπος κατανάλωσης και δραστηριότη των, η κατοικία, η γειτονιά, κ.ά.) (Bourdieu στο Hjorthol R. J., Bjørnshau T. 2005).

μεταναστών. Η αρχική συγκέντρωση έχει τις ρίζες της στα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των μεταναστών, ενώ ενισχύεται και από οικονομικούς παράγοντες. Πιο αναλυτικά, σε πρώτο στάδιο αναμένεται συγκέντρωση των νεοεισερχομένων σε μια προσπάθεια εκμετάλλευσής των συγγενικών δεσμών και κοινωνικών δικτύων των ομοεθνών τους, τα οποία εκτός των άλλων παρέχουν κοινωνική υποστήριξη, πληροφόρηση αλλά και ευκαιρίες απασχόλησης. Με την πάροδο του χρόνου, καθώς οι μετανάστες βελτιώνουν το επίπεδο γνώσης της γλώσσας της χώρας υποδοχής και εξοικειώνονται με τις αξίες και τα πρότυπα κοινωνικής συμπεριφοράς της (μία διαδικασία που ονομάζεται πολιτιστική εξομοίωση - acculturation), τείνουν να διασπείρονται εντός του αστικού ιστού εγκαταλείποντας της περιοχές στις οποίες είχαν αρχικά συγκεντρωθεί. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι όσο η διαδικασία της πολιτιστικής εξομοίωσης εξελίσσεται και η κοινωνικοοικονομική κατάσταση των μεταναστών βελτιώνεται, οι κοινωνικές 'αποστάσεις' ή διαφορές μεταξύ των μεταναστών και των γηγενών μειώνονται, οδηγώντας αντίστοιχα και σε μείωση των χωρικών αποστάσεων μεταξύ τους.

2. **Το μοντέλο των οικιστικών προτιμήσεων** θεωρεί ότι ο διαχωρισμός προκύπτει κυρίως λόγω αποφάσεων που λαμβάνονται από τους ίδιους τους μετανάστες. Με άλλα λόγια, τα μέλη των ομάδων των μεταναστών, ακόμη και όταν διαθέτουν την οικονομική ευχέρεια ή το κοινωνικό - επαγγελματικό προφίλ που θα τους επέτρεπε να ενσωματωθούν με τους γηγενείς, δεν το πράττουν αλλά αντιθέτως επιθυμούν να παραμείνουν χωρικά διαχωρισμένοι συνεχίζοντας να διαβιούν σε περιοχές όπου η πλειονότητα των κατοίκων είναι ομοεθνείς τους ή άτομα με κοινό πολιτιστικό και θρησκευτικό υπόβαθρο. Τα πλεονεκτήματα που προκύπτουν από αυτή τη συμπεριφορά δεν εξαντλούνται μόνο στο γεγονός ότι τα νεοεισερχόμενα μέλη βρίσκουν ένα κοινωνικό δίκτυο που τους παρέχει οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική και συναισθηματική στήριξη, καθώς και πρόσβαση στην αγορά κατοικίας, αλλά επεκτείνονται και στο γεγονός ότι για το σύνολο των μελών της ομάδας, η υπό εξέταση περιοχή αποτελεί έναν θύλακα διατήρησης της πολιτιστικής τους ταυτότητας που τους παρέχει τη δυνατότητα να αυτοπροσδιορίζονται με βάση το πλαίσιο αξιών της κοινωνίας από την οποία προέρχονται. Το τελευταίο αυτό

στοιχείο, αποτελεί και τη βασική διαφοροποίηση μεταξύ του μοντέλου της χωρικής αφομοίωσης και αυτού των οικιστικών προτιμήσεων, η οποία έγκειται στην άρνηση των μεταναστών να αφομοιωθούν πολιτιστικά και να υιοθετήσουν το πλαίσιο αξιών της κοινωνίας υποδοχής επιθυμώντας να διατηρήσουν τη ιδιαίτερή τους πολιτισμική ταυτότητα. Η διαπίστωση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι τονίζει το βολонταριστικό χαρακτήρα του γεωγραφικού διαχωρισμού και θα μας απασχολήσει έντονα στην επόμενη ενότητα όπου θα εξεταστεί ο εθνο-στεγαστικός διαχωρισμός, μια και όπως θα δούμε οι εθνοτικοί θύλακες, εκτός από την διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας, σχετίζονται άμεσα και με την οικονομική διάσταση της κοινωνικής ένταξης.

Μια άλλη παράμετρος ένταξης των μεταναστών στον αστικό χώρο είναι και ο εθνικός προσδιορισμός που αποδίδουν στους εαυτούς τους και το κατά πόσο νιώθουν πολιτισμικά και εθνικά «κοντά» στον γηγενή πληθυσμό, κάτι που οι συγγραφείς το χαρακτηρίζουν ως θετικός εθνικός προσδιορισμός. Σύμφωνα με τον Maxwell R. (2009: 1452-1453), μελετώντας την βρετανική περίπτωση και το κατά πόσον οι μετανάστες από την Καραϊβική και την νοτιοανατολική Ασία, νιώθουν «Βρετανοί» αναφέρει τις εξής πέντε παραδοχές:

1. Οι μεταναστευτικές ομάδες που έχουν τον περισσότερο χρόνο στη χώρα υποδοχής πρέπει να έχουν τα πιο υψηλά επίπεδα θετικού εθνικού προσδιορισμού από άλλες μεταναστευτικές ομάδες.
2. Οι μεταναστευτικές ομάδες που έχουν τις περισσότερες ευνοϊκές κοινωνικοοικονομικές συνθήκες πρέπει να έχουν τα πιο υψηλά επίπεδα θετικού εθνικού προσδιορισμού από άλλες μεταναστευτικές ομάδες.
3. Οι μεταναστευτικές ομάδες που έχουν τα χαμηλότερα επίπεδα γεωγραφικού διαχωρισμού κατοικίας, πρέπει να έχουν τα πιο υψηλά επίπεδα θετικού εθνικού προσδιορισμού από άλλες μεταναστευτικές ομάδες. Οι χωρικές πρακτικές λοιπόν συνδέονται και με το ζήτημα του εθνικού προσδιορισμού.
4. Οι μεταναστευτικές ομάδες που έχουν «ξένες» για τον γηγενή πληθυσμό πολιτιστικές και θρησκευτικές πρακτικές και συνήθειες πρέπει να έχουν τα χαμηλότερα επίπεδα θετικού εθνικού προσδιορισμού από άλλες μεταναστευτικές ομάδες.

5. Οι μεταναστευτικές ομάδες που βιώνουν τα χαμηλότερα επίπεδα διάκρισης στην καθημερινή τους ζωή πρέπει να έχουν τα πιο υψηλά επίπεδα θετικού εθνικού προσδιορισμού από άλλες μεταναστευτικές ομάδες.

Η έρευνα όμως κατέλεξε σε διαφορετικά από τα αναμενόμενα συμπεράσματα. Ενώ οι Αφρο- Καραϊβες κατέχουν τα παραπάνω χαρακτηριστικά, εντούτοις νιώθουν σε λιγότερο ποσοστό Βρετανοί από τους νοτιο- Ασιάτες μετανάστες, οι οποίοι παραδόξως, σε μεγαλύτερο ποσοστό, νιώθουν πως ανήκουν στην βρετανική κοινωνία. Κάτι τέτοιο, είναι παράδοξο, μια και όπως αναφέρει ο συγγραφέας (2009) οι μετανάστες από την Καραϊβική έχουν συμβάλλει στην διαμόρφωση της κουλτούρας της βρετανικής εργατικής τάξης. Σύμφωνα με τον ίδιο (2009: 1462), είναι δυνατό στις διάφορες φυλετικές, εθνικές και θρησκευτικές κατηγορίες των μεταναστών, οι διαδρομές άφιξης και ενσωμάτωσης τους στην βρετανική κοινωνία, να καθορίζουν τις προσδοκίες τους από την βρετανική κοινωνία. Το αποτέλεσμα είναι ότι οι Αφρο- Καραϊβες και οι νότιο-Ασιάτες έχουν οδηγηθεί σε διαφορετικές συλλήψεις της έννοιας «Βρετανός» και έτσι έχουν διαμορφωθεί διαφορετικές εθνικές και πολιτισμικές ταυτότητες μεταξύ τους. Επίσης οι διακρίσεις σε διάφορα επίπεδα της δημόσιας ζωής (π.χ. σε επίπεδα κατοικίας, τα διάφορα στερεότυπα που επικρατούν από τον γηγενή πληθυσμό, κ.ά.), ανεξάρτητα από το «μέγεθός» τους, επηρεάζουν περισσότερο αρνητικά τους Αφρο- Καραϊβες στο να δεχθούν την βρετανική ταυτότητα.

Επιπλέον, το ζήτημα της ένταξης των μεταναστών, διαφοροποιείται και για την ίδια μεταναστευτική ομάδα από χώρα σε χώρα. Οι Labrianidis L. και Lyberaki A. (2005: 68) στην έρευνα που έκαναν για το προφίλ των αλβανών μεταναστών σε Ελλάδα και Ιταλία κατέληξαν σε δύο σημαντικά συγκριτικά πορίσματα:

1. Καταρχήν, οι δυνάμεις που έλκουν τους μετανάστες από αναπτυσσόμενες οικονομίες σε μια αναπτυγμένη οικονομία, καθρεφτίζουν σε μεγάλο βαθμό, τα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες της αγοράς εργασίας της χώρας υποδοχής. Συγκεκριμένα, η Ελλάδα φαίνεται να προσελκύει τις λιγότερο ειδικευμένες και τις λιγότερο εύπορες κατηγορίες μεταναστών έναντι της Ιταλίας όσον αφορά την περίπτωση των Αλβανών μεταναστών.
2. Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα δεν αντιπροσωπεύει την πρώτη επιλογή των Αλβανών μεταναστών, εκείνοι που μεταναστεύουν στην Ελλάδα και παρά το γεγονός ότι δεν διαθέτουν τα περισσότερα κοινωνικό - οικονομικά προσόντα, τείνουν να προσαρμόζονται καλύτερα στην αγορά εργασίας και στην κοινωνία

υποδοχής, όπως για παράδειγμα μεγαλύτερο ποσοστό αλβανών μεταναστών εντάσσονται στον τομέα κοινωνικής ασφάλισης και δημόσιας υγείας με κατοχή βιβλιαρίου στην Ελλάδα από ότι στην Ιταλία. Τα παραπάνω ενισχύονται και από το γεγονός ότι οι αλβανοί μετανάστες που επιστρέφουν από την Ελλάδα στην πατρίδα τους, φαίνεται να είναι περισσότεροι και καλύτερα καταρτισμένοι και πρόθυμοι να χρησιμοποιήσουν τις γνώσεις και δεξιότητες που ανέπτυξαν κατά την παραμονή τους στην Ελλάδα, συγκριτικά με εκείνους που επιστρέφουν από την Ιταλία.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι η κοινωνική ένταξη των μεταναστών και συγκεκριμένα κάποιες συγκεκριμένες διαστάσεις της, δεν είναι απαραίτητα ευθέως ανάλογη με το υψηλότερο επίπεδο ανάπτυξης μιας χώρας αλλά ούτε και με τα περισσότερα κοινωνικο-οικονομικά προσόντα. Αντίθετα, στο παράδειγμα των αλβανών μεταναστών στην Ελλάδα και στην Ιταλία, οι δομές, οι στάσεις και οι αντιλήψεις της εγχώριας κοινωνίας παίζουν σημαντικότερο λόγο ή αλλιώς το κατά πόσο «ανοικτή» είναι η κοινωνία υποδοχής (Labrianidis L., Lyberaki A. 2005: 64).

Τέλος, όσον αφορά το ζήτημα της κοινωνικής ένταξης στην χώρα μας, όπως έχει καταδειχθεί και στη προηγούμενη ενότητα, δεν πρέπει να παραλείπεται ο ιδιαίτερος ρόλος των άτυπων δραστηριοτήτων, όχι ως παράγοντας αποκλεισμού αλλά ως «κρυφός» παράγοντας ένταξης τμημάτων της ελληνικής κοινωνίας. Γενικά στις νοτιο-ευρωπαϊκές κοινωνίες, οι άτυπες δραστηριότητες είναι ένα σημαντικό ιστορικό χαρακτηριστικό των κοινωνιών τους, μέσω του οποίου μεγάλες κοινωνικές ομάδες έχουν βρει τρόπους ένταξης²⁸ όχι μόνο στην αγορά εργασίας αλλά όπως τονίζει η Βαΐου Ν. (2007: 10) «...σε ευρύτερους τομείς της κοινωνικής και οικονομικής ζωής, μεταξύ των οποίων η απόκτηση κατοικίας, η εκμετάλλευση περιουσίας, οι τρόποι φορο-αποφυγής και παράκαμψης γραφειοκρατικών διαδικασιών, η εξασφάλιση υπηρεσιών φροντίδας για παιδιά, ασθενείς, άτομα ηλικιωμένα και με αναπηρίες». Ειδικά για την περίπτωση των μεταναστών, είναι και η δομή της ελληνικής οικονομίας, αλλά και του ευρωπαϊκού νότου γενικότερα, όπου επηρεάζει την κοινωνική τους ένταξη. Όπως τονίζει ο Maloutas T.(2009), οι μετανάστες στη νότια

²⁸ Επίσης, δεν πρέπει να μας διαφεύγει πως, ιστορικά οι άτυπες δραστηριότητες τόσο στον ελληνικό αστικό χώρο όσο και στην ύπαιθρο, συνέβαλαν στην ενσωμάτωση μειονοτικών τμημάτων του ελληνικού πληθυσμού, όπως οι πρόσφυγες και οι ηττημένοι του εμφυλίου πολέμου είτε λόγω αδυναμίας είτε λόγω συνειδητής άρνησης του ελληνικού κράτους να προσφέρει εργασία στους παραπάνω στην επίσημη αγορά εργασίας (Βαΐου Ν -Χατζημιχάλης Κ. 1997: 37).

Ευρώπη βρήκαν εκείνους τους όρους αγοράς εργασίας που δεν τους ώθησαν μαζικά στην περιθωριοποίηση όπως στις χώρες του ευρωπαϊκού βορρά λόγω οικονομικής αναδιάρθρωσης και αύξησης της ανεργίας με το κλείσιμο των μεγάλων βιομηχανιών όπου εργάζονταν, αλλά αντίθετα βρήκαν εργασία στις μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις και στις προσωπικές υπηρεσίες. Ο συγγραφέας όμως καταλήγει (στο ίδιο) πως το μέλλον μπορεί να είναι λιγότερο αισιόδοξο λόγω της αυξανόμενης κρίσης στην κοινωνική αναπαραγωγή των μεσαίων στρωμάτων, στην κρίση του θεσμού της οικογένειας²⁹ λόγω εκσυγχρονισμού της ελληνικής κοινωνίας, καθώς και στο γεγονός ότι η δεύτερη γενιά των μεταναστών πιθανώς να είναι πιο απαιτητική από την πρώτη από την άποψη της κοινωνικής κινητικότητας.

2.3. Αστικός χώρος και μετανάστευση, διαχωρισμοί και εντάξεις, Θεωρητικές προσεγγίσεις και διεθνής εμπειρία.

2.3.1. Αποτύπωση της μικρο και μακρο γεωγραφικής κατανομή των μεταναστών στην χώρα και πόλη υποδοχής

Σχετικά με τη γεωγραφική κατανομή των μεταναστών στη χώρα υποδοχής, υπάρχουν ορισμένα δεδομένα που προκύπτουν από τις εμπειρίες διαφόρων χωρών. Τα δεδομένα αυτά έχουν ως εξής (βλ. Λιανός Θ, 2003):

1. Οι μετανάστες από μια ορισμένη προέλευση δεν κατανέμονται τυχαία στις διάφορες περιοχές (ή πόλεις) της χώρας υποδοχής, ούτε συγκεντρώνονται σε μια περιοχή (ή πόλη). Αντίθετα, έχει παρατηρηθεί ότι τείνουν να συγκεντρώνονται σε ορισμένες πόλεις ή περιοχές, όπως π.χ. στις ευρύτερες περιοχές της Νέας Υόρκης,

²⁹ Στον αντίποδα, ο Κανδύλης Γ. (2004: 41-46) σημειώνει πως παρά τις δημογραφικές και γενικότερες αλλαγές που έχουν εισέλθει στην οικογένεια, η τελευταία παραμένει στην Ελλάδα, και στην Ν. Ευρώπη συνολικά, σημαντικός ρυθμιστής κοινωνικής αναπαραγωγής, διατηρώντας ρόλους «συμμετοχής» στο σύστημα πρόνοιας και συγκρότησης του αστικού χώρου. Ίσως τελικά ο χρόνος και οι σύγχρονες εξελίξεις να δείξουν κατά πόσο ανθεκτικό ή όχι είναι το νοτιο - ευρωπαϊκό μοντέλο πρόνοιας και χωρο-κοινωνικής αναπαραγωγής

του Σικάγου, του Αγίου Φραγκίσκου και του Λος Άντζελες προκειμένου για την Αμερική και στις βόρειες περιοχές αλλά όχι στις νότιες προκειμένου για την Ιταλία.

2. Η συγκέντρωση των μεταναστών σε ορισμένες περιοχές δεν παραμένει σταθερή διαχρονικά. Αυτό σημαίνει ότι, αν υπάρξει ένα δεύτερο κύμα μεταναστών της ίδιας προέλευσης, δεν θα ακολουθήσει την ίδια γεωγραφική κατανομή όπως το πρώτο.

3. Ο αριθμός των μεταναστών από μια ορισμένη χώρα μπορεί να είναι μεγάλος ως απόλυτο μέγεθος, αλλά σε σχέση με τον εγχώριο πληθυσμό το μέγεθος των μεταναστών είναι μικρό, δηλαδή η αναλογία του αριθμού των μεταναστών προς τον αριθμό του εγχώριου πληθυσμού είναι μικρή.

4. Οι νέοι μετανάστες χρησιμοποιούν σε μεγάλο βαθμό τις σχέσεις που έχουν με εκείνους που μεταναστεύουν πρώτοι στη χώρα υποδοχής, δηλαδή υπάρχουν δίκτυα επικοινωνίας λόγω συγγένειας και φιλίας, τα οποία επηρεάζουν την επιλογή του τύπου προορισμού για τους μεταγενέστερους μετανάστες.

5. Η έκταση στη οποία παρουσιάζεται γεωγραφική συγκέντρωση των μεταναστών εξαρτάται από το επίπεδο εκπαίδευσης και ειδίκευσης το οποίο κατέχουν καθώς και από την εθνική τους προέλευση. Έχει παρατηρηθεί ότι οι περισσότερο εκπαιδευμένοι παρουσιάζουν μικρότερη συγκέντρωση απ' ό,τι οι λιγότερο εκπαιδευμένοι. Φαίνεται ότι η ύπαρξη της κοινότητας των μεταναστών είναι πιο σημαντική για τους λιγότερο εκπαιδευμένους νέους μετανάστες, διότι τους προσφέρει σημαντικά οικονομικά και πολιτιστικά οφέλη.

6. Η γεωγραφική συγκέντρωση των μεταναστών στη χώρα υποδοχής δεν μεταβάλλεται εύκολα ή γρήγορα. Αυτό οφείλεται στο ότι, ενώ οι μετανάστες μετακινούνται μέσα στην ίδια χώρα, οι μετακινήσεις τους είναι μεταξύ των περιοχών όπου ήδη υπάρχουν συγκεντρώσεις μεταναστών της ίδιας προέλευσης.

Όπως φαίνεται από τις παραπάνω γενικές παρατηρήσεις, το ζήτημα της εγκατάστασης των μεταναστών στον χώρο (εθνικό και αστικό), δέχεται μεταβολές μέσα στον χρόνο, εξαρτάται από τον αριθμό, τα κοινωνικά χαρακτηριστικά τους και τα κοινωνικά τους δίκτυα, με αποτέλεσμα να απαιτείται μια διεπιστημονική προσέγγιση στο ζήτημα της εγκατάστασής τους καθώς και μια συνεχής

παρακολούθηση του φαινομένου. Επίσης, είναι εμφανές πως η είσοδος των μεταναστών στην πόλη, συνδέεται με γεωγραφική συγκέντρωση και κατ' επέκταση κοινωνικό διαχωρισμό, ένα φαινόμενο που συνδέεται με το ζήτημα της ένταξής και του αποκλεισμού αυτών και θα ασχοληθούμε αναλυτικότερα παρακάτω.

2.3.2.Ο κοινωνικός διαχωρισμός στις πόλεις και ο εθνοτικός του αντίκτυπος. Διεθνής προσεγγίσεις και η σχέση του με την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό .

Πριν προχωρήσουμε σε μια αναλυτική σχέση των μεταναστών με τον αστικό χώρο, θεωρείται σκόπιμο να γίνει πρώτα μια αποσαφήνιση του όρου χωρο - κοινωνικός, στεγαστικός ή αλλιώς κοινωνικός διαχωρισμός, μια και οι προηγούμενες εκφράσεις υποδηλώνουν το ίδιο φαινόμενο. Καταρχήν, όπως έχει δειχθεί και προηγουμένως ο χώρος και συγκεκριμένα ο χώρος της πόλης συμμετέχει ενεργά στα θέματα κοινωνικών σχέσεων. Οι κοινωνικές σχέσεις είναι συχνά άρρηκτα συνδεδεμένες με τις χωρικές σχέσεις, επειδή οι φυσικές αποστάσεις είναι συχνά οι δείκτες των κοινωνικών αποστάσεων, που η στατιστική έχει την όποια χρησιμότητα για την κοινωνιολογία και την γεωγραφία. Ο κοινωνικός διαχωρισμός λοιπόν, είναι το αποτέλεσμα που προκύπτει μέσα από την «μετατόπιση και ιεράρχηση» του πληθυσμού που προκαλεί η στεγαστική κινητικότητα (Μαλούτας Θ.2009:384, 385).

Ο κοινωνικός διαχωρισμός, λοιπόν, συνδέεται λοιπόν άμεσα με την γεωγραφία της κατοικίας στην πόλη, τις τιμές γης που επικρατούν στις διάφορες περιοχές, την κοινωνική τάξη/ status και την κοινωνική ιεραρχία. Επίσης, όπως υποδηλώνουν τα παραπάνω αλλά και όπως θα δούμε στην συνέχεια δεν είναι μια κατάσταση στατική, αλλά δυναμική που παρουσιάζει αυξομειώσεις μέσα στο χρόνο. Οι μετανάστες και οι μειονότητες (π.χ. αфро- αμερικάνοι) υπεισέρχονται στην παραπάνω διαδικασία, αποτελώντας ένα συγκεκριμένο, και πλέον αρκετά ευδιάκριτο υποσύνολο του κοινωνικού διαχωρισμού, τον εθνο- φυλετικό ή εθνο στεγαστικό διαχωρισμό. Αυτό σχετίζεται ευθέως με την επαγγελματική και κοινωνική θέση των μεταναστών στην χώρα υποδοχής, καθώς όμως και με άλλες, πολιτισμικές, οικογενειακές, ατομικές επιλογές, στις οποίες έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε. Η σχέση ανάμεσα στην εθνότητα και τον κοινωνικό διαχωρισμό στην σύγχρονη εποχή στις δυτικές μεγαλουπόλεις είναι τόσο έντονος, ώστε η Smith S. J.(1989: 17), καταλήγει

στο συμπέρασμα πως ο εθνο-στεγαστικός διαχωρισμός καθώς και οι εθνο-στεγαστικές ανισότητες, [δηλαδή οι διαφορές σε επίπεδο ποιότητας κατοικίας], αποτελούν μια μορφή των (καλά κρυμμένων) εθνοτικών/ φυλετικών ανισοτήτων, στα πλαίσια μιας φυλετικής ιεραρχίας στον αστικό χώρο, που προέρχονται από τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες.

Ο κοινωνικός διαχωρισμός καθώς και η εθνο - φυλετική του μορφή δεν είναι καινούργιο φαινόμενο. Ιστορικά, ο στεγαστικός διαχωρισμός, αναπτύχθηκε στις πρόωρες βιομηχανικές πόλεις των ΗΠΑ και της βόρειας Ευρώπης ήδη από τον δέκατο ένατο αιώνα ως το χωρικό σχεδιάγραμμα των αναδυόμενων κοινωνικών δομών και τάξεων της καπιταλιστικής κοινωνίας. Ακόμη και στη μεταπολεμική περίοδο, όταν επιβλήθηκε το φορντικό καθεστώς συσσώρευσης και η ανάπτυξης της προνοιακής πολιτικής από το κράτος στον αναπτυγμένο κόσμο, οι αστικές τάξεις διαχωρισμού δεν ανακόπηκαν ποτέ αποτελεσματικά. Ο τότε νεωτερικός αστικός σχεδιασμός, είχε ως συνέπεια μερικές χωρικές εκφάνσεις αποκλεισμού ως προς τα κατώτερα στρώματα (μέσω της λογικής του zoning) και ταυτόχρονα την δημιουργία προαστίων, κεντρικά σχεδιασμένων για να ικανοποιούν τις ανάγκες κατανάλωσης των οικογενειών της μεσαίας τάξης. Επιπλέον, η μετανάστευση που πραγματοποιήθηκε την δεκαετία του '60 και '70 προς τις βόρειες ευρωπαϊκές χώρες (Γερμανία, Ολλανδία, Βέλγιο, κ.ά) και συγκεκριμένα στις μεγάλες πόλεις τους, συντέλεσε στην αύξηση του κοινωνικού διαχωρισμού σε εθνο - φυλετικό επίπεδο, λόγω του ότι τα φορντικά κράτη, με τα υψηλά επίπεδα ρύθμισης της εργασίας και αγοράς ή ενοικίασης κατοικίας, διοχέτευαν μετανάστες σε ορισμένες εργασίες και αστικές περιοχές (βλ. Cullingworth, J.B. 1993: 45-47)

Ιδιαίτερα, όσον αφορά την αμερικάνικη εμπειρία ο στεγαστικός διαχωρισμός συνδέθηκε ιστορικά με την φυλή και την εθνότητα. Στο έργο τους «*American apartheid*», οι Douglas Massey και Nancy Denton υποστηρίζουν ότι όταν αναφερόμαστε σε επίπεδο κατοικίας και οικιστικού χώρου η φυλή είναι η κυρίαρχη μορφή οργάνωσης. Ο διαχωρισμός κατοικίας με βάση τη φυλή ήταν πάντα ένα σημαντικό κομμάτι της «φυλετικής ιστορίας» στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου κάθε περιοχή και φυλετική ομάδα έχουν ιδιαίτερη σχέση μεταξύ τους. Ο διαχωρισμός κατοικίας με βάση την φυλή, συνδέεται άμεσα με το αμερικανικό σύστημα της φυλετικής ιεραρχίας. Αυτή η ιεραρχία, με μερικές εξαιρέσεις, τοποθετεί τις διαφορές φυλές που υπάρχουν στις ΗΠΑ σε έναν κάθετο άξονα με βάση το γόητρο της φυλής, όπου οι λευκοί βρίσκονται στην κορυφή, οι μαύροι στο κατώτατο σημείο, και οι

ασιάτες, λατινο-αμερικάνοι, και ινδιάνοι βρίσκονται στα ενδιάμεσα σημεία. Οι John και Bates, στην έρευνά τους "*racial composition and the neighborhood evaluation*" καταδεικνύουν πως υπάρχει μια έντονη σχέση ανάμεσα στην φυλή και στο γόητρο μιας αστικής περιοχής όπου περιλαμβάνει την φυλή. Συγκεκριμένα, τα στοιχεία, όπου συγκεντρώνουν όσον αφορά τον διαχωρισμό κατοικίας, καταδεικνύουν ότι οι λευκοί διαφωνούν στο να μένουν στις «μαύρες» γειτονιές ακόμα κι αν οι έρευνες παρουσιάζουν ότι η προκατάληψη απέναντι στους μαύρους μειώνεται. Αυτή η αποστροφή θα μπορούσε να οφείλεται, κατά αυτούς, στο γεγονός ότι οι λευκοί συνδέουν την εγκληματικότητα και την επιδείνωση της ποιότητας ζωής με τις «μαύρες» γειτονιές ή ακόμα στο γεγονός ότι οι μαύρες γειτονιές, ιστορικά, κατέχουν χαμηλή θέση στο status κατοικίας ανεξάρτητα από αν συνοδεύονται με άλλα χαρακτηριστικών. Η φυλετική σύνθεση μιας γειτονιάς έχει μια σημαντική επίδραση στην αξιολόγηση της στο ζήτημα του γοήτρου (βλ. Sundstrom R. R., 2003:89-90).

Ο κοινωνικός διαχωρισμός ως φαινόμενο, συνήθως αναφέρεται σε μια οριζόντια στον χώρο μετατόπιση και κοινωνική ιεραρχία και αρκετές φορές νοείται ως η χωρική απομόνωση των φτωχότερων ομάδων στον χώρο της πόλης. (Μαλούτας Θ. 2009: 393).

Όμως, όσον αφορά την περίπτωση της Αθήνας που μελετάμε, υπάρχει επίσης έντονο το φαινόμενο της χωρικά εγκλωβισμένη κοινωνική κινητικότητα η οποία δημιουργεί κάθετο κοινωνικό διαχωρισμό. Ο οριζόντιος κοινωνικός διαχωρισμός δεν είναι ιδιαίτερα έντονος στην Μεσογειακή Ευρώπη, όπου τα όρια των κοινωνικών τάξεων παρέμεναν ασαφή και ευμετάβλητα, αλλά αντίθετα ο χωροκοινωνικός διαχωρισμός φαίνεται να παρουσιάζει μια κατακόρυφη ανάπτυξη. Τα τελευταία χρόνια όμως, με την άνοδο των νεόπλουτων στρωμάτων, αρχίζει να εμφανίζεται ένας ισχυρός οριζόντιος κοινωνικός διαχωρισμός χωρίς όμως να εξαφανίζεται ο κάθετος (Κουρλιούρος, 2001:43).

Σε επίπεδο θεωρητικής ανάλυσης, παρακάτω, εν συντομία, αναφέρονται οι τέσσερις διαφορετικές προσεγγίσεις που αφορούν τον διαχωρισμό σε επίπεδο κατοικίας Holloway S. R, (2000: 201):

1. Η οικολογική θεωρία, η οποία βλέπει την αστική κοινωνική γεωγραφία ως «φυσική» επιλογή- αποτέλεσμα του κοινωνικού ανταγωνισμού (σε επίπεδο εδαφικότητας). Ο διαχωρισμός θεωρείται η «χωρική» εκδήλωση της επιθυμίας του ατόμου για «κοινωνική» απόσταση-status- συχνά από τις κυρίαρχες ομάδες, αλλά και ως αυτό-επιλογή από τους μετανάστες. Επιπλέον,

ο διαχωρισμός αντιμετωπίζεται ως φαινόμενο λειτουργικό (σχετίζεται άμεσα με την ίδια την πόλη, ιδιαίτερα την μεγαλούπολη) αλλά και μεταβατικό (όπου στην συνέχεια παρατηρείται διάχυση του πληθυσμού), βοηθώντας έτσι τους πρόσφατους μετανάστες κοινωνικά και οικονομικά να προσαρμοστούν στο νέο περιβάλλον.

2. Η νεοκλασσική οικονομική θεωρία, η οποία εκλαμβάνεται τον γεωγραφικό διαχωρισμό ως «τυχαίο» φαινόμενο που δημιουργείται από τις δυνάμεις της αγοράς στο ζήτημα της κατοικίας σαν αποτέλεσμα του ανταγωνισμού των ατόμων για κατοικία.
3. Η θεσμική (νεοβεμπεριανή) προσέγγιση, όπου σύμφωνα με αυτήν ο διαχωρισμός προκύπτει από τους περιορισμούς στις επιλογές για κατοικία των μειονοτήτων που επιβάλλονται από μια κυρίαρχη ομάδα μέσω επίσημων (π.χ. αξίες γης) και άτυπων δραστηριοτήτων (π.χ. προκαταλήψεις). Οι παραπάνω πρακτικές συχνά εγκρίνονται από τον κρατικό μηχανισμό μέσω θεσμών ή μέσω άτυπων «συμπεριφορών» απέναντι στις διάφορες μειονότητες
4. Η δομική (νεομαρξιστική) προσέγγιση, κατά την οποία (όπως και για την θεσμική) ο χωρικός διαχωρισμός επιβάλλεται εκ των άνω, όμως εδώ τονίζονται οι βαθύτερες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές δομές που επιτρέπουν στη παραγωγή και αναπαραγωγή του φαινομένου.

Όσον αφορά την ερμηνευτική καθολικότητα των παραπάνω προσεγγίσεων, θα μπορούσε να ειπωθεί πως γενικά η αναζήτηση γενικευμένων και «συνολικών» εξηγήσεων (σε όσο το δυνατόν παγκόσμια κλίμακα) έχουν ως αποτέλεσμα σύνθετα χωρο-κοινωνικά προβλήματα (σε μικρή γεωγραφική κλίμακα) να μειώνονται συχνά σε επίπεδο απλοϊκών εξηγήσεων ως υποσύνολα μιας παγκόσμιας ολότητας όπως και το αντίστροφο, δηλαδή να μη λαμβάνονται υπόψη δομές και συνθήκες ευρύτερες της χωρικής μονάδας που εξετάζεται. Η οικολογική και νεοκλασσική προσέγγιση, αναγνωρίζουν τον διαχωρισμό ως «φυσικό» φαινόμενο που συμβαίνει εξαιτίας πρακτικών που ακολουθούν οι διάφορες εθνοτικές ομάδες στον χώρο της πόλης, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη ευρύτερες κοινωνικοοικονομικές δομές στις οποίες κινούνται και βιώνουν τα παραπάνω άτομα. Αφ' ετέρου, η θεσμική και η δομική προσέγγιση δίνουν υπερβολική έμφαση στην ακούσια φύση του διαχωρισμού χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τον αυτοεπιβαλλόμενο χωρικό διαχωρισμό διαφόρων εθνικών ομάδων.

Δεύτερον, οι παραπάνω θεωρίες τείνουν να υπερ-γενικεύουν από την εμπειρία συγκεκριμένων εθνοτικών ομάδων σε συγκεκριμένα γεωγραφικά και ιστορικά πλαίσια (π.χ. ευρωπαίοι μετανάστες στο Σικάγο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα).

Όσον αφορά την σχέση του φαινομένου με την βιώσιμη αστική ανάπτυξη, ο αυξημένος κοινωνικός διαχωρισμός έχει γενικά αρνητικές συνέπειες, μια και ο υπερβολικός διαχωρισμός μειώνει την κοινωνική συνοχή με την έννοια ότι αυξάνει την "κοινωνική απόσταση" μεταξύ των διαφορετικών τάξεων, διευκολύνοντας έτσι την όξυνση των αντιθέσεων και του κοινωνικού ρατσισμού και περιορίζει το αίσθημα του ανήκειν σε μια κοινή ευρύτερη κοινότητα. Κατά δεύτερον, ο υπερβολικός διαχωρισμός μειώνει τις ευκαιρίες κοινωνικής κινητικότητας (και έτσι, δευτερευόντως, μειώνει την κοινωνική συνοχή). Όσοι μεγαλώνουν οι αποκλειστικά χαμηλού εισοδήματος περιοχές, αντιμετωπίζουν, αφενός, υποβαθμισμένες συνθήκες (ιδιαίτερα στην εκπαίδευση) και αρνητικές επιρροές από το άμεσο κοινωνικό περιβάλλον και, αφετέρου, στερούνται την ευκαιρία να έχουν πρόσβαση στα κοινωνικά δίκτυα και υποδομές που προσφέρονται σε εισοδηματικά καλύτερες ή πιο μικτές περιοχές στοιχεία που, υποτίθεται, αυξάνουν τις ευκαιρίες προσωπικής βελτίωσης και κοινωνικής ανόδου (Εμμανουήλ Δ.2007:5).

Στο επίπεδο τώρα του πολιτικού λόγου, μεταξύ των άλλων, ήταν και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή που εξέφρασε έναν φόβο για τον κοινωνικό διαχωρισμό των πόλεων. Σε μια πρόσφατη ανακοίνωση το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και η Επιτροπή των περιφερειών εξέδωσαν μια ανακοίνωση σχετικά με τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη στην οποία αναφέρουν ότι απαιτούνται πολιτικές για να αντιμετωπισθεί η συγκέντρωση φτωχών κοινωνικών ομάδων, όπου η συγκέντρωση αυτή σε συνδυασμό με την διάρρηξη του κοινωνικού ιστού, τη χαμηλή ποιότητα κατοικίας, τους φτωχούς περιβαλλοντικούς όρους, τις ελλείψεις υποδομές στον τομέα των μεταφορών και των κοινωνικών υπηρεσιών, δημιουργούνται κοινωνικά προβλήματα και εντάσεις. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, πρότεινε ενέργειες για την καταπολέμηση του κοινωνικού- χωρικού διαχωρισμού, οι οποίες ενθαρρύνουν την κοινωνική μίξη και τις κοινωνικά μικτές γειτονιές. Αυτές οι απόψεις απεικονίζονται σε σχετικά πρόσφατες αστικές πολιτικές σε χώρες όπως η Μεγάλη Βρετανία, το Βέλγιο, η Γερμανία, η Γαλλία και οι Κάτω Χώρες (Musterd S. 2003: 625). Συγκεκριμένα ο Kearns (2002: 147) περιγράφοντας τα αποτελέσματα των αστικών πολιτικές για την καταπολέμηση του κοινωνικού διαχωρισμού στην Μ. Βρετανία αλλά και σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως η Ολλανδία,

τονίζει πως η εισαγωγή εύπορων ατόμων σε φτωχές γειτονιές αλλάζει και αναβαθμίζει τα κοινωνικά δίκτυα και την κοινωνική συνοχή στις γειτονιές αυτές, με αποτέλεσμα να καταλήγει πως αυτή η νέα κοινωνική μίξη θα «επανασυνδέσει» τους ανθρώπους και θα έχει συνολικά ανοδικά αποτελέσματα ανά άτομο σε επίπεδο προσδοκιών και φιλοδοξιών (σε τομείς όπως η αγορά εργασίας) αλλά και στο αίσθημα της ένταξης των ανθρώπων στην κοινωνία.

Επίσης, οι Neckerman K. M. , Carter P. and Lee J. (1999:960), αναφερόμενοι στην αμερικάνικη εμπειρία της κοινωνικής μίξης σε σχετικά ομοιογενείς γειτονιές μεταναστών και κάνοντας λόγο για την «κουλτούρα της ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας» διαφόρων μεταναστευτικών ομάδων, όπως οι Κινέζοι, καταλήγουν σε δύο πορίσματα που αφορούν τα θετικά χαρακτηριστικά της κοινωνικής μίξης.

1. Οι μετανάστες που ανήκουν στην μεσαία τάξη είναι πιθανό να έχουν σχετικά εκτενείς διαπροσωπικές, καθημερινές επαφές με τους γηγενείς «λευκούς» ως αποτέλεσμα των επαγγελματικών τους θέσεων καθώς επίσης και για άλλους λόγους όπως η αυξημένη καταναλωτική τους συμπεριφορά εν σχέση με τους φτωχότερους ομοεθνείς τους, Έτσι αυξάνονται οι διαπροσωπικές σχέσεις των δύο ομάδων και μειώνονται οι προκαταλήψεις τόσο για την μεταναστευτική ομάδα όσο και για τον χώρο κατοικίας της.
2. Οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί που ανήκουν στην μεσαία τάξη έχουν επίσης περισσότερο εκτενή διαταξική επαφή με τους ομοεθνείς τους που ανήκουν στα χαμηλά κοινωνικά στρώματα (λόγω γειτνίασης στον τομέα της κατοικίας) από ότι οι γηγενείς λευκοί της μεσαίας τάξης και έτσι μπορούν να αντιμετωπιστούν οι διάφορες κοινωνικές εντάσεις στις περιοχές αυτές,

Από τους παραπάνω προβληματισμούς, γίνεται φανερό, πως ο οριζόντιος κοινωνικός διαχωρισμός, και ιδιαίτερα με την μορφή αυξημένης χωρο - κοινωνικής πόλωσης, θεωρείται ως πρόβλημα για τις πόλεις και για αυτό πρέπει να καταπολεμείται. Παρόλα αυτά όμως, ολοένα και περισσότερα εμπειρικά δεδομένα, υποδεικνύουν ότι οι σύγχρονες πόλεις, δυστυχώς υποθάλπουν μεγαλύτερες κοινωνικές ανισότητες οδηγώντας στην ανάπτυξη στεγανών , κοινωνικά ομοιογενών χώρων. Ο Marcuse υποστηρίζει ότι οι πόλεις έχουν διαιρεθεί σε «νησίδες», υποστηρίζοντας ότι ορισμένες διαιρέσεις απορρέουν από οικονομικές λειτουργίες, άλλες είναι πολιτισμικές, άλλες αντανakλούν και ενισχύουν σχέσεις εξουσίας και άλλες δε αποτελούν συνδυασμό και των τριών μορφών (Stevenson D., 2007: 82). Τα

παραπάνω σχετίζονται άμεσα με το ζήτημα της κοινωνικής και γεωγραφικής πόλωσης μέσα στην πόλη. Έχει υποστηριχθεί επίσης από τον Hall (2005) ότι η κοινωνική πόλωση (η οποία έχει αυξηθεί ως αποτέλεσμα των νέων διεθνών οικονομικών τάσεων) έχει ως αποτέλεσμα να αφήνει τα ίχνη της στη χωρική δομή της πόλης. Περιοχές όπως οι εσωτερικές περιοχές των πόλεων αλλά και περιφερειακές περιοχές της πόλης, έχουν ταυτιστεί με την παρουσία της νέας τάξης των αδικημένων (στους οποίους περιλαμβάνεται ένας δυσανάλογα υψηλός αριθμός ατόμων από εθνικές ομάδες) και χαρακτηρίζονται επίσης με σημαντική συμβολή του άτυπου τομέα (βλ. Hall T. 2005: 206). Έτσι δίπλα στην δυαδική κοινωνία/ οικονομία, «...αρχίζει να γίνεται λόγος για την δυαδική π όλη» (Hall T. 2005: 206).

Οι αλλαγές στην παραγωγή με την αύξηση της ανεργίας και την αυξανόμενη κοινωνική και επαγγελματική πόλωση ως απόρροια στο πέρασμα του μεταφορντισμού και της έντασης του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης,, έχει γίνει φανερό πως επηρεάζουν την χωροκοινωνική δομή της πόλης και συγκεκριμένα στο τομέα του εθνο- στεγαστικού διαχωρισμού, Οι Massey D. S. και Fischer M. J (2000: 673) υποστηρίζουν, με βάση την αμερικάνικη εμπειρία, ότι η σύγχρονη, αυξημένη, συγκέντρωση φτωχών κατοίκων σε επίπεδο γειτονιάς στις αμερικάνικες πόλεις προέρχεται από:

1. τις αλλαγές που συντελέστηκαν στην διανομή του εισοδήματος (περισσότερη ανισότητα ανάμεσα στα φτωχότερα και πλουσιότερα στρώματα του πληθυσμού- κοινωνική πόλωση),
2. την συρρίκνωση των εισοδημάτων των μεσαίων τάξεων και
3. τον αυξημένο γεωγραφικό διαχωρισμό των παραπάνω εισοδηματικών κατηγοριών..

Οι συγγραφείς υποστηρίζουν (2000, στο ίδιο) ότι οι παραπάνω αλληλένδετες αλλαγές λειτουργούν περισσότερο ενισχυτικά σε εθνοτικές ομάδες³⁰ που είναι ήδη γεωγραφικά διαχωρισμένες όπως είναι οι αфро- αμερικάνοι με αποτέλεσμα πλέον, οι φτωχοί αфро- αμερικάνοι να τείνουν να συγκεντρώνονται όλο και περισσότερο και

³⁰ Αντίστοιχα φαινόμενα και συσχετισμοί υπάρχουν και στην Ολλανδία. Όπως έδειξε ο Stouten P. (2000) η αύξηση της κοινωνικής πόλωσης με την συρρίκνωση των μεσαία αμειβόμενων επαγγελμάτων ως ποσοστό της απασχόλησης και η ταυτόχρονη αύξηση των χαμηλόμισθων και υψηλόμισθων θέσεων εργασίας στις ολλανδικές πόλεις, είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του χωρικού διαχωρισμού μεταναστευτικών ομάδων και συγκεκριμένα των Τούρκων και των Μαροκινών, που αποτελούν τις πιο «ευπαθείς» (και εξαρτημένες πλέον από την πρόνοια) μεταναστευτικές/ εθνοτικές ομάδες.

να δημιουργούνται έτσι μαύρα υπερ- γκέτο όπου οι συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων είναι φτωχοί. Με βάση τα παραπάνω, ενδιαφέρον παρουσιάζει ο ρόλος της μετανάστευσης στην «συγκεντρωμένη φτώχεια» στις αμερικάνικες πόλεις. Όταν εισέρχονται μετανάστες σε μια πόλη (και ιδιαίτερα σε μεγάλο αριθμό), δεδομένου ότι οι περισσότεροι μετανάστες ανήκουν στο κατώτατο σημείο της κοινωνικοοικονομικής ιεραρχίας και συνήθως εγκαθίστανται σε περιοχές όπου κατοικούν ήδη ομοεθνείς τους για να αξιοποιήσουν έτσι επαγγελματικές ευκαιρίες και δίκτυα, θα δημιουργηθεί μεγαλύτερος βαθμός συγκέντρωσης φτώχειας όταν η εθνική/ εθνοτική ομάδα στην οποία ανήκουν και «προϋπάρχει» στην πόλη είναι ιδιαίτερα διαχωρισμένη γεωγραφικά, από ότι εάν η εθνική/ εθνοτική ομάδα τους παρουσιάζει χαμηλά ή μεσαία επίπεδα διαχωρισμού (Massey D. S. και Fischer M. J 2000: 673-674).

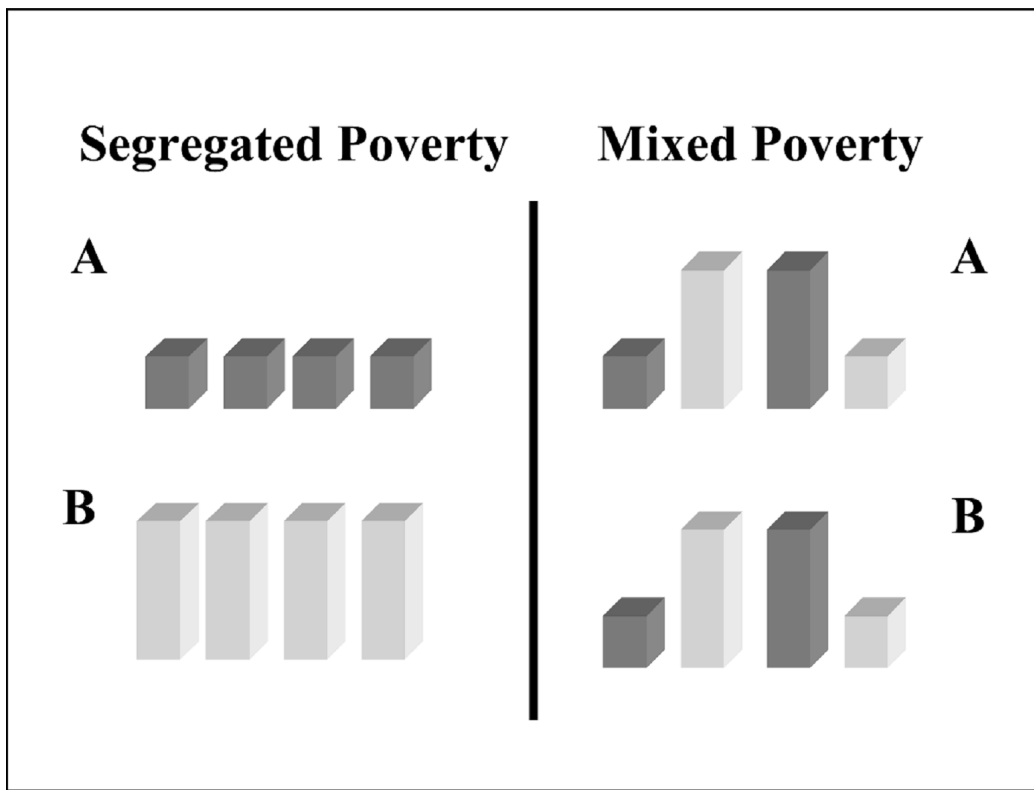
Σε αυτό το σημείο όμως, χρήσιμο θεωρείται να τονιστεί πως οι σύγχρονες παγκόσμιες αλλαγές και εξελίξεις στον κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό τομέα δεν έχουν ίδιο αντίκτυπο ούτε σε εθνικό επίπεδο, όπως δείχθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο αλλά ούτε και σε αστικό. Όπως διευκρινίζει ο Stouten P. (2000: 355) υπάρχουν, διαφορετικές εντάσεις και επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης μεταξύ των διαφόρων πόλεων (και μητροπόλεων) όσον αφορά τις κοινωνικοοικονομικές δομές και την κοινωνική αναπαραγωγή στις διάφορες αστικές περιοχές. Συγκεκριμένα, διαπιστώνει (2000: στο ίδιο) ότι η επίδραση της παγκοσμιοποίησης στη χωροκοινωνική δομή και στο ευρύτερο αστικό περιβάλλον δεν είναι η ίδια για κάθε πόλη, επειδή, παραδείγματος χάριν, οι πόλεις έχουν διαφορετικές ιεραρχικές θέσεις στην παγκόσμια οικονομία, διαφορετικά πρότυπα κοινωνικής αναπαραγωγής και διαφορετικές ιστορικές καταβολές στην δομή και κατασκευή. Οι παραπάνω διαπιστώσεις θα αποτελέσουν χρήσιμο εργαλείο στην διεξαγωγή συμπερασμάτων.

Όμως, πρέπει να τονιστεί πως ο εθνοτικός διαχωρισμός καθαυτός, δεν είναι απαραίτητως αρνητικός. Παραδείγματος χάριν στη μητροπολιτική περιοχή της Λισσαβώνας, οι Άγγλοι κατέχουν τα πιο υψηλά επίπεδα διαχωρισμού καθώς και οι Ιάπωνες στις Βρυξέλλες και στο Λονδίνο έχουν υψηλά επίπεδα διαχωρισμού. Οι μετανάστες από τις πλουσιότερες χώρες συγκεντρώνονται σε εύπορες γειτονίες. Αυτές οι ομάδες ενσωματώνονται στις κοινωνίες υποδοχής. Η ανησυχία, σε επίπεδο δημόσιου λόγου αλλά και μεταξύ των κοινωνικών επιστημών, εμφανίζεται όταν συγκεντρώνονται χωρικά, μετανάστες χαμηλού εισοδήματος από φτωχές χώρες. Συνεπώς, το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο (σε συνδυασμό με την εθνική καταγωγή) παίζει σημαντικότερο ρόλο στο ζήτημα της κοινωνικής ένταξης από τον διαχωρισμό

και την συγκέντρωση ως αυτόνομα φαινόμενα (Aalbers M., Deurloo R. 2003:198). Όπως όμως θα δούμε στην συνέχεια, ακόμα και η συγκέντρωση μεταναστών από φτωχές χώρες, δεν συνεπάγεται απαραίτητα «γκετοποίηση».

Ο υπερβολικός εθνο- φυλετικός διαχωρισμός όμως, ο συνδυασμός δηλαδή φτώχειας και εθνότητας, δημιουργεί αρνητικές κοινωνικές ταυτότητες και αποτελεί αρνητική παράμετρο για την κοινωνική δικαιοσύνη μέσα στην πόλη. Σύμφωνα με τον Heikkila E. J. (2001: 262-263) η έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης είναι άμεσα συνυφασμένη με την κατασκευή των κοινωνικών ταυτοτήτων των διαφόρων εθνοτικών ομάδων σε επίπεδο γειτονιάς. Για να γίνουν κατανοητά τα παραπάνω, ο συγγραφέας παρουσιάζει τον παρακάτω πίνακα εξηγώντας πως στην αριστερή πλευρά, δημιουργείται η κοινωνική ταυτότητα «μαύρος»/ «άλλος» - φτωχός- διαχωρισμένος/ συγκεντρωμένος, όπου για τον συγγραφέα αυτή η ταυτότητα εντείνει την κοινωνική αδικία, ανάμεσα στις δύο εθνότητες. Αντίθετα, στην δεξιά πλευρά η ομοιόμορφη κατανομή φτώχειας- πλούτου στις δύο εθνότητες στις δύο περιοχές δεν προκαλεί χωρικό στιγματισμό με εθνοτική αναφορά, και εντείνει περισσότερο την συνύπαρξη και την κοινωνική δικαιοσύνη ανάμεσα στις δύο ομάδες (δεδομένου με βάση τον συγγραφέα (2001), ότι στην καπιταλιστική κοινωνία υπάρχει *se facto* οικονομική ανισότητα ανάμεσα στα άτομα), μια και καμιά εθνοτική ομάδα δεν είναι αποκλειστικά φτωχή (Heikkila E. J. 2001: 263).

Πίνακας 2.3 .Εθνο-φυλετικός διαχωρισμός και εθνο- φυλετική μίξη. .

Πηγή: Heikkila E. J. (2001:263)

Ύψος της στήλης: δείκτης πλούτου των ατόμων

Χρώμα της στήλης: εθνοτικός δείκτης (λευκοί- μαύροι)

A και B: περιοχές εντός της ίδιας πόλης

Όμως υπάρχουν διαφορές («ποσοτικές» και «ποιοτικές») στον εθνο- φυλετικό διαχωρισμό ανάμεσα σε Ευρώπη και ΗΠΑ, τόσο σε «ποσοτικούς» όσο και σε «ποιοτικούς» όρους. Ο Peach C. (1996), συγκρίνοντας τα ποσοστά διαχωρισμού/ συγκεντρώσης των αфро- αμερικάνων στην Νέα Υόρκη με τα αντίστοιχα ποσοστά των μεταναστών στο Λονδίνο για το 1991, όπου εκεί τα υψηλότερα ποσοστά συγκεντρώνουν οι μετανάστες από το Μπαγκλαντές, οι οποίοι είναι η μόνη μεταναστευτική ομάδα που παρουσιάζει μια αύξηση των ποσοστών αυτών την τελευταία δεκαετία³¹. χωρίς όμως να έχουν τα ίδια ποσοστά διαχωρισμού Στην συνέχεια μέσα από την εμπειρία και άλλων ευρωπαϊκών χωρών, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι στην Ευρώπη γενικά ο όρος «γκέτο» είναι αδόκιμος διότι: α) καμία

³¹ Παρατηρείται ότι και σε άλλες ευρωπαϊκές πόλεις, κάποιες μεταναστευτικές ομάδες αντι να «διαχέονται» στον αστικό χώρο, «συγκεντρώνονται» σε συγκεκριμένα σημεία του, όπως οι μετανάστες από την Αγκόλα στην Λισσαβόνα (Malheiros M. J., Vala F. ,2004)

μεταναστευτική ομάδα στην Ευρώπη δεν παρουσιάζει τα υψηλά ποσοστά συγκέντρωσης/ διαχωρισμού των αфро - αμερικάνων σε επίπεδο γειτονιάς και επίσης β) οι λόγοι συγκέντρωσης των μεταναστών είναι περισσότερο βολοντα ριστικοί- πολιτισμικοί παρά «αρνητικοί». (κοινωνικοοικονομικοί, φυλετικοί) όπως των αфро - αμερικάνων οι οποίοι αποτελούν το αντιπροσωπευτικό παράδειγμα, κατά αυτόν, του «γκέτο». Επίσης, τονίζει πως υπάρχουν κρίσιμες διαφορές ιστορικά μεταξύ π.χ. του διαχωρισμού εντός της Ν, Υόρκης και άλλων αμερικάνικων πόλεων που προέρχεται από ιρλανδικές, ιταλικές ή μεξικάνικες γειτονιές της Νέας Υόρκης το 1970 όπου έχουν έναν βολονταριστικό χαρακτήρα και εκείνος ο διαχωρισμός που επέρχεται από «αρνητικούς» μεροληπτικούς λόγους όπως οι αфро-αμερικάνοι για την ίδια περίοδο στις ίδιες πόλεις. Όμως ο συγγραφέας (στο ίδιο) αναδεικνύει και τις διαφορές στο εθνο- στεγαστικό διαχωρισμό εντός της Μ, Βρετανίας. Στο Μπέλφαστ, ο γεωγραφικός διαχωρισμός των καθολικών έχει έναν έντονα αμυντικό χαρακτήρα λόγω πολιτικών εξελίξεων στην περιοχή, αλλά ο γεωγραφικός διαχωρισμός των μεταναστών από το Μπαγκλαντές, βασίζεται κυρίως σε βολονταριστικούς λόγους για την διατήρησης της εθνικής τους ταυτότητας στο Λονδίνο, παρόλο που έχουν ένα όμοιο επίπεδο διαχωρισμού με τους Καθολικούς στο Μπέλφαστ (ο βαθμός διαχωρισμού είναι 77% για τους μετανάστες από το Μπαγκλαντές το 1991 και 76% για τους καθολικούς στο Μπέλφαστ την ίδια χρονιά, Για τους αфро- αμερικάνους ήταν το 81%,³²). Τα παραπάνω καταδεικνύουν πως υπάρχει ποσοτική αλλά και ποιοτική διαφοροποίηση του εθνοτικού διαχωρισμού των πόλεων ανάμεσα σε χώρες αλλά και πόλεις στην ίδια την χώρα.

Το ζήτημα της φτώχειας των μεταναστών διαμέσου της γεωγραφικής συγκέντρωσης και του διαχωρισμού στον χώρο της πόλης, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι είναι ένας «ιστορικός» προβληματισμός για τους κοινωνικούς επιστήμονες διότι σε κάποιες περιπτώσεις συσχετίζονται. Για παράδειγμα, η έρευνα των Vermeulen H., Marietta van Attenkum, Pennings T., Lindo F στα μέσα της δεκαετίας του 1980. (1990: 51-52) για τους Έλληνες στην Ολλανδία, δείχνει πως οι Έλληνες στην πόλη του Χορκεμ (όπου παρατηρείται και έντονη γεωγραφική συγκέντρωσή τους μέσα στον χώρο της πόλης), η στεγαστική τους κατάσταση κάθε άλλο παρά ιδανική είναι. Η συγκέντρωση των Ελλήνων και άλλων ξένων, κυρίως Τούρκων, σε μερικές πολυκατοικίες πολύ κακής ποιότητας, δημιουργεί μια κατάσταση που οι ίδιοι οι

³² Τα ποσοστά αυτά, παράγονται με βάση τον δείκτη ανομοιότητας.

Έλληνες την χαρακτηρίζουν αρκετά συχνά «γκέτο». Το ίδιο ισχύει επίσης και για την πόλη της Ουτρέχτης, όπου χωρικές αν έσεις όπως καλαίσθητα σχολεία, πράσινο και συνοικιακά κέντρα είναι σπάνιες ή χαμηλής ποιότητας. Αντίθετα, στην πόλη του Ρότερνταμ (όπου οι Έλληνες είναι περισσότερο «διασπαρμένοι» στον αστικό ιστό) τα πράγματα είναι διαφορετικά, όπου εκεί έχουν γενικά υψηλότερα εισοδήματα από ότι έχουν όσοι Έλληνες μένουν στις άλλες πόλεις. Επίσης όσον αφορά την κοινωνική κινητικότητα των Ελλήνων της Ολλανδίας, στο Χόρκεμ όπου κυριαρχούν χειρότερες συνθήκες κατοικίας και μεγάλος βαθμός συγκέντρωσης, υπάρχει καθοδική κοινωνική κινητικότητα των Ελλήνων ενώ αντίθετα στο Ρότερνταμ παρατηρείται ελαφρά ανοδική κοινωνική κινητικότητα. Το γεγονός αυτό σχετίζεται, κυρίως με τις τοπικές συνθήκες αγοράς εργασίας, μια και στο Χόρκεμ η αύξηση του τριτογενή τομέα δεν ήταν επαρκής για να αντισταθμίσει την μείωση στην βιομηχανία. Επίσης οι Έλληνες στο Χόρκεμ προέρχονται από αγροτικές περιοχές της Ελλάδας (κυρίως από νομούς της Β. Ελλάδας) και η απασχόλησή τους εκεί, συνδέθηκε με χειρωνακτική εργασία, ενώ οι Έλληνες στο Ρότερνταμ προέρχονται κυρίως από τα δυο μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας, έχουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο και απασχολούνταν ως επιστημονικό δυναμικό.

Από τα παραπάνω παρατηρείται πως ο βαθμός συγκέντρωσης και η κοινωνική κινητικότητα των μεταναστών, σε συνάρτηση και με παράγοντες όπως οι συνθήκες αγοράς εργασίας, η κοινωνική και γεωγραφική προέλευση των μεταναστών καθώς το μορφωτικό τους επίπεδο, αλληλοσυνδέονται σε κάποιες περιπτώσεις.

Η κοινωνική θέση των μεταναστών (κοινωνικοοικονομικό status, ποιότητα κατοικίας, εκπαιδευτικό επίπεδο, κ.α) και ο στεγαστικός διαχωρισμός με την μορφή της συγκέντρωσης τους, σε κάποιες περιπτώσεις εκτός του ότι είναι αλληλένδετα, αποτελούν μεταβλητές καταστάσεις που επηρεάζονται από τον χρόνο παραμονής. Το παράδειγμα έρχεται για άλλη μια φορά από την Ολλανδία. Η έρευνα των Musterd και Smakman (2000: 303-304) για τις συνθήκες των μαύρων μεταναστών από τις πρώην ολλανδικές αποικίες (Σουρινάμ, Ολλανδικές Αντίλλες) στις τέσσερις μεγάλες πόλεις της Ολλανδίας, όπου οι ολλανδικοί καραϊβικοί μετανάστες περιλαμβάνουν ένα σημαντικό μερίδιο του μαύρου πληθυσμού, καταδεικνύει πως κατά την διάρκεια παραμονής τους στις ολλανδικές πόλεις, οι μετανάστες αυτοί βελτίωσαν την κοινωνικο-οικονομική τους κατάσταση, απολαμβάνουν γενικά καλύτερη ποιότητα κατοικίας εν σχέση με το παρελθόν, έχουν αυξήσει το επίπεδο εκπαίδευσης τους με την συμμετοχή τους σε ανώτερες εκπαιδευτικές βαθμίδες και έχουν μικρότερο βαθμό

συγκέντρωσης και απομόνωσης εν σχέση με το παρελθόν. Σήμερα, όσον αφορά την εθνοτική ιεραρχία, βρίσκονται σε ανώτερη θέση έναντι των τούρκων και μαροκινών μεταναστών και στο ίδιο επίπεδο με τους νοτιο-ευρωπαίους μετανάστες των ολλανδικών πόλεων, οι οποίοι διαθέτουν πλέον τα ίδια χωρο-κοινωνικά χαρακτηριστικά.

Η ίδια προβληματική αναδεικνύεται και στην γαλλική περίπτωση, σύμφωνα με το συλλογικό τόμο του ΙΜΕΠΟ (2006: 65-66) και συγκεκριμένα για το Παρίσι, όπου η συγκέντρωση και ο διαχωρισμός των μεταναστών, ιδίως αυτών από χώρες της Αφρικής, στα βόρεια προάστια της πόλης συνοδεύεται και με φαινόμενα φτώχειας, διότι οι κάτοικοι σε αυτά τα προάστια βιώνουν τεράστιες δυσκολίες για να βρουν εργασία (όπου η ανεργία σε αυτές τις περιοχές είναι πολύ μεγάλη συγκριτικά με την υπόλοιπη πόλη, λόγω του ότι οι περιοχές αυτές όπως έχει προαναφερθεί ήταν περιοχές με εργατική σύνθεση όπου η αποβιομηχάνιση τους επηρέασε άμεσα) λόγω χαμηλού βιοτικού επιπέδου, περιορισμένου δικτύου συγκοινωνιών και αποκομμένες δημόσιες υπηρεσίες από το κέντρο της πόλης (με αποτέλεσμα να εντείνεται και ο χωρικός αποκλεισμός στις γειτονιές αυτές) καθώς επίσης και έντονες προκαταλήψεις των Γάλλων απέναντι στους κατοίκους. Η άσχημη αντιμετώπιση από την αστυνομία, η εγκατάλειψη του σχολείου και η κρίση του οικογενειακού ιστού, συνέβαλλαν μαζί με τα παραπάνω κατά τον Πανταζόπουλο (Πανταζόπουλος Χ, 2006: 66) στην «έκρηξη» των προαστίων το 2005.

Ιδιαίτερα για την γαλλική περίπτωση, αλλά και σε κάποιο βαθμό και στην βρετανική, ο πολεοδομικός σχεδιασμός των προαστίων και των εργατικών γειτονιών συντέλεσε στον αυξημένο κοινωνικό διαχωρισμό με την μορφή του χωρικού αποκλεισμού μέσω ζωνοποίησης, πρακτική που σχετίζεται με αυτό που αποκαλούν οι πολεοδόμοι ως zoning, ως απόρροια της σχολής των μοντερνιστών πολεοδόμων. Το κίνημα αυτό ξεκινούσε από τη θέση ότι «στο χώρο της πόλης, όπως και στην ανθρώπινη ζωή, θα πρέπει να διακρίνονται και να μην εμπλέκονται μεταξύ τους οι λειτουργίες της εργασίας, της οικιακής ζωής, των αγορών, της ψυχαγωγίας, της θρησκευτικής λατρείας, της διοίκησης. Κάθε λειτουργία χρειάζεται τον δικό της χώρο, ενώ κάθε χώρος θα πρέπει να υπηρετεί μία και μόνο λειτουργία». Φυσική συνέπεια μιας τέτοιας αντίληψης για την πόλη ήταν η εκπόνηση μιας πολιτικής σχεδιασμού που, σε συνδυασμό με την καχυποψία απέναντι στους «ξένους», προωθούσε το διαχωρισμό σε προάστια έντονης μεταναστευτικής σύνθεσης,

απογυμνωμένα από κάθε άλλη κοινωνική δραστηριότητα πέραν της κατοικίας³³, τους λεγόμενους χώρους υπνωτήρια όπου στεγάζονταν οι βιομηχανικοί αυτοί εργάτες μετανάστες. Τα περίφημα HLM των γαλλικών πόλεων ή τα social housing της Αγγλίας, σχεδιάστηκαν με βάση την παραπάνω αντίληψη και χτίστηκαν εν ονόματι του μειωμένου κόστους «από τα πάνω», απαγορεύοντας κάθε δυνατότητα παρέμβασης των άμεσα ενδιαφερομένων στη διαμόρφωση των όρων της ύπαρξής τους (βλ. Βαλλιάνος Χ. 2006).

Γενικότερα, όσον αφορά συγκεκριμένα τον τομέα της στεγαστικής πολιτικής, ο θεσμός της δημόσιας ή κοινωνικής κατοικίας, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη πως ο θεσμός αυτός δημιουργήθηκε για λύσει τα στεγαστικά προβλήματα των βιομηχανικών εργατών και των μεταναστών τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Αμερική κατά την μεταπολεμική περίοδο (αν και στην περίπτωση της Αμερικής, η κοινωνική κατοικία είχε έντονο φυλετικό αντίκτυπο, αφορούσε κυρίως τις μαύρες γειτονιές, όπου η μαζική μετανάστευση αфроαμερικάνων από το αμερικάνικο νότο δημιουργούσε έντονες πιέσεις για κατοικία σε πόλεις όπως το Σικάγο). Οι κοινωνικές κατοικίες δημιουργήθηκαν γενικά έχοντας μια ιδιαίτερη αρχιτεκτονική αισθητική (βλ. μοντερνιστές αρχιτέκτονες) και σχεδιάστηκαν με βάση συγκεκριμένες πολεοδομικές πολιτικές που σχετίζονταν με την λογική της «ζωνοποίησης» (zoning) και την δημιουργία ζωνών (περιοχών) κατοικίας για τους βιομηχανικούς εργάτες. Ενώ όμως τα παραπάνω λειτούργησαν θετικά κατά την περίοδο του φορντικού καπιταλισμού, με το πέρασμα στο μεταφορντισμό στιγματίστηκαν ως χώροι όπου παράγεται και αναπαράγεται ο κοινωνικό αποκλεισμός (για την περίπτωση της Γαλλίας, βλ. Higbee W. 2001, για την περίπτωση της Σουηδίας βλ. Marcus L, 2007 και για την περίπτωση της Αμερικής βλ. Crump J. R. 2003).

Στον τομέα της σύγχρονης αστικής πολιτικής και την σχέση του με το φαινόμενο, σε διάφορες ευρωπαϊκές πόλεις, η πρόσφατη αλλαγή στη στεγαστική πολιτική προς μια ενθάρρυνση της ιδιοκτησίας της κατοικίας και η ιδιωτικοποίηση του αποθέματος κοινωνικής κατοικίας που προορίζεται μόνο για ενοικίαση (π.χ. το δικαίωμα να αγοράσει κανείς κοινωνικές κατοικίες στην Μ. Βρετανία) ενισχύουν τις διαδικασίες gentrification (αστικού εξευγενισμού) κυρίες σε κεντρικές περιοχές των

³³ Στην Ελλάδα, λόγω του ότι δεν αναπτύχθηκε ο σχεδιασμός τέτοιων γειτονιών, δεν υπάρχουν και προβλήματα που να αφορούν την οικονομική και κοινωνική αναζωογόνηση εργατικών περιοχών ή περιοχών- υπνωτήρια, όπως για παράδειγμα τα εργατικά προάστια των γαλλικών μεγαλουπόλεων (Βαΐου Ν-Χατζημιχάλης Κ. 1997: 202).

πόλεων, με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένας αυξημένος κοινωνικός διαχωρισμός στον αστικό ιστό ο οποίος έχει και εθνοτικό αντίκτυπο με διάφορες συγκεκριμένες μεταναστευτικές ομάδες να αποκλείονται από συγκεκριμένες περιοχές, λόγω αύξησης τιμών γης και να συγκεντρώνονται σε συγκεκριμένες περιοχές. Οι δύο χωρικές διαδικασίες gentrification-εθνοφυλετικός διαχωρισμός λειτουργούν παράλληλα μια και η πρώτη επηρεάζει θετικά την δεύτερη (Arbaci S. 2007: 413).

Εδώ όμως υπάρχει μια διαφορά ανάμεσα στην βορειο - ευρωπαϊκή εμπειρία και στην νότια Ευρώπη. Η συγγραφέας Arbaci (2007: 430) τονίζει πως ενώ οι κεντρικές περιοχές των ηπειρωτικών νοτιο- ευρωπαϊκών πόλεων γίνονται όλο και περισσότερο κοινωνικά ομοιογενής με εύπορους κατοίκους, λόγω gentrification, ταυτόχρονα οι εύποροι κάτοικοι σε αυτές τις περιοχές στον ευρωπαϊκό νότο συνεχίζουν να συνυπάρχουν με κατώτερες εισοδηματικές ομάδες (ντόπιους και μετανάστες). Οι ανώτεροι/ υψηλότεροι όροφοι του κτιριακού αποθέματος του κέντρου απευθύνονται στην μεσαία τάξη, ενώ τα σκοτεινότερα διαμερίσματα των χαμηλότερων ορόφων σε μετανάστες ή ντόπιους κατοίκους της εργατικής τάξης. Αυτός ο τύπος κοινωνικής διαφοροποίησης (κάθετη κοινωνική διαφοροποίηση, σε επίπεδο ύψος ορόφου κατοικίας) είναι εμφανής σε διάφορες νότιοις-ευρωπαϊκές πόλεις και συμβάλλει έντονα σε χαμηλότερα επίπεδα εθνο- στεγαστικό και γεωγραφικού διαχωρισμού, εν σχέσει με τις βορειο- ευρωπαϊκές πόλεις όπου ο διαχωρισμός (στα τρία επίπεδα που αναφέρθηκαν, εθνικό, κοινωνικό, γεωγραφικό) είναι περισσότερο έντονος και εκφράζεται κυρίως με την μορφή του οριζόντιου κοινωνικού διαχωρισμού.

Μελέτες που αφορούν τον γεωγραφικό διαχωρισμό τριών εθνοτικών ομάδων στις αμερικάνικες πόλεις (αφρο- αμερικάνοι, ισπανόφωνοι και ασιάτες) κατέληξαν σε κάποια ενδιαφέροντα συμπεράσματα εκ των οποίων διαφαίνεται πως ο εθνο- στεγαστικός διαχωρισμός εξαρτάται από το μέγεθος της πόλης και της εθνοτικής ομάδας. Ειδικότερα (Knox P. και Pinch S. 2009: 320):

1. Όσο μεγαλύτερη είναι η εθνοτική ομάδα, τόσο μεγαλύτερος είναι και ο βαθμός στεγαστικού διαχωρισμού, π.χ. οι αφρο- αμερικάνοι ως η μεγαλύτερη ομάδα, παρουσιάζουν τον εντονότερο διαχωρισμό.
2. Όσο μεγαλύτερη είναι μια αστική περιοχή, τόσο μεγαλύτερος είναι και ο βαθμός διαχωρισμού. Οι μεγαλύτερες πόλεις είναι πιο πιθανό να έχουν μεγαλύτερες εθνοτικές ομάδες και κατακερματισμένες αγορές εργασίας και κατοικίας.

Οι διαπιστώσεις αυτές αφορούν την αμερικάνικη εμπειρία, και συγκεκριμένα η πρώτη διαπίστωση, δεν ισχύει στην περίπτωση της Αθήνας, μια και όπως θα δούμε παρακάτω αλλά και στο επόμενο κεφάλαιο καθώς και στους χάρτες απεικόνισης γεωγραφικής κατανομής των μεταναστών στην Αθήνα, οι Αλβανοί, οι οποίοι αποτελούν την μεγαλύτερη μεταναστευτική ομάδα, είναι ταυτόχρονα και η περισσότερο διάχυτη στην πόλη.

Παρακάτω θα επικεντρωθούμε στην ελληνική περίπτωση και συγκεκριμένα στην περίπτωση της Αθήνας όπου είναι και η περίπτωση μελέτης. Ο κοινωνικός διαχωρισμός γενικά είναι λιγότερο έντονος στην Αθήνα από ότι στις περισσότερες βορειο-ευρωπαϊκές πόλεις και της πόλεις της Αμερικής. Συγκεκριμένα για την Αθήνα, ιστορικά παρατηρούνται οι εξής παράγοντες (τουλάχιστον από την μεταπολεμική περίοδο) που αναστέλλουν την έντονη ανάπτυξή του (Μαλούτας Θ., 1992: 75-78):

- ❖ **Στη σχετικά περιορισμένη κοινωνική πόλωση λόγω ταξικής διαστρωμάτωσης της ελληνικής κοινωνίας.** Στην ελληνική κοινωνία, υπήρξε έντονη διόγκωση της μεσαίας τάξης λόγω του χαμηλού βαθμού της μισθωτής εργασίας και αντίστοιχα των υψηλών ποσοστών των αυτοαπασχολούμενων, των μικροεργοδοτών και των δημοσίων υπαλλήλων.
- ❖ **Στην ιδιαίτερη χωρική «οργάνωση» και μικρή κλίμακα της βιομηχανίας- βιοτεχνίας στον αθηναϊκό ιστό.** Οι μικρές βιομηχανικές-βιοτεχνικές μονάδες, που αποτελούν την συντριπτική πλειονότητα των εν λόγω κλάδων, διαχύθηκαν στον αστικό ιστό της Αθήνας και ιδιαίτερα σε περιοχές όπου υπήρχαν μεγάλες βιομηχανικές μονάδες. Η διάχυση αυτή σε συνδυασμό με την μίξη κατοικίας με αυτές τις μικρές βιομηχανικές-βιοτεχνικές μονάδες που διατηρήθηκε στα πλαίσια του πολεοδομικού σχεδιασμού, άφησε απείραχτη την παρουσία τους σε έναν χώρο βιομηχανικό, κοντά τόσο στην κατοικία του εργάτη όσο και στου εργοδότη (λόγω μίξης κατοικίας). Έτσι αποτράπηκε η ανάπτυξη διαχωρισμού στο δίπολο εργάτης – εργοδότης.
- ❖ **Στην μεγάλη ανάπτυξη της ιδιοκατοίκησης, ειδικά των λαϊκών στρωμάτων.** Στην Νότια Ευρώπη γενικά και στην Ελλάδα, παρόλη την ανάπτυξη της ιδιοκατοίκησης στην Βόρεια Ευρώπη, τα ποσοστά παραμένουν υψηλότερα στον ευρωπαϊκό νότο. Για την Ελλάδα, η εξάπλωση αυτή,

εξηγείται τόσο από τις διάφορες οικογενειακές (άτυπες) πρακτικές³⁴ και χωροταξικές ρυθμίσεις (αυτοστέγαση, κατάτμηση γης) όσο και από τις δανειοδοτήσεις στους δημόσιους υπαλλήλους και τις φοροελαφρύνσεις για απόκτηση κατοικίας.

- ❖ **Στις άτυπες/ ανεπίσημες διαδικασίες και πρακτικές στον χώρο της οικονομίας και της κοινωνικής αναπαραγωγής.** Στις αναπτυγμένες βιομηχανικές χώρες του βορρά, οι παραπάνω πρακτικές εντείνουν την κοινωνική ανισότητα, την κοινωνική πόλωση και τον κοινωνικό διαχωρισμό. Στην Ελλάδα, αντίθετα, εμπόδισαν τα παραπάνω φαινόμενα, λόγω του ότι λειτούργησαν ως εισοδηματοφόρες πηγές και ως δίκτυα αλληλοβοήθειας που δημιούργησαν τοπικές κοινωνικές αναπαραγωγικές δομές.
- ❖ **Η κυριαρχία του μεσοστρωματικού πρότυπου κοινωνικής αναπαραγωγής** και ο περιορισμένος διαχωρισμός της πολιτισμικής έκφρασης ανάμεσα σε χειρωνακτικά και πνευματικά εργαζόμενους λόγω της αυξημένης κοινωνικής κινητικότητας (τα παιδιά των χειρωνακτών εργατών, συχνά πετύχαιναν να ενταχθούν στον χώρο της πνευματικής εργασίας).

Παρόλο τον μετριασμένο χωρο-κοινωνικό διαχωρισμό εν σχέση με άλλες κοινωνίες του Βορρά, τα τελευταία χρόνια, κατά τον Μαλούτα (2003) παρατηρούνται ενδογενείς και εξωγενείς μεταβολές στην κοινωνικο - χωρική σύνθεση της μητροπολιτικής περιοχής της Αθήνας που έχουν ως αποτέλεσμα τόσο την ένταση του κοινωνικού διαχωρισμού ανάμεσα στις περιοχές όπου συγκεντρώνονται αντίστοιχα τα υψηλότερα και χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα όσο και του πολλαπλασιασμού των χωρικών μορφών με τις οποίες εμφανίζεται ο διαχωρισμός. Συγκεκριμένα (Μαλούτας Θ. 2003: 73-74):

- Η κοινωνία της μητροπολιτικής περιοχής της Αθήνας παρουσιάζει τάση πόλωσης, η οποία απορρέει κυρίως από την μετακίνηση του αυτόχθονα πληθυσμού σε υψηλότερες κοινωνικό- επαγγελματικές βαθμίδες και την μαζική εισροή μεταναστών σε χαμηλότερες.

³⁴ Όπως εύστοχα τίθεται από τον Κανδύλης Γ. (2004: 37) οι ισχυρές παραδοσιακές μορφές κοινωνικών δομών όπως η οικογένεια, τα συγγενικά δίκτυα καθώς και η αυτοβοήθεια στα πλαίσια της οικογένειας, ενώ συντέλεσαν στην υπανάπτυξη του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα, ταυτόχρονα είναι και παράγοντες ανάσχεσης ιστορικά της έντονης αποτύπωσης των κοινωνικών διαχωρισμών στον αστικό χώρο, μέσω κυρίως της κοινωνικά εξαπλωμένης ιδιοκτησίας ().

- Στον τομέα της κατοικίας, το οικιστικό απόθεμα, επίσης πολώνεται ως προς την ποιότητα και την παλαιότητα του και η πρόσβαση στην κατοικία παρουσιάζει αυξανόμενη κοινωνική διαφοροποίηση ως προς αυτά τα χαρακτηριστικά, η οποία εντείνεται λόγω της αυξανόμενης κοινωνικής πόλωσης. Παράλληλα, αυξάνεται και η διαφοροποίηση στον τομέα της ιδιοκατοίκησης προς όφελος των υψηλότερων κοινωνικών στρωμάτων.
- Η αγορά κερδίζει όλο και περισσότερο έδαφος ως μηχανισμός κοινωνικής κατανομής και οργάνωσης του οικιστικού χώρου όχι μόνο επειδή υποχωρούν οι παραδοσιακοί- άτυποι μηχανισμοί όπως τα οικογενειακά δίκτυα και πρακτικές παλαιότερων εποχών αλλά και επειδή δεν υπάρχει καμία παρέμβαση, από πλευράς πολιτικής, με στόχο την ανάσχεση των κοινωνικών της επιπτώσεων στην κοινωνική συγκρότηση των περιοχών κατοικίας.

Συγκεκριμένα, στις πυκνοδομημένες περιοχές γύρω από το κέντρο, εμφανίζονται φαινόμενα κάθετου κοινωνικού διαχωρισμού στις πολυκατοικίες της αντιπαροχής και διαχωρισμού μεταξύ παλαιών και νέων κτιρίων, που διαφοροποιούν κυρίως μεταξύ των παλαιών κατοίκων υψηλής και μεσαίας τάξης και νέων κατοίκων χαμηλής- μεσαίας προέλευσης και μεταναστών (Μαλούτας Θ. 2003: 74).

Παρόλη την αύξηση του βαθμού του κοινωνικού διαχωρισμού, εντούτοις όμως ο εθνοτικός διαχωρισμός σε επίπεδο κατοικίας μεταναστών στην πόλη της Αθήνας δεν είναι περισσότερο αυξημένος εν σχέση με τον διαχωρισμό μεταναστών και εθνοτήτων άλλων χωρών. Ένας τρόπος να μετρηθεί ο εθνο - στεγαστικός διαχωρισμός είναι με τον δείκτη ανομοιότητας.

Ο δείκτης ανομοιότητας είναι μέτρο της χωρικής ανισοκατανομής του πληθυσμού όπου στην τιμή 0 δεν υπάρχει καθόλου διαχωρισμός ενώ για την τιμή 1 έχουμε απόλυτο διαχωρισμό.

Ο παραπάνω δείκτης επηρεάζεται από το χωρικό επίπεδο αναφοράς. Ο παρακάτω πίνακας δείχνει τον δείκτη ανομοιότητας διαφόρων εθνοτικών ομάδων σε διάφορες πόλεις και μας δείχνει την χωρική ανισοκατανομή σε επίπεδο δήμων. Η τιμή π.χ. 0,23 για τους Αλβανούς υπονοεί ότι για να κατοικούν στους δήμους το ίδιο ποσοστό Αλβανών, θα «πρέπει» να μετακινηθεί το 23% των Αλβανών από τους δήμους με μεγάλη συγκέντρωση στους δήμους με χαμηλότερη συγκέντρωση (Κανδύλης Γ, Αράπογλου Β, Μαλούτας Θ. 2007: 44).

Αυτό που παρατηρούμε είναι πως σε επίπεδο δήμων, ο εθνο - στεγαστικός διαχωρισμός σε επιμέρους μεταναστευτικές ομάδες είναι στο σύνολο τους,

μικρότερες για την περίπτωση της Αθήνας, εν σχέση με άλλες μεταναστευτικές και εθνοτικές ομάδες, εκτός από την περίπτωση των Πολωνών στην Αθήνα, όπου είναι αρκετά υψηλότερος από ότι άλλων μεταναστευτικών ομάδων στην Αθήνα αλλά και εν σχέση με άλλους πληθυσμούς άλλων πόλεων. Πάντως, πρέπει να έχουμε υπόψη πως δεν υπάρχουν a priori κοινωνικοί λόγοι για τους οποίους δεν θα έπρεπε να είναι συγκεντρωμένος ένας μεταναστευτικός πληθυσμός, μια και το γεγονός ότι κάποιες μεταναστευτικές ομάδες είναι λιγότερο χωρικά διάχυτες, δεν σημαίνει ότι είναι και απομονωμένες (Κανδύλης Γ, Αράπογλου Β, Μαλούτας Θ. 2007: 44).

Πίνακας 2.4 Δείκτες ανομοιότητας επιμέρους εθνοτικών ομάδων στην Αθήνα και σε επιλεγμένες πόλεις

	Δείκτης ανομοιότητας
Αθήνα/ Αλβανοί	0,23
Αθήνα/ Πολωνοί	0,48
Αθήνα/ Βούλγαροι	0,36
Αθήνα/ Πακιστανοί	0,42
Μάντσεστερ/ Ινδοί	0,51
Ρότερνταμ/ Τούρκοι	0,52
Βρυξέλες/ Μαροκινοί	0,43
Λισαβόνα/ Αφρικάνοι	0,35
Λονδίνο/ Καραϊβικής καταγωγής	0,41
Μητροπολιτικές περιφέρειες ΗΠΑ/ Αφροαμερικάνοι	0,67
Μητροπολιτικές περιφέρειες ΗΠΑ/ Ισπανόφωνοι	0,51

Πηγή: Κανδύλης Γ, Αράπογλου Β, Μαλούτας Θ. 2007:45

Γενικότερα όμως για την περίπτωση της Αθήνας, για να γίνει κατανοητό το ιδιαίτερο πρότυπο χωροκοινωνικού διαχωρισμού και κοινωνικής αναπαραγωγής μέσα στην πόλη, σκόπιμο θεωρείται να ενταχθεί μέσα στο ευρύτερο νοτιο - ευρωπαϊκό πλαίσιο κοινωνικής αναπαραγωγής. Σύμφωνα με τον Malouta T. (2009), η περιοχή

της νότιας Ευρώπης, είχε γενικά περισσότερο μετριασμένες συνέπειες στη μετάβαση της σε μια μεταφορντική κοινωνία εν σχέση με τον ευρωπαϊκό βορρά. Οι νότιες ευρωπαϊκές κοινωνίες είναι περισσότερο εξοικειωμένες με τη χρόνια απουσία του κράτους στην κοινωνική παραγωγή και αναπαραγωγή μια και ο άτυπος ρόλος της οικογένειας ήταν παραδοσιακά καθοριστικός για τα παραπάνω φαινόμενα. Έτσι η κρίση του κράτους πρόνοιας επηρέασε λιγότερο τον ευρωπαϊκό Νότο, λόγω της μερικής απουσίας του και της μερικής κάλυψής του από οικογενειακές πρακτικές. Ταυτόχρονα, και με βάση προηγούμενες ενότητες, για την περίπτωση της Ελλάδας, η έλλειψη ισχυρής παρουσίας μεγάλων βιομηχανιών και η πολυδραστηριότητα των ελλήνων εργαζομένων, δεν δημιούργησε δεσμούς επαγγελματικούς εξάρτησης από ένα συγκεκριμένο επάγγελμα, όπως του βιομηχανικού εργάτη, με αποτέλεσμα τα αποτελέσματα της αποβιομηχάνισης να έχουν μετριασμένες επιπτώσεις. Ταυτόχρονα, φαινόμενα που εντείνουν τον κοινωνικό διαχωρισμό μέσω πολεοδομικού σχεδιασμού όπως σε χώρες του Βορρά (zoning ή ορθότερα exclusionary zoning, μια σχεδιαστική πρακτική που συνδέεται με την κοινωνική κατοικία), στην Ελλάδα σπανίζουν και είναι κάτι που αποτελεί, τουλάχιστον μέχρι σήμερα, ένα στοιχείου του ελληνικού (ελλιπούς) αστικού σχεδιασμού (Εμμανουήλ Δ 2007:78).

Τα παραπάνω έχουν ιστορικά αντίκτυπο στην κοινωνική γεωγραφία των πόλεων στο ζήτημα της κατοικίας και του στεγαστικού διαχωρισμού στον Νότο της Ευρώπης. Έτσι, σύμφωνα με τον Malouta T. (2009), τα μεγάλα κύματα της μεταπολεμικής εσωτερικής μετανάστευσης (ειδικά στην Ελλάδα, την Πορτογαλία και τη νότια Ιταλία) έχουν ενσωματωθεί βαθμιαία στις αστικές κοινωνίες με τη βελτίωση των αρχικών κατοικιών, στην αρχή παλαιά σπίτια ή αυθαίρετα παραπήγματα στην περιφέρεια της πόλης όπου μετατρέπονταν βαθμιαία σε κανονικές κατοικίες μέσω άτυπων οικογενειακών πρακτικών χωρίς κάποια κρατική επέμβαση. Το αποτέλεσμα ήταν, ότι η έντονη μεταπολεμική κοινωνική κινητικότητα δεν έχει ακολουθηθεί από την γεωγραφική κινητικότητα σε επίπεδο κατοικίας. Αυτή η διαδικασία έχει προκαλέσει τη βαθμιαία βελτίωση των απομακρυσμένων (παραδοσιακά) περιοχών των εργατικών τάξεων των πόλεων λόγω της κοινωνικής κινητικότητας των κατοίκων τους.

Κατά συνέπεια, δεν υπάρχει κάποιος «παγιωμένος χώρος εγκατάλειψης και φτώχειας», όπου μια μαζική εισροή ανθρώπων να μπορεί να καταλάβει. Η ογκώδης μετανάστευση που άρχισε στη νότια Ευρώπη στις αρχές της δεκαετίας του '90 —και υπό τον όρο ότι οι μετανάστες αποτελούν πιθανά «θύματα» για τον κοινωνικό

αποκλεισμό —δεν έχει βρει χωρικές δομές στις πόλεις που να ευνοούν την συσσώρευση της φτώχειας σε συγκεκριμένους χώρους. Στην Αθήνα, συγκεκριμένα, οι περισσότεροι από τους νέους μετανάστες έχουν πάρει την κατοικία στα μικρά διαμερίσματα στα χαμηλότερα πατώματα των πολυκατοικιών της αντιπαροχής στις πυκνά χτισμένες και κοινωνικά μικτές γειτονιές γύρω από το κέντρο πόλεων. Αυτό ήταν το πιο προσιτό μέρος του (νοικιαζόμενου) αποθέματος κατοικίας, δεδομένου ότι καμία δημόσια παροχή δεν μπόρεσε να απαιτηθεί από τους μετανάστες, των οποίων η θέση παρέμεινε παράνομη για αρκετά έτη μετά από την άφιξή τους και δεδομένου ότι η Ελλάδα δεν έχει αναπτύξει ποτέ έναν δημόσιο νοικιαζόμενο τομέα κατοικίας, όπως π.χ. στην περίπτωση της Γαλλίας. Η χωρική «τακτοποίηση» των μεταναστών στην Αθήνα κατά την δεκαετία του 1990 έχει δείξει σύμφωνα με έρευνες πως έχει ενισχύσει την κοινωνική μίξη "δεδομένου ότι η παρουσία τους έχει μειώσει τους δείκτες διαχωρισμού από την άποψη των επαγγελματικών κατηγοριών, παρόλο που η επαγγελματική πόλωση έχει αυξηθεί κατά την ίδια δεκαετία³⁵ (έρευνα στο Maloutas T, 2007).

Τέλος, ένας άλλος παράγοντας καθόλου αμελητέος, είναι και η απουσία ενός ισχυρού ρόλου των τοπικών αυτοδιοικήσεων σε θέματα κοινωνικής και χωρικής ρύθμισης, όπως σε άλλες «βόρειες» χώρες, με τέτοιο τρόπο που να διαμορφώνονται σημαντικές διαφορές τόσο στις παρεχόμενες υποδομές και υπηρεσίες μια και το σύστημα δημόσιας διοίκησης (λ.χ.. παιδεία, υγεία, ασφάλεια κλπ.) ακολουθεί μοντέλο κεντρικό και με ομοιογενή λειτουργία σε τοπικό επίπεδο, όσο και στην τοπική φορολογία ώστε να επηρεάζεται σοβαρά ο μηχανισμός χωροθέτησης των νοικοκυριών. Αυτός ο παράγοντας προκαλεί συνήθως αύξηση του βαθμού του κοινωνικού διαχωρισμού και η απουσία του από την ελληνική περίπτωση μπορεί να θεωρηθεί ως λόγος μειωμένης έντασης κοινωνικού και εθνοτικού διαχωρισμού (Εμμανουήλ Δ 2007:74).

³⁵ Η ερμηνεία του παράδοξου αυτού φαινομένου οφείλει να αναζητηθεί στους επιμέρους μετασχηματισμούς της επαγγελματικής δομής, στις νέες αναμίξεις μεταξύ διαφορετικών επαγγελμάτων, στη σύνθεση των νοικοκυριών και στις οικογενειακές στρατηγικές κοινωνικής αναπαραγωγής που διαφοροποιούνται, και στους μετασχηματισμούς που επιτελούνται στο σύστημα γης κατοικίας (Maloutas, T. 2007)

2.3.3 Προς μια τυπολογία του χώρου των μεταναστών. Ποιοτικές διαφοροποιήσεις του εθνο-στεγαστικού διαχωρισμού.

Στην παρούσα ενότητα, θα γίνει μια αποτύπωση των χώρων των μεταναστών σε επίπεδο γειτονιάς με βάση τις συνθήκες εκείνες όπου δημιουργούν τον χωρικό διαχωρισμό μιας μεταναστευτικής/ εθνοτικής ομάδας. Όπως τονίσθηκε στα προηγούμενα, ο εθνο- στεγαστικός διαχωρισμός μέσα στον αστικό χώρο, δεν συνάδει απαραίτητα με «γκετοποίηση» αλλά ούτε και με αρνητικές συνθήκες διαβίωσης και κοινωνικού αποκλεισμού. Επίσης. Για την περίπτωση της Αθήνας, καταγράφονται οι τύποι των μεταναστευτικών αστικών χώρων με βάση την εθνική τους σύσταση και ποικιλότητα.

Σύμφωνα με τον Peach C. (1996), υπάρχουν σε τρία διαφορετικά είδη διαχωρισμού:

1. Ο «αρνητικός» διαχωρισμός, που προκαλείται από εξωγενείς δυνάμεις (προκατάληψη, κοινωνικοοικονομικά κριτήρια) και παρουσιάζει τα μεγαλύτερα ποσοστά συγκέντρωσης/ διαχωρισμού μιας ομάδας από την πόλη. Ο όρος αυτός αποδίδεται στις «μαύρες» γειτονίες - γκέτο των αμερικάνικων πόλεων.
2. Ο «βολонταριστικός- θετικός» διαχωρισμός, ο οποίος δημιουργεί «εθνοχωριά»- εθνοτικούς θύλακες τα οποία αποτελούν θύλακες πολιτισμού και οικονομικής δραστηριότητας (π.χ. Chinatowns, μεξικάνικες γειτονίες στην Αμερική, διάφορες κοινότητες μεταναστών στην Ευρώπη)
3. Ο «αμυντικός» διαχωρισμός, ο οποίος προέρχεται από βίαιες συγκρούσεις ανάμεσα σε δύο πληθυσμούς στον χώρο της πόλης. Τυπικό παράδειγμα «αμυντικού» διαχωρισμού αποτελούν οι καθολικοί Ιρλανδοί στο Belfast της Β. Ιρλανδίας.

Όσον αφορά τις κοινωνικοοικονομικές λειτουργίες των εθνοτικών θυλάκων, οι Knox P. και Pinch S. (2009: 317) προσδιορίζουν στον «θετικό» χωρικό διαχωρισμό των μειονοτήτων/ μεταναστών μια *συσπείρωση* των ομάδων αυτών για *αμοιβαία υποστήριξη*. Η υποστήριξη αυτή ποικίλλει από τους επίσημους θεσμούς και επιχειρήσεις που απευθύνονται στις διάφορες εθνότητες μέχρι τους άτυπους φιλικούς και συγγενικούς δεσμούς. Οι περισσότερες μειονοτικές/ μεταναστευτικές ομάδες αναπτύσσουν άτυπα δίκτυα αυτοβοήθειας και οργανισμούς προνοιακού χαρακτήρα με σκοπό να παρέχουν υλική και κοινωνική υποστήριξη στα μέλη τους. Η τοπική

συγκέντρωση μιας εθνότητας συμβάλλει στο να εξασφαλίζεται μια προστατευόμενη νησίδα για την εθνοτική επιχειρηματικότητα, η οποία αποτελεί σημαντικό στοιχείο για την συνοχή της εθνοτικής κοινότητας, παρέχει τα μέσα για την οικονομική και κοινωνική εξέλιξη αλλά και έναν εναλλακτικό δρόμο με τον οποίο οι εργαζόμενοι της εθνότητας της κοινότητας αυτής, μπορούν να παρακάμψουν την ελεγχόμενη από την κυρίαρχη ομάδα αγορά εργασίας³⁶.

Βλέπουμε λοιπόν πως η συγκέντρωση μεταναστών σε μια ορισμένη γεωγραφική περιοχή μέσα στην πόλη, μπορεί να λειτουργεί ως παράγοντας οικονομικής και κοινωνικής αλληλουποστήριξης, στρατηγική οικονομικής ανόδου, εύρεση εργασίας σε μέλη της ομάδας όπου πιθανόν να έχουν δυσκολίες να βρουν έξω από την γειτονιά, αλλά και προστατευτική νησίδα για διάφορες επιχειρήσεις των μεταναστών από παράγοντες όπως ο ανταγωνισμός. Με βάση λοιπόν τον γενικότερο προβληματισμό που υπάρχει για το ζήτημα της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών στις σημερινές πόλεις, και δεδομένου ότι η κοινωνική ένταξη, όπως τονίσθηκε σε προηγούμενη ενότητα, σχετίζεται θετικά με τις παραπάνω λειτουργίες του «εθνοτικού θύλακα», μπορούμε να υποστηρίξουμε την θέση ότι ο διαχωρισμός και η συγκέντρωση των μεταναστών αυτού του τύπου, του «θετικού», αποτελεί τρόπο ένταξης στην κοινωνία υποδοχής, δηλαδή *ένταξη μέσω χωρικού διαχωρισμού*.

Γενικά, με βάση την βιβλιογραφία, ενώ τα γκέτο πρέπει να είναι γενικώς απαράδεκτα³⁷ ως ύπαρξη μέσα στον αστικό χώρο στους αρμόδιους για το σχεδιασμό των πόλεων, πρέπει ταυτόχρονα οι ίδιοι να είναι περισσότερο ανεκτικοί στα εθνοτικά «χωριά»/ θύλακες εντός των πόλεων. Η σχέση ανάμεσα στον χωρικό σχεδιασμό των

³⁶ Όπως το έθεσε εύστοχα η Green N.L (2004: 128-129), οι μετανάστες με την δημιουργία εθνοτικών θυλάκων, στηριζόμενοι στα δίκτυά τους, δημιουργούν έναν τύπο εργασίας του οποίου τα χαρακτηριστικά εξομοιώνονται με αυτά της κυρίαρχης αγοράς εργασίας και ταυτόχρονα διευκολύνονται στην *έρευνα των άνισα κατανεμημένων στον χώρο* [της πόλης] *ευκαιριών* (υπογράμμιση της συγγραφέα).

³⁷ Βέβαια, εάν κάποιος έπαιρνε μια μαρξιστική οπτική γωνία του αμερικανικού μαύρου γκέτο, θα μπορούσε να υποστηρίξει ότι το γκέτο δεν είναι τόσο ένα πρόβλημα για την κεφαλαιοκρατική κοινωνία όσο η λύση. Ο λόγος είναι ότι με βάση την παραπάνω οπτική, οι εθνοτικές μειονότητες και οι μετανάστες, αποτελούν τον εφεδρικό, πλεονάζων «στρατό» εργασίας, που αντιπροσωπεύει μια απειλή εάν επρόκειτο να οργανωθούν σε συνδικάτα και να αναγκάσουν μια ανακατανομή του συνολικ ού παραγόμενου πλούτου της κοινωνίας, οπότε το γκέτο, τους απομονώνει από την υπόλοιπη εργατική τάξη και αποτρέπει την δημιουργία πολιτικής οργάνωσής τους. Επιπλέον, επιτρέπει την ευκολότερη αστυνόμευσή τους περιμετρικά του γκέτο. Έτσι, εάν οι κάτοικοι αυτοί αντιδράσουν και προκληθούν ταραχές, θα καταστραφούν μόνο οι εγκαταστάσεις που βρίσκονται στο γκέτο. (Peach C. 1996:140-141).

πόλεων και την «γκετοποίηση» είναι αρκετά σύνθετη και πολυποίκιλη, όμως, λόγω του ότι ο αστικός σχεδιασμός μπορεί να αποτελέσει εργαλείο αποφυγής τέτοιων χωρικών σχηματισμών και λόγω του ότι στην ελληνική κοινωνία έχει αρχίσει πρόσφατα η ανησυχία για την υποβάθμιση ορισμένων περιοχών ιδιαίτερα στην Αθήνα, θεωρείται σκόπιμο να προταθούν τα εξής:

- Οι πολεοδόμοι πρέπει να συνειδητοποιήσουν την συσχέτιση ανάμεσα στον σχεδιασμό χρήσεων γης³⁸ και του «αρνητικού» κοινωνικού και εθνοτικού διαχωρισμού με σκοπό:
- την αποφυγή δημιουργίας γκέτο και την επιδίωξη εθνικές κοινότητες/θυλάκων μια και συχνά οι μετανάστες, βιώνοντας τον νόστο για την γενέτειρά τους επιδιώκουν την ανάπλαση του χώρου τους που να μοιάζει με την γενέτειρά τους, αναπαράγοντας πολιτισμικά της στοιχεία (Κρητικός Γ. 2008, 363-364). Κάτι τέτοιο απαιτεί από τους σχεδιαστές να αφουγκράζονται τις οικιστικές ανάγκες μιας μεταναστευτικής ομάδας. Για παράδειγμα, οι κινεζικές κοινότητες σε διάφορες πόλεις της Αμερικής και της Ευρώπης, απαιτούν ο σχεδιασμός των εμπορικών κέντρων τους από τους «δυτικούς» planners να συμπεριλαμβάνει χρήσεις και λειτουργίες διαφορετικές από αυτές που αντιστοιχούν στα «δυτικά» εμπορικά κέντρα καθώς και ότι το εμπορικό τους κέντρο θα σχεδιάζεται σε διαφορετική κλίμακα από το επικρατών πρότυπο. (Qadeer 1997: 490).

Τέλος, όσον αφορά τους τύπους των μεταναστευτικών περιοχών, με βάση την εθνική τους σύνθεση, όπου η τυπολογία αυτή αφορά τον αθηναϊκό χώρο δεδομένου ότι ακόμα δεν διακρίνονται η προηγούμενη τυπολογία λόγω του ότι η μετανάστευση αποτελεί σχετικά πρόσφατο φαινόμενο, παρακάτω παρατίθεται μια ταξινόμηση των Αράπογλου Β., Καβουλάκος Κ, Κανδύλης Γ. Μαλούτας Θ. (2010), όπου οι γειτονιές της μητροπολιτικής περιφέρειας της Αθήνας μπορούν να διακριθούν σε τρεις κατηγορίες.

³⁸ Για παράδειγμα, το ζήτημα των μεταφορών και των συγκοινωνιών συνδέεται στενά με τον κοινωνικό διαχωρισμό στις πόλεις και την γκετοποίηση. Συγκεκριμένα έχουν παρατηρηθεί αρνητικά κοινωνικά αποτελέσματα (όσον αφορά την ποιότητα ζωής, («γκετοποίηση») στην κατασκευής εθνικών οδών σε υποβαθμισμένες γειτονιές όπου κατοικούν μειονότητες και μετανάστες, όπως για παράδειγμα σε πόλεις της Αμερικής και της Γαλλίας, αλλά και στην δημιουργία ορισμένων οχλούσων και ρυπογόνων δραστηριοτήτων σε φτωχές συνοικίες (Bullard R, Johnson G. 1997: 57- 59).

- ο Οι *γειτονιές εθνοτικής ομοιογένειας*, χαρακτηρίζονται από υποεκπροσώπηση των μεταναστών, που δεν υπερβαίνουν το 10% του πληθυσμού, όσο δηλαδή είναι και το μέσο ποσοστό για όλη την μητροπολιτική περιφέρεια. Πρόκειται για τις περισσότερες γειτονιές της πόλης, κάτι που επιβεβαιώνει ότι τον Αθηναϊκό χώρο διακρίνει ακόμη η εθνική ομοιογένεια των κατοίκων του. Τα εργατικά, αλλά και τα μεσοστρωματικά, προάστια αποτελούν τις εθνικά πλέον ομοιογενείς περιοχές, με ελάχιστες εξαιρέσεις.
- ο Οι *γειτονιές φιλοξενίας*, προσελκύουν ποσοστό μεταναστών μεγαλύτερο από το μητροπολιτικό μέσο όρο χωρίς όμως να ξεπερνούν το διπλάσιό του. Χαρακτηρίζονται από σημαντική διασπορά, οφειλόμενη σε μεγάλο βαθμό στη διασπορά των Αλβανών, και σηματοδοτούν την έναρξη καθημερινών διαπολιτισμικών συναναστροφών και σχέσεων μεταξύ των Ελλήνων γηγενών και μιας ή δύο ομάδων μεταναστών. Οι περισσότερες από τις γειτονιές αυτές βρίσκονται στον άξονα Πειραιάς-Αθήνα-Μενίδι, αλλά σημαντικός αριθμός βρίσκεται επίσης σε περιφερειακούς οικισμούς της Ανατολικής Αττικής.
- ο Οι *γειτονιές εθνοτικής ποικιλότητας*, το ποσοστό των μεταναστών είναι πάνω από δύο φορές μεγαλύτερο από τον μητροπολιτικό μέσο όρο και η παρουσία τους αρχίζει να σφραγίζει την καθημερινή ζωή. Οι περισσότερες χαρακτηρίζονται από υψηλή εθνοτική ανάμιξη και πολύ σπάνια μια ομάδα αποτελεί περισσότερο από το 50% του μεταναστευτικού πληθυσμού.

Στην Αθήνα, αλλά και στις υπόλοιπες νοτιο - ευρωπαϊκές πόλεις γενικότερα, όπως θα δούμε στην επόμενη ενότητα αλλά και όπως έχουμε δει προηγουμένως για τον εθνο- στεγαστικό διαχωρισμό, δεν υπάρχουν περιοχές που να σχετίζονται με τα αμερικάνικα γκέτο ούτε από εθνοτική σύνθεση (κυριαρχία μιας μόνο εθνότητας) αλλά και ούτε από ιστορικούς και κοινωνικούς λόγους, καθότι η ιστορία και η κοινωνική εξέλιξη των εργατικών περιοχών έχει διαφορετική τροχιά από αυτή των αμερικάνικων γκέτο. Για τους αντίστοιχους λόγους, δεν υπάρχουν χώροι που να ταυτίζονται με την εμπειρία των εργατικών προαστίων στην Γαλλία.

2.3.4 Η σχέση ανάμεσα στον εθνο-στεγαστικό διαχωρισμό και στην εθνοτική φτώχεια. Διεθνή παραδείγματα.

Τόσο η ευρωπαϊκή, αλλά κυρίως η αμερικάνικη εμπειρία παρά τις βασικές διαφορές που υπάρχουν σε επίπεδο μελέτης του φαινομένου ανάμεσα στις δύο ηπείρους³⁹, περιέχουν αρκετά χρήσιμο επιστημονικό υλικό όπου θα μπορούν να διεξαχθούν κάποια συμπεράσματα για το ζήτημα της κοινωνικής ένταξης/ αποκλεισμού των μεταναστών και γενικότερα των διαφόρων εθνοτήτων μέσα στην πόλη.

Όσον αφορά την **αμερικάνικη εμπειρία**, η μελέτη του Wilson Julius W (1999) εστιάζει στα προβλήματα των αфро- αμερικάνων στο κέντρο των αμερικάνικων πόλεων (inner-city ghetto) και έχει ενδιαφέρον μια και επικεντρώνεται στα προβλήματα και τις δυσκολίες κοινωνικής ένταξης της συγκεκριμένης ομάδας σε συγκεκριμένους γεωγραφικούς χώρους της πόλης. Οι αфро - αμερικάνοι παρουσιάζουν τα υψηλότερα ποσοστά διαχωρισμού και συγκέντρωσης από κάθε άλλη εθνοτική ομάδα και συγκεκριμένα κυρίως σε περιοχές του κέντρου και ταυτόχρονα έχουν υψηλότερα ποσοστά φτώχειας από κάθε άλλη εθνοτική. Οι περιοχές αυτές χαρακτηρίζονται σήμερα από μια αυξημένη ανεργία (joblessness), μεγαλύτερη από ότι άλλες περιοχές αλλά και στο σύνολο της πόλης, λόγω αποβιομηχάνισης, καθώς και ανυπαρξία κοινωνικών δικτύων ικανών να ενισχύσουν την κοινωνική ένταξη, όπως έλλειψη τοπικής επιχειρηματικότητας και αλληλοβοήθησης. Τα προηγούμενα ενισχύονται με την ανάπτυξη της κοινωνικής- χωρικής απομόνωσης. Με τον όρο αυτό η συγγραφέας εννοεί την μετακίνηση αфро -

³⁹ Στην σύγκριση των διαφόρων μελετών των ευρωπαϊκών πόλεων και των πόλεων των ΗΠΑ για το θέμα του κοινωνικού διαχωρισμού οι Musterd S. και Smakman N. (2000: 319) υπενθυμίζουν ότι πρέπει να ληφθούν υπόψη οι εξής:

1. Η γεωγραφική κλίμακα διαφέρει μεταξύ των εξεταζόμενων περιοχών που μελετώνται ανάμεσα στις ευρωπαϊκές πόλεις και των πόλεων των ΗΠΑ αλλά και μεταξύ των ευρωπαϊκών πόλεων.
2. Ο αριθμός των ατόμων/ μεταναστών- εθνοτήτων ανά περιοχή μελέτης διαφέρει μεταξύ των εξεταζόμενων περιοχών στις ευρωπαϊκές πόλεις και των πόλεων των ΗΠΑ (όπου ο διαχωρισμός και η συγκέντρωση κυρίως των αфро - αμερικάνων είναι μεγαλύτερες από τα αντίστοιχα ποσοστά εθνοτικών ομάδων στις ευρωπαϊκές πόλεις) αλλά και μεταξύ των ευρωπαϊκών πόλεων.
3. Στις αμερικανικές μελέτες, η σύγκριση σε επίπεδο διαχωρισμού είναι συνήθως μεταξύ του μαύρου και του λευκού πληθυσμού μιας πόλης λόγω των προβλημάτων που παρατηρούνται στις περιοχές όπου συγκεντρώνεται ο αфро - αμερικάνικος πληθυσμός, ενώ στις ευρωπαϊκές μελέτες, η σύγκριση είναι συνήθως μεταξύ των μεταναστών (διαφόρων προελεύσεων) και των γηγενών Ευρωπαίων.

αμερικανών οικογενειών υψηλότερου εισοδήματος από τα κέντρα, με συνέπεια την αύξηση των φτωχών στις γειτονιές αυτές. Επίσης η κοινωνική απομόνωση κατά τον συγγραφέα (στο ίδιο) εντείνεται από τις ανεπαρκείς συγκοινωνιακές υποδομές για πρόσβαση στους χώρους εργασίας (μια και τα δίκτυα συγκοινωνίας είναι ανεπαρκή, πολλοί κάτοικοι δεν μπορούν να αντέξουν το κόστος ενός αυτοκινήτου για μετακίνηση μεγάλων αποστάσεων μέσα στην πόλη καθώς και τα τελευταία χρόνια παρατηρείται το φαινόμενο της *προαστικοποίησης της εργασίας*⁴⁰ από τα κέντρα των αμερικάνικων πόλεων), εμφάνιση άτυπων δικτύων («γκρίζας») εργασίας, κακής ποιότητας σχολεία (από την άποψη τόσο της εκπαίδευσης όσο και των υποδομών), ενώ ταυτόχρονα εμφανίζονται φαινόμενα όπως η οικογενειακή «διάλυση» (η πλειοψηφία των οικογενειών είναι μονογονεϊκές οικογένειες όπου ο αρχηγός της οικογενείας είναι η μητέρα), εξάρτηση από τον πρόνοια (η οποία είναι πενιχρή) καθώς και αύξηση του ρόλου των εγκληματικών συμμοριών ως «άτυποι» θεσμοί προστασίας και «ευημερίας» των ατόμων σε αυτές τις γειτονιές. Εν κατακλείδι, ο συγγραφέας (στο ίδιο) καταδεικνύει πως οι αλλαγές που επέφερε ο μεταφορντισμός ως τρόπος παραγωγής και μια σειρά παραγόντων που σχετίζονται με αυτών, είχε ως αποτέλεσμα την διάλυση της «μαύρης κοινότητας» της φορντικής περιόδου και την κοινωνική αποδιάρθρωση, ακραία φτώχεια μια και σημαντικό ποσοστό των ατόμων εξαρτώνται από τα κουπόνια φαγητού για να τραφούν και την έξαρση της εγκληματικότητας. Στην αμερικάνικη περίπτωση λοιπόν, ο αυξημένος εθνο-στεγαστικός διαχωρισμός συνδέεται με φαινόμενα φτώχειας και χωρικού αποκλεισμού (ανεπαρκές δίκτυο συγκοινωνιών και κοινωνικών υποδομών).

Όσον αφορά τώρα την περίπτωση της **Ολλανδίας**, στις τέσσερις μεγάλες πόλεις της, (Ουτρέχτη, Άμστερνταμ, Ρότερνταμ, Χάγη) οι μετανάστες συγκεντρώνονται εντός των ορίων συγκεκριμένων γειτονιών, όπου με τον όρο γειτονιά αναφερόμαστε σε χωρικό επίπεδο μικρότερο του δήμου, εκ των οποίων οι υψηλότεροι δείκτες διαχωρισμού των μεταναστών από «μη δυτικές» χώρες, καταγράφονται μεταξύ των Τούρκων και των Μαροκινών, ενώ τα χαμηλότερα ανάμεσα των μεταναστών από το Σουρινάμ και τις Ολλανδικές Αντίλλες, όπου αποτελούν και πρώην αποικίες της χώρας. Ο εθνοτικός διαχωρισμός συμπίπτει με στοιχεία κοινωνικού αποκλεισμού. Το 2004, η ανεργία μεταξύ των νέων μαροκινής καταγωγής ήταν διπλάσια σε σχέση με την ανεργία των γηγενών νέων, ενώ στο σύνολο των Μαροκινών ηλικίας 15 έως 64

⁴⁰ Στην Ευρώπη, γενικά το φαινόμενο αυτό συναντάται πολύ λιγότερο λόγω της πολιτικής της συγκράτησης της επέκτασης των πόλεων (Knox P. Pinch S. 2009:43).

ετών, η ανεργία ήταν τετραπλάσια σε σχέση με τους γηγενείς Ολλανδούς. Επίσης, όσον αφορά τους νέους μαροκινής καταγωγής, τα ολλανδικά μέσα μαζικής ενημέρωσης προβάλλουν όλο και πιο έντονα την συμμετοχή τους σε παραβατικές ενέργειες, κάτι που δεν θα έπρεπε να θεωρείται ανεξάρτητο από την κοινωνικό - χωρική τους κατάσταση (ter Wal J. 2009: 358). Στην ολλανδική περίπτωση λοιπόν, ο εθνοτικός διαχωρισμός συγκεκριμένων ομάδων συμπίπτει με την φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό αυτών των ομάδων (βλ. και ενότητα 2.2).

Περισσότερο πολύπλοκη είναι η **βρετανική περίπτωση** η οποία χρίζει περισσότερο διεξόδυση. Οι Pemberton και Mason (2007) αποδεικνύουν ότι η μέσα από την έρευνα και την μελέτη για τον κοινωνικό αποκλεισμό στο αστικό περιβάλλον, μπορούν να αναδειχθούν «αόρατες» εθνοτικές μειονότητες, συγκεντρωμένες σε χώρους της πόλης, οι οποίες μέχρι πρότινος δεν γινόντουσαν αντιληπτές από τις επίσημες στατιστικές - μετρήσεις. Η έρευνά τους αφορά τα προβλήματα οικονομικής και κοινωνικής ένταξης των καθολικών Ιρλανδών σε μια περιοχή του κέντρου της πόλης Λίβερπουλ, όπου η περιοχή οποία χαρακτηρίζεται ως «ιρλανδική» λόγω της υψηλής συγκέντρωσής τους, χωρίς όμως να είναι η κυρίαρχη εθνοτική ομάδα. Σύμφωνα όμως με τους ίδιους, οι καθολικοί Ιρλανδοί αποτελούν μια από τις λιγότερο διαχωρισμένες εθνοτικές ομάδες στην πόλη και στην περιοχή αυτή συνυπάρχουν και με άλλες εθνοτικές ομάδες. Η σημασία της έρευνάς τους έγκειται στο γεγονός ότι οι Ιρλανδοί, μέχρι και την δεκαετία του 1990, δεν ήταν καταγεγραμμένη ως ξεχωριστή εθνοτική ομάδα, με αποτέλεσμα να μην γίνονται αντιληπτά προβλήματα φτώχειας καθώς και ζητήματα που αφορούν τις υποδομές στις γειτονιές τους. Όπως φαίνεται από τους παραπάνω συγγραφείς (στο ίδιο), τα ποσοστά φτώχειας και μακροχρόνιας ανεργίας είναι υψηλότερα στους ιρλανδούς στην περιοχή αυτή έναντι των υπολοίπων εθνοτικών ομάδων (λευκών και μη) στ ο κέντρο της πόλης, ιδιαίτερα στα άτομα μέσης ηλικίας, καθώς επίσης και στο τομέα κατοικίας, η εγκατάστασή τους γίνεται σε παλαιωμένα, χειρότερης ποιότητας κτίρια εν σχέση με τις άλλες ομάδες του κέντρου. Στις συνεντεύξεις που έκαναν σε Ιρλανδούς της περιοχής, έγινε φανερό πως ένας από τους λόγους που βρίσκονται σε κατάσταση μακροχρόνιας ανεργίας, οφείλεται και στο γεγονός της προκατάληψης/ φοβίας των εργοδοτών, απέναντι σε αυτούς, γεγονός που οφείλεται τόσο σε στερεότυπα για την «εικόνα» του Ιρλανδού (π.χ. αλκοολικός) όσο και στα μέχρι πρόσφατα γεγονότα της Β. Ιρλανδίας.

Γενικότερα, όσον αφορά το ζήτημα της ένταξης των Ιρλανδών μεταναστών στις βρετανικές πόλεις, ο Mac an Ghaill M. (2000: 143) με βάση αποτελεσμάτων ερευνών το 1991 για την φυλετική ισότητα στην Μ. Βρετανία, παρουσιάζει διάφορες μορφές μειονεξίας των Ιρλανδών που παρουσιάζουν ενδιαφέρον. Παρόλο που στο τομέα της στέγασης παρουσιάζουν τον μικρότερο βαθμό διαχωρισμού και συγκέντρωσης από τις υπόλοιπες «έγχρωμες» μειονότητες, εντούτοις αντιμετωπίζουν προβλήματα στον τομέα της επαγγελματικής κινητικότητας. Παραδοσιακά, η απασχόληση για τους ιρλανδούς άνδρες ήταν κυρίως οι ανειδίκευτες χειρωνακτικές εργασίες και παρόλο που αυτό το μοτίβο έχει αλλάξει μεταπολεμικά, οι ιρλανδοί άνδρες εκπροσωπούνται δυσανάλογα των εκπαιδευτικών τους δεξιοτήτων, σε αυτόν τον τύπο εργασίας. Επίσης, όσον αφορά τον τύπο κατοικίας των Ιρλανδών στη Μεγάλη Βρετανία, υπάρχει μια εντονότερη συγκέντρωση αυτών προς τις λιγότερο επισφαλείς κατηγορίες (με την έννοια ότι η παραμονή στην κατοικία είναι προσωρινή) και χαμηλού κοινωνικού status όπως η ενοικιαζόμενη ιδιωτική κατοικία, ενώ αντίθετα στον τομέα της ιδιόκτητης κατοικίας, οι ιρλανδοί υποεκπροσωπούνται σε μεγάλο βαθμό, εν σχέση με τις υπόλοιπες μεταναστευτικές ομάδες ως προς τον συνολικό πληθυσμό. Τέλος στο τομέα της υγείας, οι Ιρλανδοί λαοί υπερεκπροσωπούνται από τους υπόλοιπους στα ατυχήματα, σε αρκετές αρρώστιες και σε ψυχικά νοσήματα που συνδέονται με το αλκοόλ.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύγκριση επίσης των νοτιο - Ασιατών και των Αφρο-Καραϊβών όσον αφορά την σχέση οικονομικής εξέλιξης και χωρικής κατανομής και συγκέντρωσης. Η συσπείρωση των νοτιο- Ασιατών σε εθνοτικούς θύλακες μέσα στις βρετανικές πόλεις συνεχίζεται ακόμα και όταν η παραπάνω ομάδα δείχνει σημάδια οικονομικής ανοδικής κινητικότητας. Η συσπείρωση εμφανίζεται τόσο στο κέντρο μιας πόλης όσο και σε προάστια όπου εμφανίζονται να κατοικούν νοτιο- Ασιάτες. Αυτό ισχύει ακόμα και στην περίπτωση της πιο επιτυχημένης οικονομικά και επαγγελματικά ομάδας νοτιο- Ασιατών, τους Ινδούς, όπου εμφάνιζαν το 1991 αλλά και σήμερα, το μεγαλύτερο ποσοστό ατόμων εργαζομένων σε υψηλές διευθυντικές και επαγγελματικές θέσεις, μεγαλύτερο και από τους γηγενείς. Οι Αφρο- Καραϊβες, αντίθετα, ενώ συνεχίζουν να παρουσιάζουν σημάδια οικονομικής περιθωριοποίησης είναι χωρικά ενσωματωμένοι σε έναν μεγάλο βαθμό, λόγω της έντονης παρουσίας τους στην κοινωνική κατοικία. Αποτελούν την εθνοτική ομάδα με τον μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής στην δημόσια/ δημοτική παροχή ενοικιαζόμενης στέγης (σε πολύ χαμηλής ποιότητας κατοικίες τόσο σε υποδομές όσο και σε παροχές, όπου στην

Βρετανία ονομάζονται council estates) και το μικρότερο ποσοστό σε ενοικιαζόμενη ιδιωτική κατοικία (Peach C. 1998: 1677). Επίσης, τα μεγάλα ποσοστά αυτό-απασχόλησης των νοτιο- Ασιατών, συμβάλλουν στην αύξηση του εισοδήματος αυτών, αλλά και σε μια ανοδική κοινωνική κινητικότητα των παραπάνω ομάδων (Schierup C-U, Hansen P, Castles S. 2006: 1321-1322). Ταυτόχρονα, οι φραγμοί στην αγορά εργασίας λόγω διακρίσεων εις βάρος των προηγούμενων μεταναστευτικών ομάδων φαίνεται πως τους επηρεάζουν λιγότερο από ό τι οι Αφρο-Καραϊβες, οι οποίοι παρουσιάζουν χαμηλά ποσοστά αυτό - απασχόλησης, λόγω του γεγονός ότι στις κοινότητές τους η επιχειρηματικότητα και η κοινοτική τους οικονομική ευημερία οφείλεται στους κοινωνικούς δεσμούς μεταξύ τους (Schierup C-U, Hansen P, Castles S. 2006: 133).

Γενικά, σύμφωνα με την έρευνα των Phillips D. (1998) και Peach C. (1998), παρατηρούμε πως η κοινωνική ένταξη καθώς και η κοινωνική μειονεξία με βάση την κοινωνικο-οικονομική θέση και τον τύπο κατοικίας των μεταναστών από την νότιο-Ασία και την Καραϊβική ακολουθεί σύνθετη, πολυεπίπεδη εικόνα καθώς μια μεταναστευτική ομάδα μπορεί να μειονεκτεί σε έναν τομέα (πχ. ποιότητα κατοικίας) αλλά να προσεγγίζει το status της βρετανικής λευκής ομάδας σε κάποιον άλλο. Όμως, παρατηρεί κανείς, από τους παραπάνω (στο ίδιο), πως οι νοτιο- Ασιάτες, συγκεντρώνουν κάποια χαρακτηριστικά αρκετά θετικά όσον αφορά την ένταξη στην βρετανική κοινωνία, παρόλο τον έντονα αυξημένο διαχωρισμό τους, όπως π.χ. στον τομέα της κατοικίας, η ύπαρξη ιδιόκτητης κατοικίας σε ένα μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού τους (με μόνη εξαίρεση τους μετανάστες από το Μπαγκλαντές που συγκεντρώνονται σε μεγάλο βαθμό, αν και μικρότερο από τους Αφρο - Καραϊβες, στην κοινωνική, δημόσιο κατοικία), καθώς και στον τομέα της δημογραφικής σύνθεσης των δύο ομάδων, μια και οι νοτιο- Ασιάτες εμφανίζουν μεγάλα ποσοστά πυρηνικών οικογενειών, ενώ αντίθετα οι Αφρο- Καραϊβες παρουσιάζουν μεγάλα ποσοστά μονογονεϊκών οικογενειών όπου ο αρχηγός είναι η μητέρα και υπάρχει (τουλάχιστον) ένα εξαρτημένο οικονομικά ανήλικο παιδί. Τα παραπάνω, σύμφωνα με τους ερευνητές, δικαιολογούν την συγκέντρωσή τους στην δημόσια κατοικία και συγκεκριμένα σε κατοικία κακής ποιότητας, μια και έχει παρατηρηθεί ότι οι γυναίκες-αρχηγοί τα πηγαίνουν χειρότερα στην επιλογή κατοικίας λόγω οικονομικών προβλημάτων και δυσκολιών. Επίσης στον ιδιωτικό τομέα στέγασης, οι Αφρο-Καραϊβες αντιμετωπίζονται με καχυποψία από διάφορα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα όπου ασχολούνταν με την παροχή στέγης, καθώς και διάφοροι άλλοι σχετικοί

οικονομικοί οργανισμοί, εν αντίθεση με τους νοτιο-Ασιάτες οι οποίοι έχαιραν εκτίμηση. Επίσης σε έρευνες που έχουν γίνει το 1991 με βάση δείκτη που αφορούσε το επαγγελματικό prestige στην Μ. Βρετανία, οι μετανάστες άνδρες από την Καραϊβική βρίσκονταν απροσδόκητα στην κατώτερη θέση και ήταν η λιγότερο επιθυμητή εθνοτική ομάδα για πρόσληψη σε εργασία, με βάση συνεντεύξεις που έγιναν σε εργοδότες σε διάφορες επιχειρήσεις (για μια αναλυτικότερη παρουσίαση, βλ. Model Z. 1999). Επίσης, η αфро-καραϊβική ταυτότητα και έκφραση όπως τα διάφορα μουσικά ρεύματα της dancehall κ.ά, έχουν συνδεθεί στην βρετανική κοινωνία με την παραβατικότητα, με αποτέλεσμα οι Talbot D. και Bose M. (2007) να κάνουν λόγο για *ποινικοποίηση της αфро-καραϊβικής κουλτούρας* στην αγγλική κοινή γνώμη, κάτι που δεν ισχύει για τις άλλες μεταναστευτικές ομάδες. Τέλος, να επισημανθεί πως σύμφωνα με στοιχεία της 3^{ης} Έκθεσης για την Φτώχεια στην Ευρώπη (2006: 79) οι νεαροί άρρενες αфро-καραϊβες αποβάλλονται από τα σχολεία 4 έως 5 φορές περισσότερο από ότι τα λευκά αγόρια με όμοια συμπεριφορά καθώς και είναι η εθνοτική ομάδα στην Μ. Βρετανία με το μεγαλύτερο ποσοστό αγοριών ηλικίας 16 ετών που δεν ολοκληρώνουν πλήρως την σχολική εκπαίδευση που απαιτείται μέχρι αυτήν την ηλικία (Caritas Europa: 3rd report on poverty in Europe, 2006 στο www.caritas-europa.org).

Τα παραπάνω δείχνουν πως οι μετανάστες της Καραϊβικής αλλά και οι Ιρλανδοί, τουλάχιστον βιβλιογραφικά, (για την περίπτωση των μεταναστών της Καραϊβικής βλ. και ενότητα 2.2) προσελκύουν το ενδιαφέρον ως ομάδες με ιδιαίτερα προβλήματα κοινωνικής ένταξης σε συγκεκριμένους τομείς, παρόλο το ότι αποτελούν δύο από τις παλαιότερες μεταναστευτικές ομάδες, με την μεγαλύτερη χωρική αφομοίωση και πολιτισμική/ θρησκευτική εγγύτητα με τον ντόπιο βρετανικό πληθυσμό. Αντίθετα, οι νοτιο-Ασιάτες δείχνουν καλύτερες «ενταξιακές» επιδόσεις λόγω χωρικού διαχωρισμού, ο οποίος λειτουργεί ως «θετικός» διαχωρισμός.

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζουν και τα πορίσματα των Malheiros, J. M. και Vala, F. (2004: 1071, 1075, 1079-1081) για το ποιες μεταναστευτικές ομάδες βιώνουν προβλήματα κοινωνικής ένταξης για την **πορτογαλική περίπτωση** και συγκεκριμένα την πόλη της Λισσαβόνας. Ας μην ξεχνάμε πως η Ελλάδα και η Πορτογαλία ως χώρες του ευρωπαϊκού νότου, όπως φαίνεται και από την ευρύτερη βιβλιογραφία, έχουν αρκετά κοινά στοιχεία όσον αφορά την ιστορική εξέλιξη των δύο μεγαλουπόλεων τους (Αθήνα και Λισσαβόνα), την έλλειψη ιστορικά παρεμβατικού αστικού σχεδιασμού καθώς και τεχνικές που συνάδουν με αυτό όπως

το zoning στις «βορειότερες» χώρες και τον ισχυρό ρόλο που διαδραματίζει η οικογένεια στην κοινωνική αναπαραγωγή καθώς και σε πρακτικές στέγασης. Οι μεταναστευτικές ομάδες όπου βρίσκονται σε κοινωνική μειονεξία όπως φαίνεται από τους συγγραφείς είναι οι μετανάστες από τις πρώην αφρικανικές, πορτογαλόφωνες, αποικίες (PALP) καθώς και τα νέα μεταναστευτικά ρεύματα στην χώρα και κυρίως οι ανατολικοευρωπαίοι, οι οποίοι όπως φαίνεται παρακάτω ένω υπερέχουν θα έλεγε κανείς σε επαγγελματικές δεξιότητες, εντούτοις βιώνουν κάποιες μορφές μειονεξίας. Έτσι λοιπόν, όσον αφορά τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά, οι μετανάστες από τις πρώην αφρικανικές, πορτογαλόφωνες, αποικίες (PALP), παρουσιάζουν σαφή μειονεκτήματα όσον αφορά τις εκπαιδευτικές τους ικανότητες εν σχέση π.χ. με τους μετανάστες από την Α. Ευρώπη (π.χ. χαμηλά ποσοστά κατοχής πανεπιστημιακών τίτλων) και μια υπερεκπροσώπηση στις ανειδίκευτες υπηρεσίες και στην κατασκευή, όμως παρόλαυτα η κοινωνιοεπαγγελματική τους εξέλιξη μεταξύ 1991 και 2001 λίγο πολύ ακολουθούν την «πολωμένη» πορεία των ντόπιων Πορτογάλων (αύξηση στις ανώτερες και κατώτερες επαγγελματικές κατηγορίες). Η παραπάνω διαδικασία επιδεινώνεται από το γεγονός ότι οι μετανάστες από την Α. Ευρώπη (αλλά και από την νότια Ασία και την Βραζιλία) είναι περισσότερο ειδικευμένοι σε συγκεκριμένες εργασίες και περισσότερο πρόθυμοι να δεχτούν χαμηλότερους μισθούς από τους μετανάστες από τις PALP. Το αποτέλεσμα είναι η αύξηση στο ποσοστό ανεργίας των αφρικανών πορτογαλόφωνων μεταναστών. Όσον αφορά τους ανατολικο ευρωπαίους, η παρουσία τους στις ανειδίκευτες υπηρεσίες αυξήθηκε το διάστημα 1991-2001, ενώ μειώθηκε το ποσοστό συμμετοχής τους στις ανώτερες κοινωνικό - επαγγελματικές βαθμίδες καθώς και στους κατόχους πανεπιστημιακών τίτλων, κάτι που εξηγείται λόγω της συνεχούς εισροής τους στην χώρα. Αυτό το νέο κύμα μετανάστευσης από την Α. Ευρώπη, συμβάλλει στην κοινωνική - επαγγελματική πόλωση αλλά μόνο στον κατώτατο πόλο.

Στο ζήτημα των συνθηκών και πρακτικών στέγασης, οι πολίτες από τις PALP χώρες, παρόλο που συνεχίζουν να υπερεκπροσωπούνται στις χειρότερης ποιότητας κατοικίες (τρώγλες) το 2001 (9% του πληθυσμού των πολιτών PALP, το μεγαλύτερο ποσοστό από όλες τις εθνοτικές ομάδες), βίωσαν σημαντική βελτίωση από το 1991 (24% του πληθυσμού των πολιτών από τις PALP χώρες), χάρη στα προγράμματα βελτίωσης κατοικίας, τα οποία συστάθηκαν σε κεντρικό επίπεδο, αλλά για την εφαρμογή και την αξιολόγησή τους, συντέλεσε αρκετά ο δήμος της Λισσαβόνας. Έτσι πολλοί κάτοικοι από τις PALP χώρες που κατοικούσαν σε τρώγλες στο κέντρο

της πόλης, αναβάθμισαν τις κατοικίες τους ή αγόρασαν κατοικίες σε περιοχές μακριά από το κέντρο της πόλης, προς τα προάστια. Έτσι αυξήθηκε σημαντικά το ποσοστό ιδιοκατοίκησης αυτής εθνοτικής ομάδας. Αντίθετα, οι ανατολικοευρωπαίοι, χαρακτηρίζονται από μια αύξηση σε ποσοστό στέγασης των ανθρώπων της εθνοτικής ομάδας τους σε τρώγλες από το 1991 στο 2001 (αν και το ποσοστό παραμένει μικρότερο από εκείνο των μεταναστών από τις χώρες PALP), και ταυτόχρονα υπερεκπροσωπούνται στην ενοικίαση αντί της ιδιοκτησίας κατοικίας αλλά και σε κατοικίες όπου μοιράζονται τουλάχιστον δύο οικογένειες καθώς και σε κατοικίες όπου αποτελούνται από πολυπληθή νοικοκυριά. Το ανησυχητικό όπως φαίνεται από την στατιστική υπηρεσία της Πορτογαλίας είναι ότι τα ποσοστά αυτά αυξήθηκαν από το 1991 στο 2001. Όπως τονίζουν οι συγγραφείς, θα έπρεπε τα προγράμματα βελτίωσης κατοικίας να στοχεύσουν και σε αυτούς και όχι μόνο στους μετανάστες από τις αφρικανικές πορτογαλόφωνες χώρες.

Τέλος, όσον αφορά τον εθνο-στεγαστικό διαχωρισμό, οι αφρικανικής καταγωγής μετανάστες από πορτογαλόφωνες χώρες (PALP) χαρακτηρίζονται από υψηλότερους βαθμούς διαχωρισμού το 2001 (αν και μειωμένους σε σύγκριση με το 1991) εν σχέση με τους μετανάστες που προέρχονται από την Ανατολική Ευρώπη, παρόλο που το 1991 οι ανατολικοευρωπαίοι παρουσίαζαν υψηλότερους δείκτες διαχωρισμού. Έτσι, φαίνεται καθαρά πως με το πέρασμα του χρόνου, παρόλο το ότι οι ανατολικοευρωπαίοι, ακολούθησαν πρότυπα χωρικής διάχυσης/ αφομοίωσης, εντούτοις, το status της ποιότητας στέγασης και του επαγγέλματος, δεν βελτιώθηκε αλλά αντίθετα χειροτέρεψε.

Με βάση λοιπόν την αμερικανική αλλά κυρίως την ευρωπαϊκή εμπειρία όσον αφορά την σχέση ανάμεσα στον εθνο-στεγαστικό διαχωρισμό και την εθνοτική φτώχεια, μπορούν να εξαχθούν τα εξής συμπεράσματα:

- ✓ Ο γεωγραφικός διαχωρισμός και η συγκέντρωση μιας εθνοτικής/ μεταναστευτικής ομάδας δεν συνεπάγεται απαραίτητα φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό, όπως στο παράδειγμα της Μ. Βρετανίας. Επιπλέον, η διάχυση μιας εθνοφυλετικής ομάδας στον αστικό χώρο, δεν συνεπάγεται και κοινωνική ένταξη, τουλάχιστον σε όλους τους τομείς της κοινωνικής και οικονομικής σφαίρας, όπως στο παράδειγμα της Μ. Βρετανίας και Πορτογαλίας για την πόλη της Λισσαβόνας.
- ✓ Σε επίπεδο κοινωνικής πολιτικής, με βάση τα παραπάνω, η πολιτική καταπολέμησης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού σε εθνικό και

τοπικό επίπεδο, θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη την σχέση φτώχειας και αστικής γεωγραφίας. Για παράδειγμα, στην περίπτωση της Ολλανδίας, πολιτικές κοινωνικής μίξης στις γειτονιές των Τούρκων και των Μαροκινών (μαζί με θεσμική υποστήριξη τοπικών κοινωνικών δικτύων όπως πολιτιστικοί σύλλογοι, ενώσεις γειτονιάς, κ.ά) τόσο από μεσοαστούς ομοεθνείς όσο και από ντόπιους και άλλων εθνικοτήτων θα βοηθούσε στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού των ομάδων αυτών. Επίσης και πολιτικές ενίσχυσης της αυτό- απασχόλησης και της επιχειρηματικότητας στους παραπάνω πληθυσμούς θα είχαν θετικά αποτελέσματα και σε αυτούς και στις γειτονιές τους. Στην βρετανική και πορτογαλική περίπτωση, ζητήματα που σχετίζονται με προγράμματα ενίσχυσης κατοικίας καθώς και πολιτικές που θα καταπολεμούν τις διακρίσεις εις βάρος συγκεκριμένων μεταναστευτικών ομάδων θα είχαν θετικά αποτελέσματα.

Όσον αφορά την **ελληνική περίπτωση** και την περίπτωση της Αθήνας, δεν υπάρχει αντίστοιχα πλούσιο υλικό, κάτι που σχετίζεται με το γεγονός της πρόσφατης εμφάνισης των μεταναστών στον ελληνικό χώρο. Εντούτοις, συγκεκριμένα για τους Αλβανούς μετανάστες υπάρχουν κάποιες παλαιότερες έρευνες, οι οποίες μπορούν να μας βοηθήσουν στην διεξαγωγή κάποιων συμπερασμάτων, α ποφεύγοντας όμως την γενίκευση για άλλες μεταναστευτικές ομάδες..

Συγκεκριμένα, όσον αφορά το χώρο κατοικίας των Αλβανών μεταναστών στην Ελλάδα παλαιότερα, η μελέτη του Ψημμένου (2004) για τους Αλβανούς στην Αθήνα στις αρχές της δεκαετίας του 1990 όπου άρχισε να δημιουργείται το αλβανικό πρότυπο μετανάστευσης στην Ελλάδα, καταδεικνύει την χωρική διάσταση του κοινωνικού αποκλεισμού των μεταναστών, οι οποίοι στην συγκεκριμένη μελέτη φάνηκαν να συγκεντρώνονται σε περιοχές στο κέντρο της Αθήνας (φτηνές περιοχές γύρω από την Ομόνοια και την πλατεία Βάθης) οι οποίες λειτουργούν ως περιθωριοποιημένες ζώνες στις ευκαιρίες ζωής μέσα στην πόλη καθώς αναπαράγουν δομές και σχέσεις αποξένωσης. Οι συγκεκριμένοι χώροι κατά τον συγγραφέα (στο ίδιο) σε χώρους κοινωνικού αποκλεισμού- μη επικοινωνίας- συγκεντρώνοντας τα πιο αδύναμα οικονομικά και κοινωνικά στρώματα των μεταναστών από την Αλβανία και ταυτοχρόνως παράγει και αναπαράγει ένα ελαστικό εργατικό δυναμικό εκτεθειμένο απόλυτα μπροστά σε δικαιώματα και ευκαιρίες.

Η μελέτη του Ιωσηφίδη (2001:233-234), εστιάζει σε θέματα εργασιακής κατάστασης μεταναστών από την Αλβανία, την Αίγυπτο και τις Φιλιππίνες και δείχνει

μέσα από την έρευνα του, την παντελή απουσία των Αλβανών στον τομέα της αυτοαπασχόλησης, ένας τομέας όπου στην βρετανική περίπτωση λειτουργεί θετικά στην κοινωνική ένταξη, εν αντίθεση με τους Αιγυπτίους. Επίσης στην ίδια έρευνα, φαίνεται πως γενικά η εργασιακή απασχόληση αλλά και οι απολαβές των μεταναστευτικών ομάδων δεν επηρεάζονται από το εκπαιδευτικό τους επ'ίπεδο αλλά ιδιαίτερα οι Αλβανοί ως εθνοτική ομάδα, παρόλο που έχουν κατέχουν μικρότερο ποσοστό ανθρώπων χωρίς βασική εκπαίδευση εν σχέση με τους Αιγυπτίους, στο δείγμα του συγγραφέα, απολαμβάνουν μικρότερους μεικτούς και καθαρούς μισθούς από τους Αιγυπτίους.

Επίσης, όσον αφορά την έρευνα, μέσω συνεντεύξεων της Κασιμάτη Κ. (2004: 192- 195) για την στάση των Ελλήνων στην Αθήνα απέναντι σε μετανάστες, το συμπέρασμα είναι ότι οι Έλληνες στην συντριπτική τους πλειοψηφία ανέφεραν προσωπικές επαφές με Αλβανούς και Πολωνούς, εκ των οποίων για τους Πολωνούς είχαν εκφέρει γενικά περισσότερο θετικά σχόλια (π.χ. ευγενικοί, άξιοι εμπιστοσύνης, κ.ά) ενώ για τους Αλβανούς τα περισσότερα σχόλια ήταν αρνητικά (βίαιοι, αναξιόπιστοι, κ.ά'). Για άλλες ομάδες (π.χ. πακιστανοί, κ.ά.) οι Έλληνες αν και δεν αναφέρθηκαν σε μεγάλη έκταση, εντούτοις είχαν γενικά θετική στάση, όσοι εκ των οποίων αναφέρθηκαν σε αυτές.

Με βάση τα παραπάνω, οι Αλβανοί φαίνεται πως αντιμετωπίζουν προβλήματα κοινωνικής ένταξης. Όμως, κατά την διάρκεια του χρόνου, οι Αλβανοί παρουσιάζουν ανοδική κοινωνικο-οικονομική κινητικότητα λόγω γλωσσικής επάρκειας και γνώσης των εργασιακών ευκαιριών που προσφέρει η ελληνική κοινωνία (Τριανταφυλλίδου Α., Ρουμπίνη Γ. 2009: 204). Επιπλέον, στο τομέα της πολιτισμικής ταυτότητας οι Αλβανοί είναι οι περισσότερο «εναρμονισμένοι» εν σχέση με τον γηγενή πληθυσμό από ότι οι υπόλοιπες μεταναστευτικές ομάδες (βλ. ενότητα 2.2). Τα παραπάνω δείχνουν πως ενώ η ενταξιακή πορεία των Αλβανών ξεκίνησε από ένα αρκετά χαμηλό επίπεδο στο τομέα της στέγασης και των οικονομικών απολαβών, καθώς και στις αντιλήψεις από τον γηγενή πληθυσμό ως προς αυτούς εν σχέση με άλλους μετανάστες, εντούτοις δείχνουν να αφομοιώνονται πλέον στην ελληνική κοινωνία (βλ. και Αράπογλου Β., Καβουλάκος Κ, Κανδύλης Γ. Μαλούτας Θ. 2010). Παρόλα αυτά, στην Ελλάδα, δεν υπάρχουν αντίστοιχες διαχρονικές μελέτες σε επίπεδο στέγασης και οικονομικών απολαβών για άλλες μεταναστευτικές ομάδες, οπότε δεν μπορούν να εξαχθούν γενικά συμπεράσματα, λόγω της πρόσφατης άφιξης τους αλλά και του μικρότερου αριθμού τους με βάση τα στοιχεία της ΕΣΥΕ 2001.

2.4. Τελικές παρατηρήσεις 2^{ου} κεφαλαίου.

Στο κεφάλαιο 2, καταδεικνύεται η σχέση ανάμεσα στην φτώχεια και την μετανάστευση. Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός⁴¹ είναι φαινόμενα πλέον που συναντώνται σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, ανεξάρτητα από το επίπεδο ανάπτυξης και τον τύπο του κράτους πρόνοιας και οι μετανάστες σε κάθε χώρα, βιώνουν την φτώχεια σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους γηγενείς. Υπάρχουν βέβαια, διαφοροποιήσεις από χώρα σε χώρα, όμως πρέπει να έχουμε υπόψη τα εξής όσον αφορά τους πίνακες της Eurostat για την φτώχεια:

- ❖ Η φτώχεια, συγκεκριμένα το ποσοστό των ανθρώπων που βρίσκονται κάτω από το όριο της φτώχειας ανά χώρα μέλος, τόσο σε επίπεδο χώρας όσο και σε επίπεδο πληθυσμού (μετανάστες και γηγενείς), δείχνει το ποσοστό των ανθρώπων που καταγράφονται στις κατά χώρες στατιστικές υπηρεσίες. Αυτό σημαίνει ότι ομάδες του πληθυσμού όπως οι άστεγοι, οι παράνομοι μετανάστες καθώς και οι άνθρωποι οι οποίοι βρίσκονται σε παραγωγική ηλικία αλλά είναι εκτός εργατικού δυναμικού (ή αλλιώς οικονομικά ενεργός πληθυσμός) και δεν καταγράφονται στις στατιστικές κάποιων χωρών, δεν περιέχονται στους πίνακες και τα σχεδιαγράμματα της φτώχειας στην ΕΕ. Αν συμπεριληφθούν, πιθανώς τα ποσοστά να διαφοροποιηθούν αρκετά, και κάποιες χώρες που τώρα κατέχουν υψηλές θέσεις, να «κατέβουν» κάποιες θέσεις (για πληροφορίες βλ. <http://ec.europa.eu/eurostat>).
- ❖ Η φτώχεια στους πίνακες της Eurostat, όπως προαναφέρθηκε, δείχνει το ποσοστό των ανθρώπων σε κάθε χώρα, αλλά και ανά πληθυσμό (γγενείς-μετανάστες), που βρίσκονται κάτω από το όριο της φτώχειας, όπως ορίζεται σε κάθε χώρα με βάση το 60% του διάμεσου εθνικού εισοδήματος της κάθε χώρας. Κάτι τέτοιο συνεπάγεται, πως τα κοινωνικά δίκτυα σε επίπεδο οικογένειας, γειτονιάς δεν προσμετρώνται στους αριθμούς. Όμως η μη εισοδηματικές παροχές, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο σε χώρες όπως η Ελλάδα, όπου φαινόμενα οικογενειακής αλληλεγγύης και αυτοκατανάλωσης αγροτικών προϊόντων είναι υπαρκτή. Επίσης. Χώρες όπως η Ελλάδα με αυξημένη παραοικονομία και χωρίς αξιόπιστες πάντα φορολογικές δηλώσεις δεν μπορούν να καταδειχθούν αξιόλογα συμπεράσματα, διότι πιθανώς να

⁴¹ Πρέπει να λαμβάνεται υπόψη πως η φτώχεια, όπως και ο κοινωνικός αποκλεισμός, είναι έννοιες σχετικές, δηλαδή προσδιορίσιμες μέσα σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο και σε συνάρτηση με το γενικό επίπεδο ανάπτυξης του συνόλου της κοινωνίας (Τρουμπέτα Σ. 2001: 170).

υπάρχουν Έλληνες πολίτες που εμφανίζονται κάτω από το όριο της φτώχειας χωρίς όμως να είναι πράγματι φτωχοί!

Επιπλέον, όπως φάνηκε στο κεφάλαιο αυτό, καταστάσεις φτώχειας που οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό, όπως η μακροχρόνια ανεργία, στις χώρες του Νότου και στην Ελλάδα, δεν έχουν την ίδια απαραίτητα την ίδια κατάληξη, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της ελληνικής και γενικά της νοτιο - ευρωπαϊκής κοινωνίας.

Στον τομέα της κοινωνικής ένταξης, καταδεικνύονται οι διαφορετικές προσεγγίσεις σε θεωρητικό και πολιτικό επίπεδο, η σημασία της τοπικής διακυβέρνησης, καθώς και οι διαφορετικές στάσεις και πολιτικές ανάμμεσα σε διαφορετικές χώρες σε συγκεκριμένους τομείς όπως είναι ο πολιτιστικός. Επιπλέον, πρέπει να έχουμε υπόψη πως υπάρχουν διαφορετικές στρατηγικές από χώρα σε χώρα, αλλά και σε τοπικό επίπεδο. Το κράτος πρόνοιας σε κεντρικό επίπεδο, θεωρείται ένας σημαντικός παράγοντας κοινωνικής ένταξης, λόγω του ότι διαμορφώνει τις μορφές της κοινωνικής ανισότητας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Εκτός όμως από τις παραλλαγές που υπάρχουν σε κεντρικό επίπεδο, εξίσου ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι τοπικές παραλλαγές τόσο σε επίπεδο πόλεων, ανάλογα με τον τύπο διακυβέρνησης, όσο και σε επίπεδο γειτονιάς με την δομή των υπαρχόντων κοινωνικών δικτύων. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά (κοινωνικά δίκτυα, κράτος πρόνοιας και τοπική θεσμική υποστήριξη - τοπικό κράτος) καθώς και ο ρόλος της αγοράς εργασίας παρουσιάζουν διαφορετικούς βαθμούς σε διάφορες γειτονίες της Ευρώπης σύμφωνα με τον Musterd S. (2008:108-110).. Επίσης, σημαντικός είναι και ο ρόλος του τοπικού κράτους σε επίπεδο θεσμών και διοίκησης, ιδιαίτερα στον τομέα της πολιτικής ένταξης, μια και όπως έχει προαναφερθεί κάποιες πόλεις αποκλείουν τους μετανάστες από την πολιτική.

Όσο για τα κοινωνικά δίκτυα, η βρετανική περίπτωση καταδεικνύει την σπουδαιότητά τους. Όμως, πρέπει να έχουμε υπόψη πως τα τοπικά κοινωνικά δίκτυα σε επίπεδο γειτονιάς δεν λειτουργούν πάντα για όλες τις κατηγορίες οικογενειών στην γειτονιά αυτή με τον ίδιο τρόπο. Σε μερικές γειτονίες τα κοινωνικά δίκτυα δεν λειτούργησαν ενταξιακά ούτε για τις ανύπαντρες μητέρες, αλλά ούτε και για τους μετανάστες που κατοικούν σε αυτές τις γειτονίες. (π.χ. Osdorp, Άμστερνταμ) Musterd S. (2008:110).

Για τους παραπάνω λόγους, θεωρείται σημαντική η επιτόπια έρευνα (ποσοτική και ποιοτική), όπου εκεί μπορούν να καταδειχθούν τα κοινωνικά δίκτυα και ο ρόλος τους ως δίχτυ προστασίας, ιδιαίτερα όσον αφορά την ελληνική κοινωνία όπου τα

κοινωνικά δίκτυα συμμετέχουν αλλά και ενισχύουν το (υπανάπτυκτο) κράτος πρόνοιας. Η ύπαρξη ισχυρών εθνοτικών και οικογενειακών δικτύων των μεταναστών, μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο, για μια κοινωνία όπως η ελληνική, δεδομένου της υπανάπτυξης των υπόλοιπων τυπικών θεσμών. Ένας σημαντικός τρόπος ένταξης των μεταναστών, θα μπορούσε να είναι η δημιουργία, σε τοπικό επίπεδο, θεσμών υποστήριξης κοινοτικών/ οικογενειακών δικτύων, όπως πολιτιστικοί σύλλογοι, ουτοσώστε έτσι οι μετανάστες να εντάσσονται ομαλότερα στην ελληνική κοινωνία, μια κοινωνία που ιστορικά χρησιμοποιεί και αναπαράγει τέτοια δίκτυα. Ένα άλλο ζήτημα που σχετίζεται με την φτώχεια και την κοινωνική ένταξη, είναι και το γεγονός ότι ενώ η ανεργία των μεταναστών από χώρες εκτός ΕΕ είναι χαμηλότερη από τους γηγενείς, εντούτοις οι μετανάστες αυτοί βιώνουν μεγαλύτερη φτώχεια σε ποσοστό, από ότι οι γηγενείς. Η δομή της ελληνικής αγοράς εργασίας σχετίζεται άμεσα με αυτό το φαινόμενο και γι' αυτό, καλό είναι το ελληνικό κράτος να προσεγγίσει το θέμα και να διασφαλίσει κάποιο βαθμό προστασίας και ασφάλειας για τους ανθρώπους που εργάζονται σε δουλειές όπου παράγεται η φτώχεια. Όμως, εν σχέση με τις υπόλοιπες χώρες του Βορρά, η διαφορά φτώχειας είναι αρκετά μικρότερη ανάμεσα στους μετανάστες και γηγενείς. Αυτή η παρατήρηση, σε συνδυασμό με το γεγονός πως η συγκρότηση του αθηναϊκού ιστού, δεν δημιούργησε γκέτο ή banlieues, καταδεικνύει πως στην ελληνική κοινωνία δεν υπάρχουν οι συνθήκες εκείνες (ακόμα) για την δημιουργία «παράλληλων κοινωνιών» ανάμεσα σε ντόπιους και μετανάστες (βλ. γαλλική περίπτωση, Τριανταφυλλίδου Α., Ρουμπίνη Γ. 2009).

Τέλος, στο ζήτημα του κοινωνικού διαχωρισμού, έγινε μια προσπάθεια κατάδειξης πως ο εθνο- στεγαστικός διαχωρισμός δεν συνεπάγεται αποκλεισμός και «γκετοποίηση», αλλά αντίθετα είναι μια ιδιαίτερη μορφή ένταξης. Ούτε και η χωρική διάχυση μιας μεταναστευτικής ομάδας συνεπάγεται και κοινωνική ένταξη. Η Αθήνα συγκεκριμένα, παρόλες τις πρόσφατες αλλαγές, έχει μειωμένα επίπεδα κοινωνικού διαχωρισμού, αλλά και εθνο- στεγαστικού διαχωρισμού. Όμως ακόμα και σε επίπεδο επιμέρους ομάδων, δεν υπάρχουν εθνοτικές ζώνες αποκλεισμού. Κάτι τέτοιο σχετίζεται, όπως ειπώθηκε, στην ελληνική ιδιόμορφη αστική συγκρότηση, όπως η έλλειψη πολιτικής κοινωνικής κατοικίας, η αποκέντρωση κοινωνικών υπηρεσιών σε επίπεδο ΟΤΑ καθώς και ο ισχυρός ρόλος της οικογένειας τόσο σε επίπεδο «προνοιακής» πολιτικής όσο και σε επίπεδο συγκρότησης του αστικού χώρου. Για παράδειγμα, ο χωρικός διαχωρισμός, όπως στην περίπτωση του αфро- αμερικάνικου

γκέτου ή των γαλλικών εργατικών προαστίων, έχει αρνητικό αντίκτυπο, επειδή συνδέεται με την άνιση πρόσβαση και κατανομή των συλλογικών μέσων μαζικής κατανάλωσης (σχολεία, νοσοκομεία, μέσα μεταφοράς, κ.ά) και των κοινωνικών υποδομών (π.χ. χώροι πρασίνου) τόσο με την έννοια της ποσότητας (π.χ. αριθμός δρομολογίων και ωράρια συγκοινωνιών) όσο και της ποιότητας με αποτέλεσμα ο εθνο- στεγαστικός διαχωρισμός να συμβάλλει σε γεωγραφικό αποκλεισμό και χωρική απομόνωση .(Αλεξίου Θ. 2009: 296). Εντούτοις, η ελληνική κοινωνία, δεν αποτελεί περίπτωση κοινωνίας με αναπτυγμένες μορφές συλλογικής κατανάλωσης, ουτοσώστε οι κοινωνικές ανισότητες να αποτυπώνονται με την γεωγραφία τους πλήρως στην χωροθέτηση του κοινωνικού εξοπλισμού, λόγω του ότι ένα μεγάλο μέρος του κοινωνικού εξοπλισμού (π.χ. υγεία, μέσα μαζικής μεταφοράς, κ.ά.) καλύπτεται από τον ιδιωτικό τομέα. Αλλά ακόμα και η άνιση πρόσβαση καθώς και κατανομή σε δημόσια αγαθά υψηλής ποιότητας (π.χ. πράσινο) και υπηρεσίες (π.χ. πρόσβαση στα «καλά» σχολεία, που συνήθως είναι ιδιωτικά) έχει διαφορετικό αντίκτυπο στην Ελλάδα και διαφορετικό σε κοινωνίες όπου η προλεταριοποίηση του πληθυσμού αποτελεί κοινωνικό και ιστορικό γεγονός. Στις αναπτυγμένες κοινωνίες του Βορρά, στις οποίες έχει γενικευτεί η εξαρτημένη εργασία και εκλείπουν άλλες πηγές εισοδήματος ή υπάρχει ένα κράτος πρόνοιας, το οποίο όμως είναι υπολειμματικό, η σχέση μεταξύ κοινωνικού διαχωρισμού και άνισης πρόσβασης στα δημόσια αγαθά, διαμορφώνει κοινωνικά δεδομένα, που δύσκολα ανατρέπονται. Σε αυτές της κοινωνίες, η κοινωνική δομή έχει παγιωθεί, με την έννοια του χωροκοινωνικού διαχωρισμού και της «στεγανοποίησης» των κοινωνικών τάξεων και των εθνοφυλετικών ομάδων, μια και λείπει η «ρευστότητα» που χαρακτηρίζει π.χ. την ελληνική κοινωνία, με αναπτυγμένη την απλή εμπορευματική παραγωγή ⁴² (μικρή ιδιοκτησία, πολυδραστηριότητα, κ.ά) (Αλεξίου Θ. 2009: 335 -336).

Τα παραπάνω καταδεικνύουν την ιδιαιτερότητα Αθήνας, η οποία ιδιαιτερότητα μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένα ιδιαίτερο σύνολο θετικών χαρακτηριστικών στον τομέα της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών. Τα χαρακτηριστικά αυτά, σε επίπεδο

⁴² Ειδικά, στην περίπτωση της Αθήνας, η χωρική απομόνωση ορισμένων περιοχών λόγω ανεπαρκών συγκοινωνιακών δικτύων έχει οδηγήσει στις εκεί τοπικές κοινότητες να αναπτύξουν ισχυρά τοπικά άτυπα δίκτυα και τοπικές αγορές εργασίας που έχουν ενισχύσει την κοινωνική συνοχή στις περιοχές αυτές. Αντίθετα, τέτοιες καταστάσεις είναι όλο και περισσότερο σπάνιες σε πόλεις όπως το Λονδίνο, όπου σύνθετες οικονομικές και κοινωνικές όροι οδηγούν στο ότι τα περισσότερα άτομα είναι απίθανο να είναι σε θέση να πραγματοποιήσουν όλες τους τις δραστηριότητες μέσα στην άμεση τοπική περιοχή τους (Church A., Frost M., Sullivan K. 2000: 198-199).

προτάσεων, αποφάσεων και σχεδιασμού από πολιτικούς επιστήμονες, γεωγράφους, πολεοδόμους και όσους γενικά ασχολούνται με αστικά θέματα, καλό είναι να λαμβάνονται υπόψη, διότι η τυχόν απότομη έλλειψη αυτών, θα μπορούσε να προκαλέσει προβλήματα, όπως η δημιουργία γκέτο, ενώ αντίθετα η διατήρησή τους σε συνδυασμό με καινοτόμες πρακτικές και πολιτικές, θα ενίσχυε τα θετικά αυτά χαρακτηριστικά.

Κεφάλαιο 3. Κοινωνικά χαρακτηριστικά των μεταναστών της Αττικής και του δήμου Αθηναίων.

3.1 Κοινωνικά χαρακτηριστικά και χωρική κατανομή των μεταναστών στην περιφέρεια Αττικής.

Σύμφωνα με την πλέον πρόσφατη απογραφή της ΕΣΥΕ, οι μισοί σχεδόν από τους μετανάστες στην Ελλάδα ζουν στη μητρόπολη των Αθηνών (Αττική). Περίπου 206.000 Αλβανοί (από 444.000 σε όλη την Ελλάδα) δηλώνουν την Αττική ως τόπο κατοικίας τους, αποτελώντας το 55% των μεταναστών στην περιοχή – το ίδιο ποσοστό που ισχύει και για όλη τη χώρα. Επιπλέον, η αναλογία των μεταναστών στον πληθυσμό της Αττικής είναι περίπου 11%, έναντι 7,3% για όλη τη χώρα. Πάνω από το 80% των μεταναστών προέρχεται από λιγότερο αναπτυγμένες χώρες. Επίσης στην μητροπολιτική περιοχή της Αθήνας με βάση την ΕΣΥΕ (2001) συγκεντρώνονται οι περισσότερες μεταναστευτικές ομάδες σε ικανοποιητικούς προς μελέτη αριθμούς, που δεν υπάρχουν στις υπόλοιπες αστικές περιοχές της Ελλάδας.

Συνοπτικά, τα κύρια κοινωνικά χαρακτηριστικά των μεταναστών από τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, με βάση στοιχεία 2001 και 2006, για την περιφέρεια Αττικής είναι τα εξής (Δημούλας Κ. 2006: 259 - 262, Απογραφή ΕΣΥΕ 2001):

- ❖ Το επίπεδο εκπαίδευσης των μεταναστών υστερεί ελάχιστα από το επίπεδο εκπαίδευσης των ελλήνων πολιτών. Οι έλληνες απόφοιτοι ανωτάτων σχολών στην Αττική, αποτελούσαν το 11,25% των ελλήνων πολιτών και οι μετανάστες απόφοιτοι ανωτάτων σχολών το 8,89% αντίστοιχα. Οι έλληνες απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης είναι στο 28,09% ενώ οι μετανάστες στο 29%.

- ❖ Η κατανομή τους στις διάφορες επαγγελματικές κατηγορίες με βάση την στατιστική υπηρεσία, είναι άνιση ως προς αυτή των ελλήνων, ενώ με βάση τα εκπαιδευτικά τους προσόντα θα έπρεπε να είναι διαφορετική. Ένα σημαντικό ποσοστό μεγαλύτερο του 68%, απασχολείται ως τεχνίτες, ανειδίκευτοι εργάτες, πλανόδιοι πωλητές, απασχολούμενοι στην παροχή προσωπικών υπηρεσιών και γενικά συμμετέχουν στα κατώτερα μισθωτά επαγγέλματα που απαιτούν χαμηλή ή μέση εξειδίκευση και χαρακτηρίζονται από έντονη ευελιξία, όσον αφορά τους όρους εργασίας καθώς και από αδήλωτη, μαύρη εργασία μια και ένα μέρος του ξένου εργατικού δυναμικού, ακόμα και όταν νομιμοποιείται για να κινείται ελεύθερα δίχως το φόβο της απέλασης, συνεχίζει να εργάζεται άτυπα (Ιωσηφίδης Θ. 2001: 244). .
- ❖ Τέλος, συγκριτικά με τους Έλληνες, έχουν μικρότερο ποσοστό εργοδοτών και αυτοαπασχολούμενων ενώ ταυτόχρονα συγκεντρώνονται σε μισθωτά επαγγέλματα.

Παρακάτω παρουσιάζονται οι δέκα κυριότερες μεταναστευτικές ομάδες στην Ελλάδα και στην Αττική. Αυτό που διακρίνεται από τον παρακάτω πίνακα, είναι πως κάποιες μεταναστευτικές ομάδες ενώ έχουν μικρά ποσοστά και χαμηλή θέση σε επίπεδο χώρας, στην Αττική αντίθετα έχουν υψηλότερα ποσοστά και θέση στην Αττική, όπως για παράδειγμα οι μετανάστες από το Πακιστάν. Αυτή η κατάσταση, καταδεικνύει την σπουδαιότητα που έχει η μελέτη του μεταναστευτικού φαινομένου στην Αθήνα.

Πίνακας 3.1 Κατάταξη των δέκα κυριότερων μεταναστευτικών ομάδων στην ελληνική επικράτεια και Αττική το 2001 ως ποσοστό του μεταναστευτικού πληθυσμού στην Ελλάδα και στην Αττική αντίστοιχα.

Ελλάδα	Αττική
Αλβανία (66,4%)	Αλβανία (63,9%)
Βουλγαρία (5,3%)	Πολωνία(3,2 %)
Γεωργία (3,5%)	Βουλγαρία (3,2%)
Ρουμανία (3,3%)	Πακιστάν (3,0%)
Ρωσία (2,7%)	Ρουμανία (2,8%)
Ουκρανία (2,1%)	Ουκρανία (2,5%)
Πολωνία(1,9 %)	Ρωσία (2,1%)
Πακιστάν (1,7%)	Τουρκία (2,0%)
Τουρκία (1,2%)	Αίγυπτος (1,9%)
Αρμενία (1,2%)	Ιράκ (1,9%)

Πηγή: Κανδύλης Γ, Αράπογλου Β, Μαλούτας Θ. 2007:39

Παρόλο που οι μετανάστες εμφανίζουν υψηλή εργασιακή ευελιξία, όπως προαναφέρθηκε, εντούτοις παρουσιάζουν χαμηλό επίπεδο γεωγραφικής ευελιξίας εντός της μητροπολιτικής περιφέρειας, ή αλλιώς μια γεωγραφική «καθήλωση», μια και η χρονοαπόσταση ανάμεσα στην κατοικία και στην εργασία είναι μικρότερη από αυτήν των γηγενών (Κανδύλης Γ 2007 ; 21-22). Η χαμηλή κινητικότητα μπορεί να αποδίδεται σε δυσχέρειες όπως η αναζήτηση φθηνής κατοικίας σε περιοχές με μειωμένη πρόσβαση σε θέσεις εργασίας ή η μη κατοχή ιδιωτικού αυτοκινήτου. Μπορεί όμως αντίθετα, να έχει να κάνει με τη συγκρότηση τοπικών αγορών εργασίας στις οποίες προσφέρονται θέσεις ευκαιρίες απασχόλησης για τους μετανάστες (Κανδύλης Γ 2007 : στο ίδιο). Η επιτόπια έρευνα μπορεί να απαντήσει στο παραπάνω ερώτημα ανά εθνικότητα.

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει και η χωρική κατανομή και η στεγαστική πρακτική των μεταναστών, μέσα στο χρονικό πλαίσιο όπου αφίχθησαν. Κατά την άφιξή είχε αρχίσει ήδη να μεταβάλλεται η κοινωνική γεωγραφία της Αθήνας. Το

1971 το 62% των κατοίκων των κεντρικών περιοχών της Αθήνας ανήκαν σε υψηλές οικονομικοεπαγγελματικές κατηγορίες. Είκοσι έτη αργότερα, αυτό το ποσοστό είχε μειωθεί σε 27 τοις εκατό, ενώ αντίστοιχα στα δυτικά προάστια το ποσοστό των μισθωτών χειρωνακτών εργατών έχει αυξηθεί το διάστημα 1971-1991 από 20% σε 39% (Maloutas, 2004). Επιπλέον, σύμφωνα με στοιχεία της ΕΣΥΕ (1991, 2001) ο δήμος Αθηναίων το διάστημα 1991-2001 γνωρίζει μια πληθυσμιακή μείωση κατά 27390 άτομα. Συγκεκριμένα, από 816556 που ήταν ο πληθυσμός του δήμου το 1991 μειώθηκε στις 789166, γεγονός πως με βάση τα παραπάνω, έχει σχέση με την αποχώρηση των Ελλήνων της μεσαίας τάξης προς τα ευπορότερα προάστια της Αττικής (βλ. www.statistics.gr). Τα παραπάνω έχουν ιδιαίτερη σημασία διότι οι μετανάστες, κατέλαβαν τις κατοικίες εκείνες όπου οι γηγενείς είχαν αφήσει για τα προάστια. Παρόλαυτα, όπως θα δούμε παρακάτω, ακόμα και σήμερα, η παρουσία των μεσαίων στρωμάτων στον Δ. Αθηναίων και συγκεκριμένα στις περιοχές της αντιπαροχής είναι ακόμα εμφανής, αν και μειωμένη εν σχέση με το παρελθόν.

Η ενσωμάτωση των μεταναστών στο σύστημα κατοικίας, ακολούθησε μια ιδιαίτερη πορεία. Στην αρχή της διαδρομής της ένταξής τους, οι μετανάστες στην Αθήνα, βρήκαν στέγαση σε φθηνά ξενοδοχεία, εγκαταλελειμμένα κτίρια και γενικά εντάχθηκαν σε άτυπες, αρκετά υποβαθμισμένες πρακτικές. Σύντομα (ή λιγότερο σύντομα), η μεγάλη πλειοψηφία των νέων μεταναστών εισήχθηκε στον ιδιωτικό ενοικιαζόμενο τομέα. Το 2001 στην περιοχή της Αττικής το 79,9% όλων των μεταναστών –και 85,3% των Αλβανών, η μεγαλύτερη μεταναστευτική ομάδα – ενοικίασε τα σπίτια τους, έναντι μόνο του 21,5% των Ελλήνων. Οι κατοικίες των μεταναστών είναι διασκορπισμένες σε όλη την πόλη, με κάποια σημαντική συγκέντρωση εντούτοις στις πυκνοδομημένες περιοχές γύρω από το κέντρο στον δήμο Αθηναίων, σε πολυκατοικίες που προέρχονται από αντιπαροχή. Η επιτυχής αυτή ενσωμάτωση στο τομέα της κατοικίας (δεδομένο της ισχνής στεγαστικής πολιτικής του ελληνικού κράτους) εμπεριέχει στον αντίποδα σημαντικές ανισότητες στους όρους κατοικίας (Kandyliis G., Maloutas T. 2010:4).

Όσον αφορά την χωρική τους κατανομή στην πόλη της Αθήνας, αυτή σχετίζεται και με το ελληνικό πλαίσιο αστικής συγκρότησης. Η περιορισμένη ανάπτυξη των μέσων συλλογικής κατανάλωσης στον ελληνικό αστικό χώρο όπως π.χ. τα μέσα μαζικής μεταφοράς, είχε ως αντίκτυπο πρακτικά, την συγκέντρωσή τους σε κεντρικές περιοχές των ελληνικών πόλεων καθώς και στην περίπτωση της Αθήνας (Κανδύλης Γ. 2004: 37). Έτσι, με αυτόν τον τρόπο οι μετανάστες αποκτούν πρόσβαση στις

δημόσιες συγκοινωνίες, μια και στις κεντρικές περιοχές της Αθήνας υπάρχει επαρκές συγκοινωνιακό. Το τελευταίο είναι αρκετά σημαντικό, μια και έχει παρατηρηθεί σε διάφορες ευρωπαϊκές και αμερικάνικες πόλεις το πρόβλημα της ελλιπής πρόσβασης στα δημόσια μέσα μαζικής μεταφοράς από τις διάφορες εθνο-φυλετικές μειονότητες των πόλεων, κάτι που αυξάνει τον κοινωνικό διαχωρισμό και τον κοινωνικό αποκλεισμό (Bullard R, Johnson G. 1997: 131).

Υπάρχουν, ωστόσο, σημαντικές διαφορές όσον αφορά την χωρική κατανομή μεταξύ μεταναστών διαφορετικής εθνικότητας και προέλευσης. Οι Αλβανοί μοιράζονται τον οικιστικό χώρο με τους Έλληνες και, δεδομένου ότι αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό του συνολικού μεταναστευτικού πληθυσμού, η εγκατάστασή τους συμβάλλει στο συνολικό χαμηλό επίπεδο διαχωρισμού. Η χωρική διάχυση των Αλβανών μεταναστών συνδέεται τόσο με το μεγάλο αριθμό τους, όσο και με τις στρατηγικές χαμηλής ορατότητας και αφομοίωσης που ακολουθούν. Από την άλλη πλευρά, οι μετανάστες από την κεντρική και ανατολική Ευρώπη και τις λιγότερο ανεπτυγμένες ασιατικές και αφρικανικές χώρες, συνήθως συγκεντρώνονται σε μικρότερες κοινότητες. Οι κοινότητες αυτές είναι χωρικά διακριτές –λόγω και της τάσης των ομοεθνών να συγκροτούν δίκτυα αλληλοβοήθειας– αλλά δεν συγκροτούν συνολικά χώρους αποκλειστικής παρουσίας μεταναστών ή έστω και χώρους όπου οι μετανάστες αποτελούν την πλειονότητα. Η κύρια συγκέντρωση μεταναστών εντοπίζεται μεταξύ των δυο κέντρων της μητροπολιτικής περιφέρειας, την Αθήνα και τον Πειραιά. Κατά μήκος των οδών Πατησίων και Αχαρνών, διαμορφώνονται γειτονιές εθνοτικής ποικιλότητας στις οποίες εγκαθίστανται μέλη της πολωνικής, της ρωσικής και διάφορων αφρικανικών κοινοτήτων σε υψηλή γειτνίαση με Αλβανούς και Έλληνες. Στην περιοχή γύρω από την Ομόνοια συγκροτείται ένας ακόμη πυρήνας πολυποίκιλης εγκατάστασης μεταναστών, όπου καμιά εθνοτική ομάδα δεν αποτελεί πλειονότητα. Μεταξύ Αθήνας και Πειραιά σε γειτονιές του Ταύρου και του Ρέντη συγκεντρώνονται κυρίως Ασιατικής καταγωγής μετανάστες, γειτονεύοντας συχνά με Πόντιους και ρωσικής ή γεωργιανής καταγωγής κατοίκους (Αράπογλου Β., Καβουλάκος Κ, Κανδύλης Γ. Μαλούτας Θ. 2010).

Παρόλη την συγκέντρωση των διάφορων μεταναστευτικών ομάδων σε συγκεκριμένες γειτονιές, ο μεταναστευτικός πληθυσμός στο κέντρο της Αθήνας δεν

είναι έντονα διαχωρισμένος⁴³ από τους ντόπιους (ακόμα κι αν κάποιες εθνοτικές ομάδες είναι περισσότερο διαχωρισμένους από άλλες), εν μέρει λόγω του κάθετου κοινωνικού διαχωρισμού στις πυκνοδομημένες περιοχές γύρω από το κέντρο της πόλης, στις περιοχές της αντιπαροχής, σύμφωνα με τους Kandyilis G., Maloutas T. (2010:4).

Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει και το ζήτημα της πολιτικής συμμετοχής των μεταναστών. Στην Ελλάδα, η συμμετοχή των μεταναστών στην δημόσια ζωή είναι εξαιρετικά μικρή, παρόλο που αποτελούν το 12% του πληθυσμού και το 15% σχεδόν του εργατικού δυναμικού (Τριανταφυλλίδου Α., Ρουμπίνη Γ. 2009: 206). Τα παραπάνω σχετίζονται και με διάφορες νομικές διατάξεις του Συντάγματος. Σύμφωνα με αυτό, οι νόμιμοι μετανάστες δεν έχουν το δικαίωμα να συνέρχονται, ούτε να συνιστούν οργανώσεις και σωματεία. Επίσης σύμφωνα με το Σύνταγμα της Ελλάδας, το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι, παρέχεται αποκλειστικά στους Έλληνες πολίτες, ενώ σε επίπεδο ευρωεκλογών και τοπικής αυτοδιοίκησης το δικαίωμα συμμετοχής το έχουν εκτός από τους Έλληνες πολίτες και οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι παραπάνω ρυθμίσεις, σύμφωνα με τους Τριανταφυλλίδου και Ρουμπίνη (2009: 207) καλλιεργούν μια δυσπιστία ανάμεσα στο κράτος και τον μετανάστη που φιλοδοξεί να ενταχθεί πλήρως στην ελληνική κοινωνία.

Με βάση τα παραπάνω, οι μη έχοντες ελληνική ιθαγένεια δεν μπορούν να είναι μέλη πολιτικών κομμάτων. Όμως η έρευνα των Τριανταφυλλίδου και Ρουμπίνη (2009: 208) καταδεικνύει πως υπάρχουν ανεπίσημες/ άτυπες μορφές δικτύωσης και συμμετοχής μεταναστών σε πολιτικά κόμματα (ως μέλη επιτελείων βουλευτών ή ως συμμετέχοντες σε κομματικά συνέδρια) που διευκολύνουν την ανταλλαγή πληροφοριών ανάμεσα στους μετανάστες και τις πολιτικές ελίτ.

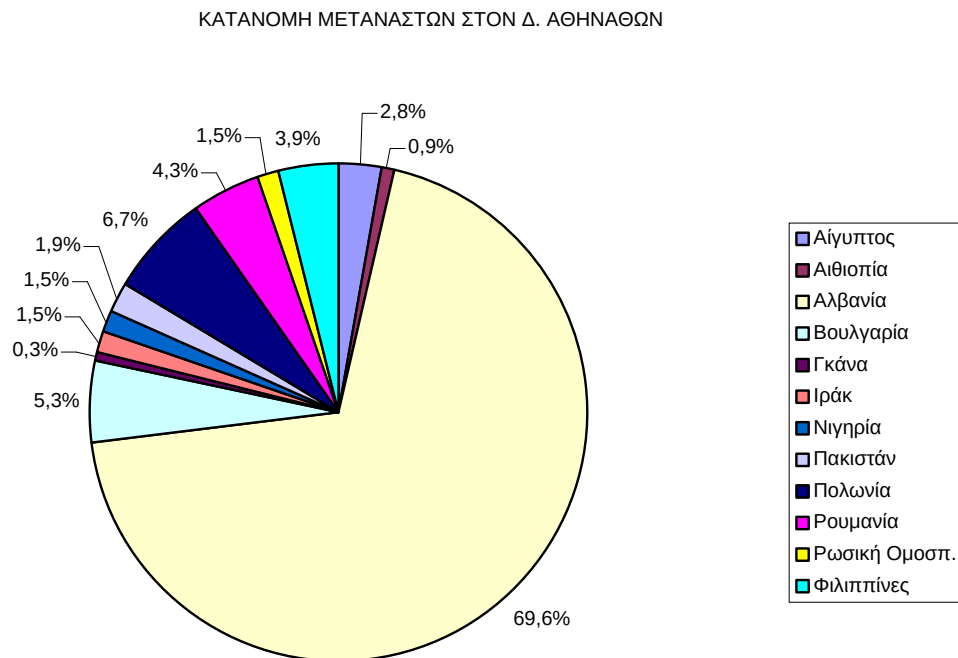
⁴³ Η μετανάστευση δεν άλλαξε το παραδοσιακό μοτίβο μιας πόλης που συντέθηκε από κοινωνικά μικτές περιοχές αλλά συνδέεται, όπως έχει προαναφερθεί, με την αύξηση των κοινωνικών και στεγαστικών ανισοτήτων μέσα στην μητροπολιτική περιοχή μια και η κατοικία των μεταναστευτικών ομάδων συνολικά δεν ικανοποιεί τα σύγχρονα οικιστικά πρότυπα (Kandyilis G., Maloutas T. 2010:4).

3.2 Κοινωνικο- δημογραφικά στοιχεία των 12 κυριότερων μεταναστευτικών ομάδων στον Δ. Αθηναίων.

Στην παρούσα ενότητα, καταδεικνύονται τα κοινωνικο - δημογραφικά χαρακτηριστικά 12 μεταναστευτικών ομάδων στον Δ. Αθηναίων. Ο δήμος αυτός, αποτελεί κεντρικό δήμο της πρωτεύουσας και αποτελεί το χαμηλότερο γεωγραφικό επίπεδο παράθεσης στοιχείων για την περιοχή μελέτης όπου έγιναν συνεντεύξεις, η οποία περιοχή αφορά την περιοχή στα Πατήσια στο ύψος της πλατείας Κολιάτσου μέχρι της πλατείας Αμερικής. Δυστυχώς, δεν βρέθηκαν στοιχεία για τόσο χαμηλό γεωγραφικό επίπεδο γειτονιάς.

Παρακάτω παρουσιάζονται οι 12 κυριότερες μεταναστευτικές ομάδες στον Δ. Αθηναίων.

Γράφημα 3.1 Κατανομή (%) των 12 κυριότερων μεταναστευτικών ομάδων στον Δ.Αθηναίων

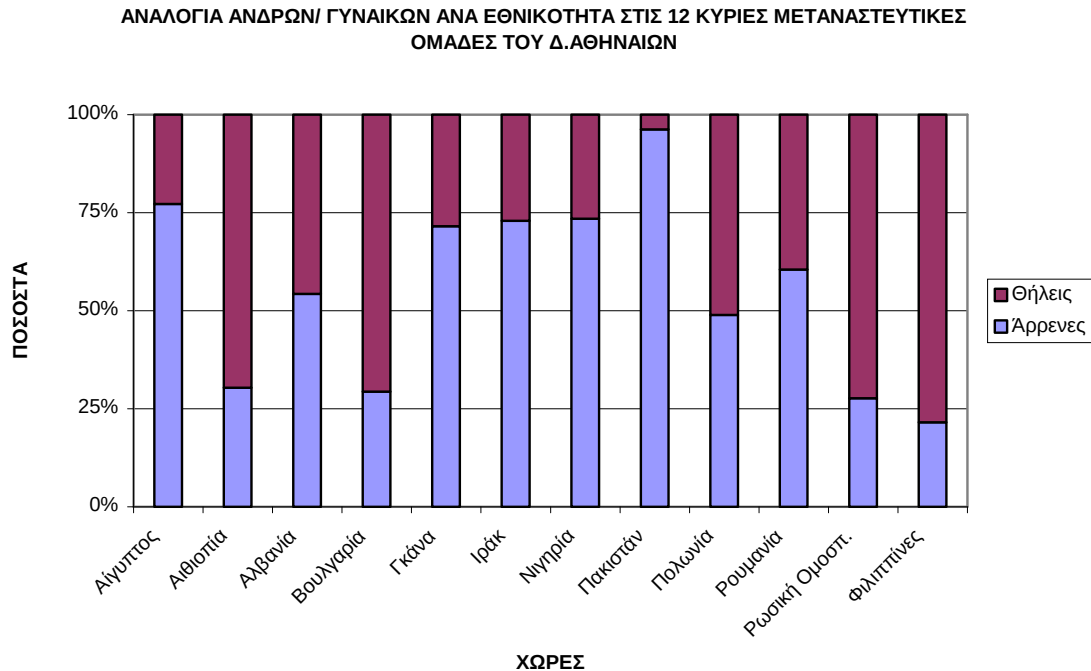

Πηγή: www.statistics.gr , Ίδια επεξεργασία

Παρατηρούμε πως οι Αλβανοί αποτελούν την μεγαλύτερη μεταναστευτική ομάδα (69,6%) και την συντριπτική πλειοψηφία των μεταναστών στο δήμο.

Στο επόμενο γράφημα παρουσιάζεται η αναλογία ανδρών και γυναικών των μεταναστευτικών ομάδων στον Δ. Αθηναίων.

Γράφημα 3.2. Αναλογία ανδρών προς γυναικών των 12 κυριότερες μεταναστευτικές ομάδες στον Δ. Αθηναίων

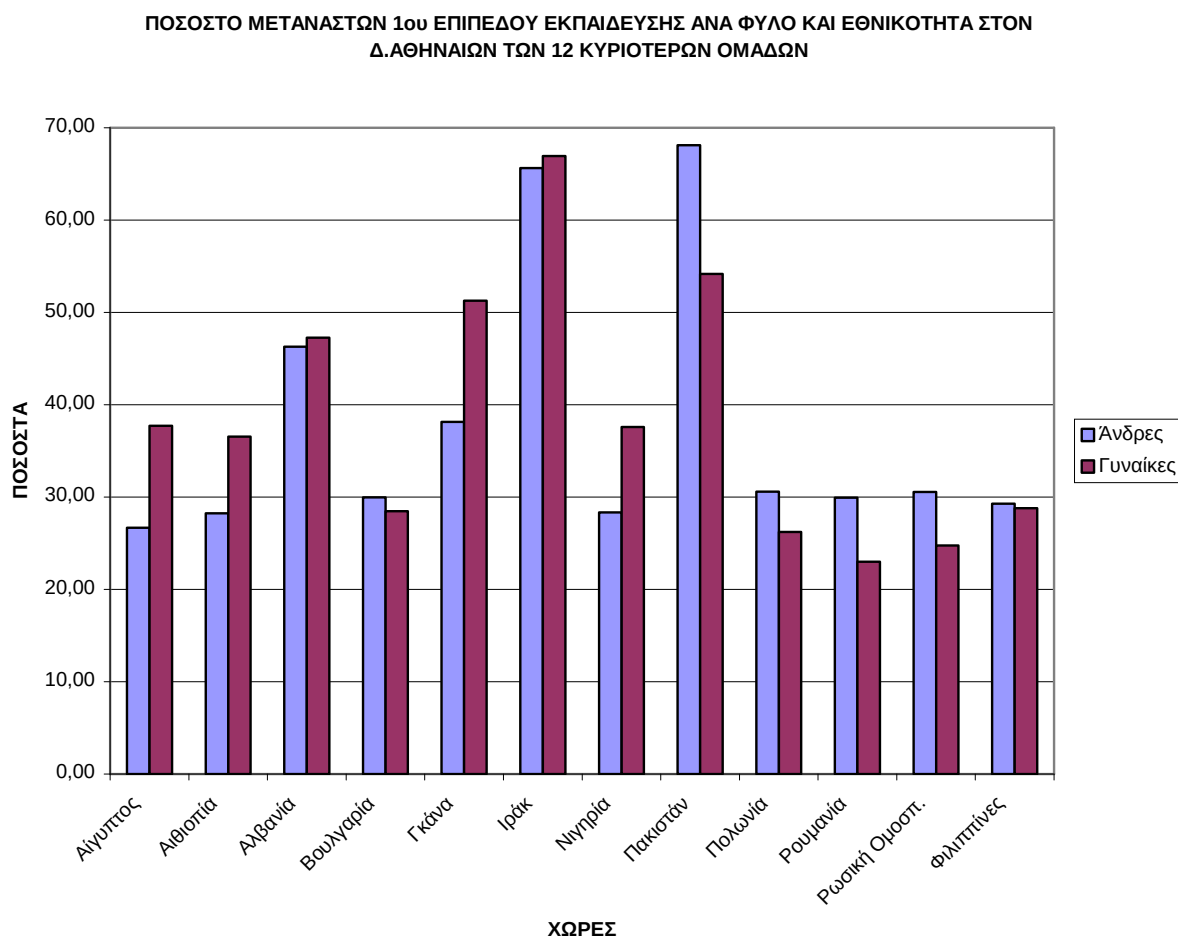
Πηγή: www.statistics.gr , Ίδια επεξεργασία

Παρατηρούμε πως στους μετανάστες από την Α. Ευρώπη (με εξαίρεση την Αλβανία και την Ρουμανία), τις Φιλιππίνες και την Αιθιοπία, οι γυναίκες υπερτερούν αριθμητικά έναντι των ανδρών, κάτι που υποδηλώνει την θηλυκοποίηση της μετανάστευσης από αυτές τις χώρες και τις ιδιαίτερες οικογενειακές και κοινωνικές πρακτικές και στρατηγικές οικονομικής και κοινωνικής ανέλιξης που ισχύουν σε αυτές τις χώρες. Ταυτόχρονα, καταδεικνύει και τον ιδιαίτερο ρόλο και θέση που έχει η γυναίκα ως (κοινωνικό) φύλο στις χώρες αυτές. Τα υψηλότερα ποσοστά ανδρών ως προς τις γυναίκες, τα έχει το Πακιστάν.

Τα παρακάτω γραφήματα αφορούν την κατανομή των μεταναστών ως προς τον πληθυσμό τους στο Δ. Αθηναίων με βάση το εκπαιδευτικό τους επίπεδο κατά αντιστοιχία με την κατηγοριοποίηση της ΕΣΥΕ 2001(www.statistics.gr). Στο πρώτο επίπεδο εκπαίδευσης, περιλαμβάνονται οι απόφοιτοι τρίτης γυμνασίου, οι απόφοιτοι δημοτικού και οι μη γνωρίζοντες γραφή και ανάγνωση, στο δεύτερο, περιλαμβάνονται οι απόφοιτοι λυκείου, τεχνικών λυκείων και τεχνικών σχολών, στο τρίτο επίπεδο, περιλαμβάνονται οι μετανάστες μεταδευτεροβάθμιας και ανωτέρας

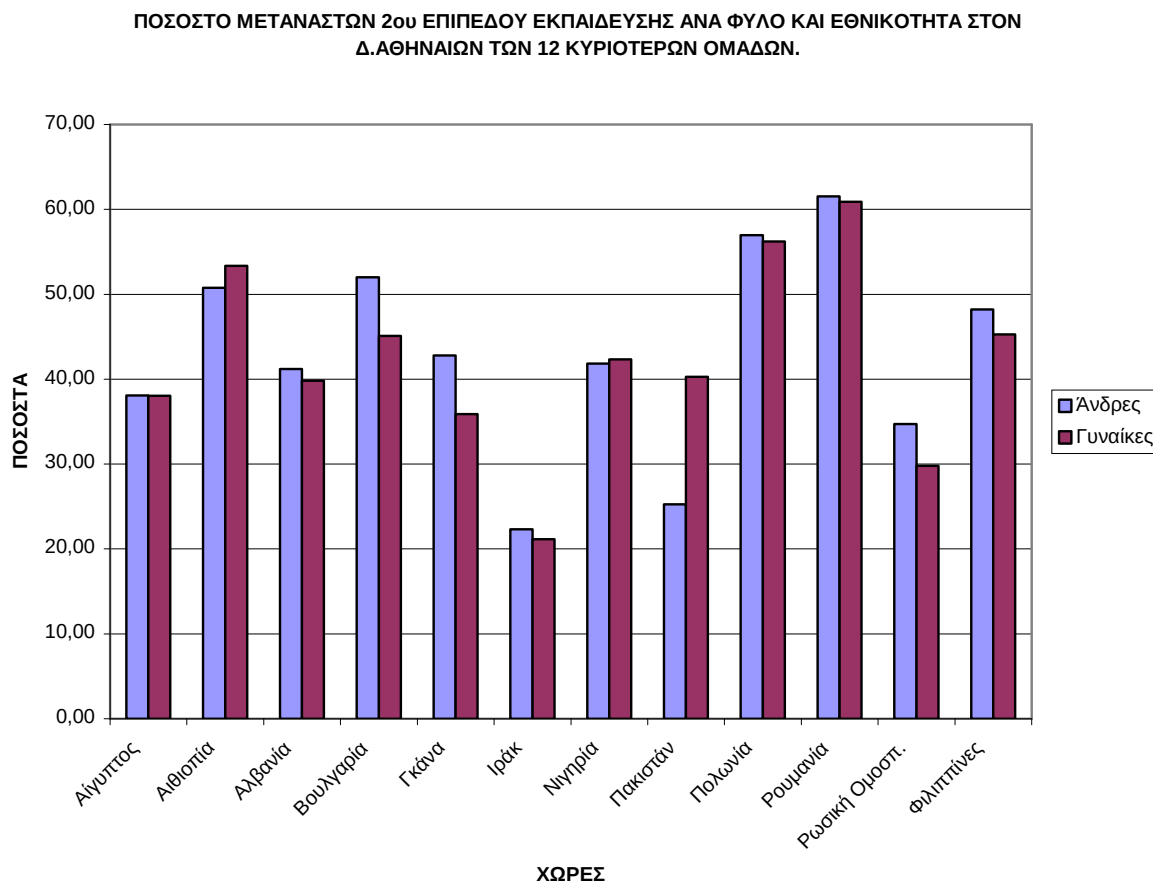
εκπαίδευσης και στο τέταρτο επίπεδο περιλαμβάνονται οι πτυχιούχοι ανωτάτης εκπαίδευσης, οι κατέχοντες μεταπτυχιακό τίτλο (Master) και διδακτορικό.

Γράφημα 3.3 Ποσοστό μεταναστών ως προς τον πληθυσμό τους που κατέχουν 1^{ου} επιπέδου εκπαίδευση ανά φύλο και εθνικότητα στον Δ. Αθηναίων των 12 κυριότερων ομάδων το 2001.

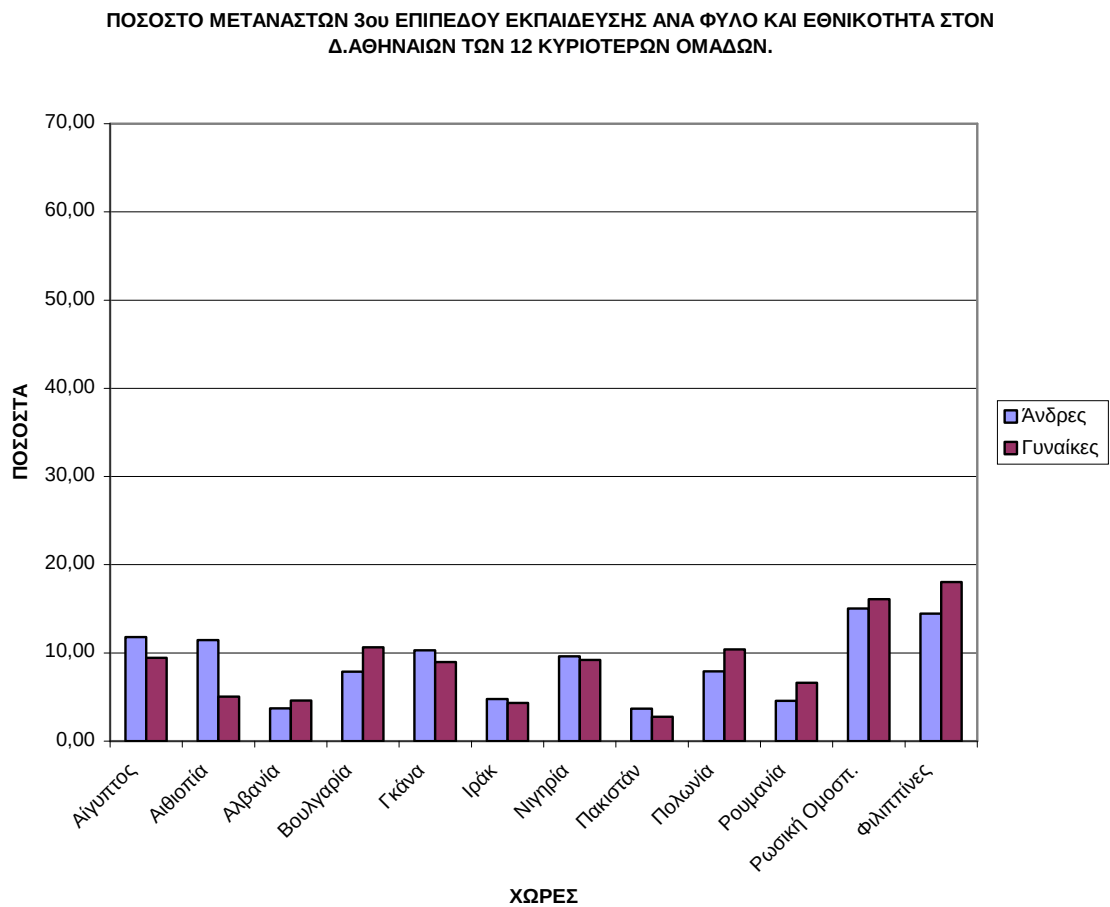
Πηγή: www.statistics.gr , Ίδια επεξεργασία

Γράφημα 3.4: Ποσοστό μεταναστών ως προς τον πληθυσμό τους που κατέχουν 2^{ου} επιπέδου εκπαίδευση ανά φύλο και εθνικότητα στον Δ. Αθηναίων των 12 κυριότερων ομάδων το 2001.

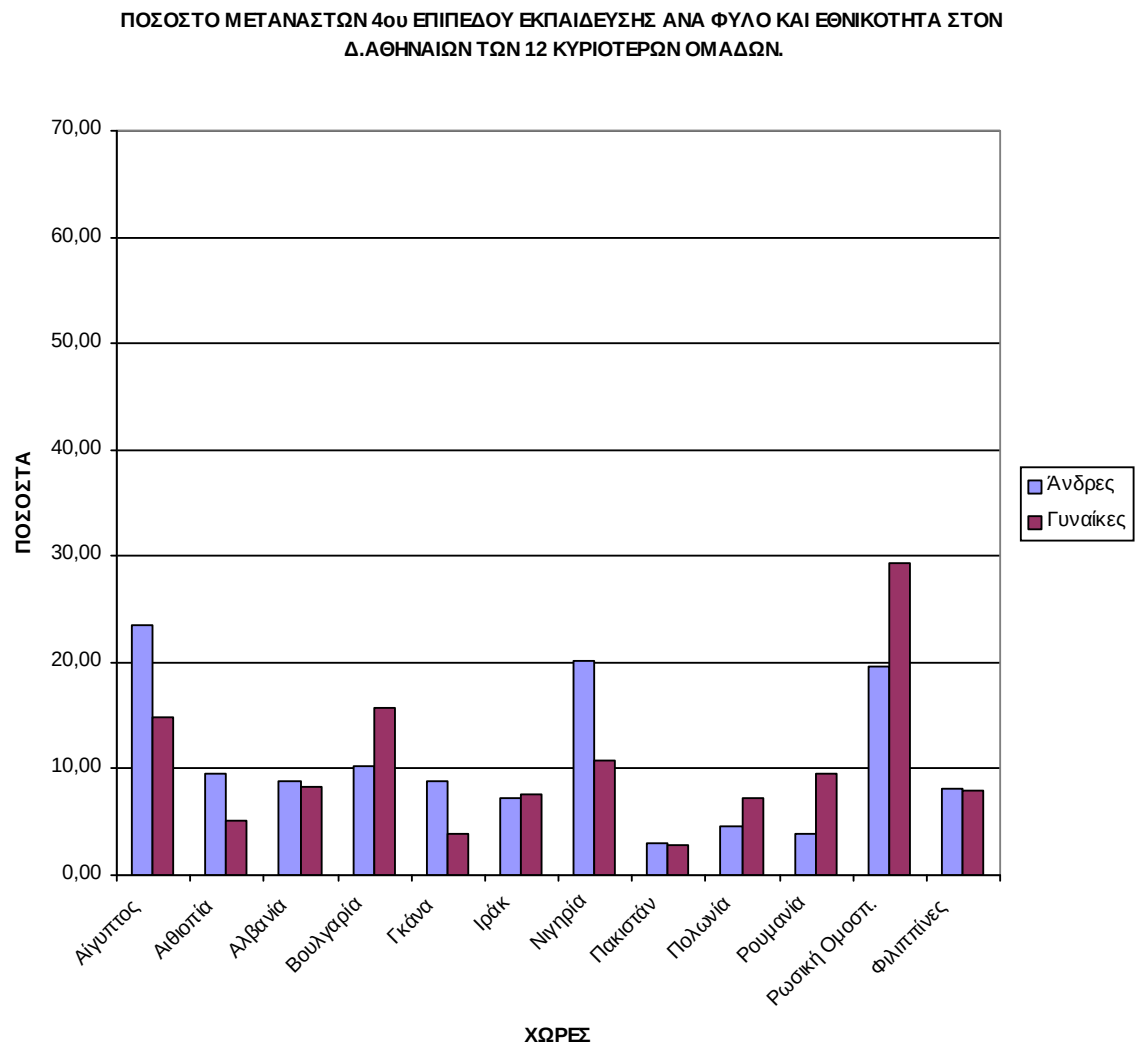
Πηγή: www.statistics.gr , Ίδια επεξεργασία

Γράφημα 3.5: Ποσοστό μεταναστών ως προς τον πληθυσμό τους που κατέχουν 3^{ου} επιπέδου εκπαίδευση ανά φύλο και εθνικότητα στον Δ. Αθηναίων των 12 κυριότερων ομάδων το 2001.

Πηγή: www.statistics.gr , Ίδια επεξεργασία

Γράφημα 3.6: Ποσοστό μεταναστών ως προς τον πληθυσμό τους που κατέχουν 4^{ου} επιπέδου εκπαίδευση ανά φύλο και εθνικότητα στον Δ. Αθηναίων των 12 κυριότερων ομάδων το 2001.

Πηγή: www.statistics.gr , Ίδια επεξεργασία

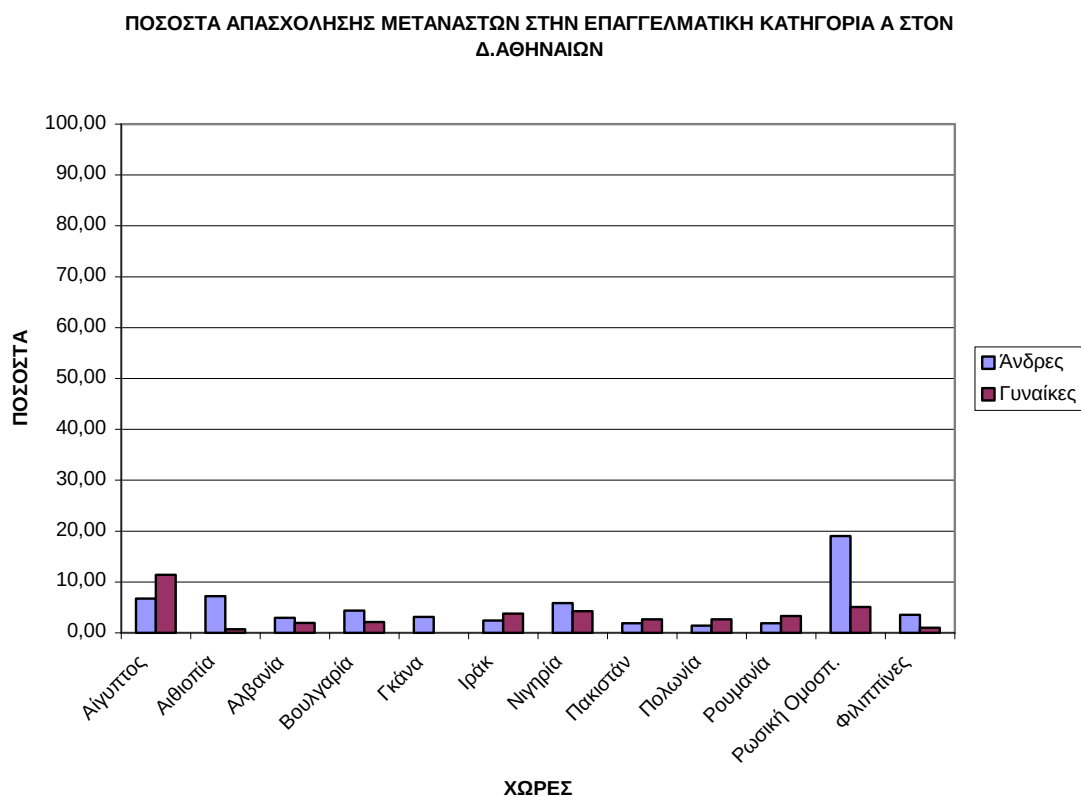
Από τα παραπάνω, φαίνεται καταρχήν πως σε τέσσερις χώρες της Α. Ευρώπης, (Βουλγαρία, Ρωσική Ομοσπονδία, Πολωνία και Ρουμανία), οι γυναίκες εμφανίζουν μεγαλύτερα ποσοστά στο 4^ο και 3^ο επίπεδο εκπαίδευσης και μικρότερα ποσοστά από τους άνδρες στο 1^ο και 2^ο. Τα παραπάνω δείχνουν πως οι γυναίκες μετανάστριες από αυτές τις χώρες, στο σύνολό τους, είναι περισσότερο μορφωμένες και προφανώς με περισσότερες επαγγελματικές δεξιότητες από τους άντρες ομοεθνείς τους. Κάτι τέτοιο, οφείλεται τόσο στην ίδια την έλξη της χώρας υποδοχής αλλά και του δήμο, μια και πιθανώς η Ελλάδα και ο δήμος Αθηναίων προσελκύει περισσότερο μορφωμένες γυναίκες από ότι άντρες από τις τέσσερις αυτές χώρες, όσο και στην κοινωνική δομή και την σχέση των δύο φύλων που επικρατούσε στις δύο αυτές χώρες. Αντίθετα, σε τέσσερις χώρες της Αφρικής (Αίγυπτο, Γκάνα, Νιγηρία, Αιθιοπία) οι άνδρες εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά στο 3^ο και 4^ο επίπεδο και χαμηλότερα ποσοστά στο 1^ο και 2^ο με εξαίρεση την Γκάνα για το 2^ο επίπεδο. Προφανώς, η εξήγηση αυτού του φαινομένου ακολουθεί την ίδια διαδρομή με το παράδειγμα της Α. Ευρώπης.

Όσον αφορά τους Αλβανούς, που αποτελούν και την συντριπτική πλειοψηφία των μεταναστών, δεν υπάρχει κάποια αντίστοιχη συσχέτιση, όμως αυτό που κάνει ιδιαίτερη εντύπωση είναι ότι είναι η μόνη χώρα του πρώην σοσιαλιστικού μπλοκ, όπου συγκεντρώνει τόσο υψηλά ποσοστά ατόμων, ανδρών και γυναικών, στο 1^ο επίπεδο. Συγκεκριμένα και όσο αφορά τους άντρες είναι τρίτη σε ποσοστά μετά το Πακιστάν και το Ιράκ.

Παρακάτω παρουσιάζονται γραφήματα που σχετίζονται με την επαγγελματική κατάσταση των μεταναστών στον Δ. Αθηναίων με βάση την κατηγοριοποίηση της ΕΣΥΕ 2001 (www.statistics.gr). Στην επαγγελματική κατηγορία Α, ανήκουν τα μέλη των βουλευόμενων σωμάτων, καθώς και όσοι ασκούν επιστημονικά και καλλιτεχνικά καθήκοντα. Στην Β κατηγορία, ανήκουν οι υπάλληλοι γραφείων και επιχειρήσεων, πωλητές και όσοι ανήκουν στην παροχή υπηρεσιών. Η κατηγορία Β αναφέρεται στον τριτογενή τομέα απασχόλησης. Στην C κατηγορία ανήκουν οι τεχνικοί, τεχνίτες, βοηθοί, χειριστές και ανειδίκευτοι εργάτες που ασχολούνται στην κατασκευή και μεταποίηση. Η κατηγορία C αναφέρεται στον δευτερογενή τομέα απασχόλησης. Τέλος, στην κατηγορία D, ανήκουν οι ειδικευμένοι αγρότες (γεωργοί, κτηνοτρόφοι, δασοκόμοι, αλιείς) και ανειδίκευτοι απασχολούμενοι στον αγροτικό κλάδο και αναφέρεται στον πρωτογενή τομέα απασχόλησης. Οι ομάδες των απασχολούμενων που δεν δήλωσαν επακριβώς ή καθόλου το επάγγελμα τους, με βάση την απογραφή

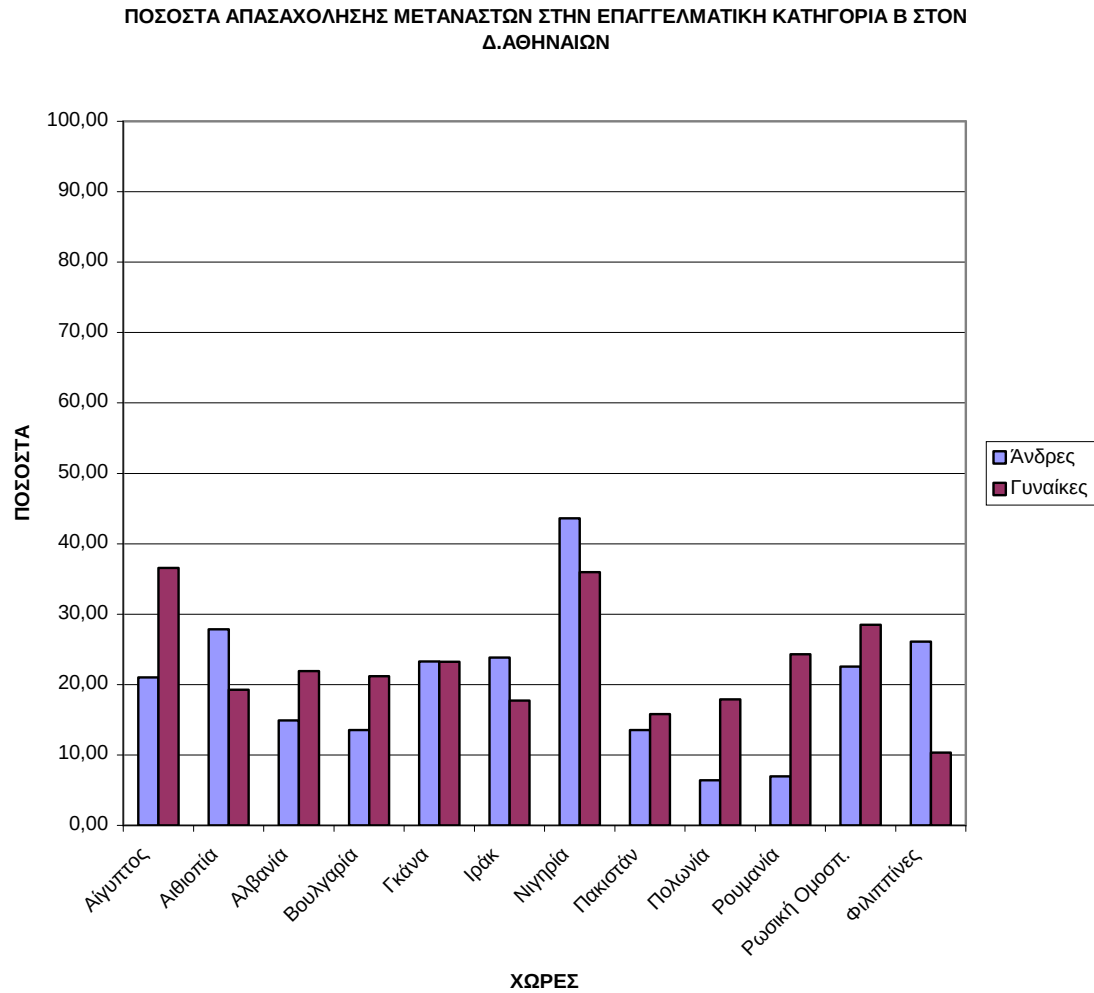
της ΕΣΥΕ 2001, καταχωρήθηκαν στις επαγγελματικές ομάδες Β, C και D 70%, 15% και 15% αντίστοιχα καθ' όσον είναι οι επαγγελματικοί χώροι που εύκολα προσλαμβάνονται ανασφάλιστοι εργαζόμενοι μετανάστες αλλά και λόγω του ότι το αντικείμενο απασχόλησης χαρακτηρίζεται από προσωρινότητα και δεν είναι σταθερό σε ετήσια βάση.

Γράφημα 3.7: Ποσοστά απασχόλησης των 12 μεταναστευτικών ομάδων (% ως προς τον αριθμό των απασχολούμενων ανά εθνικότητα) στην επαγγελματική κατηγορία Α στον Δ. Αθηναίων το 2001.

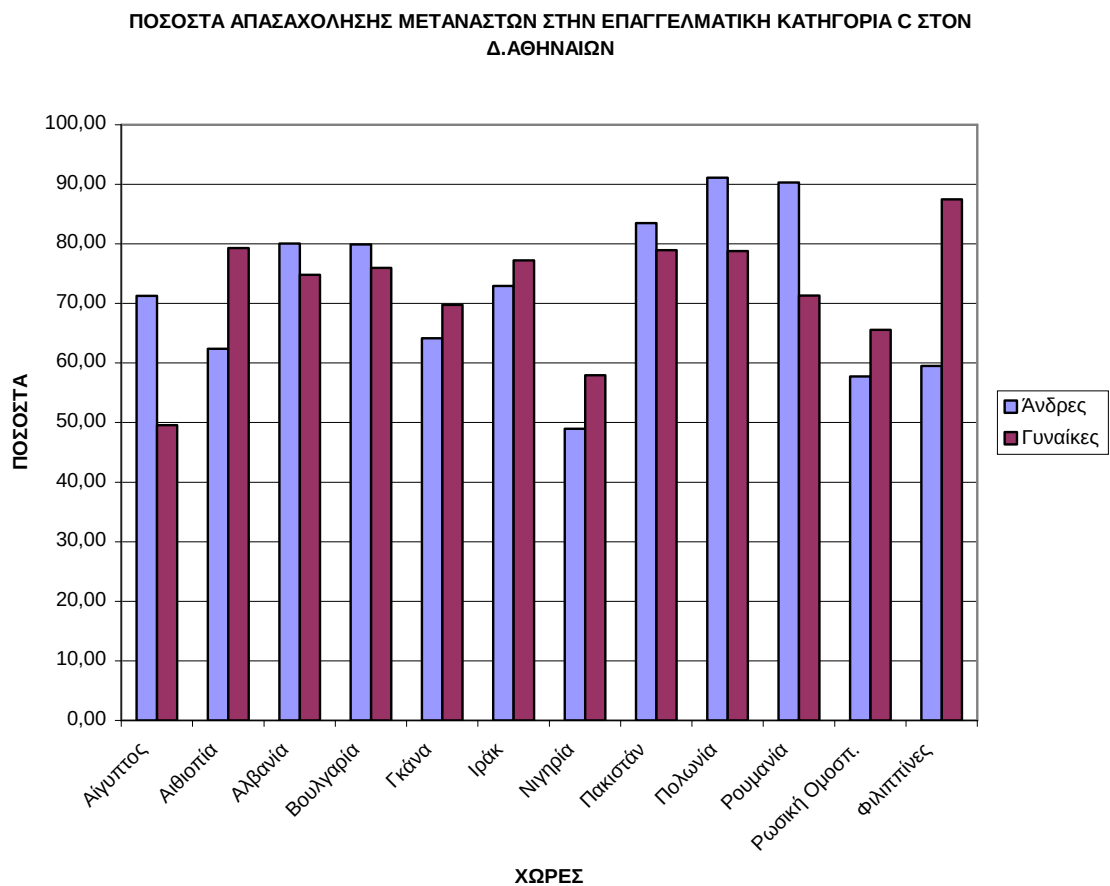
Πηγή: www.statistics.gr , Ίδια επεξεργασία

Γράφημα 3.8: Ποσοστά απασχόλησης των 12 μεταναστευτικών ομάδων (% ως προς τον αριθμό των απασχολούμενων ανά εθνικότητα) στην επαγγελματική κατηγορία Β στον Δ. Αθηναίων το 2001.

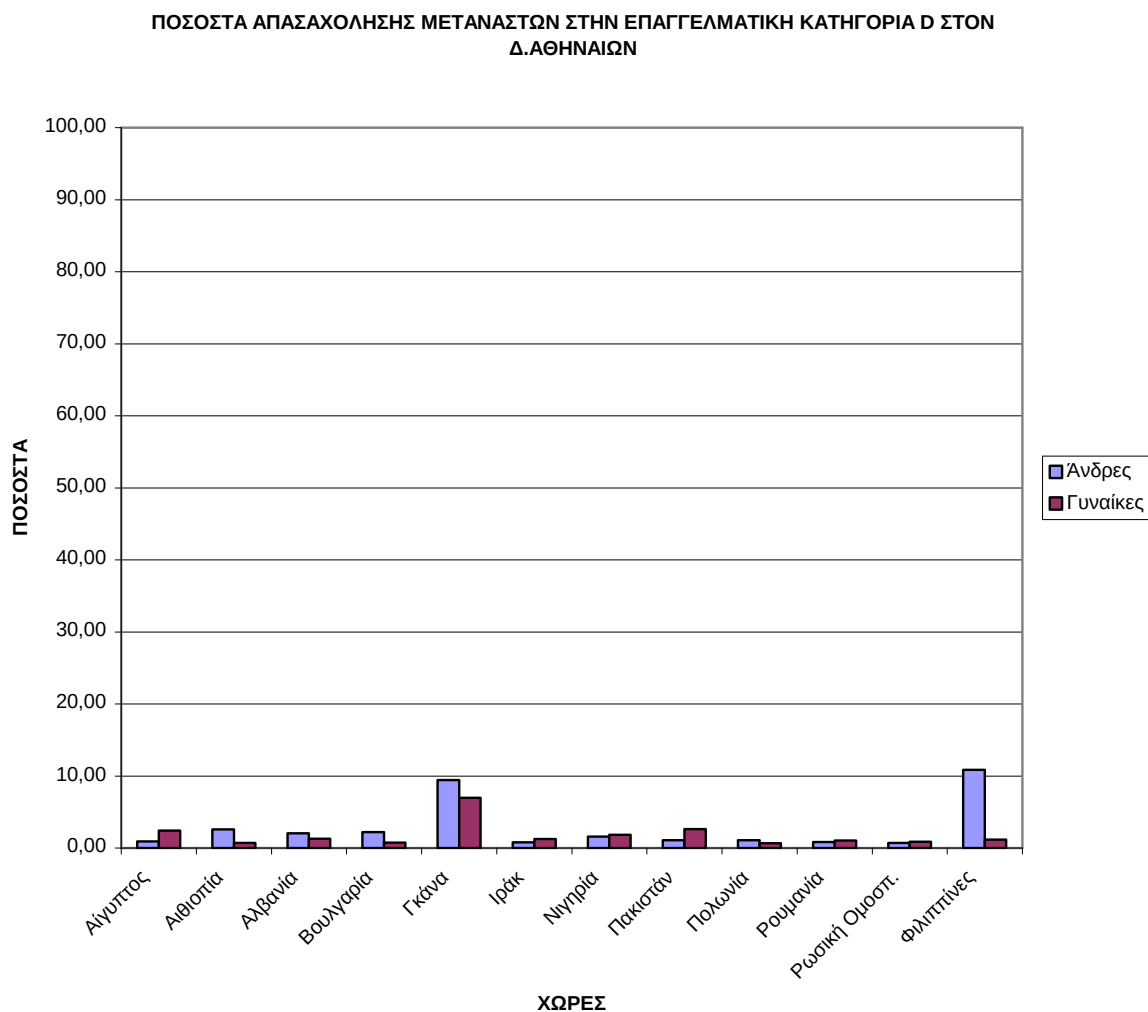
Πηγή: www.statistics.gr , Ίδια επεξεργασία

Γράφημα 3.9: Ποσοστά απασχόλησης των 12 μεταναστευτικών ομάδων (% ως προς τον αριθμό των απασχολούμενων ανά εθνικότητα) στην επαγγελματική κατηγορία C στον Δ. Αθηναίων το 2001.

Πηγή: www.statistics.gr , Ίδια επεξεργασία

Γράφημα 3.10: Ποσοστά απασχόλησης των 12 μεταναστευτικών ομάδων (% ως προς τον αριθμό των απασχολούμενων ανά εθνικότητα) στην επαγγελματική κατηγορία D στον Δ. Αθηναίων το 2001.

Πηγή: www.statistics.gr , Ίδια επεξεργασία

Από τα παραπάνω γραφήματα, παρατηρούμε πως όσον αφορά την Ρωσική Ομοσπονδία, ενώ οι γυναίκες έχουν υψηλότερα ποσοστά στην υψηλότερη εκπαιδευτική κατηγορία εν σχέση με τους άντρες ομοεθνείς τους, έχουν χαμηλότερα ποσοστά συμμετοχής στην εκπαιδευτική κατηγορία Α από τους άντρες της ίδιας χώρας, στην οποία προφανώς απορροφούνται άτομα που ανήκουν στο 4^ο εκπαιδευτικό επίπεδο. Η εξήγηση αυτού φαινομένου οφείλεται είτε σε διακρίσεις της αγοράς εργασίας εις βάρος των γυναικών από την Ρωσική Ομοσπονδία εν σχέση με

τους άντρες ομοεθνής τους, είτε σε προσωπικές επιλογές των γυναικών αυτών που καθορίζονται όμως από την δομή της αγοράς εργασίας. Όσον αφορά την συγκεκριμένη επαγγελματική κατηγορία, μετά τους άνδρες από την Ρωσική Ομοσπονδία, η δεύτερη θέση καταλαμβάνεται από την Αίγυπτο και την Αιθιοπία και η τρίτη θέση καταλαμβάνεται από την Νιγηρία, τρεις χώρες της Αφρικής.

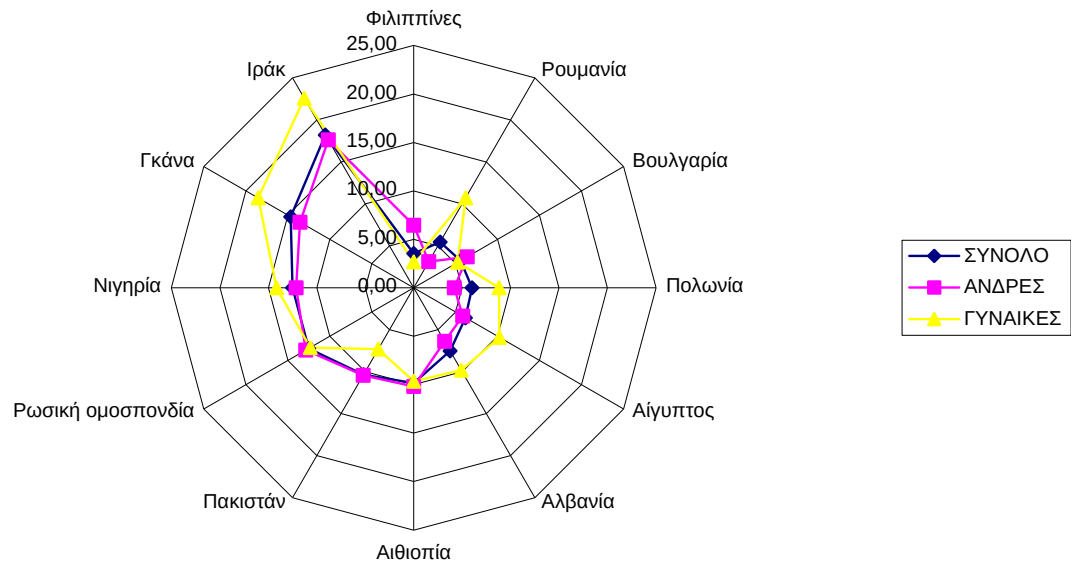
Επίσης παρατηρούμε πως ο δευτερογενής τομέας απορροφά μεγαλύτερο ποσοστό από τις υπόλοιπες επαγγελματικές κατηγορίες. Όμως υπάρχει μια εμφανής τάση έμφυλου και εθνοτικού καταμερισμού εργασίας στον δήμο Αθηναίων. Για παράδειγμα οι Νιγηριανοί άντρες έχουν τα χαμηλότερα ποσοστά συμμετοχής στον δευτερογενή τομέα εν σχέση με τους υπόλοιπους άντρες των άλλων εθνικοτήτων και τα υψηλότερα στον τριτογενή. Το αντίστροφο ισχύει για τους άντρες από την Πολωνία, την Ρουμανία και την Ρουμανία. Αντίστοιχα, οι γυναίκες από τις Φιλιππίνες κατέχουν την υψηλότερη θέση εν σχέση με τις υπόλοιπες μετανάστριες στον δευτερογενή τομέα και την χαμηλότερη θέση στον τριτογενή.

Όσον αφορά τον πρωτογενή τομέα, αυτός απορροφά χαμηλά ποσοστά, χαμηλότερα για κάποιες χώρες από την Α κατηγορία. Όμως οι μετανάστριες και οι μετανάστες από την Γκάνα καθώς και οι μετανάστες από τις Φιλιππίνες έχουν αρκετά υψηλότερα ποσοστά εν σχέση με τους υπόλοιπους μετανάστες και μετανάστριες και υψηλότερα ποσοστά εντός των ιδίων μεταναστευτικών ομάδων εν σχέση με την επαγγελματική κατηγορία Α. Η εξήγηση για τους μετανάστες από την Γκάνα, οι οποίοι συγκεντρώνονται κατά συντριπτική πλειοψηφία στον Δ. Αθηναίων, πιθανότατα οφείλεται σε γεωγραφικούς λόγους καταγωγής, δηλαδή κατά ένα σημαντικό ποσοστό προέρχονται από αγροτικές περιοχές ή μικρές πόλεις με έντονη αγροτική δραστηριότητα.

Παρακάτω, παρουσιάζεται η ανεργία των μεταναστών των 12 μεταναστευτικών ομάδων στον Δ. Αθηναίων το 2001.

Γράφημα 3.11: Ανεργία ανά φύλο και εθνικότητα των 12 μεταναστευτικών ομάδων στον Δ. Αθηναίων ως ποσοστό του οικονομικά ενεργού πληθυσμού ανά εθνικότητα και φύλο το 2001.

ΑΝΕΡΓΙΑ ΑΝΑ ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΕΝΕΡΓΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΑΝΑ ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑΣ ΑΝΑ ΦΥΛΟ

Πηγή: www.statistics.gr , Ίδια επεξεργασία

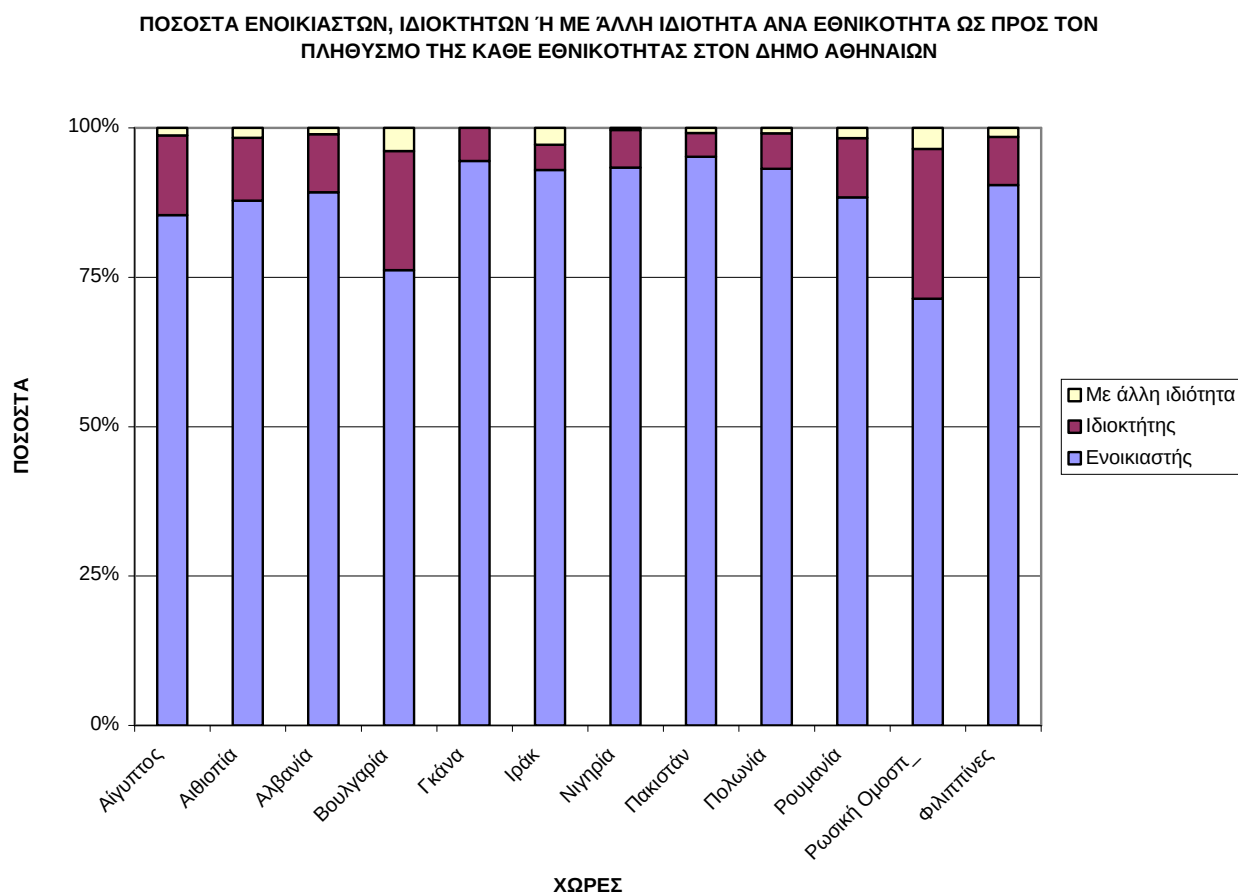
Από το παραπάνω γράφημα, παρατηρούμε πως οι μετανάστες και μετανάστριες από τις Φιλιππίνες έχουν τα χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας. Επίσης, οι μετανάστες και μετανάστριες που προέρχονται από πρώην σοσιαλιστικές χώρες, έχουν χαμηλότερη ανεργία από τους αντίστοιχους/ες από χώρες της Αφρικής και της Μ. Ανατολής, με εξαίρεση τους μετανάστες και μετανάστριες από την Ρωσική Ομοσπονδία, οι οποίοι/ες εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά από τους μετανάστες/ες από το Πακιστάν και την Αιθιοπία. Επίσης οι Αλβανίδες μετανάστριες έχουν το ίδιο ποσοστό ανεργίας με τους μετανάστες και μετανάστες από την Αιθιοπία, ενώ η Αίγυπτος είναι η μόνη αφρικανική χώρα όπου οι άντρες έχουν χαμηλότερη ανεργία εν σχέση με μετανάστες από ευρωπαϊκή χώρα, συγκεκριμένα την Βουλγαρία, ενώ οι

Αιγύπτιας γυναίκες έχουν τα ίδια ποσοστά με τις αλβανίδες και τις γυναίκες από Αιθιοπία. Επίσης, ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός, ότι η ανεργία των διαφόρων μεταναστευτικών ομάδων, με εξαίρεση τις πρώτες τρεις χώρες, Βουλγαρία, Ρουμανία και Πολωνία, καθώς και το Ιράκ δεν συνάδει απαραίτητα με τα ποσοστά των ομάδων στην εκπαίδευση. Για παράδειγμα οι μετανάστες από την Νιγηρία και την Ρωσική Ομοσπονδία, έχουν γενικά καλύτερο εκπαιδευτικό επίπεδο από τους μετανάστες από την Αλβανία αλλά έχουν υψηλότερη ανεργία. Κάτι τέτοιο χρίζει περισσότερη διερεύνηση για την απορρόφηση στην αγορά εργασίας των επιμέρους μεταναστών και των εκπαιδευτικών τους ικανοτήτων, μια και ενδέχεται, π.χ. οι μετανάστες από την Νιγηρία, από έχουν μεσαίο και χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο να αντιμετωπίζουν μεγαλύτερη διάκριση από τους Αλβανούς.

Τέλος, είναι εμφανές πως γενικά οι γυναίκες πλήττονται περισσότερο από την ανεργία (εκτός της περίπτωσης της Βουλγαρίας), ιδιαίτερα οι μετανάστριες από το Ιράκ, μια χώρα όπου και στο σύνολο των δύο φύλων αλλά και στους άντρες κατέχει τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας.

Παρακάτω, παρατίθεται το καθεστώς κατοικίας ανά εθνικό τητα των 12 κύριων μεταναστευτικών ομάδων στον Δ. Αθηναίων το 2001

Γράφημα 3.12. Καθεστώς κατοικίας ανά εθνικότητα των 12 κύριων μεταναστευτικών ομάδων στον Δ. Αθηναίων το 2001

Πηγή: www.statistics.gr , Ίδια επεξεργασία

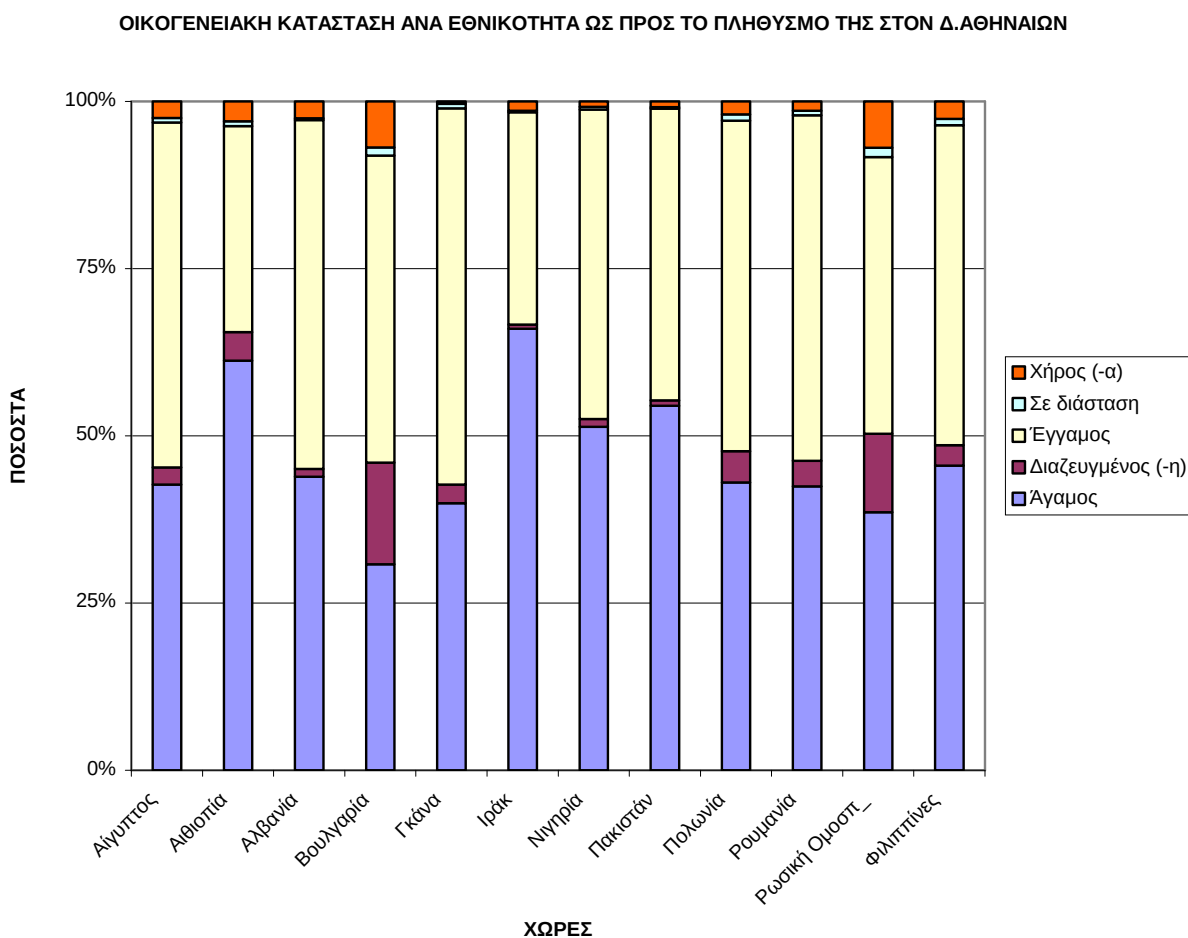
Από τα παραπάνω φαίνεται πως σε όλες τις μεταναστευτικές ομάδες, η ενοικίαση υπερτερεί των υπολοίπων μορφών. Όμως οι μεταναστευτικές ομάδες από την Ρωσική Ομοσπονδία και την Βουλγαρία, στις οποίες οι γυναίκες υπερτερούν αριθμητικά από τους άντρες, έχουν υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής στο 4^ο επίπεδο εκπαίδευσης εν σχέση με τους άντρες ομοεθνείς τους και ταυτόχρονα προέρχονται από δύο ευρωπαϊκές χώρες, κατέχουν τα υψηλότερα ποσοστά ιδιοκατοίκησης. Τα χαμηλότερα ποσοστά ιδιοκατοίκησης έχουν οι μεταναστευτικές ομάδες από την Δ. Αφρική, το Ιράκ, το Πακιστάν και την Πολωνία.

Τέλος, ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει το γεγονός πως οι Αλβανοί, οι οποίοι σε πολιτισμικό επίπεδο όπως έχει προαναφερθεί, έχουν έντονες τάσεις αφομοίωσης και

εναρμόνισης, εντούτοις σε επίπεδο ιδιοκατοίκησης, έχουν χαμηλά ποσοστά, χαμηλότερα από τις μεταναστευτικές ομάδες της Αιγύπτου και της Αιθιοπίας.

Στο επόμενο γράφημα, παρουσιάζεται η οικογενειακή κατάσταση των 12 μεταναστευτικών ομάδων ως προς τον πληθυσμό της στον Δ. Αθηναίων το 2001.

Γράφημα 3.13 Οικογενειακή κατάσταση των 12 μεταναστευτικών ομάδων ως προς τον πληθυσμό της στον Δ. Αθηναίων το 2001.

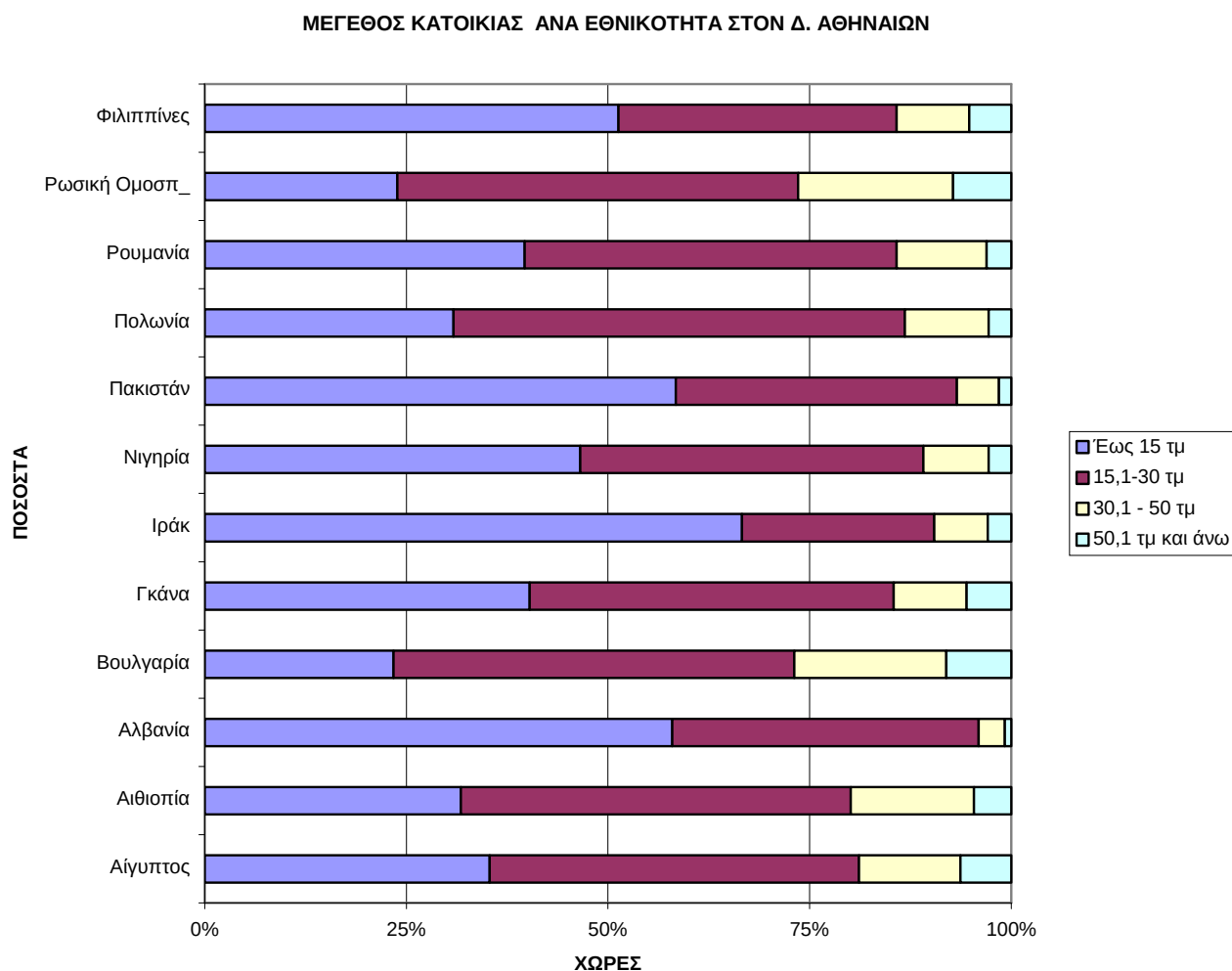
Πηγή: www.statistics.gr , Ίδια επεξεργασία

Με βάση τα παραπάνω, στις περισσότερες μεταναστευτικές ομάδες, έχουν χαμηλότερα ποσοστά άγαμων έναντι των υπολοίπων οικογενειακών καταστάσεων καθώς των έγγαμων εκτός από τους μετανάστες/ στρίες από την Αιθιοπία, την Νιγηρία, το Πακιστάν και ιδιαίτερα το Ιράκ, όπου το ποσοστό των άγαμων είναι πολύ μεγαλύτερο από τους έγγαμους. Κάτι τέτοιο, μπορεί να δημιουργεί καχυποψία και

πιθανώς ρατσιστική διάθεση των Ελλήνων για αυτές τις μεταναστευτικές ομάδες, μια και ένας μετανάστης άντρας άγαμος προκαλεί συνήθως μεγαλύτερη καχυποψία για παραβατική συμπεριφορά από ότι ο παντρεμένος. Αυτή η αντίληψη σχετίζεται με την αντίληψη που υπάρχει στην ελληνική κοινωνία για τον ρόλο της οικογένειας και της κοινωνικής ταυτότητας που απορρέει από αυτήν.

Τέλος, στο παρακάτω γράφημα καταδεικνύεται η κατανομή μεταναστών των 12 μεταναστευτικών ομάδων ανά μέγεθος κατοικίας (τετραγωνικά μέτρα, τμ) ανά εθνικότητα στον Δ. Αθηναίων το 2001.

Γράφημα 3.14: Κατανομή μεταναστών των 12 μεταναστευτικών ομάδων ανά μέγεθος κατοικίας ανά εθνικότητα στον Δ. Αθηναίων το 2001.

Πηγή: www.statistics.gr , Ίδια επεξεργασία

Όσον αφορά τα συμπεράσματα που προκύπτουν, βλέπουμε πως οι μεταναστευτικές ομάδες από την Βουλγαρία και την Ρωσική Ομοσπονδία, έχουν τα χαμηλότερα ποσοστά κατοίκησης σε κατοικίες έως 15 τμ και ταυτόχρονα τα υψηλότερα ποσοστά σε κατοικίες 50,1 τμ και άνω. Γενικά όμως, οι μετανάστες στον Δ. Αθηναίων και ιδιαίτερα οι προερχόμενοι από το Πακιστάν, το Ιράκ και την Αλβανία, κατοικούν σε μικρές κατοικίες. Οι προαναφερθείσες τρεις ομάδες έχουν υψηλά ποσοστά (άνω του 50% του πληθυσμού τους στον δήμο) όπου κατοικούν σε κατοικίες έως 15 τ.μ., ενώ οι υπόλοιπες τα μεγαλύτερα ποσοστά τους συγκεντρώνονται σε κατοικίες 15,1-30 τ.μ.

3.3 Τελικές παρατηρήσεις 3^{ου} κεφαλαίου.

Συνοψίζοντας, οι μετανάστες στην Αττική, σύμφωνα με τα στοιχεία για το 2001, βρίσκονται γενικά σε κατώτερη επαγγελματική θέση έναντι των Ελλήνων, παρουσιάζουν μια αξιοσημείωτη ενσωμάτωση στον στεγαστικό τομέα μέσω της ενοικιαζόμενης κατοικίας του ιδιωτικού τομέα και δεν συγκεντρώνονται σε απομονωμένες, αστικές περιοχές, μια και έχουν επαφές με ντόπιους αλλά και αναμεταξύ τους. Σε επίπεδο δήμου Αθηναίων, παρατηρούμε τα εξής όσον αφορά την κοινωνική κατάσταση επιμέρους εθνοκητήτων και την εθνοφυλετική ιεραρχία, τουλάχιστον για το 2001:

- ✓ Οι μεταναστευτικές ομάδες από Βουλγαρία και Ρωσική Ομοσπονδία, έχουν καλύτερες «ενταξιακές» επιδόσεις από άλλους πληθυσμούς σε τομείς όπως η κατοικία (μεγαλύτερα ποσοστά ιδιοκατοίκησης αλλά μεγαλύτερο εμβαδόν κατοικίας σε ποσοστά), το επίπεδο εκπαίδευσης, η ανεργία (για τους/ τις βούλγαρους/ βουλγάρες) και η επαγγελματική θέση (για τους/ τις ρώσους/ ρωσίδες).
- ✓ Οι άντρες από χώρες της Αφρικής όπως η Νιγηρία και η Αίγυπτος έχουν επίσης καλές «ενταξιακές» επιδόσεις στην επαγγελματική θέση και το επίπεδο εκπαίδευσης, εκτός από τον τομέα της ανεργίας για τους Νιγηριανούς.
- ✓ Ο μεταναστευτικός πληθυσμός από την Αλβανία, παρόλη την πολιτισμική εναρμόνιση του και την γενική σταδιακή του αφομοίωση, στον δήμο Αθηναίων, έχουν κακές «ενταξιακές» επιδόσεις την περίοδο του 2001 σε

τομείς όπως η κατοικία, το επίπεδο εκπαίδευσης και ως ένα βαθμό στον επαγγελματικό τομέα.

- ✓ Τέλος, τις χειρότερες επιδόσεις στους περισσότερους τομείς, παρουσιάζουν οι μετανάστες και μετανάστριες από την Μ. Ανατολή (Ιράκ, Πακιστάν), ιδιαίτερα από το Ιράκ.

Τέλος, καλό είναι να τονιστεί πως είναι αρκετά πιθανό, με την επόμενη απογραφή της ΕΣΥΕ, να διεξαχθούν διαφορετικά συμπεράσματα, λόγω του ότι τα παραπάνω κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των διαφόρων ομάδων ενδέχεται να αλλάξουν.

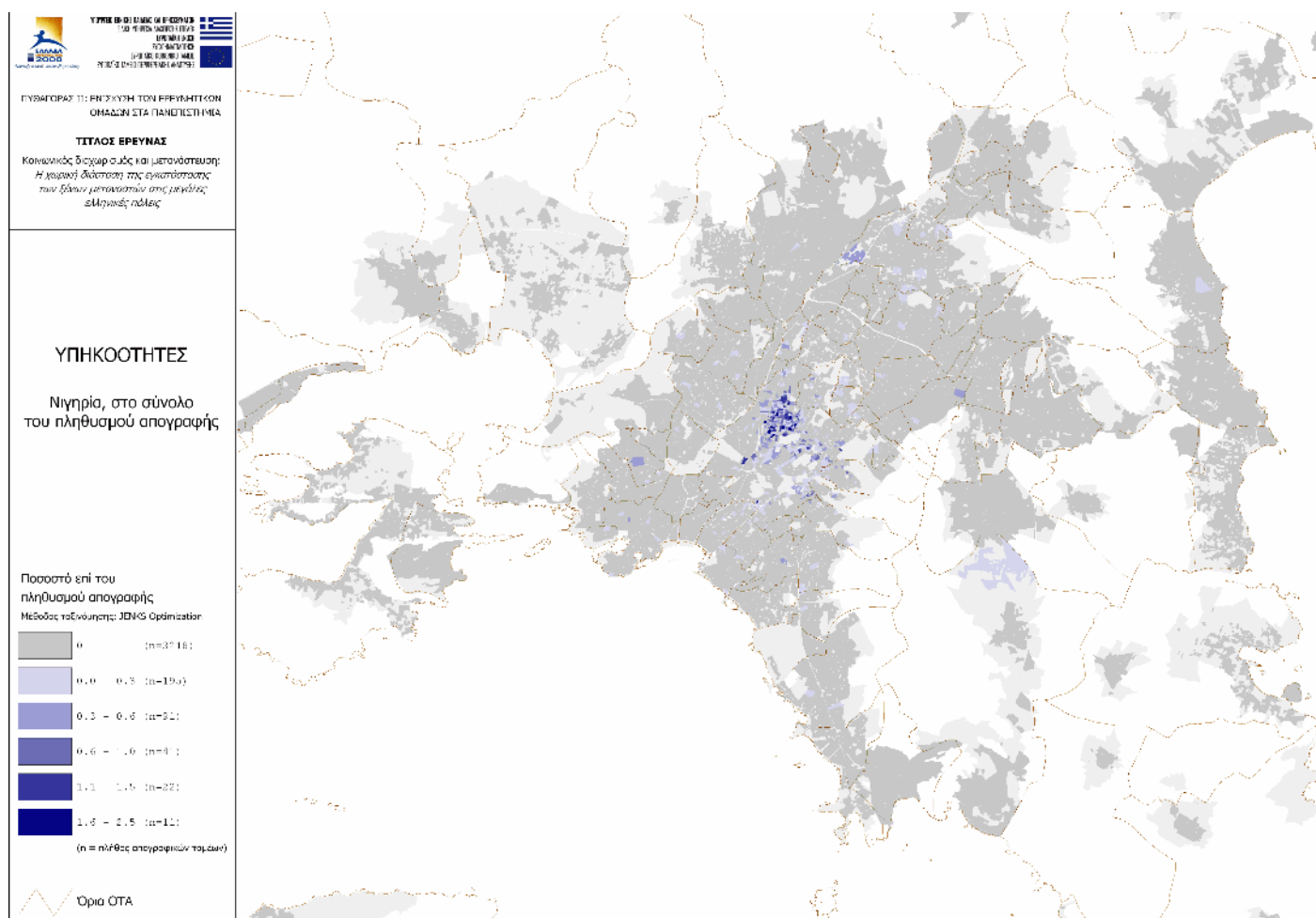
Κεφάλαιο 4. Ο λόγος των μεταναστών. Σύγκριση δύο μεταναστευτικών ομάδων μέσω συνεντεύξεων σε κεντρική περιοχή της Αθήνας στο ζήτημα της κοινωνικής ένταξης.

4.1 Η περιοχή της έρευνας και οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί.

Η περιοχή όπου διεξήχθη η έρευνα είναι μια περιοχή στο κέντρο της Αθήνας και κατά μήκος της οδού Πατησίων. Συγκεκριμένα, η ζώνη έρευνας είναι οι διασταυρώσεις των οδών Αγαθουπόλεως- Αχαρνών- Κύθνου- Αγίας Ζώνης. Τα όρια αυτής της περιοχής ξεκινούν από την πλατεία Αμερικής μέχρι την πλατεία Κολιάτσου και σε επίπεδο γειτονιάς, η γεωγραφική αυτή ζώνη περιλαμβάνει ένα τμήμα της Κυψέλης καθώς και ένα τμήμα από τα Πατήσια. Η επιλογή αυτής της περιοχής δεν έγινε τυχαία. Με βάση την κατάταξη των Αράπογλου Β., Καβουλάκος Κ, Κανδύλης Γ. Μαλούτας Θ. (2010) για τις γειτονιές στην Αθήνα, η περιοχή αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως γειτονιά εθνοτικής ποικιλότητας. Ταυτόχρονα, η περιοχή αυτή συγκεντρώνει μεταναστευτικούς πληθυσμούς από την Αφρική, με μεγάλο βαθμό συγκέντρωσης. Ήδη, κάποιοι ντόπιοι, Έλληνες που κατοικούν στην παραπάνω γεωγραφική περιοχή αποκαλούν την πλατεία Αμερικής ειρωνικά ως «πλατεία Αφρικής». Εκτός όμως από τους αφρικανούς, συγκεντρώνονται στην περιοχή (σε μικρότερο βαθμό) και άλλες εθνικότητες όπως Πολωνοί, Πακιστανοί, μετανάστες από την πρώην ΕΣΣΔ, κ.ά. Όπως φαίνεται στους παρακάτω χάρτες, οι μετανάστες από την Νιγηρία, συγκεντρώνονται στην περιοχή έρευνας καθώς επίσης εμφανίζουν

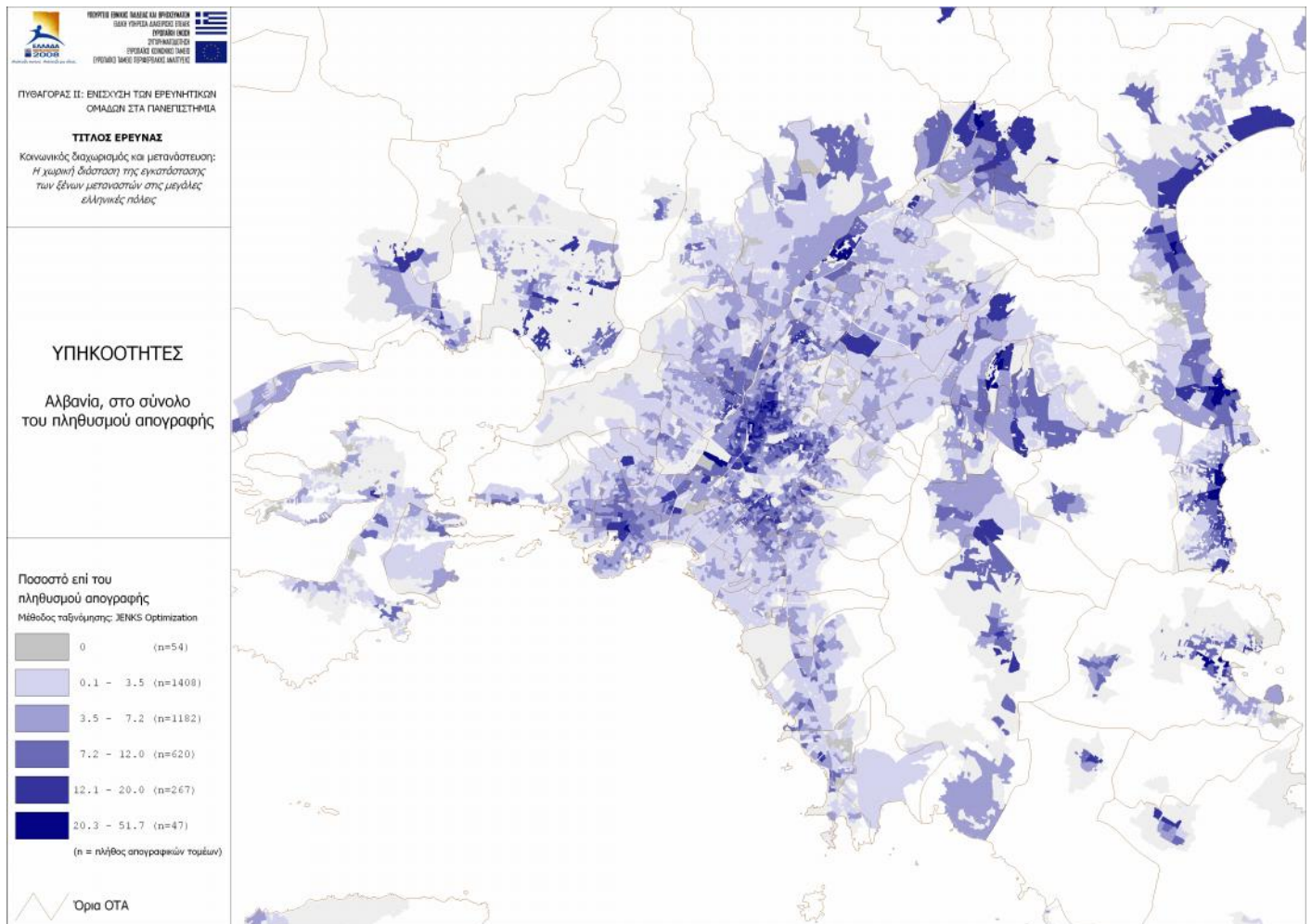
και υψηλή πυκνότητα στην συγκεκριμένη περιοχή. Επιπλέον, οι μετανάστες από την Αλβανία, παρόλο που είναι διάχυτοι στον αστικό ιστό της Αθήνας, εντούτοις εμφανίζουν μεγάλη πυκνότητα (κάτοικοι ανά εκτάριο) στον Δ. Αθηναίων καθώς και στην περιοχή έρευνας. Παρακάτω απεικονίζονται οι χάρτες όπου δείχνουν την χωρική κατανομή καθώς και την πυκνότητα των δύο μεταναστευτικών πληθυσμών (Αλβανοί- Νιγηριανοί) στην μητροπολιτική περιοχή της Αθήνας.

Χάρτης 4.1 Χωρική κατανομή των Νιγηριανών στην μητροπολιτική περιοχή της Αθήνας το 2001

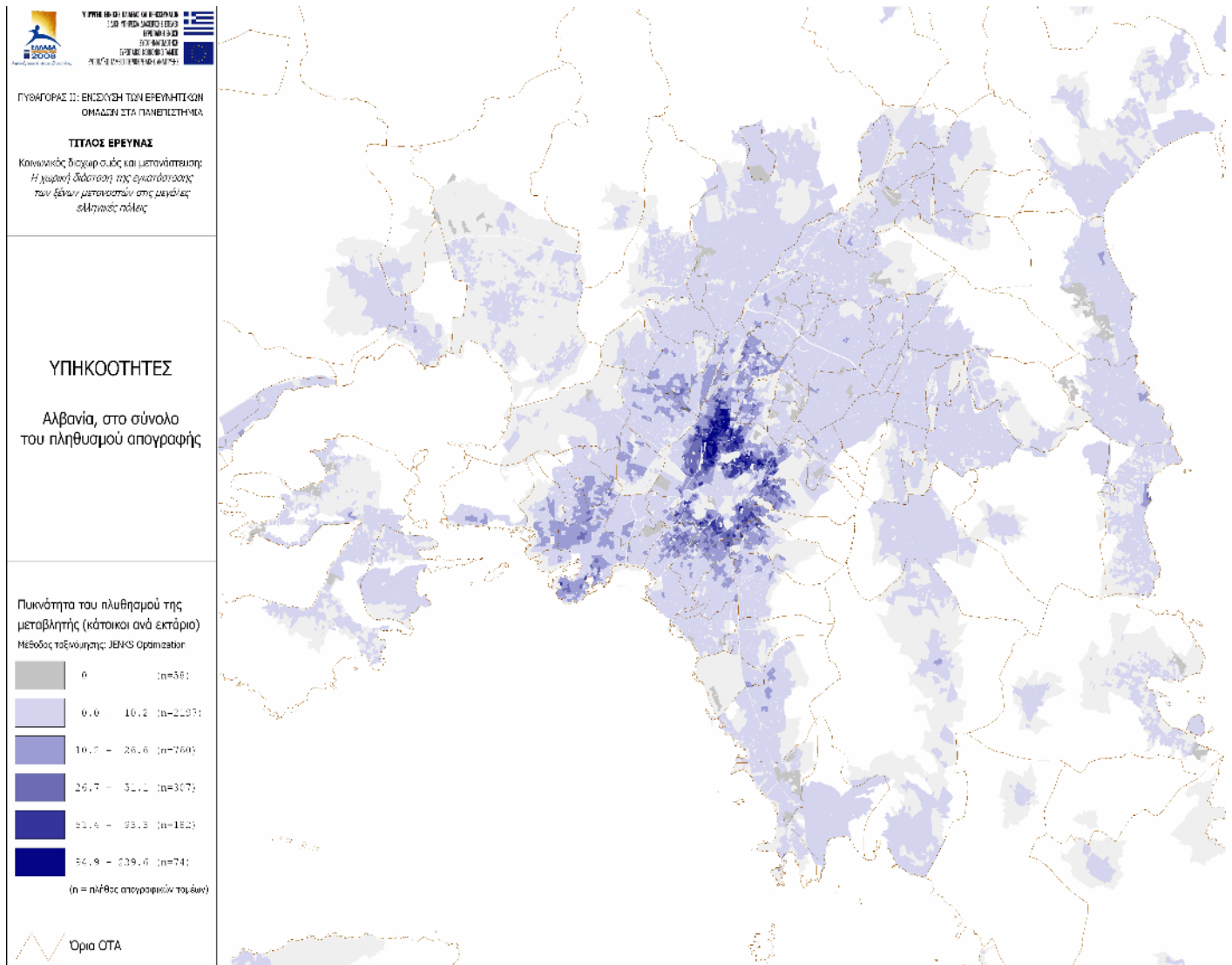
Πηγή: ΕΚΚΕ, 2001

Χάρτης 4.2 Χωρική κατανομή των Αλβανών στην μητροπολιτική περιοχή της Αθήνας το 2001

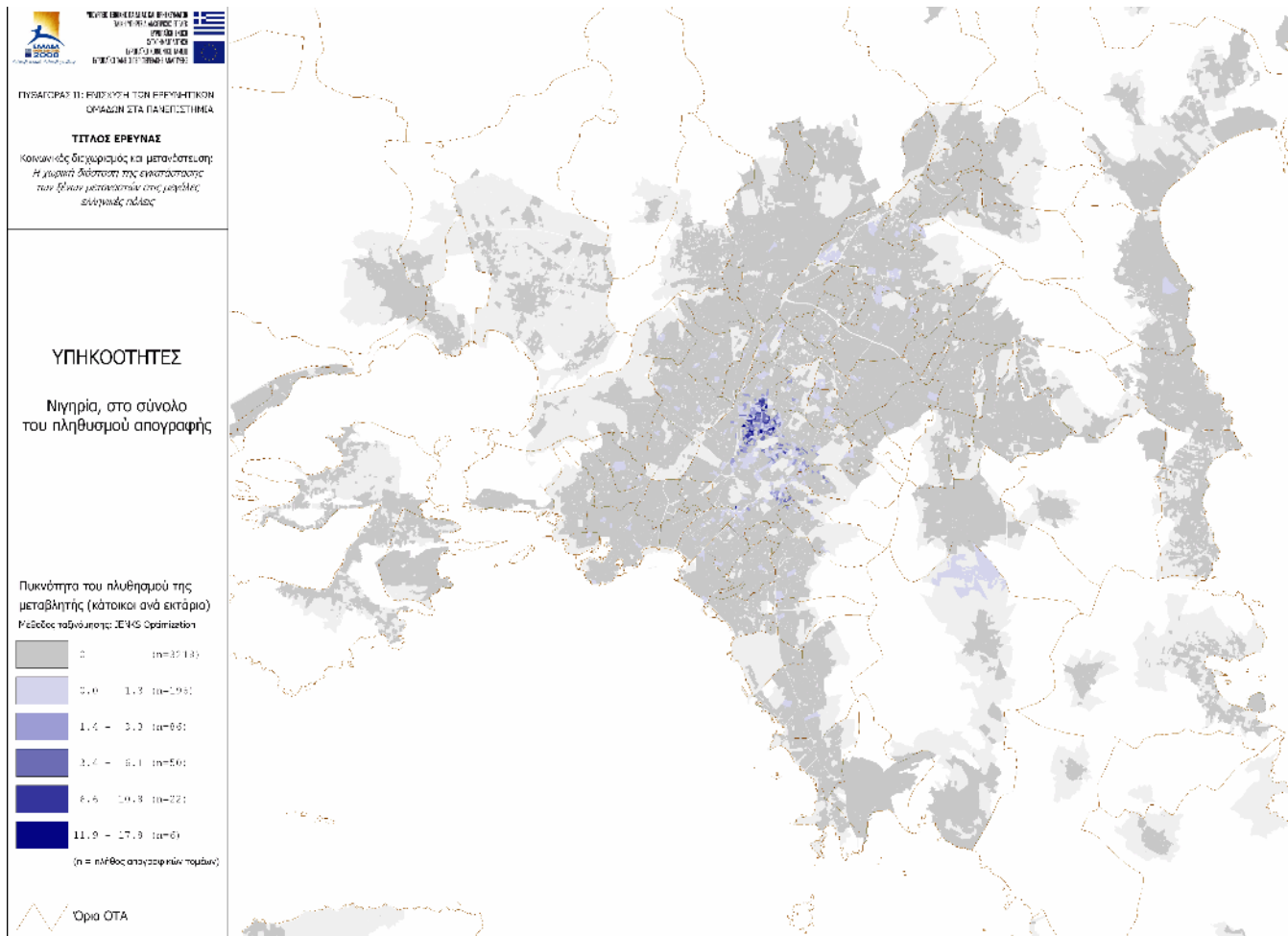
Πηγή: ΕΚΚΕ, 2001

Χάρτης 4.3 Κατανομή της πυκνότητας των Αλβανών (κάτοικοι ανά εκτάριο) στην
μητροπολιτική περιοχή της Αθήνας το 2001

Πηγή: ΕΚΚΕ, 2001

Χάρτης 4.4. Κατανομή της πυκνότητας των Νιγηριανών (κάτοικοι ανά εκ τάριο) στην
μητροπολιτική περιοχή της Αθήνας το 2001

Πηγή: ΕΚΚΕ, 2001

Οι δύο αυτές μεταναστευτικές ομάδες που προβάλλονται στους χάρτες είναι οι δύο από τις τρεις ομάδες όπου έγιναν οι ερωτήσεις. Η τρίτη, είναι οι μετανάστες/ ριες από την Γκάνα, όπου μαζί με τους Νιγηριανούς, αποτελεί την μεταναστευτική ομάδα από την Δ. Αφρική. Σύμφωνα με μαρτυρίες των ίδιων, θεωρούν πως γενικά είναι κοινός λαός (παρά κάποιες διαφορές), οπότε θεωρήθηκε σκόπιμο να ενταχθούν σε μια ευρύτερη εθνο- γεωγραφική ομάδα⁴⁴. Ο λόγος που δεν επιλέχθηκαν άλλες μεταναστευτικές ομάδες είναι διότι οι μετανάστες από την Μ. Ανατολή και Νότιο - Ασία αρνήθηκαν να λάβουν μέρος στην συνέντευξη, ενώ οι μετανάστες από άλλες βαλκανικές χώρες όπως Ρουμανία και Βουλγαρία, δεν ομιλούσαν καλ ά την ελληνική γλώσσα.

Όσον αφορά τα χαρακτηριστικά αυτής της περιοχής όπου έγινε η έρευνα, βρίσκεται στο κέντρο της Αθήνας, αποτελεί ιστορικά μια περιοχή της αντιπαροχής, όπου τα τελευταία 30 χρόνια κάποιο Έλληνες άρχισαν να την εγκαταλείπουν για τα βόρεια και ανατολικά προάστια, παραδίδοντας έτσι την θέση τους σε μετανάστες. Οι δύο πλατείες αποτελούν τόπο συνάντησης των μεταναστών, όπου στην πλατεία Αμερικής συγκεντρώνονται κυρίως αφρικανοί μετανάστες (αλλά και μετανάστες από την Αλβανία και την Πολωνία, σε μικρότερο βαθμό) ενώ η πλατεία Κολιάτσου, η σύνθεση των μεταναστών είναι περισσότερο διευρυμένη. Γύρω από τις δύο πλατείες, συναντάει κανείς καφετέριες όπου ανήκουν σε Έλληνες όπου κατοικούν σην ευρύτερη περιοχή καθώς και κάποιες εθνοτικές επιχειρήσεις όπως ένα αφρικανικό μίνι μάρκετ στην πλατεία Αμερικής, (όπου ανήκει κατά το ήμισυ σε έναν Έλληνα) και ένα αλβανικό καφενείο στην πλατεία Κολιάτσου. Επίσης η περιοχή διαθέτει μεγάλη ποικιλία χρήσεων γης, με έμφαση στο εμπόριο και στις λειτουργίες αναψυχής και ένα έντονα πυκνοδομημένο αστικό περιβάλλον, γεγονός που την χαρακτηρίζει ιστορικά. Εκτός από εθνοτικές επιχειρήσεις, συναντά κανείς και επιχειρήσεις Ελλήνων όπως καφετέριες, ταβέρνες, fast-food, βενζινάδικα καθώς και μαγαζιά ΠΡΟ-ΠΟ.

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί πως υπάρχει έντονο το συναίσθημα της γειτονιάς στην περιοχή έρευνας και ιδιαίτερα στις κατοικίες γύρω από τις δύο πλατείες. Τα παραπάνω βασίζονται σε προσωπικές παρατηρήσεις και μαρτυρίες ντόπιων και μεταναστών της περιοχής (βλ. επίσης και Βαΐου Ν. 2007: 81-83).

⁴⁴ Σε προσωπική συζήτηση που είχα για το θέμα με την κ. Πετρονώτη, ανθρωπολόγο, ερευνήτρια στο εθνικό κέντρο κοινωνικών ερευνών (ΕΚΚΕ), θεώρησε πως η ένταξη αυτή των δύο ομάδων στην ομάδα της Δ. Αφρικής είναι σωστή για λογους ιστορικούς και πολιτισμικούς.

4.2 Αποτελέσματα συνεντεύξεων.

Οι συνεντεύξεις έγιναν στην προαναφερθείσα γεωγραφική περιοχή σε επίπεδο πλατείας, ένα μικρό ποσοστό έγινε και στους δρόμους καθώς αρκετοί μετανάστες συναθροίζονται έξω από τις πολυκατοικίες τους αλλά το περισσότερο μέρος έγινε σε χώρους εργασίας και συνάθροισης μεταναστών όπως καφετέριες, κομμωτήρια, μαγαζιά με είδη ρουχισμού και καφενεία. Ο οδηγός συνέντευξης παρατίθεται στο τέλος της εργασίας. Οι συνεντεύξεις έγιναν τις ώρες ανάμεσα 4 το απόγευμα έως 8 το βράδυ. Ο σκοπός ήταν να καταδειχθούν οι συνθήκες διαβίωσης των μεταναστών, η ύπαρξη ή όχι κοινωνικών δικτύων μεταξύ τους αλλά και εντός των δύο κατηγοριών (Αλβανοί- Δυτικοαφρικάνοι), μια και όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο τα κοινωνικά δίκτυα σε επίπεδο γειτονιάς δεν λειτουργούν πάντα για όλους, οι στάσεις και οι απόψεις για την Ελλάδα και τους Έλληνες, καθώς και πολιτισμικές πρακτικές και στάσεις που θα αναλυθούν παρακάτω. Η περιοχή αποτελεί μια τυπική μεταναστευτική γειτονιά της Αθήνας (ή κα δύο γειτονιές Κολιάτσου- Αμερικής, με έντονη επικοινωνία μεταξύ τους δε επίπεδο διασκέδασης και εργασίας) και η μελέτη των παραπάνω καταστάσεων πρέπει να έχει πρακτική εφαρμογή σε επίπεδο έρευνας ακριβώς σε τέτοιου τύπου γειτονιές, γειτονιές εθνοτικής ποικιλότητας. Ο λόγος είναι επίσης ότι τέτοιες περιοχές, αποτελούν στόχο και αφορμή έξαρσης ρατσιστικών λόγων, αλλά και ταυτόχρονα μπορεί να εσωκλείουν προβλήματα όπως η κοινωνική απόρριψη/ αποκλεισμός των μεταναστών. Επίσης πρέπει να τονιστεί ότι πολλές φορές οι μετανάστες έδιναν «γενικές» απαντήσεις. Τα πλάγια γράμματα στο κείμενο αναφέρονται σε λέξεις που είτε ειπώθηκαν από μια ομάδα μεταναστών (π.χ. Αλβανοί που δεν έχουν παρακολουθήσει την ελληνική εκπαίδευση), είτε από συγκεκριμένα άτομα, όπου εκεί αναγράφεται το όνομά τους.

Το συνολικό δείγμα αποτελείται από 23 άτομα εκ των οποίων 13 Δυτικοαφρικάνοι (εκ των οποίων οι τρεις ήταν γυναίκες) και 10 Αλβανοί (εκ των οποίων η μία ήταν γυναίκα). Από τους 13 δυτικοαφρικάνους οι 3 ολοκλήρωσαν το σχολείο στην Ελλάδα και μία κοπέλα φοιτά ακόμα, ενώ από αυτούς οι 2 γεννήθηκαν στην Ελλάδα. Η ηλικία τους ξεκινά από 17-32 χρονών. Από τους 10 Αλβανούς, τέσσερα άτομα παρακολούθησαν την σχολική τους εκπαίδευση στην Ελλάδα. Κανείς δεν γεννήθηκε στην Ελλάδα και η ηλικία τους είναι από 19-24. Η κατηγοριοποίηση αυτή των δύο πληθυσμών έγινε σκόπιμα, διότι ιδιαίτερα στις ερωτήσεις που αφορούν πολιτισμικές πρακτικές και πολιτισμική/ «εθνική» αφομοίωση, οι απαντήσεις

διαφοροποιούνται από τους υπόλοιπους εντός της ίδιας ομάδας αλλά και μετ' αξί των δυτικοαφρικάνων και των Αλβανών. Οι Αλβανοί (γυναίκες και άντρες) που δεν παρακολούθησαν την ελληνική εκπαίδευση είναι όλοι παντρεμένοι με ομοεθνείς τους. Οι δυτικοαφρικάνοι, αντίθετα είναι παντρεμένοι με Έλληνα η Μαίρη και με ελληνίδα ο Μπέν. Οι υπόλοιποι είναι ανύπαντροι ή σε διάσταση με την σύζυγο τους η οποία προέρχεται από την χώρα καταγωγής. Όσοι μετανάστες έχουν παρακολουθήσει το ελληνικό σχολείο, είτε Αλβανοί είτε δυτικοαφρικάνοι είναι ανύπαντροι. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε είναι η δομημένη συνέντευξη όπου με τον όρο αυτό εννοούμε τη συνέντευξη εκείνη όπου ο ερωτώμενος προ τρέπεται στο ν' απαντήσει σε μια σειρά ερωτήσεων που ο αριθμός, η σειρά και το περιεχόμενο προκαθορίζεται από το έντυπο της συνέντευξης. Στην ερώτηση που αφορά τα κοινωνικο- δημογραφικά χαρακτηριστικά (ερώτηση Α, βλ. οδηγό συνέντευξης), οι Αλβανοί στην συντριπτική τους πλειοψηφία προέρχονται από την ύπαιθρο εκτός από τον Λεονάρντο (22 ετών) που γεννήθηκε στο Δυρράχιο και την Λιλίκα (45 ετών) που γεννήθηκε στην Αυλώνα. Η πλειοψηφία έχει ολοκληρώσει το σχολείο εκτός από τον Γιάννη (38 ετών) που δεν ολοκλήρωσε το σχολείο στην Αλβανία και τους Λεονάρντο, Αντώνη και Αλέξη (22, 22 και 19 ετών αντίστοιχα) που δεν ολοκλήρωσαν το σχολείο στην Ελλάδα. Οι δυτικοαφρικάνοι αντίθετα, στην συντριπτική τους πλειοψηφία προέρχονται από πόλεις άνω των 100.000 ατόμων εκτός από 2 Νιγηριανούς (Μάικλ, 37 ετών και Όφοε, 35 ετών) που προέρχονται από την περιοχή του Δέλτα του Νίγηρα και συγκεκριμένα από την ύπαιθρο. Ταυτόχρονα αυτοί οι δύο, δεν έχουν ολοκληρώσει το σχολείο στην χώρα τους άλλα θέλουν να γραφτούν σε σχολείο εδώ στην Ελλάδα. Επίσης ο Μάριος (34 ετών) από την Γκάνα δεν έχει ολοκληρώσει το σχολείο στην χώρα του. Στην μεταλυκειακή εκπαίδευση οι δυτικοαφρικάνοι εμφανίζουν τέσσερα άτομα (Μπέν 37 ετών, Γκάνα, έχει τελειώσει δάσκαλος στην Γκάνα καθώς και σχολείο, Εμμάνουελ 32 ετών, Νιγηρία αλλά γεννήθηκε στην Ελλάδα, έχει τελειώσει φυσικό στην Θεσσαλονίκη, ο Άμπας, 28 ετών Νιγηρία, έχει τελειώσει το σχολείο στην Ελλάδα και ΤΕΙ αυτοματισμού στην Αθήνα και ο Λοπέζ από την Γκάνα, 26 ετών σπουδάζει ΤΕΙ πληροφορικής και έχει τελειώσει το σχολείο στην Αθήνα). Στην ελληνική εκπαίδευση, συμμετέχει ένα άτομο, η Μουαβίτα ενώ στους Αλβανούς μόνο ο Σοφοκλής (52 ετών) έχει σπουδάσει λογιστική στην Αλβανία και ο Θωμάς (24 ετών) έχει τελειώσει σχολή μαγειρικής μετά το σχολείο στην Ελλάδα. Όσον αφορά την ερώτηση Β που σχετίζεται με τα αίτια της μετανάστευσης, οι Αλβανοί απάντησαν μόνο όσοι έφυγαν σε σχετικά ώριμη ηλικία μια και οι υπόλοιποι ήταν πολύ μικροί και

δεν θυμούνται όπως δήλωσαν. Τα αίτια της μετανάστευσης για αυτούς φαίνονται κοινά με βάση τις απαντήσεις όπως είναι η ακραία φτώχεια (Στην Αλβανία του 90, το κρέας ήταν πανάκριβο, Τούρης 38 ετών), η βία (Όλοι είχαν και έχουν όπλα, επειδή τότε ο κόσμος έμπαινε μέσα σε αποθήκες του στρατού και έκλεβε όπλα...Οι δολοφονίες ήταν κάθε μέρα και οι πιο πολλές γινόντουσαν από νεαρούς, για μικρούς λόγους , Ρίτος, 40 ετών) και η παρατεταμένη διαφθορά (Όλοι λαδώνονταν, η Μαφία κανόνιζε τα πάντα, από το να βοηθήσει για διαβατήριο μέχρι να βρει ρούχα και κρέας λαθραία, Γιάννης, 38 ετών). Όσον αφορά τους δυτικοαφρικάνους, οι 2 Νιγηριανοί που προέρχονται από το Δέλτα του Νίγηρα, δήλωσαν πως εγκατέλειψαν τον τόπο τους λόγω συγκρούσεων της περιοχής τους με τον στρατό της Νιγηρίας καθώς και με μισθοφόρους από την Μ. Βρετανία. Όλοι υπόλοιποι (εκτός από αυτούς που γεννήθηκαν στην Ελλάδα ή έφυγαν σε μικρή ηλικία), δήλωσαν πως η αιτία ήταν οι λιγοστές ευκαιρίες οικονομικής ανέλιξης στην χώρα τους καθώς και η μεγάλη διαφορά που υπάρχει στην ποιότητα ζωής ανάμεσα στην Αφρική και στην Ευρώπη . Η Μαίρη (47 ετών) από την Νιγηρία, δήλωσε πως ήρθε στην Ελλάδα, διότι ο σύζυγος της ήταν Έλληνας, κάτοικος της Νιγηρίας, και της ζήτησε να έρθουν στην Ελλάδα. Επίσης οι Αλβανοί δήλωσαν πως επέλεξαν την Ελλάδα γιατί είναι κοντά και μοιάζουμε σαν άνθρωποι, όπως χαρακτηριστικά δήλωσε ο Ράκης, 37 ετών. Αντίθετα, για τους δυτικοαφρικάνους η επιλογή έγινε τυχαία επειδή δεν μπορούν να φύγουν για άλλη χώρα ή οικογενειακοί λόγοι όπως η περίπτωση της Μαίρης (47 ετών).

Όσον αφορά την ερώτηση Γ, που αφορά το ιστορικό εισόδου, όλοι οι Αλβανοί (οι 6 από τους 10, μια και οι νέοι γνωρίζουν λίγα πράγματα για το πώς ήρθαν οι γονείς τους) ήρθαν στην χώρα με παράνομο καθεστώς από τα ελληνοαλβανικά σύνορα και εγκαταστάθηκαν είτε στην περιοχή έρευνας είτε στην περιοχή γύρω από την Ομόνοια και την Πλατεία Βάθης και με την πάροδο του χρόνου εγκαταστάθηκαν στην περιοχή. Η αναζήτηση εργασίας για αυτούς έγινε μέσα από κοινωνικά δίκτυα που τους οδήγησαν να βρουν δουλειά στον κατασκευαστικό τομέα ή σε κάποιες βιοτεχνίες. Και στις δύο περιπτώσεις οι εργοδότες ήταν Έλληνες. Οι δυτικοαφρικάνοι, στο σύνολο των 9 στους 13, μια και οι τέσσερις νεοί, είτε γεννήθηκαν εδώ είτε γνωρίζουν ελάχιστα πράγματα, οι 4 ήρθαν παράνομα στην χώρα από την Τουρκία από το Αιγαίο, ενώ ένας ο Μάριος (34 ετών) από την Γκάνα, ήρθε από τον Έβρο. Οι υπόλοιποι ήρθαν νόμιμα (με το αεροπλάνο). Ενδιαφέρον παρουσιάζει πως από τους 9, οι δύο είναι γυναίκες (Μαίρη, 47 ετών από την Νιγηρία, Μάτα, 35 ετών από την Νιγηρία) ήρθαν νόμιμα στην χώρα. Η αναζήτηση εργασίας

έγινε μέσω των κοινωνικών δικτύων με ομοεθνείς τους, όπως και στην περίπτωση των Αλβανών, αλλά οι δυτικοαφρικάνοι εκτός από Έλληνες, εργάζονταν και σε ομοεθνείς τους επιχειρηματίες. Οι δύο προαναφερθείσες γυναίκες εργάζονταν σε κομμωτήριο ομοεθνών τους ως ανασφάλιστες. Όλοι οι παραπάνω μετανάστες στην αρχή της πορείας τους στην ελληνική κοινωνία εργάζονταν ως ανασφάλιστοι.

Όσον αφορά την ερώτηση Δ, σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσής τους στον τομέα κατοικίας στην Ελλάδα, οι μετανάστες από την Αλβανία, δήλωσαν δυσαρεστημένοι μια και είτε έχουν πρόβλημα με την *κεντρική θέρμανση*, είτε γενικότερα με το γεγονός ότι η πολυκατοικία τους είναι *παλιά, άρα προβλήματα υπάρχουν*. Όλοι τους κατοικούν τουλάχιστον σε ισόγειο μέχρι 3^ο όροφο. Εξάιρεση αποτελεί η απάντηση της Λιλίκα (45 ετών) όπου δήλωσε πως το σπίτι της είναι *ευρύχωρο, άνετο και ζεστό*. Οι μετανάστες από την Δ. Αφρική, σε μεγαλύτερο βαθμό δήλωσαν δυσαρεστημένοι μια και οι Μάικλ, 37 ετών και Όφοε, 35 ετών από τη Νιγηρία καθώς και ο Κούντε (33 ετών) από την Γκάνα, κατοικούν σε υπόγεια. Σχετικά καλές συνθήκες κατοικίας χαρακτήρισαν οι γυναίκες και οι νέοι που έχουν γεννηθεί ή έχουν πάει σχολείο (οι παραπάνω κατοικούν σε 2^ο, 3^ο και 4^ο όροφο).

Στην ερώτηση Ε, που αφορά την εργασιακή κατάσταση, οι Αλβανοί μετανάστες που έχουν παρακολουθήσει το ελληνικό σχολείο, ο ένας, ο Θωμάς, εργάζεται ως σεφ σε ξενοδοχείο και είναι αρκετά ικανοποιημένος. Οι υπόλοιποι τρεις εργάζονται οι δύο σε περίπτερα (ο ένας κοντά στην Πλατεία Κολιάτσου, ο άλλος κοντά στην πλατεία Εξαρχείων) και ο τρίτος εργάζεται σε σούπερ - μάρκετ. Αυτοί οι τρεις δεν είναι ευχαριστημένοι μια και *τα χρήματα είναι λίγα* για τις ώρες δουλειάς. Οι υπόλοιποι έξι, κάποιο συνεχίζουν να εργάζονται ως οικοδόμοι σε συνεργεία (3 από τους 6) και δηλώνουν πως *η κρίση έχει χτυπήσει την οικοδομή*. Άλλοι δύο, δήλωσαν άνεργοι (εργάζονταν σε βιοτεχνίες) και η αιτία είναι η *κρίση (Όλη η Ελλάδα έχει πρόβλημα για δουλειά, Θανάσης 50 ετών από την Αλβανία)*. Η γυναίκα του δείγματος απάντησε πως δεν εργάζεται πλέον και ζει από τον άντρα της. Οι Αλβανοί δεν θεωρούν ότι η έλλειψη εργασίας ή οι κακές απολαβές τους σχετίζεται τόσο με την εθνικότητά τους, όσο με την γενικότερη οικονομική κατάσταση. Όσον αφορά τους δυτικοαφρικάνους, οι δύο Νιγηριανοί από το Δέλτα του Νίγηρα, δήλωσαν πως ενώ εργάζονταν σε εστιατόριο και σε φούρνο στην περιοχή ως ανασφάλιστοι, πλέον δεν εργάζονται και δηλώνουν άνεργοι. Η αιτία για αυτούς σχετίζεται κυρίως με το γεγονός πως οι *Έλληνες αποφεύγουν να πάρουν στην δουλειά έναν μαύρο*. Οι γυναίκες εργάζονται σε κομμωτήρια της περιοχής (Μάτα, 35 ετών από την Νιγηρία) καθώς και η Μαίρη (47

ετών, από τη Νιγηρία) διατηρεί κατάστημα με είδη ρουχισμού. Και οι δύο δηλώνουν πως υπάρχει πρόβλημα στην αγορά. Οι υπόλοιποι άντρες είτε σε καταστήματα παροχής υπηρεσιών (Νιγηριανοί), είτε στον κατασκευαστικό τομέα (μετανάστες από την Γκάνα ανεξάρτητα από το εκπαιδευτικό τους επίπεδο). Οι Εμμάνουελ και Άμπαι που έχουν σπουδάσει στην Ελλάδα, δήλωσαν επαγγέλματα σχετικά με τις σπουδές (σε φροντιστήριο ο πρώτος εκτός περιοχής και σε ηλεκτρολογικό συνεργείο ο δεύτερος) και δήλωσαν πως τόσο η κρίση όσο και το χρώμα τους, τους εμποδίζουν να βρουν καλύτερες δουλειές. Η Μουαβίτα (17 ετών, από την Γκάνα), η οποία έχει γεννηθεί στην Ελλάδα, δεν εργάζεται καθότι πηγαίνει σχολείο. Ο Λοπέζ, εργάζεται σε μια επιχείρηση στην περιοχή που επιδιορθώνει υπολογιστές.

Στην ερώτηση Z, που αφορά τις κοινωνικές σχέσεις και τα κοινωνικά δίκτυα των μεταναστών, όλοι οι Αλβανοί θεωρούν καλό που διαμένουν σε περιοχή ό που υπάρχουν ομοεθνείς τους για λόγους προσωπικούς που σχετίζονται καταρχήν με φιλικούς δεσμούς. Οι Αλβανοί που δεν έχουν παρακολουθήσει την ελληνική εκπαίδευση, διατηρούν φιλικές σχέσεις με ομοεθνείς τόσο από την περιοχή κατοικίας όσο και από τους χώρους δουλειάς. Επίσης, διατηρούν και επαφές με Έλληνες τόσο από την περιοχή κατοικίας όσο και από τους χώρους εργασίας και θεωρούν πως τα κοινωνικά δίκτυα με Έλληνες προσφέρουν καλύτερες ευκαιρίες ως προς την αγορά εργασίας από ότι με ομοεθνείς τους. Δεν διατηρούν σχέσεις με μετανάστες άλλων εθνικοτήτων και θεωρούν ταυτόχρονα πως η μεγάλη συγκέντρωση μεταναστών από χώρες κυρίως της Μ. Ανατολής υποβαθμίζουν την περιοχή. Για τους δυτικοαφρικάνους διατηρούν ουδέτερη έως ελαφρά αρνητική γνώμη, διότι κατά αυτούς η πώληση π.χ. CD στο δρόμο θεωρείται μια περιθωριακή πράξη. Οι Αλβανοί που έχουν παρακολουθήσει ελληνικό σχολείο, έχουν διαφοροποιημένη θέση. Ο Θωμάς ο οποίος εργάζεται ως σεφ, διατηρεί φιλικές σχέσεις με Έλληνες, Αλβανούς καθώς και Νιγηριανούς, λόγω εργασίας. Οι υπόλοιποι τρεις διατηρούν επαφές μόνο με Αλβανούς ομοεθνείς. Όλοι οι παραπάνω θεωρούν πως η ποιότητα ζωής στην περιοχή δεν είναι η καλύτερη δυνατή, απλώς την έχουν συνηθίσει. Επίσης, οι Αλβανοί δεν συμμετέχουν σε κοινωνικές και πολιτισμικές εκδηλώσεις. Οι μετανάστες από την Δ. Αφρική που δεν έχουν παρακολουθήσει την ελληνική εκπαίδευση, διατηρούν έντονες σχέσεις με μετανάστες από την χώρα τους αλλά και από άλλες χώρες της Δ. Αφρικής, μια και κατά γενική ομολογία οι κοινωνικές σχέσεις με ομοεθνείς παρέχει πληροφορίες για την αγορά εργασίας αλλά και προστασία από καταστάσεις ανέχειας όπως έλλειψη τροφής λόγω ανεργίας καθώς και

προσωρινή στέγη. Επίσης διατηρούν φιλικές σχέσεις με ομοεθνείς τους και δεν διατηρούν σχέσεις με άλλους μετανάστες ή ντόπιους. Εξαίρεση αποτελούν οι γυναίκες που διατηρούν επιχειρήσεις (επιπλέον η μία είναι παντρεμένη με Έλληνα) όπου διατηρούν επαγγελματικές και φιλικές σχέσεις με γυναίκες από άλλες εθνικότητες καθώς και Ελληνίδες. Οι δυτικοαφρικάνοι τώρα, οι οποίοι έχουν ολοκληρώσει την ελληνική εκπαίδευση ή πηγαίνουν σχολείο δήλωσαν πως διατηρούν φιλικές σχέσεις με διάφορες εθνικότητες καθώς και με Αλβανούς και με Έλληνες και θεωρούν πως τόσο σε φιλικό όσο και σε επίπεδο πληροφοριών για εύρεση εργασίας είναι όλες εξίσου σημαντικές. Επίσης, όλοι οι παραπάνω θεωρούν πως η ποιότητα ζωής στην περιοχή δεν είναι η καλύτερη δυνατή και θα επιθυμούσαν περισσότερο πράσινο καθώς και αφρικανικούς πολιτιστικούς συλλόγους για την διατήρηση της εθνικής/ πολιτισμικής τους ταυτότητας. Θεωρούν όμως πως η περιοχή τους παρέχει αρκετές υπηρεσίες, λόγω συγκέντρωσης τους.

Στην ερώτηση Η, όσον αφορά τις απόψεις των μεταναστών για την Ελλάδα και τους Έλληνες, οι μετανάστες από την Αλβανία και την Δ. Αφρική που δεν έχουν παρακολουθήσει την ελληνική εκπαίδευση, δήλωσαν πως είχαν ακούσει στα σχολεία πως η Ελλάδα είναι *μια χώρα με μεγάλη ιστορία*. Οι δυτικοαφρικάνοι μάλιστα τόνισαν πως γνώριζαν ότι η Ελλάδα *δεν κατέκτησε στο παρελθόν άλλη χώρα*. (Μπέν 37 ετών από Γκάνα). Τώρα, οι μεν Αλβανοί διατύπωσαν πως η Ελλάδα είναι μια όχι ιδιαίτερα πλούσια χώρα, με προβλήματα ανεργίας και ρατσιστική με τους ξένους αν και θεωρούν πως τώρα τελευταία η κατάσταση έχει βελτιωθεί, ενώ οι δυτικοαφρικάνοι διατύπωσαν πως οι Έλληνες, *όχι όλοι, ιδιαίτερα οι μεγάλης ηλικίας, είναι ρατσιστές*. Οι Αλβανοί που συμμετείχαν στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα τόνισαν πως το ελληνικό κράτος έχει πολλά προβλήματα, ενώ οι τρεις Αλβανοί που δεν ολοκλήρωσαν το Λύκειο, ανέφεραν και τον ρατσισμό των Ελλήνων απέναντι στους ξένους. Οι δυτικοαφρικάνοι που συμμετείχαν στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα τόνισαν επίσης τα προβλήματα του ελληνικού κράτους (*Η Ελλάδα είναι μια αδύνατη οικονομία, χωρίς διεθνή επιρροή*, Άμπαε 28 ετών από Νιγηρία). Όσον αφορά τον ρατσισμό θεωρούν πως είναι πρόβλημα και οφείλεται είτε στην *χαμηλή μόρφωση* είτε από *κόμπλεξ*.

Στην ερώτηση Θ, που αφορά πολιτισμικές πρακτικές, όλοι οι μετανάστες είναι θετικοί στον σύγχρονο ελληνικό πολιτισμό και συγκεκριμένα την μουσική (διάφορα είδη, σύγχρονα και παλιότερα) και την ελληνική κουζίνα. Όσον αφορά τον εθνικό προσδιορισμό οι μετανάστες που δεν συμμετείχαν στην ελληνική εκπαίδευση από την

Αλβανία και την Δ. Αφρική δήλωσαν πως δεν θεωρούν τους εαυτούς τους Έλληνες αλλά αντίθετα προσδιορίζονται ως Αλβανοί, Νιγηριανοί και Γκανέζοι. Εξαίρεση αποτελεί η Μαίρη (47 ετών, από την Νιγηρία) η οποία δήλωσε πως νιώθει *έλληνας πολίτης αλλά με αφρικανικό αίμα*. Οι μετανάστες που συμμετείχαν στην ελληνική εκπαίδευση από την Δ. Αφρική παρουσίασαν μια υβριδική εθνική ταυτότητα (*Είμαι Ελληνίδα, όσο είμαι και αφρικάνα*, Μουαβίτα 17 ετών από την Γκάνα, *Αγαπώ την Ελλάδα όσο και την Νιγηρία*, Άμπαε 28 ετών από την Νιγηρία, *Ίσως θα με προσδιόριζα ως Αφρο- Έλληνα*, Εμμάνουελ, 32 ετών από την Νιγηρία, γεννημένος Ελλάδα).

Αντίθετα, οι Αλβανοί που συμμετείχαν στην ελληνική εκπαίδευση παρουσιάζουν μια διαφορετική στάση. Ο Θωμάς, ο οποίος έχει τελειώσει σχολείο στην Ελλάδα και εργάζεται ως σεφ, δήλωσε *περισσότερο Έλληνας από ότι Αλβανός*, μια και στην Αλβανία έφυγε με τους γονείς του μικρός. Στον αντίποδα, οι υπόλοιποι τρεις, που δεν έχουν τελειώσει το Λύκειο και ταυτόχρονα μετά την συνέντευξη μου ανέφεραν οικονομικά προβλήματα στην οικογένειά τους, δήλωσαν πως δεν νιώθουν *τίποτα*, μια και όταν επισκέπτονται την Αλβανία ακούνε χαρακτηρισμούς όπως *Γκρεκοφώνε, Έλληνας, «ξένος»*, και ταυτόχρονα στην Ελλάδα ακούνε χαρακτηρισμούς όπως *Αλβανός, βίαιος, ο πλιατσικολόγος του Δεκέμβρη που πουλούσε κλεμμένα πράγματα στα Τίρανα*, την στιγμή που κατ' αυτούς οι γονείς τους *έχτισαν την Αθήνα*. Παρατηρούμε λοιπόν μια αποστροφή εθνικού προσδιορισμού και μια πικρία για την Ελλάδα, που σε συνδυασμό με το χαμηλό κοινωνικό υπόβαθρο, πιθανώς στο μέλλον να δημιουργηθούν αισθήματα κοινωνικού αποκλεισμού.

Τέλος, καλό είναι να τονιστεί, πως όλοι οι παραπάνω μετανάστες θεωρούν πως η απόδοση ελληνικής ταυτότητας θα βελτίωνε την κοινωνική τους κατάσταση.

4.3 Τελικές παρατηρήσεις 4^{ου} κεφαλαίου

Με βάση τα παραπάνω παρατηρούμε τα εξής:

- Η συμμετοχή στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα για τους νέους μετανάστες διαδραματίζει ένα σημαντικό ρόλο στις στάσεις, τις αντιλήψεις αλλά και στην ενταξιακή τους πορεία.
- Ο ρατσισμός των γηγενών, εκλαμβάνεται γενικά περισσότερο έντονα από τους δυτικοαφρικάνους από ότι πλέον στους Αλβανούς.
- Τα κοινωνικά δίκτυα με βάση την εθνικότητα, όσον αφορά καταστάσεις πέρα από την απλή φιλία όπως η εύρεση εργασίας, έχουν μεγαλύτερη σημασία για τους δυτικοαφρικάνους από ότι για τους Αλβανούς.
- Το κοινωνικό υπόβαθρο το οποίο καθορίζεται και από την συμμετοχή στο σχολείο, συμμετέχει στον βαθμό αποδοχής της εγχώριας εθνικότητας. Οι Αλβανοί που δεν ολοκλήρωσαν το σχολείο, δεν αποδέχονται κάποια εθνική ταυτότητα, ενώ οι δυτικοαφρικάνοι αποδέχονται μια σύνθετη, υβριδική ταυτότητα που κατά τον γράφοντα θεωρείται ένδειξη κοινωνικής ένταξης.
- Στην περίπτωση των Αλβανών που δεν ολοκλήρωσαν το σχολείο, παρατηρήθηκαν αναφορές συνδεδεμένες με τον ρατσισμό, κάτι που πιθανώς να ενισχύεται από την κακή επίδοση στο σχολείο. Ταυτόχρονα νιώθουν πως ενώ οι γονείς τους πρόσφεραν στην κοινωνία υποδοχής, αυτοί νιώθουν ρατσιστικά σχόλια, εκ των οποίων ο προσδιορισμός του πλιατσικολόγου συνδέεται φανερά με χαρακτηρισμούς των ΜΜΕ.

Επίλογος. Προς ένα ελληνικό πρότυπο κοινωνικής ένταξης :

Στην παρούσα εργασία, επιγραμματικά θα λέγαμε πως με βάση τα προηγούμενα κεφάλαια, μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα πως η ελληνική κοινωνία και συγκεκριμένα η Αθήνα, έχει κάποια ιδιαίτερα χώρο - κοινωνικά (αλλά και ιστορικά) χαρακτηριστικά, αλληλένδετα πολλές φορές, που θα μπορούσαν να διαδραματίσουν ένα ευνοϊκό πλαίσιο κοινωνικής ένταξης όπως είναι:

- ο Ο μειωμένος κοινωνικός διαχωρισμός στον αθηναϊκό αστικό χώρο εν σχέση με πόλεις του Βορρά, λόγω εν μέρει κάθετου κοινωνικού διαχωρισμού που οδηγεί σε κοινωνική μίξη, μια κατάσταση που προωθείται από τις σύγχρονες ευρωπαϊκές πολιτικές
- ο Ο μειωμένος εθνοτικός διαχωρισμός των αλβανών στην Αθήνα, που αποτελούν την μεγαλύτερη μεταναστευτική ομάδα, με αποτέλεσμα να αποφεύγεται έτσι η δημιουργία ενός μονό-εθνοτικού χώρου.
- ο Η έλλειψη μέχρι στιγμής χώρων γκέτο τύπου αμερικάνικων πόλεων ή χώρων εργατικών περιοχών όπως τα γαλλικά banlieues για ιστορικούς, κοινωνικούς, θρησκευτικούς και πολεοδομικούς λόγους.
- ο Η πολιτισμική γειτνίαση με τους υπόλοιπους λαούς των Βαλκανίων, κάτι που φάνηκε πως το γνωρίζουν οι Αλβανοί μετανάστες.
- ο Παρόλη την μειωμένη κρατική πρόνοια, στην ελληνική κοινωνία λειτουργούν εναλλακτικές «ασπίδες» προστασίας από τον κοινωνικό αποκλεισμό που μπορεί να προκληθεί π.χ. από την ανεργία, όπως τα οικογενειακά δίκτυα και μέχρι ενός βαθμού η άτυπη οικονομία.
- ο Δεν υπάρχει μεγάλο χάσμα φτώχειας ανάμεσα σε γηγενείς και μετανάστες, οπότε και με βάση τα προηγούμενα, δεν δημιουργούνται ζώνες εθνοφυλετικής απομόνωσης και φτώχειας.
- ο Τελευταίο, αλλά όχι ασήμαντο, είναι το γεγονός πως η Ελλάδα δεν έχει αποικιοκρατικό παρελθόν, κάτι που όπως φάνηκε εκλαμβάνεται θετικά από τους δυτικοαφρικάνους μετανάστες, χωρίς αυτό να σημαίνει πως η αποικιοκρατία έχει πάντα αρνητικό αντίκτυπο στην κοινωνική ένταξη των μεταναστών (βλ. Ολλανδία).

Τα παραπάνω αποτελούν διαπιστώσεις οι οποίες λόγω της πρόσφατης αναζωπύρωσης του δημοσίου λόγου για την κοινωνική ένταξη των μεταναστών θα μπορούσαν να αποτελέσουν χρήσιμα εργαλεία κοινωνικής, πολιτισμικής αλλά και

πολεοδομικής πολιτικής για την κοινωνική τους ένταξη. Συγκεκριμένα όσον αφορά τις προτάσεις:

- Ο αστικός σχεδιασμός θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη του τον παράγοντα «εθνικότητα» και να μην υιοθετήσει α priori πρακτικές και αντιλήψεις που σε άλλες χώρες προκαλούν αύξηση του κοινωνικού αποκλεισμού των μεταναστών σε συγκεκριμένες περιοχές.
- Θα πρέπει να καταπολεμηθεί ο ρατσισμός και η ξеноφοβία, μέσα από την εκπαίδευση, από την στήριξη και ενδυνάμωση εάν είναι εφικτό της χωρικής μίξης μεταναστών και γηγενών, από την μεγαλύτερη προβολή των ΜΜΕ θετικών εικόνων για τους μετανάστες αλλά και από την υπενθύμιση της ελληνικής ιστορίας καθότι και οι Έλληνες υπήρξαν μετανάστες και εν πολλοίς βίωσαν (και κάποιοι βιώνουν και σήμερα, ιδίως η δεύτερη γενιά...) φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό σε χώρες του ευρωπαϊκού βορρά. Για παράδειγμα, μετά από έρευνες που έχουν γίνει, έχει διαπιστωθεί πως οι όροι και οι συνθήκες εργασίας αρκετών μεταναστών στην Γερμανία (μέσα σε αυτούς και Έλληνες), οι οποίοι απασχολούνταν στο επίσημο - φορντικό καθεστώς εργασίας, ακόμα και κατά την δεκαετία του 1980, προσομοιάζουν εντυπωσιακά με τις επισφαλείς και επικίνδυνες συνθήκες εκμετάλλευσης των σύγχρονων μεταναστών στην Ν. Ευρώπη, όπου το πρότυπο των άτυπων/ ανεπίσημων οικονομικών σχέσεων προδιαθέτει θεωρητικά περισσότερο για κάτι τέτοιο (Κανδύλης Γ. 2004: 70).
- Θα πρέπει να δημιουργηθεί μια συγκροτημένη οικογενειακή πολιτική που να στηρίζει την πυρηνική οικογένεια σε επίπεδο απόκτησης κατοικίας, να στηρίζει την μονογονεϊκή οικογένεια και ταυτόχρονα να περιλαμβάνει και τις οικογένειες των μεταναστών, μια και όπως είδαμε η οικογένεια διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη κοινωνική ένταξη και η στήριξή της και σε επίπεδο μεταναστών, θα μπορούσε να αποτρέψει την ενίσχυση του κοινωνικού αποκλεισμού.
- Διατήρηση και στήριξη του ρόλου στην ελληνική οικονομία των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων στον οποίο όπως είδαμε, βρήκαν απασχόληση οι μετανάστες αλλά και στις ίδιες τις επιχειρήσεις των μεταναστών όπου ειδικά στην περίπτωση των δυτικοαφρικάνων αποτελούν «καταφύγιο» απασχόλησης,.

Επίσης, ένα ζήτημα πολιτικής που θα αφορούσε την ομαλότερη ένταξη των μεταναστών είναι και η δημιουργία σε κεντρικό επίπεδο ενός αρμόδιου οργανισμού. Στην Δανία, υπάρχει το Υπουργείο Ενσωμάτωσης, το οποίο εκδίδει σε πολλές γλώσσες μεταναστών ενημερωτικά έντυπα, τα οποία κατατοπίζουν τους νέους μετανάστες για τα δικαιώματά τους αλλά και τις συνθήκες που επικρατούν στην χώρα όσον αφορά την εργασία τους. Επίσης, το Υπουργείο Ενσωμάτωσης στην Δανία, προωθεί μέσω των παραπάνω εντύπων την ενασχόληση αλλά και δημιουργία πολιτιστικών, θρησκευτικών και πολιτικών συλλόγων για τους μετανάστες, κάτι που καλό θα ήταν να αρχίσει να γίνεται και στην Ελλάδα, μια και ιδιαίτερο στην Αθήνα η πολυεθνική σύνθεση των μεταναστών αποτελεί μια ιδιαίτερη πολιτισμική πρόκληση για την χώρα (Golli M., Rezaei S. 2009:173).

Τέλος, σε μια άλλη χώρα του Ευρωπαϊκού Νότου, στην Πορτογαλία, αρκετές πρωτοβουλίες ενσωμάτωσης δημιουργήθηκαν αυτή τη φορά σε τοπικό επίπεδο. Για παράδειγμα το Δημοτικό Συμβούλιο Μεταναστευτικών Κοινοτήτων και Εθνοτικών Μειονοτήτων στον δήμο της Λισσαβόνας, ενθαρρύνει την συμμετοχή μεταναστών στην τοπική πολιτική και κατ' επέκταση στην πολιτική ενσωμάτωση. Επίσης, υπάρχουν ειδικές τοπικές υπηρεσίες όπου διευκολύνουν την επικοινωνία ανάμεσα στις τοπικές μεταναστευτικές κοινότητες και τις δημοτικές υπηρεσίες σε θέματα διοικητικής μέριμνας (Teixeira A., Albuquerque R. 2009: 437-438). Τα παραπάνω έχουν ιδιαίτερη σημασία μια και οι μετανάστες έρχονται πιο κοντά με τους ντόπιους.

Οι παραπάνω πολιτικές θα είχαν θετικά αποτελέσματα εάν υιοθετούνταν από την ελληνική πολιτεία. Επίσης, καλό είναι να τονιστεί πως δεν επιχειρήθηκε μια προσπάθεια ανάδειξης του ελληνικού μοντέλου αστικής και κοινωνικής συγκρότησης σε «ιδανικό» μοντέλο. Απλώς έγινε μια προσπάθεια ανάδειξης κάποιων θετικών για την κοινωνική ένταξη των μεταναστών⁴⁵ χαρακτηριστικών που διαθέτει.

Επίσης ας μην ξεχνάμε πως βρισκόμαστε στην αρχή της κρίσης της ελληνικής οικονομίας και οι συνέπειές της σε κοινωνικό επίπεδο, ιδιαίτερα για τους μετανάστες, είναι ακόμα δύσκολο να προβλεφθούν.

⁴⁵ Σε ευρωπαϊκό επίπεδο βέβαια, παρατηρούμε πως σε κάθε χώρα υπάχει τουλάχιστον μια μεταναστευτική ομάδα (π.χ. Μαροκινοί στην Ολλανδία) που παρουσιάζει αρνητικές επιδόσεις στο ζήτημα της ένταξης (βλ. συλλογικό τόμο, Τριανταφυλλίδου Α., Ρουμπίνη Γ., 2009). Ίσως και στην ελληνική περίπτωση, το πέρασμα του σύγχρονου, φανερώνει κάποια «ευπαθή» μεταναστευτική ομάδα. Όμως παρόλα αυτά, η ανάδειξη χαρακτηριστικών και πολιτικών ένταξης, θεωρείται αναγκαία για την όσο δυνατόν ομαλότερη ενσωμάτωσή τους, τουλάχιστον σε συνολικό επίπεδο.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Αλεξανδρόπουλος Σ. (2009): «Η θεωρητική συνεισφορά του E. Park», σελ. 111-145 στο Τάτσης Χ. - Ν., Θανοπούλου Μ (επιμ.): *Η κοινωνιολογία της Σχολής του Σικάγου*, Αθήνα: Παπαζήση

Μαλούτας Θ. (2009): «Κοινωνικός διαχωρισμός: Παρακαταθήκες της Σχολής του Σικάγου και Σύγχρονοι Προβληματισμοί», σελ.381-402, στο ίδιο

Αλεξίου Θ. (2009): *Κοινωνικές τάξεις, κοινωνικές ανισότητες και συνθήκες ζωής*, Αθήνα: Παπαζήση

Αράπογλου Β., Καβουλάκος Κ, Κανδύλης Γ. Μαλούτας Θ. (2010): «Η νέα κοινωνική γεωγραφία της Αθήνας: μετανάστευση, ποικιλότητα και σύγκρουση», υπό έκδοση στα *Σύγχρονα Θέματα*

Βαΐου Ν -Χατζημιχάλης Κ. (1997): *Με τη ραπτομηχανή στην κουζίνα και τους πολωνούς στους αγρούς, Πόλεις, Περιφέρειες και άτυπη εργασία*, Αθήνα: Εξάντας

Βαΐου Ν. (2007): *Διαπλεκόμενες καθημερινότητες και χωροκοινωνικές μεταβολές στην πόλη. Μετανάστριες και ντόπιες στις γειτονιές της Αθήνας*, Αθήνα: ΕΜΠ- Σχολή Αρχιτεκτόνων, τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας, σειρά Πυθαγόρας 2,

Γαβρόγλου Σ. (2001): «Μετανάστευση και ακροδεξιά αντίδραση στην Ευρώπη. Συγκριτική Επισκόπηση» σελ. 71-114, στο Ναζάκης Χ, Χλέτσος Μ.: *Μετανάστες και Μετανάστευση*, Αθήνα: Πατάκη,

Ντόκος Θ. (2001): «Οι συνέπειες της μετανάστευσης για την περιφερειακή σταθερότητα και την ελληνική εθνική ασφάλεια», σελ.43-70, στο ίδιο,

Χλέτσος Μ. (2001): «Η πολιτική οικονομία της μετανάστευσης», σελ.17-42, στο ίδιο,

Καρασαββόγλου Α. (2001): «Ο ρόλος της μετανάστευσης στην ευρωπαϊκή αγορά εργασίας και ειδικότερα στις εργασιακές σχέσεις και η περίπτωση της Ελλάδας», σελ. 195-218, στο ίδιο,

Δημούλας Κ., Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.) (2004): *Έρευνα για τις μορφές κοινωνικής ένταξης των οικονομικών μεταναστών στην περιφέρεια Αττικής*, Αθήνα:ΙΝΕ/ ΓΣΕΕ

Δημούλας Κ (2006): «Παράμετροι ένταξης των οικονομικών μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Η περίπτωση της περιφέρειας Αττικής», στο Μπαγκαβός Χ., Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.) : *Μετανάστευση και ένταξη μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*, Αθήνα: Gutenberg

Ιωσηφίδης Θ. (2001): «Συνθήκες εργασίας τριών μεταναστευτικών ομάδων στην Αθήνα», στο Μαρβάκης Α., Παρσάνογλου Δ., Παύλου Μ. (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα: ελληνικά γράμματα

Κανδύλης Γ. (2004): *Αστική συγκρότηση και μετανάστευση*, Βόλος, Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας,

Κανδύλης Γ, Αράπογλου Β, Μαλούτας Θ. (2007): «Μετανάστευση και το δίπολο ανταγωνιστικότητα-συνοχή στην Αθήνα», *Γεωγραφίες*, 13:35-54

Κασιμάτη Κ. (2004): «Η ταυτότητα των μεταναστών. Παράγοντας Ξενοφοβίας και Ρατσισμού- Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών», σελ. 159-198 στο Κασιμάτη Κ. (επιμ.): *Εθνική και ευρωπαϊκή ταυτότητα. Συγκλίσεις και αποκλίσεις*, Αθήνα: Gutenberg

Κόκκινος Γ. (2000): *Αναζητώντας την Ευρώπη. Οι αντινομίες της ευρωπαϊκής πολιτικής κουλτούρας και η ιδέα της ευρωπαϊκής ενοποίησης*, Αθήνα: Μεταίχμιο

Κοτζαμάνης Β., (2008): «Οι αλλοδαποί στην Ελλάδα: Μια πρώτη ανάλυση της γεωγραφικής τους διασποράς και της συμβολής τους στις πληθυσμιακές μεταβολές της τελευταίας δεκαετίας (1991-2001)», στο Καβουνίδου Τ., Κόντης Α., Λιανός Θ., Φακιολάς Ρ. (επιμ.): *Μετανάστευση στην Ελλάδα. Εμπειρίες- Πολιτικές- Πρακτικές*, Αθήνα: ΙΜΕΠΟ

Κουρλιούρος Η. (2001): *Διαδρομές στις θεωρίες του χώρου. Οικονομικές Γεωγραφίες της Παραγωγής και της Ανάπτυξης*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Κωνσταντοπούλου Χ.(1999): «Εισαγωγή: Αναφορά στην έννοια και στις όψεις των σύγχρονων αποκλεισμών», στο Κωνσταντοπούλου Χ., Μαράτου- Αλιμπραντή Λ., Γερμανός Δ., Οικονόμου Θ. : *Εμείς και οι «άλλοι*, Αθήνα: τυπωθήτω/ ΕΚΚΕ,

Λαμπριανίδης Λ.- Λυμπεράκη. Α (2001): *Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής

Λεοντίδου Λ. (2002): «Η πόλη της παγκοσμιοποίησης. Τοπία εξουσίας και εστίες αντίστασης στον Πλανητικό Πολιτισμό», στο Ευθυμίουπουλος Η., Μοδινός Μ. (επιμ.) : *Παγκοσμιοποίηση και περιβάλλον*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα/ ΔΙΠΕ

Λιανός Θ. (2003): *Σύγχρονη Μετανάστευση στην Ελλάδα: Οικονομική Διερύνηση*, Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών Μελέτες 51

Μαλούτας Θ. (1992): «Κοινωνικός διαχωρισμός στην Αθήνα», σελ. 67-134 στο Μαλούτας Θ., Οικονομού Δ. (επιμ.): *Κοινωνική Δομή και Πολεοδομική Οργάνωση στην Αθήνα*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής

Μαλούτας Θ. (2003): «Προβλήματα κοινωνικά βιώσιμης ανάπτυξης στην Αθήνα: Οι μεταβολές της τελευταίας εικοσαετίας στην κοινωνική γεωγραφία της πόλης και η κρίση της ιδιότυπης κοινωνικής συνοχής», Βόλος, Σειρά ερευνητικών εργασιών, 9(4): 63-76, εκδόσεις Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Νικολινάκος Μ. (1973): *Καπιταλισμός και Μετανάστευση: Πολιτική οικονομία του προβλήματος των ξένων εργατών στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης*, [μτφρ. Α. Βερυκοκάκη- Άρτεμη], Αθήνα: Παπαζήσης

Παπαδοπούλου Δ. (2004): «Η φύση του κοινωνικού αποκλεισμού στην ελληνική κοινωνία» στο Πετμεζίδου Μ., Παπαθεοδώρου Χ. (επιμ.): *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας

Πανούσης Γ. (2003): «Το περιθώριο σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης», στο Παναγιωτοπούλου Ρ., Κονιόρδος Σ., Μαράτου - Αλιμπράντη Λ.: *Παγκοσμιοποίηση και σύγχρονη κοινωνία*, Αθήνα: ΕΚΚΕ

Παυλόπουλος Β., Μπεζεβέγκης Η. (2008): «Στρατηγικές επιπολιτισμού και προσαρμογή μεταναστών», στο Καβουνίδου Τ., Κόντης Α., Λιανός Θ., Φακιολάς Ρ. (επιμ.) : *Μετανάστευση στην Ελλάδα. Εμπειρίες- Πολιτικές- Πρακτικές*, τόμος Β, Αθήνα: ΙΜΕΠΟ

Πετράκος Γ., Τοπάλογλου Λ. (2008): *Σύνορα, Ολοκλήρωση και Ανάπτυξη. Η νέα γεωγραφία των διασυνοριακών οικονομικών σχέσεων*, Αθήνα: Κριτική

Πουλοπούλου Έμκε- Η. (2007): *Η μεταναστευτική πρόκληση*, Αθήνα: Παπαζήση

Σάσκια Σάσεν (2003): *Χωρίς έλεγχο; Η εθνική κυριαρχία, η μετανάστευση και η ιδιότητα του πολίτη την εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Μεταίχμιο

Κρητικός Γ. (2008): *Έθνος και χώρος: Προσεγγίσεις στην ιστορική γεωγραφία της σύγχρονης Ευρώπης*, Αθήνα: Μεταίχμιο

Πανταζόπουλος Χ. (2006): «Η περίπτωση της Γαλλίας», στο Καβουνίδη Τ., Πολύζου Α., Μαυρομμάτης Γ., Κοτρώτσου Α., Γιαννίτσας Δ., Αλτσιτζόγλου Ν., Αβραμίδη Τ.(γλως. επιμ) Ράμμος Χ.: *Πολιτικές ένταξης των μεταναστών: Η ευρωπαϊκή εμπειρία*, Αθήνα: ΙΜΕΠΟ

Τριανταφυλλίδου Α., Ρουμπίνη Γ.,(2009): «Ελλάδα», σελ.193-219, στο Τριανταφυλλίδου Α. και Ρουμπίνη Γ (επιμ.): *Η μετανάστευση στην Ενωμένη Ευρώπη*, Αθήνα: Κριτική

ter Wal J. (2009): «Ολλανδία», σελ. 347-371, στο ίδιο

Golli M., Rezaei S. (2009): «Δανία» σελ. 163-188, στο ίδιο

Teixeira A., Albuquerque R. (2009): «Πορτογαλία», σελ.423-446, στο ίδιο

Τρουμπέτα Σ. (2001): *Κατασκευάζοντας ταυτότητες για τους μουσουλμάνους της Θράκης. Το παράδειγμα των Πομάκων και των Τσιγγάνων*, Αθήνα: Κριτική/ΚΕΜΟ

Τσιάκαλος Γ. (2004): «Κοινωνικός αποκλεισμός. Ορισμοί, Πλαίσιο και Σημασία» στο Κασσιμάτη Κ. (εισ.-επιμ.): *Κοινωνικός Αποκλεισμός; Η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg

Φωτάκης Κ. : «Η σημασία των δημογραφικών αλλαγών υπό το πρίσμα της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας», σελ.51-80 στο Μπαγκαβός Χ. Μωυσίδης Α. (2004): *Το νέο δημογραφικό τοπίο του 21^{ου} αιώνα*, Αθήνα: Gutenberg,

Χουλιάρης Α., (2004): *Γεωγραφικοί μύθοι της διεθνούς πολιτικής*, Αθήνα: Ροές- σειρά Δοκίμια

Ψημμένος Ι., (2001): «Νέα εργασία και ανεπίσημοι μετανάστες στην μητροπολιτική Αθήνα», στο Μαρβάκης Α., Παρσάνογλου Δ., Παύλου Μ. (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα: ελληνικά γράμματα

Ψημμένος Ι. (2004) : «Μετανάστες και κοινωνικός αποκλεισμός στην σύγχρονη πόλη: η περίπτωση της Αθήνας», *Γεωγραφίες*, 7: 65- 82

Balibar E. (2005): *Πολιτική και αλήθεια*, Αθήνα: νήσος

Green N.L. (2004): *Οι δρόμοι της μετανάστευσης. Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις*, [μτφρ. Παρσάνογλου Δ.], Αθήνα:Σαββάλας-σειρά κοινωνικές επιστήμες

Hall S. Held D. McGrew A. (2003): *Η νεωτερικότητα σήμερα. Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, [μτφρ. Τσακίρης Θ., Τσακίρης Β.], Αθήνα:Σαββάλας-σειρά κοινωνικές επιστήμες

Hall T. (2005): *Αστική Γεωγραφία*, [μτφρ. Δρακάκη Λ. Κυβέλου Σ.], Αθήνα: Κριτική

Harvey D. (2007): *Η κατάσταση της μετανεωτερικότητας. Διεύρυνση των απαρχών της πολιτισμικής μεταβολής*, [μτφρ Βαΐου Ν], Αθήνα: Μεταίχμιο

Knox P. και Pinch S. (2009): *Κοινωνική Γεωγραφία των Πόλεων*, [μτφρ-επιμ. Μαλούτας Θ], Αθήνα: Σαββάλας

Stevenson D. (2007): *Πόλεις και αστικοί πολιτισμοί*, [μτφρ-επιμ. Γιαννιτσιώτης Γ.] Αθήνα: Κριτική

Vermeulen H., Marietta van Attenkum, Pennings T., Lindo F (1990): *Έλληνες στην Ολλανδία*, Αθήνα: ΕΚΚΕ/ Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Aalbers M., Deurloo R. (2003): «Concentrated and Condemned? Residential Patterns of Immigrants from Industrial and Non-industrial Countries in Amsterdam», *Housing, Theory and Society* 20(4): 197–208

Alexander M. (2003): «Local policies toward migrants as an expression of Host – Stranger relations: a proposed typology», *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 29(3): 411–430

Arbaci S. (2007): «(Re)Viewing Ethnic Residential Segregation in Southern European Cities:Housing and Urban Regimes as Mechanisms of Marginalisation», *Housing Studies*, 23(4): 589–613

Baldwin- Edwards, M (2001): «Southern European labour markets and immigration : a structural and functional analysis», in *The Greek Yearbook*, Athens: Panteion University Press

Blanc M. (1998): «Social integration and exclusion in France: some introductory remarks from a social transaction perspective», *Housing Studies*, Vol. 13(6): 781- 792

Bullard R, Johnson G (eds.) (1997): *Just Transportation: Dismantling Race and Class Barriers to Mobility*, Branford CT: New Society Press,

Burgers J., van der Lugt H (2006): «Spatial assimilation of minority groups. The case of suburbanizing Surinamese in the Rotterdam region», *Journal of Housing and Building Environment*, 21:127–139

Castles, S. –Miller, M.J. (2003): *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, Third Edition, New York – London: The Guilford Press.

Church A., Frost M., Sullivan K. (2000): «Transport and social exclusion in London», *Transport Policy* 7, pp. 195-205

Cohen R. (2006): *Migration and its enemies, Global Capital, Migrant Labour and the Nation-State*, London: Ashgate

Crump J. R. (2003): «The end of public housing as we know it: Public Housing Policy, labor regulation and the U.S. city», *International Journal of Urban and Regional Research, Debates and Developments*, 27(1): 179-187

Dangschat J.S (2009): «Space Matters- Marginalization and its Places», *International Journal of Urban and Regional Research, Debates and Developments*

Droogleever Fortuijn J., Musterd S., Ostendorf W., (1998): «International Migration and Ethnic Segregation: Impacts on Urban Areas. An Introduction», *Urban Studies*, 35(3):367- 370.

ESC (2002): «Opinion of the Economic and Social Committee, on Immigration, Integration and the role of civil society organisations », Brussels: Economic and Social Committee, EU. Document CES 365/2002

Faist T. (2008): «Migrants as Transnational Development Agents: An Inquiry into the Newest Round of the Migration–Development Nexus», *Population, Space and Place* 14:21–42

Freeman L. (2000): «Minority housing segregation: A test of three perspectives». *Journal of Urban Affairs*, 22(1): 15-35.

Gould, M. (1999): «Race and theory: culture, poverty and adaptation to discrimination in Wilson and Ogbu, *Sociological Theory*, 17(2):171–200.

Harvey D. (1996): *Justice, Nature and the Geography of Difference*, Malden-Oxford: Blackwell

Heikkila E. J. (2001): «Identity and Inequality: Race and Space in Planning», *Planning Theory & Practice*, 2(3): 261- 275

Healey, P. (1997): «Social exclusion, neighbourhood life & governance capacity », in: H. Vestergaard (ed.) *Housing in Europe* (Copenhagen, Danish Building Research Institute [SBI] & European Network for Housing Research, pp. 88- 110.

Hjorthol R. J. και Bjørnskau T. (2005): «Gentrification in Norway: Capital, Culture or Convenience?», *European Urban and Regional Studies* 12(4): 353–371

Higbee W. (2001): «Screening the ‘other’ Paris: cinematic representations of the French urban periphery in *La Haine* and *Ma 6-T Va Crack-er*», *Modern & Contemporary France*, 9(2): 197–208

Holloway S. R. (2000): «Identity, contingency and the urban geography of ‘race’», *Social & Cultural Geography*, 1(2): 197-208

Hope Cheong P., Edwards R., Goulbourne H., Solomos J., (2007): «Immigration, social cohesion and social capital: A critical review», *Critical Social Policy*, 27(1): 24-49

- Jordan B., Strath B, και Triandafyllidou A. (2003): «Contextualising immigration policy implementation in Europe», *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 29(2):195–224
- Kandylis G., Maloutas T. (2010): «Housing systems, affordability and immigration in Greek cities», υπο έκδοση στο *Urbanistica*
- Kearns, A., (2002): «Response: from residential disadvantage to opportunity? Reflections on British and European policy and research», *Housing Studies*, 17(1): 145–50.
- Koff, H. (2002): «Let's Talk: Dialogue Across Disciplines on Immigration and Integration Issues», *Working Paper 60*, Center for Comparative Immigration Studies, UCSD
- Kieselbach T., Traiser U. (2000): «Long-term Unemployment and the Risk of Social Exclusion among Young People in Europe: Recommendations for Activation Policies», in <ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/improving/docs/>
- Korteweg A., Yurdakul G., (2009): «Islam, gender, and immigrant integration: boundary drawing in discourses on honour killing in the Netherlands and Germany», *Ethnic and Racial Studies*, 32(2): 218-238
- Kurthen H., Schmitter-Heisler B (2009): « Immigrant integration: comparative evidence from the United States and Germany», *Ethnic and Racial Studies* 32(1):139-170
- Labrianidis L., Lyberaki A. (2005): «Mirror image forces of attraction: Albanian migrant's profiles in Greece and Italy», in *Rethinking Radical Approaches, Seminars of the Aegean*, Naxos, p.p. 56-70
- Mac Laughlin J. (1998): «Racism, ethnicity and multiculturalism in contemporary Europe: a review essay», *Political Geography*, 17(8):1013–1024

- Mac an Ghaill M. (2000): «Debates. The Irish in Britain: the invisibility of ethnicity and anti-Irish racism», *Journal of Ethnic and Migration Studies* 26(1):137- 147
- Malheiros J. M., Vala F. (2004): «Immigration and City Change: The Lisbon Metropolis at the Turn of the Twentieth Century», *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30(6): 1065-1086
- Maloutas T., (2004): «Segregation and residential mobility: spatially entrapped social mobility and its impact on segregation in Athens», *European Urban and Regional Studies* 11(3): 195–211
- Maloutas, T. (2007): «Segregation, social polarization and immigration in Athens during the 1990s: theoretical expectations and contextual difference», *International Journal of Urban and Regional Research* , 31(4): 733–58.
- Maloutas, T. (2009): «Urban Outcasts: A Contextualized Outlook on Advanced Marginality», *International Journal of Urban and Regional Research Debates and Developments*
- Marcus L, (2007): «Social housing and segregation in Sweden – from residential segregation to social integration in public space» pp. 251-265, in Vaughan L. «The spatial syntax of urban segregation», *Progress in Planning* 67, pp. 205–294
- Massey D. S., Fischer M. J (2000): «How segregation concentrates Poverty», *Ethnic and Racial Studies* 23(4): 670–691
- Metcalf, H. (1992): «Hidden Unemployment and the Labour Market», in E. McGlaughlin(ed.): *Understanding Unemployment: New Perspectives on Active Labour Market Policies*, London: Routledge .
- Model S. (1999): «Ethnic inequality in England: an analysis based on the 1991 Census», *Ethnic and Racial Studies*, 22(6): 966–990

Musterd S. (2003): «Segregation and integration: a contested relationship», *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 29(4): 623–641

Musterd S. (2008): «Banlieues, the Hyperghetto and Advanced Marginality: A Symposium on Loïc Wacquant's Urban Outcasts Diverse poverty neighbourhoods Reflections on Urban Outcasts», *City*, 12: (1), pp. 107-114

Peach C, (1996): «The Meaning of Segregation», *Planning Practice and Research*, 11(2): 137-150

Peach C.(1998): «South Asian and Caribbean Ethnic Minority Housing Choice in Britain», *Urban Studies*, 35(10): 1657- 1680

Pemberton S. , Mason J. (2007): «Uncovering the “Invisible” Minority: Irish Communities, Economic Inactivity and Welfare Policy in the United Kingdom», *European Planning Studies*, 15(10): 1439-1459

Phillips D. (1998): «Black Minority Ethnic Concentration, Segregation and Dispersal in Britain», *Urban Studies*, 35(10): 1681- 1702,

Putnam R. D. (2007): «Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty- first Century», *Scandinavian Political Studies*, 30(2): 137-174

Qadeer M A (1997): «Pluralistic planning for multicultural cities», *Journal of the American Planning Association*, 63:481–94

Ratcliffe P. (1999): «Housing inequality and “race”: some critical reflections on the concept of “social exclusion”», *Ethnic and Racial Studies* vol. 22(1) ,pp.1-22

Samers M. (1999): «‘Globalization’, the geopolitical economy of migration and the ‘spatial vent’», *Review of International Political Economy* vol. 6(2), pp. 166–199

Samatas M. (2003): «Greece in ‘Schengenland’: blessing or anathema for citizens’ and foreigners’ rights?», *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 29(1): 141–156

Schierup C-U, Hansen P, Castles S. (2006): *Migration, Citizenship and the European Welfare State. A European Dilemma*, New York: Oxford University Press

Shuster L., Solomos J., (2002): «Rights and Wrongs across European Borders: Migrants, Minorities and Citizenship», *Citizenship Studies*, 6(1): 37-54

Smith, S.J. (1989): «The Politics of 'Race' and Residence: Citizenship, Segregation and White Supremacy in Britain». Cambridge, Polity Press and Basil Blackwell.

Spectorowski A. (2003): «The New Right: ethno -regionalism, ethno-pluralism and the emergence of a neo-fascist 'Third Way'», *Journal of Political Ideologies*, 8(1):111–130

Stouten P. (2000): «Divisions in Dutch cities», *City*, 4(3): 341-362

Sundstrom R. R., (2003): «Race and place: social space in the production of human kinds», *Philosophy & Geography*, 6(1): 83-95.

Talbot D., Bose M. (2007): «Racism, criminalization and the development of night-time economies: Two case studies in London and Manchester», *Ethnic and Racial Studies*, 30(1): 95-118

Vermeulen, H. (2004): «Models and Modes of Immigrant Integration ...and where does southern Europe fit?» in C. Inglessi et al. (eds): *Immigration and Integration in Northern versus Southern Europe*, Athens: Netherlands Institute in Athens, pp. 27 -39

Wacquant L.: «Logics of urban polarization: the view from below» in Crompton R., Devine F., Savage M., Scott J. (eds.) (2000): *Renewing Class Analysis*, Oxford: Blackwell Publishers

Wacquant L. J.O (1993): «Urban outcasts: stigma and division in the black American ghetto and French urban periphery», *International Journal of Urban and Regional Research*, 17(3): 366-383

Wilson Julius W.(1999): «When work disappears: new implications for race and urban poverty in the global economy», *Ethnic and Racial Studies*, 22(3): 479-499

Ηλεκτρονικές πηγές

Engels F.: «The Conditions of the Working-Class in England»
<http://www.marxists.org/archive/marx/works/1840/cond-wce/index.htm>

Fix M., et al (eds.) (2009)): «Migration and the Global Recession». Washington, DC: Migration Policy Institute στο www.migrationpolicy.org.

Harvey D., 2000: *Possible urban worlds. 4th Megacities Lecture*, The Hague, 16/11/2000. Available online: www.megacities.nl/lecture_4/possible.pdf

Penninx, R. (2003): 'Integration: The Role of Communities, Institutions and the State', Migration Information Source, on web at: <http://www.migrationinformation.org>

Eurobarometer survey on poverty and social exclusion, 2009 στο <http://ec.europa.eu/social/publications>

Kieselbach T. και Traiser U. (2000): « Long-term Unemployment and the Risk of Social Exclusion among Young People in Europe: Recommendations for Activation Policies», στο http://ftp.cordis.europa.eu/pub/improving/docs/g_ser_social_exclusion_kieselbach.pdf

ESPON Territorial Observation No. 1 November 2008: «Territorial dynamics in Europe: Trends in population development» στο www.espon.eu

Caritas Europa: 3rd report on poverty in Europe, 2006 στο www.caritas-europa.org

Lelkes O., Zolyomi E. (2008): «Social inclusion of migrants and their 2nd generation descendants» στο http://www.euro.centre.org/data/1258476923_64149.pdf

Εμμανουήλ Δ. (2007): «Κοινωνική διαίρεση του χώρου και ταξικός διαχωρισμός στην Αθήνα: Ο ρόλος της οικονομικής τάξης, του status και της κατοικίας », στο http://arxeio.gsdb.gr/projects/aristeia2_IAAK/2177_emmanuel.pdf

Κανδύλης Γ. (2007): «Μετακινήσεις για εργασία, μετανάστευση και διαδικασίες αναπροσδιορισμού της λειτουργικής περιφέρειας της Αθήνας», στο http://arxeio.gsdb.gr/projects/aristeia2_IAAK/2177_kandilis.pdf

Βαλλιάνος Χ. (2006): «Για το κοινωνικό και το πολεοδομικό απαρτχάιντ», στο http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=939&Itemid=29

www.minenv.gr/1/12/123/12305/g1230516.html

<http://ec.europa.eu/eurostat>

www.statistics.gr

www.elesme.gr

www.morgenpost.berlin1.de

www.apodimos.com/arthra/05/May/H_SHMASIA_THS_METANASTEYSHS/

www.inegsee.gr/M4-2000.htm

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

A. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ/ ΤΗΝ ΙΔΙΟ/ ΙΔΙΑ ΚΑΙ/ Η ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΟΥ/ ΤΗΣ (ΑΝ ΕΧΕΙ).

Πριν:

Αστικοποίηση

Εκπαίδευση

Συνθήκες διαβίωσης, τρόπος ζωής

B. ΑΙΤΙΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ‘ΕΠΙΛΟΓΗΣ’ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

🕒 Οικονομικοί, κοινωνικοί, πολιτικοί ή άλλοι λόγοι

🕒 Περιγραφή συνθηκών (του ιδίου ή της οικογενείας του)

Γ. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΕΙΣΟΔΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

🕒 Πότε, πώς, από πού

🕒 Περιπλάνηση στο χώρο, διαδρομή μέχρι την εγκατάσταση στον τόπο της σημερινής διαμονής

🕒 Τρόποι αναζήτησης εργασίας, σχετικές εμπειρίες και βιώματα

Δ. ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

🕒 Κατοικία

Ε. ΕΡΓΑΣΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

- 🕒 Συνθήκες εργασίας και εργασιακή κατάσταση στην Ελλάδα
- 🕒 Επιλογή του τύπου εργασίας και βαθμός συσχέτισης με την επιλογή κατοικίας
- 🕒 Αμοιβές- ικανοποίηση από την εργασία του
- 🕒 (Αν δεν εργάζεται), τους λόγους που δεν εργάζεται και αν σχετίζεται με αυτό το γεγονός η περιοχή κατοικίας ή η εθνικότητά του.

Ζ. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ/ ΔΙΚΤΥΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΔΙΑΜΟΝΗΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ

- 🕒 Σχέσεις με ντόπιους στην περιοχή κατοικίας
- 🕒 Συμμετοχή σε κοινωνικές εκδηλώσεις
- 🕒 Σχέσεις με άλλους μετανάστες της ίδιας εθνικότητας
- 🕒 Σχέσεις με μετανάστες άλλων εθνικοτήτων
- 🕒 Την αντίληψη του για τον βαθμό συγκέντρωσης της εθνικότητας του στην περιοχή του και πόσο επηρεάζει τον ίδιο και την περιοχή (θετικά ή αρνητικά).
- 🕒 Την αντίληψή του για τον βαθμό συγκέντρωσης άλλων εθνικοτήτων στην περιοχή του και κατά πόσο επηρεάζει τον ίδιο και την περιοχή (θετικά ή αρνητικά)
- 🕒 Το βαθμό ικανοποίησης του από την ποιότητα ζωής στην περιοχή του.
- 🕒 Εάν επηρεάζεται η κοινωνική του/ της εξέλιξη/ κατάσταση του από τις κοινωνικές σχέσεις του/ της με ντόπιους, ομοεθνείς ή αλλοεθνείς.
- 🕒 Προοπτική ή όχι μετεγκατάστασης σε άλλη περιοχή.

Η. ΑΠΟΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ

- 🕒 Πριν τη μετανάστευση
- 🕒 Τώρα

Θ. ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

- 🕒 Τον βαθμό αποδοχής του κυρίαρχου πολιτισμού
- 🕒 Τον βαθμό αποδοχής ελληνικού εθνικού προσδιορισμού.